

SLAVICA

SLOVACA

ROČNÍK 46 • 2011 **1**

SLAVISTIKA

SLAVICA SLOVACA

ORGÁN SLAVISTICKÉHO ÚSTAVU JÁNA STANISLAVA SAV
A SLOVENSKEHO KOMITÉTU SLAVISTOV

Hlavný redaktor: Ján Doruľa

Redakčná rada:

Desislava Michajlova Atanasova, Mojmir Benža, Vincent Blanár,
Václav Čermák, Mária Dobříková, Ján Doruľa, Júlia Dudášová-Kriššáková,
Adriana Ferenčíková, Emil Horák, Martin Hurbanič, Ján Lukačka,
Zuzana Profantová, Imrich Sedlák, Cyril Vasil', Peter Žeňuch

Výkonná redaktorka: Katarína Žeňuchová

Technický redaktor: Juraj Molčányi

Adresa redakcie:

Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava

OBSAH

ŠTÚDIE

J. DORUĽA: Slovenčina a bibličtina v evanjelickej cirkvi na Slovensku	3
I. RIPKA: <i>Slovanské starožitnosti</i> Pavla Jozefa Šafárika v slovenčine (Reflexie o diele, jazyku pôvodiny a prekladu).....	10
Д. ЧЕШМЕДЖИЕВ: Култът на свети Седмочисленици в средновековна България.....	24
V. BOČEK: K etymologii praslovanského *sъtъ 'plástev, plást medu'.....	36

ROZHL'ADY

S. ZAVARSKÝ: Voces locutionesque Latinitatis Slovaciae e litterarum monumentis excerptae I.....	40
P. ŽEŇUCH: Z výskumu pomedzného užského nárečového areálu (na príklade nárečia obce Kaluža).....	51

SPRÁVY A RECENZIE

H. URBANCOVÁ: K životnému jubileu hudobného historika Ladislava Kačica.....	63
M. KOŠKOVÁ: Docent Dezider Kollár osemdesiatročný.....	64
M. PANČÍKOVÁ: Za profesorom Šimonom Ondrušom.....	65
K. ŽEŇUCHOVÁ: Správa z konferencie Jazykové, literárne a etnické súvislosti kresťanskej kultúry	66
J. GLOVNÁ: MYJAVCOVÁ, M.: Slovenská jazyková čítanka. O slovenskom jazyku vo Vojvodine.....	69
J. PÁCALOVÁ: Posledné veci človeka. Štúdie k dejinám slovenskej duchovnej kultúry 17.-18. storočia.....	70
J. KREDÁTUSOVÁ: PACHOMOVA, S. – DŽOGANIK, J.: Slovac'ka mova.....	73
K. FIRČÁKOVÁ: Studia Bibliographica Posoniensia. I/2009.....	73
V. ŽEMBEROVÁ: Rozpomienka na slavistu Jiřího Horáka.....	75
M. ČUROVÁ: VOJTEKOVÁ, M.: Predločky v spisovnej slovenčine a poľštine.....	76
M. ČIŽMÁROVÁ: ŠÍŠKOVÁ, R.: Areálová studie slovní zásoby rusinských nářečí východního Slovenska.....	77
K. WOJNAR ONDICOVÁ: 85. výročie polonistiky na Univerzite Komenského v Bratislave.....	78
P. SEKEROVÁ: PANČÍKOVÁ, M.: Rozvojové tendencie poľskej a slovenskej lexiky na prelome tisícročia.....	79
N. JANOČKOVÁ: MARIČOVÁ, A.: Slovesné predpony v slovenčine a srbčine.....	81
T. CHLAŇOVÁ: DANIŠ, M.—NEVLÝ, M.: Ivan Franko. Život a dielo (1856-1916).....	83
J. KREDÁTUSOVÁ: MYRŇONOVÁ, H. – GAZDOŠOVÁ, O.: Česko-ukrajinský právnický slovník.....	85
M. DOBRÍKOVÁ: ПАНАЙОТОВ, В.: Словашко-български езикови ракурси.....	86
I. MIKUŠIAK: TANESKI, Z.: Slovensko-macedónske literárne a kultúrne vzťahy.....	88
P. ŽEŇUCH: HURBANIČ, M.: Posledná vojna antiky. Avarský útok na Konštantínopol roku 626 v historických súvislostiach. / HURBANIČ, M.: História a mýtus. Avarský útok na Konštantínopol roku 626 v legendách.....	89
V. KNAPCOVÁ: DOBROSKLONSKAJA, T. G.: Medialingvistika, sistemnyj podchod k izučeniju jazyka SMI.....	90
P. ŽEŇUCH: Zo správy o činnosti Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV v roku 2010.....	91
P. ŽEŇUCH: Výročné plenárne zasadnutie Slovenského komitétu slavistov.....	95

S L A V I C A

S L O V A C A

Naším cteným předplatitelem a čitatelem

oznamujeme, že od ročníka 46 (2011) vychádza časopis *Slavica Slovaca*, orgán slovenskej slavistiky, vo vydavateľskej starostlivosti Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV a Slovenského komitétu slavistov, ktorý nahrádza Maticu slovenskú ako doterajšiu spoluvydavateľku časopisu. Od toho istého času vychádza náš časopis trikrát ročne; k doterajším dvom číslam pribúda tretie v podobe prídavku, v ktorom sa uverejňujú štúdie monotematického alebo monografického charakteru.

Veríme, že obidve vydavateľské úpravy budú pre náš časopis prínosné a osožné.

Ján Doruľa, hlavný redaktor

Distribúcia / Distributed by:
Slovenský komitét slavistov, Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava
Slovak Academic Press, s. r. o., P. O. Box 57, Pošta 15, 810 05 Bratislava
Slovart G. T. G., Krupinská 4, P. O. Box 152, 852 99 Bratislava

ŠTÚDIE

JÁN DORUĽA*

Slovenčina a bibličtina v evanjelickej cirkvi na Slovensku

DORUĽA, J.: Slovak and the Language of the Bible (the so-called Bibličtina) in the Lutheran Church of Slovakia. *Slavica Slovaca*, 46, 2011, No. 1, pp. 3-9. (Bratislava)

The present article gives a brief overview of the most recent research findings concerning the form and function of the Czech and Slovak languages in relation to the liturgical language of Slovak evangelical believers of the Augsburg Confession (the so-called *bibličtina*, i. e. the language of the Bible). The function of *Bibličtina* is compared to that of the Church Slavonic language and its variants within the Byzantine-Slavonic liturgical context.

Eudovít Štúr, Czech language, Slovak language, Bibličtina, Church Slavonic language.

Rok 2010 bol na Slovensku Rokom kresťanskej kultúry, evanjelická cirkev augsburského vyznania si pripomínala 400. výročie Žilinskej synody, uskutočnili sa viaceré vedecké konferencie. Bola teda príležitosť sumarizovať a prezentovať aj výsledky príslušných výskumov z rozličných pohľadov.

Od samého začiatku šírenia luterskej reformácie v prvej polovici 16. storočia nahrádzali slovenskí evanjelici v duchu protestantizmu obradovú latinčinu rímskokatolíckej cirkvi svojím domácim, t. j. zrozumiteľným jazykom. Bol to ten jazyk, ktorý vtedy Slováci bez ohľadu na vierovyznanie používali v písomných prejavoch už od 15. storočia. Nie celkom presne hovoríme, že používali češtinu. Nepresne preto, že Slováci síce v danej historickej situácii siahli po češtine ako už po hotovom kultivovanom jazyku s dlhšou písomnou tradíciou, no od samého začiatku používania češtiny na Slovensku dochádza k jej prirodzenej spontánnej adaptácii, ktorej pravidlá v kontakte dvoch jazykov určujú základné zákonitosti, atribúty jazyka (slovenčiny), s ktorým sa čeština dostáva na Slovensku do bezprostredného kontaktu.

V dlhodobom procese jazykovo-historického vývinu na Slovensku sa postupne kultivovala, vypracovávala spoločná, celoslovenská podoba jazyka vzdelancov, resp. celoslovenská podoba písaného jazyka Slovákov. Bernolákovská kodifikácia je zákonitý výsledok celého predchádzajúceho jazykovo-historického vývinu na Slovensku (J. Doruľa, Bernolákovská kodifikácia 2008, 3-10). Do tohto vývinu sa zaraďuje aj používanie češtiny v evanjelickej cirkvi augsburského vyznania na Slovensku, ktoré, pravdaže, má svoje osobitosti.

Po dôkladnej jazykovej analýze si E. Štúr zreteľne uvedomil a vedecky formuloval podstatu vzťahu slovenčiny a češtiny ako dvoch síce blízkych, ale rozličných slovanských jazykov, z ktorých každý existuje vo svojej vlastnej sústave jazykových foriem, tvoriacich jazykovo-historickým vývinom pevne ustálenú jednotu. Vo svojej gramatike *Nauka reči slovenskej* píše: „Ňje je to pravda, odpovedáme mi, že bi u nás v každej stolici inšje nářečja a medzi Slovenským ludom vja-cej nářečí bolo: na celom Slovensku je len jedno skutočnuo nářečja, lež po rozličních krajach roz-

* Univ. prof. PhDr. Ján Doruľa, DrSc., Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava.

lične popremjeňanuo a pozohibuvanuo“¹ (L. Štúr, Nauka 1846, IX). A vo svojom spise *Nárečja Slovenskuo alebo potreba písanija v tomto nárečí* hovorí: „Všetko to, čo sme dosiaľ z Čestini a Slovenčini predniesli, potvrdzuje našu hore viššie vislovenú vípoveď, že je Čestina nárečja inšie ako Slovenčina, a že Slovenčina je nárečja zvlášno a samostatnuo. Teraz si už visvetlíme, prečo sa ľud náš na kniži, ktorje z Čjech dostávau alebo ktorje boli tu u nás v nárečí tom popletenom, z vetšini Českom, z menšini Slovenskom písanie, ustavične žaluvau, že ich ňedobre rozumje a že z ňich preto osohu ňeberje. (...) Na Čestinu sme mi boli v čas potrebi len utísknutí i pomáhali sme si s ňou tak dobre ako sme vedeli, že ale celí život náš ona ňepreberala, ňeurobila, trebas ňejedno stoletja sa u nás ako reč spisovná pridržala, žjadno vetšie duchovnuo pohnutja v ludu našom, lež mi sme si len podremuvali a hlivelí. (...) Nášmu teda ludu ťažko prichodila Čestina, ale aj sami tí daktorí učiteľja ludu ako že ju znali? Vidíme to najlepšie z našich škuol evanjelických, kde každí skoro učiteľ druhú mau reč, druhí pravopis, a tak lud náš k ničomu pevnjemu priviknúť a reč spisovnú sa viučiť ňemohou, bo ju dokonále, s malímí víminkámí, aňi jeho učiteľja ňeznali“ (L. Štúr, Nárečja 1846, 62-63). A ďalej v tom istom spise na str. 66-67 píše: „Radja nám daktorí, abi sme nárečja Českuo podržali a ho len v spisovaŇi našom plnohlasnejšími našímí formamí tu i tam viplňali: lež čo si tím poradíme? HŇed ale po predku musíme povedať, že nárečja Českuo našímí formamí, ak máme pri jednoťe v reči spisovnej s Čechmí ostať, ňikdi tak viplňať ňemuožeme, ako bi sme museli a chceli, bo Česi na takúto prjemenu a obecnuo užívaŇja našich forjem sotva docela pristať muožu. Mi podla ducha nášho nárečja ňikdi inakšie písat ňemuožeme, ako: *píjem, sejem, vidja, chodja, potokoch, brehoch* lebo *potokách, brehách, pre dobrích ludí, pre veľkých pánuo* atď. Česi ale sotva bi tak písat mohli, bo je to proti svojstvu ich nárečja. Oni píšu a musja písat: *píji, seji* alebo *píju, seju, vidí, chodí* alebo *viději, choději, potocích, březích, pro dobré lidi, pro velké pány* atď. Teda bi sme sa už v tomto sotva zjednořili, a čo bi aj na to prišlo, na jakú bi sa strakařinu a vimislenú plátařinu reč zrobila!! Čja bi to bola reč? Česká či Slovenská? aŇi jedna!“²

Ludovít Štúr zreteľne konštatuje ním samým vedecky zistený fakt, že spisovná čeština nie je ani nemôže byť hierarchicky vyššou formou slovenčiny. Nerešpektovanie vedecky overenej živej reality vzťahu slovenčiny a češtiny je zdrojom neprekonateľných ťažkostí evanjelických vzdelancov. Slovakizácia ich češtiny nemohla priniesť riešenie týchto ťažkostí, ako to zreteľne ukázalo stroskotanie úsilí Jána Kollára (J. Doruľa, Reč kázní 2008, 25-45), ktorý si umelo „zdokonalený“ spoločný spisovný jazyk Slovákov a Čechov predstavoval ako slovenskú češtinu

¹ V duchu tradičnej predstavy slovenských vzdelancov vychádza L. Štúr zo stanoviska, že všetky slovanské *kmene* (v dnešnej terminológii sú to slovanské *národy*) sú zložkami jedného celku — slovanského *národa*, ktorý hovorí spoločným *jazykom*. Tak ako slovanský *národ* existuje vo svojich kmeňoch, aj slovanský *jazyk* existuje v *nárečiach* tohto spoločného jazyka: „Kde v ktorom národe kmeni sa nachádzajú, musja biť tam rozlične sposobi hovoreŇja jedného spoločného jazyka, ktorje rozlične sposobi nárečjami (dialectus, Mundart) zovjeme, tím sa ukazujúce, že tá sama reč v rozličných rečnách formách ňje len čo do skloŇeŇja ale aj čo do zvukou a skladu slov sa hovorí (...). Slovanskí život je rozložití ako lipa na moc konárou, národ je jeden ale jeden v rozmaŇitostách, i Ňech teda je rozmaŇitosť táto ale v jednoťe aj v duchovnom našom živoťe zjavná, Ňech duchovní náš život na základě našej prirodzenej životnosti, ktorá je národnja kmenovitosť, stojí, a tak buďe život náležiti, na dobrích základoch postavení, bo sa Ňiž čo bi virať malo Ňeudusi a Ňiž Ňezakrpaťe.“ (L. Štúr, Nárečja 1846, 10-11, 13)

² Vo svojej Nauke reči slovenskej L. Štúr píše: „Ale tu zaraz, ako táto mišljenka u mňa povstala, vistúpila i tá v duchu mojom, či mi skutočne máme vlastnuo nárečja, či je to ňje len rozličnorečja Čestini, čo mi Slovenčinou, nárečím Slovenským volávame, i vidjac že rozhodnutja otázky prvej od tejto druhej visí, zabrau som sa do skúmaŇja Slovenčini i pretřasau som ju zo všetkých strán, bo jestliže bi sa to potvřilo a Slovenčina len rozličnorečím Českím bola, zbitočnuo bi bolo chejeť Slovenčinu na reč spisovnú povišuvat a to čo vlastnjeho záväzku a života Ňemá na nohi stavať (...). Pristúpiu som teda k rozberaŇi Slovenčini i po pilnom skúmaŇi poznau som že v skutku je Slovenčina z každjeho pri tom ohladu zvlášno nárečja“ (L. Štúr, Nauka 1846, VII-VIII).

alebo českú slovenčinu: „Máť i *slovenčina* swé neduhy, zlozwyky a nekonečné různomluwy; *nechceme, aby ona za spisowní zvolena byla, ale chceme slowenskau češtinu a českau slovenčinu, kteráby se wespolek pronikla, obohacowala, okrašlowala*. Nikdyby Bernolakismus nebyl znihl, kdyby někteří Čechové nebyli tak swéhlawí a ku Slowákům nesprawedliwí, aspoň bezohlední. (...) Ono přísloví wlašké: «*La lingua Toscana, in bôcca Romàna*» já bych i na naši řeč wztáhl. *Řeč česká w ustech slowenských!*“ (J. Kollár, Cestopis 1843, 195) Ako výstižne píše Jana Dvončová, „Na Kollárovi môžeme si teda jasne ovčeriť, že čeština a slovenština byly už v té době dva samostatné jazyky, jejich systémy se nedaly nijak slučovat ani mísit. Právě proto, že v Kollárově praxi se oba jazyky směřují, neboť Kollár česky psal a slovensky mluvil, dochází pak přirozeně ke konfliktu a pokusu o jeho řešení.“ „Avšak návrh řešení je nereálný proto, že autor si není schopen uvědomovat, že dva různé systémy nelze zkřížit a smísiť na základě abstraktní úvahy jednotlivce.“³ (J. Dvončová, Kollár 1966, 159)

Spomínané vedecké zistenia L. Štúra o slovenčine ako samostatnom slovanskom jazyku, z ktorých jednoznačne vyplynul aj dôkaz o zákonitom vzťahu spisovného jazyka Slovákov k slovenčine ako prirodzenému zdroju a základu spisovného jazyka, mali v prostredí evanjelických vzdelancov (v evanjelickej línii slovenského jazykovo-historického vývinu) prelomovú dôležitosť. Exaktné formulácie L. Štúra opreté o reálne fakty zo slovenského jazykovo-historického vývinu vniesli do postoja k spisovnému jazyku a jeho spoločenskému fungovaniu oslobodzujúce svetlo a evanjelickým vzdelancom ukázali aj východ zo slepej uličky, do ktorej ich bolo priviedlo neadekvátne chápanie spisovnej češtiny — kultivovaného jazyka Kralickej Biblie — ako hierarchicky vyššieho, dokonalejšieho stupňa vlastného materinského jazyka Slovákov. Len si spomeňme, ako tento vzťah vníma nielen J. Kollár (J. Doruľa, Slovansko-slovenský vlastenec 2009, 60-63), ale napríklad aj J. Palkovič, ktorý v úvode svojho slovníka píše: „Der Slowakischen u. Mährischen Ausdrücke werden nicht nur (...) der künftige Lexikograph etc. sondern auch und vorzüglich jene, die in diesen Ländern leben oder dahin gerathen (...), sich um so mehr freuen, da sie sonst in keinem Werke anzutreffen sind. Das übrige Böhmische im gegenwärtigen Lexikon ist zugleich das Hochslowakische, mit dem geringen Unterschiede, daß der Slowak (auch der gebildete) das ř nicht wie rž, sondern immer nur wie r, das au wie ein langes ů (...), das ý immer wie ein langes (gedehntes) j, u. das ě nicht wie je (...), sondern bloß wie e, u. die nächst vorhergehenden Mitlauter d, n, t, weich liest und ausspricht. Folglich kann man mit Hilfe dieses Wörterbuchs das Slowakische, aber, wie gesagt, das feinere Slowakische, dessen sich d. Prediger bey den Slowaken, zumal d. ewangelischen, in ihren Kanzel- u. andern feyerlichen Reden, d. slowakische Schriftsteller (die im Schreiben auch das ř beybehalten, so wie sie sich überhaupt — einige ausgenommen — an die böhmische Grammatik halten), und überhaupt alle Gebildetere, wenn sie schöner slowakisch sprechen wollen, bedienen, sehr bequem erlernen.“ (J. Palkovič, Wörterbuch 1820, VI-VII) A ďalej na strane VIII úvodu svojho slovníka J. Palkovič prisrne upozorňuje: „Allein nicht nachdrücklich genug kann ich erinnern, daß man ja weder diese veralteten, noch die slowakischen u. mährischen Wörter, ohne weiters in d. Schriftsprache aufnehme! Sie stehen nicht zu diesem Endzweck da! obwohl Manches derselben, z. B. *pleso* ... aufzunehmen nicht unrathsam wäre; allein dieß auch nur si volet usus, — consensus eruditorum.“ Ako vidieť, J. Palkovič upozorňuje používateľa svojho slovníka na tú jeho prednosť, že prináša mnoho slovenských aj moravských výrazov, ktoré nenájdete v iných slovníkoch, a súčasne

³ V inej svojej štúdii Jana Dvončová konštatuje: „Rozbor jeho [Kollárových] nečetných prací jazykovědných ukazuje, že nevyvozoval svoje názory z pozorování a hodnocení faktů, ale snažil se fakty vtěsnat do svých abstraktních konstrukcí.“ (DVONČOVÁ, J.: Kollár a čeština. In: Sborník Filozofické fakulty Univerzity Komenského. Philologica. 16. Ed. Eugen Pauliny. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladatel'stvo 1964, s.187)

upozorňuje, že ostatná čeština v jeho slovníku je zároveň aj spisovná, kultivovaná slovenčina (das Hochslowakische), ktorá sa od vlastnej spisovnej češtiny odlišuje len niektorými drobnými odchýlkami, takže si z jeho slovníka možno pohodlne osvojiť aj slovenčinu, t. j. vlastne tú lepšiu slovenčinu (das feinere Slowakische), ktorú používajú najmä slovenskí evanjelickí vzdelanci a spisovatelia, keď chcú krajšie po slovensky hovoriť (wenn sie schöner slowakisch sprechen wollen). Zároveň však J. Palkovič dôrazne pripomína, že slovenské a moravské výrazy sa nesmú preberať do spisovného jazyka; v slovníku sa uvádzajú z čisto pragmatických dôvodov. Z takých istých dôvodov pripojil J. Palkovič k svojmu vydaniu Kralickej Biblie v roku 1808 aj obsiahlejší slovník „Wyswětlenj slow (...) pro napomoženj čtenářům, zwłásstě prostěgssjm“ (pozri J. Doruľa, Reč kázni 2008, 28-29), z rovnakých pohnútok sa v úvode k evanjelickému spevníku z roku 1842 vyslovuje želanie: „Hodná věc by byla, aby nám někdo takový cirkewnonábožný Slownjček pro lid obzwłásstě shotowil a tiskem na swětlo vydal. Pěkný počátek giž učinil Dw. p. Lesska w Biblii p. Palkowice, na straně 342-391. kamž i pilné čtenáře nassich nábožných knih odsjláme.“⁴ (Zpěwnjk, 1842, X)

Hoci obradový jazyk slovenských evanjelikov, ktorý označujeme termínom *bibličtina*, nebol jazyk určený na bežné dorozumievanie, jeho používanie bolo striktné obmedzené na sféru náboženských obradov, aj pri tomto striktné ohraničenom používaní sa v živom prednese, spravidla pri spievaní textov vytlačených v češtine, výrazne a spontánne prejavilo slovenské jazykové vedomie evanjelických veriacich, t. j. aj pri tomto prednese českého textu sa uplatňovali pravidlá adaptácie, spontánne fungujúce pri kontakte dvoch jazykov (J. Doruľa, Reč kázni 2008, 39-41).

Hoci Ľ. Štúr a jeho stúpenci (z nich predovšetkým Jozef Miloslav Hurban) s veľkým úsilím bránili novú, štúrovskú kodifikáciu spisovnej slovenčiny, nevyvinuli nijaké úsilie o nahradenie bibličtiny v obradovom prostredí svojej evanjelickej cirkvi spisovnou slovenčinou. Bola to oblasť, v ktorej plne rešpektovali tradične ustálené zvyklosti, do ktorej nezasahovali, ktorú nechávali jej ďalšiemu spontánnemu vývinu. Nová spisovná slovenčina sa mala stať spoločným majetkom všetkých Slovákov, spoločným nástrojom kultúrneho, literárneho, vedeckého i hospodárskeho rozvoja, reprezentatívnym prostriedkom verejného života Slovákov bez ohľadu na ich náboženskú alebo nárečovú príslušnosť, atribútom slovenskosti. Preto bola nevyhnutná celoslovenská dohoda. V záujme tejto dohody bol Ľ. Štúr ochotný uzatvárať kompromisy aj v jazykovej oblasti.

Časovú oprávnenosť triezveho realistického postoja Ľ. Štúra a jeho stúpencov k bibličtine potvrdili aj viaceré hlasy a názory z evanjelického prostredia, najmä od evanjelických duchovných, ktoré poznáme z príspevkov publikovaných v čase bojov o novú spisovnú slovenčinu, najmä po vydaní zborníka *Hlasové* (1846), pripraveného na vydanie Jánom Kollárom. Možno s istotou tvrdiť, že tento postoj neodradil od novej spisovnej slovenčiny, ba získal pre ňu väčšinu tých evanjelikov, pre ktorých bola bibličtina drahocenným symbolom viery. Polyfunkčná štúrovská spisovná slovenčina totiž nijako nespochybňovala hodnotu tohto funkčne ohraničeného symbolu. Tak napríklad v Orle Tatránskom (1846, roč. 2, č. 36, s. 286-287) sa oznamuje, že Ján Kutlík, pitvarošký kňaz v Bekešskej stolici, sa „k hlasu a mišljenke dúst. p. Jozeffyho, t. j. abi sa česká reč v službách božích zadržala, ale inšje nje náboženskje spisi v Slovenčiňe písali, priznáva.“ Spomenutý superintendent Pavol Jozefi (1775-1848) uverejnil svoj názor v zborníku *Hlasové*, kde o. i. píše: „Já sem se aspoň po mnohém přemýšlowání, wida, že se sotwa sjednotiti budeme moci, na těchto dwau zásadách upewnil: 1. Na cirkewním poli musíme zachowati řeč od dāv-

⁴ V úvode k tomuto spevníku sa hovorí o *národe našom slovenskom* (s. IV), o *cirkvi našej národu slovenského* (s. XI), o *milej evanjelickej jazyka slovenského verejnosti* (s. IX), ktorej treba vysvetľovať „českoslowenská slowa w obecném žiwotě neobyčegná“ (s. X).

ných časů w užitku jsauci, českoslowenskau, we které jak swatá biblia, tak i wšecy naše nábožné knihy, písne, modlitby, katechismy sepsány jsau, a ku které náš lid, aspoň ewangelický, tak přiwyknul, žeby se i ty swaté prawdy náboženské w této obecné řeči přednešené ze swé swatosti a wážnosti wywrátily, tak žeby je ani za slowo boží nedrželi. (...) 2. Co se ale pro lid pospolitý píše k jeho poučení we wěcech hospodárských, průmyslných, wšeobecně užitečných, wšeliké rozprávky, powěsti, toby se snad mohlo psáti w nářečí obecném, pospolitému lidu nejsrozumitelnějším. Nebo w tom prawdu mají naši mladici, chcemeli obdržeti ten wywýšený cíl, aby celý národ slowenský, bez ohledu na to, či jest katolík, či ewangelík, či Rusňák,⁵ se spojil; a aby se na wzdělanost celého lidu účinkowati mohlo, tehdy se musí užíwati k tomu cíli přiměřený prostředek, totižto řeč wšechněm mnohem známější, srozumitelnější, nežli jest českoslowenská, a ta, která jest u nejwětší částky národu obyčejná.⁶ A protož nehleďme tak na řeč, jako na samau věc, na to, co jest užitečné a obecnému dobrému napomáhající.“⁷ (Hlasowé, 1846, 227-228) Aj Ctiboh Zoch, blízky spolupracovník Ľudovíta Štúra, vo svojom spise *Slovo za slovenčinu* napísanom v roku 1846 ako reakcia na Kollárov zborník *Hlasowé* o. i. píše: „Reč biblická je nie dostatočná k vymenovaniu a vysloveniu všetkých potrieb, ktoré žiada všestranná vzdelanosť. Učení jednotliví môžu všeliakými rečami hľadať vzdelanosť, ale národu samému je to nemožné. (...) Jestliže tedy bibličitina cirkevnou a bohoslužobnou rečou ešte naďalej byť má, najmä z toho praktického ohľadu, že ona u ewanjelikov na mnohých miestach veľmi do života prešla a nie bez škody pre náboženský život by razom s národnou slovenčinou zamenená byť mohla, nie som proti tomu, aby ona obstávala tam, kde a pokiaľ obstávať môže“ (C. Zoch, Slovo 1846, 72-73).⁸

Bibličitinu ako obradový jazyk ewanjelickej cirkvi nepokladali Slováci za češtinu, ktorá by ich etnicky približovala k Čechom (J. Doruľa, Slovensko-slovenský vlastenec 2009, 56-68). Podobá, v akej sa bibličitina u Slovákov uplatňovala až do roku 1992, keď bol vydaný v spisovnej slovenčine aj ewanjelický spevník,⁹ má celý rad typovo rovnakých čŕt, aké majú v byzantsko-

⁵ Slovom *Rusňák* sa tu neoznačuje etnická, ale náboženská príslušnosť — rusnáci sú Slováci východného, byzantsko-slovenského obradu.

⁶ Zmierlivý postoj P. Jozefiho oceňuje aj Bohuš Nosák: „Krásne leží Ťisovec pod Hradovou, ale krajšie sú tje slovenske duše v ňom, ktorje ho k osvet'e a vzd'elanosti d'alej vedú. A keď vám i nikoho inšjeho ňespomeňjem, len nášho dúst. Pavla Jozefiho, teda wjem že srdce wo wás zaihrá len pri spomjenke tohoto muža, ňjeto keď bi s'e stáli pred ňim z oči do oči. Wšetci sa v tom srovnávame, že on je ten anjel pokoja medzi stránkami na Slovensku proti sebe stojacimí; z celjeho srdca lúbi on našu slovenčinu a jej sestre češ'ti'ne žjada mjesto w chráme; tú ku srdcu t'iskne ako d'ed'ictwo po otcoch našich, túto miluje ako sestru Slovanskú — a to je opravd'iwá wzájomnosť. Ňje zňivočiť jedno alebo druhuo, ale dať život i jednemu i druhjemu w tých hraňicach, w ktorích sa hibať a žit' muože, to je zásada jeho.“ (B. N. [Bohuslav Nosák]: Spomjenki Poťisskje. In: Orol Tatránski, 1847, roč. 3, č. 79, s. 626)

⁷ K tomuto názoru pripojil Ján Kollár svoju nesúhlasnú poznámku. O. i. píše: „Zde se radí: „aby se o některých věcech (náboženství a umění) w řeči biblické českoslowenské, o některých věcech opět (hospodářství, průmysl, rozprávky) w pospolitě sprosté slowenčině psalo.“ Odtudby znikly dvě rozličné spisowné řeči a dvě literatury, cožby dle mého zdání wedlo jen k polowičkářství. Dosti těžká práce jest, jednu řeč a literaturu míti, wzdělawati a k nějakému kwětu a dokonalosti přiwěsti, nercili dvě: takby zůstal předce náš dům a králowství rozdwojené. Nikdo zajisté nemůže dwěma pánům slaužiti; kdo mezi dwěma stoličkami sedí, snadno na zem padne, a kdo dwa zajíce najednu lowí, nezastřelí ani jednoho. Ostatně nejsme proti tomu, aby se w samé českoslowenské řeči a literatuře w některých knihách a nowinách zwláštni ohled bral na lid slowenský, jeho nářečí, potřeby a schopnosti.“ (Hlasowé, 1846, 230)

⁸ Ctiboh Zoch súhlasí s tým, aby sa bibličitina „z praktického ohľadu“ naďalej používala vo funkcii cirkevnej a bohoslužobnej reči, hoci sám je presvedčený o tom, že práve z takéhoto ohľadu by túto funkciu lepšie plnila štúrovska spisovná slovenčina: „Tedy ani z praktického ohľadu, ako daktorí — a to tak prisno — žiadajú, je [bibličitina] nie tak nevyhnutne potrebná, že by sa v nej kázat' muselo. Náš národ poznáva a cíti väčšiu moc w svojej reči i pri službách božích, ako v češtine“ (C. Zoch, Slovo, 73).

⁹ Predtým už postupne vyšli v spisovnej slovenčine viaceré náboženské diela pre ewanjelikov, ako napríklad Nová zmluva 1942, Žalmy 1952, Chránová agenda 1954, Pašie 1955, Slovenská liturgia 1960, Pohrebná agenda 1972, celá Biblia 1977, Ewanjelický funebrál 1985 (Ewanjelici, 2002, 114-115).

-slovanskom obradovom prostredí jednotlivé varianty cirkevnej slovančiny vo vzťahu k príslušným slovanským jazykom (k bulharčine, srbčine, ruštine, ukrajinčine). Vidíme, že sa pri ústnej realizácii zhruba jednotnej písomnej podoby cirkevnej slovančiny uplatňujú v jednotlivých jej národných variantoch s neomylnou zákonitosťou tie jazykové prvky príslušného slovanského jazyka, ktoré sú stavebnými zložkami, znakmi osobitosti toho jazyka, sú pevnou súčasťou jeho charakteristiky pri odbornom jazykovom opise.

S vedomím, že nijaká paralela nie je stopercentná, môžeme povedať, že podľa svojej funkcie bola bibličtina cirkevnou slovančinou slovenských evanjelikov. Na takúto jej funkciu a paralelu poukázal už Ľudovít Štúr: „Keď národ Ruskí k životu čerstvjemu sa prebudíu, odrjekou sa Staroslovenčini. – Čo Staroslovenčina bola Rusom, Srbom, to samuo skoro bola nám Slovákom Čeština“ (Ľ. Štúr, Nárečja 1846, 48-49). A ďalej píše: „Lutuje Šafárik, že Staroslovenčina ňeostala rečou všeobecnou, mi ale sa z toho radujeme, bo kebi ona rečou spisovnou bola ostala duch Slovanskí bou bi hlivjeť museu a k životu sa ňeschopiu, toto ale biť ňemohlo, ňemohla tedi aňi Staroslovančina stať sa pospolitou rečou spisovnou u Slovanou“ (Ľ. Štúr, Nárečja 1846, 48).¹⁰

Bibličtina zostala v evanjelickej cirkvi na Slovensku tak, ako zostala cirkevná slovančina u pravoslávnych a uniátskych Slovanov a nakoniec aj ako latinčina v rímskokatolíckej cirkvi. Nahrádzanie týchto liturgických jazykov modernými spisovnými jazykmi súvisí s modernizáciou cirkvi, s ich prispôbovaním sa požiadavkám doby. Tento proces a vývin neobišiel ani evanjelickú cirkev na Slovensku.

Aj moderný spisovný jazyk si v podobe biblického štýlu zachováva viaceré tradičné, „starobylé“ jazykové prvky, ktoré spisovnému jazyku obradov pridávajú akúsi patinu nevšednosti, vznešenosti. V dnešnej evanjelickej cirkvi na Slovensku majú takéto prvky svoj pôvod v češtine Kralickej Biblie, resp. aj evanjelických kancionálov.

Literatúra:

- J. Doruľa, Bernolákovská kodifikácia 2008 — DORUĽA, J.: Bernolákovská kodifikácia ako výsledok slovenského jazykovo-historického vývinu. In: *Slavica Slovaca*, 2008, roč. 43, č. 1, s. 3-10.
- J. Doruľa, Reč kázni 2008 — DORUĽA, J.: Reč kázni Jána Kollára v kontexte slovenského jazykovo-kultúrneho vývinu. In: *Pohľady do vývinu slovenského jazyka a ľudovej kultúry*. Ed. Ján Doruľa. Bratislava : Slavistický ústav Jána Stanislava SAV 2008, s. 25-45.
- J. Doruľa, Slovansko-slovenský vlastenec 2009 — DORUĽA, J.: Slovansko-slovenský vlastenec Ján Kollár. In: *Slavica Slovaca*, 2009, roč. 44, č. 1, s. 46-68.
- J. Dvončová, Kollár 1966 — DVONČOVÁ, J.: J. Kollár filolog. In: *Jazykovedné štúdie*. 9. Ed. Eugen Pauliny. Bratislava : Vydavateľstvo SAV 1966, s. 148-168. Pozri aj DVONČOVÁ, J.: Kollár a čeština. In: *Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského*. *Philologica*. 16. Ed. Eugen Pauliny. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1964, s. 183-187.
- Evanjelici, 2002 — *Evanjelici v dejinách slovenskej kultúry*. 3. Ed. Pavel Uhorskai. Liptovský Mikuláš : Transcious 2002. 504 s.
- Hlasowé, 1846 — Hlasowé o potřebě jednoty spisowného jazyka pro Čechy, Morawany a Slowáky. Spisů musejních číslo XXII. W Praze, w kommissi u Kronbergra i Riwnáče. 1846.
- J. Kollár, Cestopis 1843 — KOLLÁR, J.: Cestopis obsahující cestu do horní Italie a odtud přes Tyrolsko a Baworsko, se zvláštním ohledem na slawjanské žiwly roku 1841. konanau a sepsanau od Jana Kollára. S Wyobrazeními a Přílohami. W Pešti, 1843. Tiskem Trattner Károlyiho.

¹⁰ Pozri aj J. Doruľa, Reč kázni 2008, 39-41.

- J. Palkovič, Wörterbuch 1820 — Böhmisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch, mit Beyfügung der den Slowaken und Mähren eigenen Ausdrücke und Redensarten zunächst für Schulen durchaus neubearbeitet, auch mit einem vollständigen deutschen Wortregister versehen, und auf eigene Kosten herausgegeben von G e o r g P a l k o w i t s c h, Prof. der böhmisch-slavisches Sprache u. Literatur zu Preßburg. E r s t e r B a n d. A — N. P r a g, 1820. Gedruckt in der fürsterzbischöflichen Buchdruckerey, bei Josepha verwitweten Vetterl v. Wildenbrunn, im Seminario, unter dem Faktor T h o m a s K u b e l k a.
- L. Štúr, Nauka 1846 — Nauka reči Slovenskej. Vistavená od Ludevíta Štúra. Nákladom Tatrina číslo I. V Prešporku 1846. Písmom Belnayho d'ed'ičou.
- L. Štúr, Nárečja 1846 — Nárečja Slovenskuo alebo potreba písanja v tomto nárečí vistavená od Ludevíta Štúra. V Prešporku 1846. V tlačiarňi K. F. Wiganda.
- C. Zoch, Slovo 1846 — ZOCH, C.: Slovo za slovenčinu. Edične pripravil, úvod, poznámky a vysvetlivky spracoval Ivan Stanek. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1958.
- Zpěwnjk, 1842 — Zpěwnjk Ewangelický, aneb: Pjsně Duchownj staré i nowé, k weřegně i domácj nábožnosti Křesťanů Ewangelických Augssp. Wyznánj, s přjdwkem Modliteb. W Pessti, 1842. Tiskem a nákladem J. M. Trattnera a Štěp. Káro[liho] [Pod Předmluwou k tomuto Zpěwnjku sú podpísaní superintendenti Pawel Jozeffy a Jan Seberini.]

Slowakische Sprache und *bibličtina* („Bibelsprache“) in evangelischer Kirche in der Slowakei

Ján Doruľa

Im Beitrage werden in komprimierter Form Ergebnisse der neuesten Forschungen des Anwendungsbereichs, des sprachlichen Gestalts und der Anpassung an das slowakische Sprachmilieu sowie überhaupt des Funktionierens des Tschechischen, Slowakischen und der sog. *bibličtina* (der liturgischen Sprache der evangelischen Kirche) im Ritusbereich der ev. Kirche des augsburgischen Glaubensbekenntnisses in der Slowakei seit dem 16. Jahrhundert bis zum Jahr 1992, wann auch das evangelische Gesangbuch in der slowakischen Schriftsprache erschien, vorgelegt. Es wird auf die Bedingungen der spontanen Adaptation des Tschechischen in der Slowakei und auf die Funktion der *bibličtina* hingewiesen, die mit der Funktion des Kirchenslawischen und dessen Varianten im byzantinisch-slavisches Ritusbereich verglichen wird, wie schon darauf Ľudovít Štúr seiner Zeit aufmerksam machte.

IVOR RIPKA*

Slovanské starožitnosti Pavla Jozefa Šafárika v slovenčine (Reflexie o diele, jazyku pôvodiny a prekladu)

RIPKA, I.: Slavonic Antiquities of Pavol Jozef Šafárik in Slovak (Reflections on work, original language and the translation). *Slavica Slovaca*, 46, 2011, No. 1, pp. 10-23 (Bratislava)

The article is focused on one of the principal works of the founding personality of Slavonic studies, a lively and inspiring compendium in social science. The author characterizes the exceptional language of the original, sums up the knowledge about translations into other languages that have been done so far and comments mainly the newest translation into modern Slovak.

Slavonic Antiquities, Slavonic Studies, Classification of Slavonic Nations, Slavonic Languages, Etymology, the Language of Šafárik, the Language of Translation.

1 Všetci slovanskí i neslovanskí bádatelia, ktorí v minulosti skúmali a v súčasnosti študujú najstaršie dejiny Slovanov a ich kultúry, sa zhodujú v tom, že vedecké dielo Pavla Jozefa Šafárika vo svojej komplexnej integrite prekračuje čas svojho vzniku. V nijakom prípade to nie je mýtvy dokument doby, ktorý už možno či treba pri okrúhlych výročiach jeho autora iba pasívne adorovať. K inšpiratívne, inštruktívne a materiálno nesuplovateľnému dielu autora sa ako k zdroju poznania budú obracať stále nové generácie slavistov. Je preto prirodzené, že vedecká rada univerzity nesúcej meno tohto veľkého Slováka už r. 1991 schválila vydanie sedemzväzkových Spisov Pavla Jozefa Šafárika v slovenčine (okrem poézie, prekladov a korešpondencie, ktoré budú publikované v pôvodnom jazyku). Podľa prijatého návrhu mali *Spisy* vychádzať postupne v takomto poradí: 1. zv. *Dejiny slovanského jazyka a literatúry všetkých nárečí*, 2.-3. *Slovanské starožitnosti*, 4. zv. *Slovanský národopis*, 5. zv. *Poézia, preklady, teoretické a kritické reflexie*, 6. zv. *Jazykovedné štúdie*, 7. zv. *Korešpondencia* (výber). V tomto roku, v ktorom si pripomíname 150. výročie úmrtia P. J. Šafárika, možno s istým zadost'učinením konštatovať, že svetlo sveta uzreli prvé štyri zväzky plánovaných spisov, ba pribudol aj ôsmy, neplánovaný zväzok. Ako prvé vyšli už r. 1992 *Dejiny*; je pochopiteľné, že pri príprave diela do tlače sa využili texty (i preklad) z 1. vydania týchto Dejín z roku 1963. (Obidve tieto vydania charakterizuje koncízne spracovaný poznámkový aparát a zasvätené štúdie Karola Rosenbau- ma.) 4. zväzok Spisov PJŠ (*Slovanský národopis* z r. 1995) „predbehol“ vydanie Slovan- ských starožitností, tvoriacich 2. a 3. zväzok Spisov. 1. časť Starožitností vyšla r. 1999, 2. časť r. 2009, pri príležitosti 50. výročia založenia univerzity.

1.1 Na vedeckej konferencii *Pavol Jozef Šafárik a slovenské národné obrodenie*, konanej (pri 125. výročí jeho úmrtia) na pôde Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach, predstavil Blažej Belák revitalizovaný projekt personálnej bibliografie Pavla Jozefa Šafárika, ktorý rátať s tzv. kooperatív-

*Univ. prof. PhDr. Ivor Ripka, DrSc., Pedagogická fakulta Univerzity Komenského, Račianska ul. č. 59, 813 34 Bratislava.

nou platformou, t. j. s účasťou domácich i zahraničných¹ bibliografov. (Zborník z tejto konferencie vydala Matica slovenská r. 1989.) Projekt tejto bibliografie, ktorej predmet tvoria publikované práce P. J. Šafárika a diela o ňom, predstavujúce ohlas jeho tvorby v dielach iných autorov, sa nakoniec po istých peripetiách podarilo realizovať. Knižná podoba bibliografie sa – popri budovaní databázy – realizovala v gescii Slovenskej národnej knižnice v spolupráci s Univerzitou P.JŠ. *Personálna bibliografia Pavla Jozefa Šafárika* vyšla (v dvoch dieloch) ako 8. zväzok Spisov Pavla Jozefa Šafárika. Zaregistruje a spracúva dokumenty od roku 1814 do roku 1995, v ktorom sa skončil základný výskum; po r. 1995 sa dokumenty uvádzajú len sporadicky. Obsah tvorí 6641 chronologicky zoradených anotovaných bibliografických záznamov (člení sa na diela P. J. Šafárika a diela o ňom) a osem registrov. Používatel'ov z radov jazykovedcov bude možno aj rušiť nie vždy korektná jazyková stránka bibliografie, a to nielen pravopis, ale napríklad aj chyby v prepise mien ruských autorov z azbuky (v texte sú o. i. mená v podobe *Osip Maksimovič Bodjanskij, Fëdor Ivanovič Buslajev, Marina Jur'jevna Dostal', Adam Jevgen'jevič Suprun, Ljudmila Pavlovna Lapteva, Vladimir Anatol'jevič D'jakov* a i.). Medzi anotované záznamy sa nedostala – možno aj trochu prekvapujúco – napríklad edičná poznámka z 2. zväzku Spisov z roku 1999. V každom prípade však táto bibliografia dokumentuje nezvyčajný záujem bádateľ'ov o poznanie a mnohoaspektovú analýzu vedeckého diela P. J. Šafárika. Niekedy by sa mohlo nebodaj zdať, že nové výskumné témy sa budú hľadať už čoraz ťažšie. Slovenský preklad *Starožitností* však podľa nášho názoru otvára nové cesty k štúdiu precízne spracovaného unikátneho listinného materiálu. Pri ďalších výskumoch neoceniteľnú pomoc poskytnú aj doslovy k obidvom zväzkom diela. Dušan Čaplovič (bol aj editorom 2. zväzku Spisov) ako doslov prezentoval rozsiahlu – prvoplánovo archeologickú – syntetickú štúdiu o problematike genézy, poslania a vedeckého kontextu Slovanových starožitností, doplnenú prehľadnou bibliografiou najvýznamnejších prác venovaných tomuto dielu. Autor doslovu 3. zväzku Spisov Matúš Kučera zasa približuje osobnosť a vedecký profil Pavla Jozefa Šafárika a vysvetľuje, aké miesto patrí v Starožitnostiach Slovensku a Slovákum.

2 Habent sua fata libelli. A nepochybne ich majú aj *Slovanské starožitnosti*. Toto priekopnícke dielo, zásadným spôsobom rozširujúce a korigujúce dovtedajšie niekedy tendenčné názory o starobylosti slovanových národov na základe minuciózneho rozboru a novej interpretácie pramenného (najmä listinného) materiálu, malo v čase svojho vzniku aj kritikov. A to nielen v ohlasoch dovtedy „tón“ v hodnotení Slovanov udávajúcích Nemcov, ale ozvali sa aj slovanští bádatelia. Slovinec Jernej Bartol Kopitar autorovi vyčítal, že dielo napísal po česky. Aj niektorí ruskí bádatelia neboli spokojní s tým, že Šafárik napísal *Starožitnosti* v (okrajovom) jazyku, v ktorom ich bude málokto vedieť prečítať. Je preto pochopiteľné, že *Slovanské starožitnosti* ako v tých časoch najväčšie dielo o starých dejinách a kultúre Slovanov sa začalo prekladať. Vedecký svet si uvedomil, že „Slovania dostali do rúk dielo o sebe v takej výpovednej šírke, akú dovtedy nepoznali. Slovanov Šafárik vyhlásil za nedeliteľnú súčasť európskych dejín a kultúry, a to už od počiatkov ich existencie a dejín. Obhájil autochtónnosť tohto „národa“ v priestore Európy, čo malo už význam nielen vedecký, ale aj priam politický, v danej dobe národno-buditeľský“ (Kučera, 2009, s. 473).

2.1 Prvý preklad Slovanových starožitností do ruštiny začal vychádzať v roku vydania jeho českého originálu. Ruský slavista Osip Maximovič Bod'anskij (ktorý navštívil aj Prahu a Bratislavu a na moskovskej univerzite prednášal o slovenčine už pred vydaním Štúrovej *Nauky reči slovenskej*) ho začal pripravovať už r. 1836, podľa prvej „zošitovej“ verzie *Starožitností*, ktorú mu doručil vydavateľ diela, so Šafárikom korešpondujúci ruský historik Michail Petrovič Pogodin, ktorý r. 1835 takisto navštívil Prahu. O Bod'anskij v úvode zdôraznil, že *Starožitnosti* (v preklade *Slavianskije drevnosti*) boli do ruštiny preložené skôr než do akéhokoľvek iného jazy-

ka, a to najmä nemeckého, a oznámil, že každé tri mesiace bude vychádzať jedna kniha prekladu Starožitností v rozsahu najmenej 20 autorských hárkov. R. 1837 sa M. Pogodinovi podarilo vydať prvé dve časti prvého dielu; r. 1838 vyšla tretia časť. V r. 1847-1848 potom vyšlo znova upravené prvé vydanie a prvýkrát aj tri knihy druhého „okresu“ Starožitností. R. 1842 vyšli *Slaviańskie starożytności* v Poznani; preložil ich Hieronym Napoleon Bońkowski. R. 2003 vyšla (opäť v Poznani) reedícia tohto vydania, ktorú sme mali k dispozícii pri príprave prekladu 3. zväzku Spisov. V rokoch 1843-1844 vyšiel v Lipsku v dvoch dieloch nemecký preklad diela (*Slawische Alterthümer*). Podľa O. Boďanského bol tento preklad poplatný germánskemu patriotizmu, a preto z neho vynechali všetky nepriaznivé názory o Germánoch a samovoľne urobili mnohé zmeny. Na preklad aspoň časti Starožitností do slovenčiny sa čakalo až do roku 1961. Vtedy vyšla kniha s titulom *Literatúra, jazyk, spoločnosť*, prezentujúca výber z prác P. J. Šafárika. Zostavovateľ K. Rosenbaum do nej zaradil aj ukážku zo Starožitností pod názvom *Starobylosť Slovanov v Európe*.

2.2 Kvôli bibliografickej komplexnosti treba pripomenúť, že v r. 1862 a 1863 vyšlo (v dvoch zväzkoch) 2. vydanie Slovaných starožitností. Edične ho pripravil Šafárikov zať, historik Josef Jireček. Do tohto vydania pripojil viaceré prídavky z rukopisnej pozostalosti P. J. Šafárika. Spoločný register pre obidva zväzky zostavil Šafárikov syn Vojtech.

3 Druhý zväzok Spisov Pavla Jozefa Šafárika, ktorý pre košickú univerzitu nesúcu jeho meno vydalo r. 1999 vydavateľstvo Oriens, zahŕňa kapitoly — v autorovom členení diela články — tzv. I. okresu (časti) Slovaných starožitností. Tento prvý slovenský preklad teda približuje obdobie od Herodota až do pádu hunskej a rímskej vlády (t. j. od r. 456 pred Kr. až do r. 469-476 po Kr.). Vychádzal z prvého (pôvodného) vydania tzv. dejepisného oddielu Slovaných starožitností, ktoré r. 1837 vytlačil v Prahe Jan Spurný. Po desiatich rokoch sa Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach rozhodla zavŕšiť vydanie tohto diela a poskytla prekladateľom príležitosť vrátiť sa k tomuto zložitému a mimoriadne náročnému originálu. Široká slovenská — a vari aj slovanská — kultúrna verejnosť i odborná societa dostala tak do rúk preklad II. okresu tohto vydania Šafárikových Slovaných starožitností, zahŕňajúci obdobie od pádu Hunov a Rimánov až do prevahy kresťanstva u Slovanov (od r. 476 až do r. 988 po Kristu). Tento 3. zväzok Spisov obsahuje aj všetky pôvodné Šafárikove prílohy, t. j. 26 originálov „svedectiev o starých Slovanoch“ (napísaných Herodotom, Plíniom, Tacitom, Ptolemaiom, Zemepiscom Bavorským, Konštantínom Porfyrogenetom, Thietmarom, Adamom Brémskym, Nestorom, Helmoldom a i.). Redaktor zväzku Imrich Gofus pripravil aj menný register.

3.1 Už v edičnej poznámke k vydaniu 2. zväzku Spisov (Ripka – Skladaná, 1999, s. 383) sme konštatovali, že *Slované starožitnosti* P. J. Šafárika z r. 1837 sú vlastne akýmsi encyklopedickým kompendiom viacerých spoločenskovedných disciplín. Prezentujú vtedajšie poznatky z archeológie, histórie, geografie, komparatívnej slovanskej i neslovanskej filológie a etymológie, etnológie a sčasti aj z iných disciplín. Netreba naširoko dokazovať, že preklad takéhoto diela je mimoriadne náročná úloha; na Slovensku sa ju v priebehu 170-tich rokov nepodujal splniť nikto. Pavol Jozef Šafárik sprostredkúva svoje i cudzie výskumy či originálne interpretácie rozsiahleho pramenného materiálu často výnimočným a originálnym jazykom, svojráznym odborným štýlom. Nazdávame sa, že obdoba či aspoň paralela tohto jazyka by sa v slovenských alebo v českých textoch z prvej polovice 19. stor. hľadala ťažko. Je to svojrázny jazyk, predstavujúci istý konštrukt gramaticky, slovotvorne a lexikálne archaizovanej češtiny z príslušného obdobia, zaznamenaný dobovým pravopisom, neraz komplikujúcim, najmä v prípadoch používania grafémy *w* vo vlastných menách, rekonštrukciu náležitej podoby starého dokladu. Jazyk P. J. Šafárika je navyše značne ovplyvnený zložitou latinskou a nemeckou syntaxou (obidva tieto jazyky excelentne ovládal), jednotlivé vety sú nezvyčajne dlhé (zložené súvetia sú plné rozličných

vsuviek, ktoré okrem iného zatemňujú význam základného slovesa, umiestneného na konci neraz až polstránkového súvetia), a preto sú niekedy nepriežračné a nejasné aj sémanticky. Základným zámerom i ambíciou prekladateľov i redakcie bolo teda predovšetkým priblížiť a sprístupniť tento archaický a miestami naozaj ťažko zrozumiteľný jazyk súčasnému bádateľovi a čitateľovi.

3.2 Pavol Jozef Šafárik použil v Slovaných starožitnostiach ako motto myšlienku z epístol rímskeho historika Gaia Plinia staršieho (*Inde et liber crevit, dum ornare patriam et amplificare gaudemus, pariterque et defensionis eius deservimus et gloriae*), ktorá potvrdzovala jeho stotožnenie sa s názormi pokladajúcimi službu a prácu na obranu vlasti a na jej slávu za prejav pozitívneho vlastenectva. V predhovore k celému dielu sa pokúsil čitateľom priblížiť svoju pracovnú metódu a vysvetliť dôvody, ktoré ho priviedli k napísaniu knihy. Na tomto mieste zacitujeme prvý odsek v pôvodine a potom – aspoň ako minimálnu ukážku pôvodiny i prekladu – v slovenčine.

3.2.1 *Odewzdáwage prwnj toto oddělenj Slowanských Starožitnostj obecnstwu historických nauk milownému, za zbytečné pokládám obšjrnau řečj gednati zde buďto o powaze a spořádanj swěho djla, buďto o aumyslu, gjmž gsem při spisowánj jeho powozowán byl. Gedno i druhé dostatečně se obgewuge we knize samé, w njž budeli co prawěho a důwodného, dogde přjzně u opravdových znatelůw beze wšj mé přjmluwy; wady pak a nedostatky, bez nichž ona gistě nenj, obhágnými slowy zastjratj gest mě mysli daleké.*

3.2.2 *Odovzdávajúc túto prvú časť Slovaných starožitností obecnstvu milujúcemu historické vedy, pokladám za zbytočné uvádzať tu obširnu reč buď o povahe a usporiadaní diela, buď o úmysle, ktorý ma sprevádzal pri jeho písaní. Jedno i druhé sa dostatočne objavuje v samej knihe, v ktorej ak bude niečo pravé a odôvodnené, získa priazeň u naozajstných znalcov bez akéhokoľvek môjho príhovoru; avšak zastierať obhajovacími slovami chyby a nedostatky, bez ktorých ona určite nie je, je vzdialené mojej mysli.*

4 V predhovore k Slovaným starožitnostiam, ktorý Šafárik podpísal 5. septembra 1837, je aj takáto formulácia (Spisy 2, 1999): „Druhé čiže mravopisné oddelenie Starožitností nemohlo byť doteraz pre rozličné prekážky dohotovené a hneď za týmto na svetlo vydané: budem sa však o to naliehavo starať, aby aj ono zanedlho dozrelo a dostalo sa do rúk milovníkom národných dejín. Aj mapy, chystané do tohto oddelenia, sa vydajú neskôr, ale väčšie a úplnejšie, ako sa spočiatku mienilo.“ Tento ďalší zväzok Starožitností, v ktorom chcel autor podať obraz a svedectvo o práci, náboženstve, jazyku, písme a umení Slovanov, už nestihol spracovať najmä pre rozsiahlosť a množstvo materiálu. (Navyše v tých rokoch pripravoval aj *Slovanický národopis*.) V Časopise českého musea, ktorý redigoval v r. 1838-1842 (redigovanie prevzal od F. Palackého), uverejnil o tejto tematike niekoľko štúdií (*Myšlenky o starobylosti Slovanů v Evropě, Přehled pramenů staré historie slovanské, O národech kmene litevského*; p. Slovenský biografický slovník, 1992, s. 425). Je teda pochopiteľné, že vo vydaných (historických) dieloch Starožitností P. J. Šafárik nemá špeciálne (samostatné) kapitoly, venované charakteristikám jednotlivých slovanských jazykov (nářečí). Napríklad ani v „článku“ IX, nazvanom *O Moravanoch a Slovákoch* (Spisy 3, 2009, s. 284-314), ktorý je rozsahom vari najmenší (Šafárik dúfal i veril, že túto kapitolu pripraví Ján Kollár), sa explicitne nijaké znaky slovenčiny neuvádzajú (p. vyššie, odsek 5). Neznamená to však, žeby v Starožitnostiach jazykoveda totálne absentovala; v každej kapitole možno nájsť nielen alúzie na jazykovedný kontext, ale aj stále inšpirujúce poznámky interpretujúce jazykový (najčastejšie listinný) materiál. Šafárik sa na viacerých miestach pokúša aj o etymológie slovanských etnoným (niektoré predstavíme v ďalších odsekoch), a sú to často výklady originálne a svojbytné, nepotvrdzujúce výčitky niektorých jazykovedcov, podľa ktorých podliehal názorom Jacoba Grimma. V kapitole o polabských Slovanoch podrobnejšie píše o drevianskom nárečí (Spisy 3, 2009 s. 387 a n.), ktoré v istom zmysle reprezentuje jazyk vymretých Polabanov. (Komentovanú ukážku z textu takisto pripájame.)

4.1 Profesor Šimon Ondruš dôverne poznal *Slovanské starožitnosti* a Pavla Jozefa Šafárika pokladal za najväčšieho slavistu prvej polovice 19. storočia a významného a stále podnetného etymológa, i keď niektoré jeho výklady boli vývinom jazykovedy v jednotlivostiach prirodzene prekonané. Niektoré možno menej známe Šafárikove etymológie týkajúce sa slovanských etnónym prezentujeme v širšom výbere v zborníku, venovanom Š. Ondrušovi (Ripka, 2011; 41-46). Pri uvádzaní Šafárikových názorov využívame formulácie z najnovšieho prekladu *Starožitností*, ktoré však často skracujeme a na niektorých miestach čiastočne parafrázujeme. Pri tejto príležitosti (opakovane a ilustračne) pripomenieme iba niektoré.

4.1.1 V prvej kapitole (článku) *Starožitností* sa Šafárik podrobne venuje „vysvetleniu nášho najrozšírenejšieho a najtrvalejšieho domáceho mena, t. j. mena *Slovania*“ (Spisy 3, 2009, s. 24). Argumentuje – odvolávajúc sa na zistenia dovtedajších slovanských bádateľov – že ak národné meno *Slovienin*, *Slovanin* nepochodí od *slávy* (gloria) – akoby *slovutný* namiesto *slavetný* (gloriosi, laudabiles, celebres), čo je podľa niektorých názorov veľmi pravdepodobné –, potom určite od *slova*, t. j. (slovanské národy) sú akoby rovnakojazykové (ὁμῳλόττοι) alebo jednorečové (sermonales), oproti cudzím národom, nazývaným *nemí*, Nemci, čo sa mnohým zdá najpriateľnejšie. Hovoria, že koreň je vraj rovnakého pôvodu i významu ako grécke κλύω, lat. cluo (inclusus, inclutus, t. j. slávny, známy, preslávený), z ktorého vzniklo *sloviti* i *slaviti*, *slovo* i *sláva*.

4.1.2 V *Slovanských starožitnostiach* bádatelia nachádzajú množstvo dokladov o tom, že „predkovia Slovanov bývali (sídili) pod menami *Vindov* a *Srbov*, prvým cezpoľným a druhým domácim, od prastarých čias v zatatranských krajinách a iných krajinách severnej Európy“ (Spisy 2, 1999, s. 80). Etnonymum *Srbi* bolo teda „domácom“ menom starobylých Slovanov. Takéto prastaré a u Slovanov hlboko zakorenené etnonymum však môže mať svoj pôvod jedine na vlastnom území, vo svojom domove, a preto Šafárik začína svoju etymológiu etnonyma *Srbi* analýzou v ruštine a ukrajinčine doloženého slova *paserb* (lat. puer, privignus; aj v poľštine je *pasierb*). Analýza ho priviedla k záveru, že je to slovo zložené, totožné so slovom *pastorok* (privignus) a odvodené od koreňa *sir-* (lat. orbus, teda sirota). Podobný slovotvorný postup predpokladá aj v slovenskom slove *parobok* od kmeňa *rob-* (lat. iuvenis). Menej zrejmu a nejasnú totožnosť slov *paserb* a *pastorok* odкрýva Šafárik uvádzaním rozličných podob pastorka v slovanských jazykoch (chorv. a čes. *pastorek*, srb. *pastorak*, slov. *pastorok*), z čoho mu vychodí, že *-o-* je len zámena samohlásky *-e-* (napr. *popol* a *pepel*), *-k-* tvorí slabiku (*pasynok* od *syn-*, *parobok* od *rob-* atď.) a *-t-* je „prisuvka“ (napr. *striebró*, *straka*, *streda* namiesto *srebro*, *sraka*, *srjeda*). Podľa tohto na časti rozdelené *pa-ser-k* sa dokonale rovná ruskému a poľskému *pa-ser-b*, okrem koncovky, ktorá tu tiež tvorí slabiku. Podľa Šafárika teda niet pochyb o tom, že v slove *pa-ser-b* alebo *pa-ster-k* jedine *-ser-* je základná a kmeňová slabika; tento kmeň vyrástol z toho istého koreňa ako ruské slová *siryj*, *sirota*, poľské *sierota*. Tento koreň je v sanskrtskom *su* (lat. generare, producere), v slovanskom *sjejati* atď. „Význam týchto slov je všade rodiť, splodzovať, takže slová *syn* aj *sir* (*sir-ota*, *serb*) pôvodne označujú zrodenca, zrodeniatko, podobne latinskému *satus*, *natus*“ (Spisy 2, 1999, s. 131). Zmysel národného mena (etnonyma) *Srb*, *Srbi* je zjavný: toto slovo pôvodne určite označovalo zrodenca, rodáka, rod, národ (lat. genus, natio).

4.1.3. V druhej časti *Slovanských starožitností* (Spisy 3, 2009, s. 276-279) Šafárik podrobne analyzuje zápisy etnonyma *Čech*, *Česi* v historických prameňoch i bohatý novší slovanský toponymický materiál. Konštatuje, že Česi pri príchode do nových sídel (do Bojohému) si toto svoje domáce a prastaré meno už priniesli so sebou, a vtedy prislúchalo len tejto jednej hlavnej vetve, ktorá počtom ľudu a vojnovou silou rýchlo vynikla nad ostatnými vetvami (Chorvátmi, Dudlebmí, Lučanmi, Sedličanmi, Pšovanmi, Lemusmi atď.) a tak zatemnila ich mená. Najstaršie a zároveň najpresnejšie formy tohto etnonyma, ktoré ľud od starodávna až podnes vyslovuje, sú *Čech*, *Če-*

chovia, Čechy; u Nestora a na niektorých miestach v Poľsku, na Slovensku a dokonca i v Čechách sa nachádzajú aj podoby *Čach, Čachy*. Tento rozdiel foriem vedie podľa Šafárika buďto k pôvodnému cyrilskému (i českému) *-ě-* alebo k *-a-*, pričom obidve formy sa v rozličných slovanských nárečiach pravidelne menia, tamto na *a, ia*, toto na *e*, porov. *sněg* a *sňah, lěto* a *lato* atď., a naopak stčes. *čieše* miesto cyr. *čaša, čekati* m. *čakati, Česlav* m. *Časlav*, bulh. *treva* m. *trava* atď. Tento dôležitý rozdiel treba mať na zreteli vždy, keď sa spomína výklad názvu *Čech*. Pretože však v cyrilských prameňoch nikde nenachádzal zapísanú podobu *Čěch*, ale všade buď *Čech* alebo *Čach*, a v slovanskom jazyku všeobecne po hláske *-ě-* v nijakom pôvodnom slove nebýva hláska *-ě-*, bral Šafárik za základ etymológie jedine formu *Čech* (s obmenou *Čach*). Konštatoval tiež, že „doterajší bádatelia nemajú rovnaký názor o tom, odkiaľ majú Česi toto svoje meno a aký bol jeho pôvodný význam. Všeobecná mienka je taká, že národ dostal meno podľa svojho vodcu Čecha, ale tomu odporuje skutočnosť, že meno je staršie ako príchod ľudu do Čiech, a tiež to, že mu chýba rodová forma *-ici, -ovici*. V histórii niet príkladov na to, aby si jednotlivec na označenie rodovosti, príbuznosti atď. sám bol osvojil alebo od iných dostal nezmenené, t. j. základné a neodvodené, osobné meno vodcu. Meno Česi nedostal teda národ od otca rodu alebo vodcu, ale naopak jednotliví ľudia si pridávali neskôr národné meno Čech ako prímene, práve tak, ako medzi osobnými menami nachádzame Srb, Srbek, Srbin, Lech, Leško, Rusin, Uhrin, Čúch atď.“ (ibid., s. 278). Podobne ako mená *Lech, Srb, Chrvat* a i. aj prastaré meno *Čech* bolo najskôr všeobecným menom (apelatívom), a až potom sa stalo národným a osobným. Toto všeobecné meno odvodzoval Dobrovský od kmeňa *čnu, čati, čal*, t. j. *počnem, začnem* (incipere), predpokladajúc, že Česi sú tak nazvaní preto, lebo vraj boli prví v čase sťahovania sa Slovanov a vlastne ho začali, tak ako *Slezania* boli poslední (od slova *po-sléze*). Teda Česi vo význame začínatelia, začiatočníci! Šafárik takýto výklad odmietal. Podľa neho sa nezhodoval ani so skutočnosťou, ani s jazykom, lebo ako *Slezania* neboli poslední v ťažení a ich meno nesúvisí so slovom *-sléze*, tak ani Česi neboli v ťažení prví, nemôžu sa nazývať podľa slova *čnu, čal, čati*, lebo tento kmeň má v stslov. a poľ. jazyku nosový zvuk, (poľ. *częć, częch, częł*), zatiaľ čo meno *Čech* sa v týchto jazykoch píše bez tejto nosovky. Rovnako odmietal odvodzovanie mena *Čech* od kmeňa *těch* (*po-těcha, ú-těcha*) navrhnuté Kollárom, lebo pôvodnosť a náležitosť hlásky *-ě-* v tomto mene dostatočne potvrdzuje zhoda všetkých slovanských jazykov, a tiež od pradávnej doby až podnes neprerušene zachovaný rozdiel medzi kmeňmi *Čech* a *těch* u samých Čechov, ako aj u iných Slovanov. So zreteľom na časté používanie formy *Čach* popri bežnejšej *Čech* u iných Slovanov sa Šafárik nazdával, že by sa toto slovo mohlo odvodzovať od kmeňa *čaju* (spero, exspecto, odkiaľ je *čas, čáka, čakám* al. *čekám*), z ktorého pôvodne vzniklo *Čach*, neskoršie *Čech* (ako *čekám* m. *čakám, Česlav* m. *Časlav*), ale takéto meno by bolo vhodné pre jednotlivú osobu, nie však pre ľud, národ. Na záver svojich úvah Šafárik napísal: „Nateraz bude teda lepšie ešte uznať starodávnosť a nejasnosť národného mena *Čech*, než jeho odvážnym a neodôvodneným odvodzovaním mýliť seba aj iných, a tak zastierať cestu k jeho správne mu výkladu.“ (ibid., s. 279). A tento nový výklad našiel Š. Ondruš (2000, s. 115), ktorý dokázal, že meno starého slovanského kmeňa *Čech, Česi, Čechy* (delabializovaný základ *kwek-, kek-* sa po palatalizácii v 5. storočí zmenil na *ček-* a v spirantizovanej podobe znie *čech-*) pôvodne označovalo *vrch*. Prvotná motivácia etnonyma Čechov bola vrcháři, horniaci.

4.1.4. P. J. Šafárik (pramennými dokladmi) dokumentuje, že po zastaraní a zatemnení všeobecného názvu *Srbi*, zahŕňajúceho rozmanité vetvy Slovanov v nezmerných severotatranských rovinách, dosiahli v nich väčšiu rozšírenosť dovtedy menej používané národné mená *Lechovia* a *Pol'ania* čiže *Poliaci* (Spisy 3, 2009, s. 250 a n.). Prvotná forma prvého z nich je podľa Šafárika *Ljech* (sg.), *Ljesi, Ljehove* (pl.). Novšia, pravda už u Nestora sa vyskytujúca forma *Ljach, Ljasi, Ljachove*, vznikla v poľštine všeobecnou zmenou *ě* na *ia, a*, napr. *miasto* m. *město, wiara* m.

věra, *las* m. *lěs*, *lato* m. *lěto* atď. Národné meno *Ljesi*, *Ljechovia* a osobné *Lech*, *Lešek* (poľské knieža r. 891-921) sú totožné, t. j. pochádzajú z jedného koreňa. Podľa svedectva najstarších prameňov histórie podobným spôsobom používali Staroslovania národné mená (domáce i cudzie) tiež aj ako osobné, napr. *Čech* (pluky Čechove v Snemoch), *Chorvat* (knieža okolo r. 634 u Konštantína Porfýrogeneta), *Ljaško* (Borisov vrah 1015), tiež *Srbin*, *Srbek*, *Čuch*, *Vlach*, *Uhrin* a i. Národné i osobné meno vzniklo podľa Šafárika z apelatíva *lech*, ktoré u západných Slovanov niekedy označovalo a v svojich odvodeninách *šlechta*, *šlechtic*, *šlechtný* až podnes označuje zemana, t. j. človeka, ktorý má väčšie a výnosnejšie zemské majetky ako iní slobodní ľudia. Staropoľské *ślachta*, *ślachcić*, novopoľ. *szlachta*, *szlachcić*, čes. *šlechta*, *šlechtic* vyrástlo z kmeňa *lech* pomocou prídychu *s*, zmeneného neskôr na *š*, a pridaním spoluhlásky *t*, ktorá sa rada spája zvlášť s hrdelnými *h* a *ch*.

4.2. Najrozsiahlejšiu kapitolu II. časti (tzv. okresu) Starožitností tvoria výklady venované polabským Slovanom. V tejto stati (v jeho terminológii článku s poradovým číslom X) P. J. Šafárik sprostredkúva svoje i cudzie výskumy či originálne interpretácie bohatého pramenového materiálu, v ktorom majú dominantné miesto a vysokú frekvenciu používania etnonymá. Pri preklade Starožitností sme sa pokúšali upraviť, zjednotiť a v istom zmysle systematizovať podobu používaných etnónym polabsko-pobaltských slovanských kmeňov. (Toto naše úsilie sa zraží aj v Prehľade národov a vetiev slovanských, tvoriacich XI. článok Starožitností; p. Spisy 3, 2009, s. 391 a n.) V písomných prameňoch histórie polabských Slovanov v letopisoch analistov a v listinách franských i saských kráľov bádatelia nachádzajú takú bohatú zásobu dôležitých správ o historickej topografii, zápisov antroponým i etnónym, akú z tých storočí nemôže vykažať žiadny iný slovanský národ. Nemeckí kronikári (Šafárik ich nazýva spisovateľmi), ako napr. Einhard, Witikind, Geograf Bavorský (žil a písal v 9. stor.), Thietmar, Adam Brémsky (10. stor.), Helmold (11. stor.) a iní postupne nadobúdali vedomosti o rozličných menách jednotlivých polabsko-pobaltských slovanských kmeňov, a začali pre ne používať osobitné etnonymá. Dešifrácia zložitej stredovekej grafickej sústavy latinčiny zaiste nie je jednoduchá, zistenie skutočnej zvukovej realizácie mena zapísaného Neslovánmi je náročné; viaceré etnonymá sa v umeleckej i odbornej literatúre vyskytujú v odlišných podobách. Niektoré sa pokúsime stručne komentovať aj na tomto mieste.

4.2.1 Pre kmeňový zväz západných Slovanov, žijúcich kedysi medzi Baltským morom a riekou Labe, sa v súčasnosti už ustálilo a zjednotilo etnonymum *Obodriti*, ktoré zaregistrávajú viaceré encyklopedické diela. V našom domácom slovenskom kontexte však ešte funguje a prežíva aj staršie šafárikovské etnonymum *Bodrici* či *Bodrci*. O jeho rozšírenie sa zaiste zaslúžil aj historický román Jozefa Miloslava Hurbana zo života polabsko-pobaltských Slovanov, nazvaný *Gottšalk*. J. M. Hurban poznal Šafárikove *Slovanské starožitnosti* i *Slovanský národopis*, a pri písaní Gottšalka využíval či používal aj príslušné etnonymá. Šafárik predpokladal, že koreň pomenovania je *bedr-* alebo *bodr-* (so zmenou hlásky *e* na *o*, ako *teplý* a *toplý*, *popel* a *popel* atď.) s významom totožným alebo podobným latinským apelatívam *vigil*, *strenuus* (bdejúci; silný; mohutný — porov. pôvodom slovanské nemecké slovo *bieder* = statočný). Tzv. „otcovská“ forma *-ici* poukazuje podľa Šafárika na vodcu alebo hlavu čelade *Bodra*, podľa ktorého bola potom táto vetva pomenovaná. (Pripomíname, že plurálová podoba *Bodrici* nie je výsledkom praslovanskej palatalizácie, v nepriamych pádoch *-c-* ostáva.) Š. Ondruš (2000, s. 18) etymologizuje inak. Dokazuje a dôvodí, že etnické meno *Bodrici* (podobne ako hydronymum *Bodrog*) od apelatíva so základom *bedr-* : *bodr-* vo význame priehľbeň, dolina, jama. Možno aj pripomenúť, že (východní) *Bodrici* ako vetva bulharských Slovanov žili podľa Geografa Bavorského v dolných Uhrách pri sútoku Tisy a Dunaja, v Bodrockej stolici (Ripka, 2010, s. 287 a n.).

4.2.2 K Obodritom patrili aj viaceré ďalšie kmene polabsko-pobaltských Slovanov. Etnonymum *Drevania* je v súčasnosti ustálené (staršie podoby *Dreviani*, *Drevľania* sa už nepoužívajú), jeho etymológia je čitateľná a zrejmä. Táto neveľmi ľudnatá odnož Obodritov najdlhšie odolávala búrkam čias a nátlaku cudziny; až do konca 17. stor. si udržala svoj jazyk resp. nárečie. (Podobné etnonymum je doložené aj z Ruska: už u Nestora sa jedna vetva ruských Slovanov nazýva *Drevljane*.) P. J. Šafárik uvádza, že zvyšky tohto drevianskeho jazyka do sústavného etymologického slovníka zhrnul a gramatickými výkladmi opatril František Ladislav Čelakovský. Jeho práca bola r. 1830 zaslaná do Petrohradu a následne uložená v Ruskej akadémii. Reč Drevanov v istom zmysle môže reprezentovať polabčinu, západoslovanský a u nás málo známy jazyk vymretých polabských Slovanov.

4.2.3 Medzi polabsko-pobaltskými Slovanmi si najznámejšie i najpevnejšie miesto v európskej histórii svojou ľudnosťou a bojovnosťou i zotrúvaním pri starobyľných poriadkoch a zvykoch vydobyli *Veleti*. Už v 2. storočí nášho letopočtu obsadili pruské pobrežie, odkiaľ sa zanedlho premiestnili po mori i po pevnine k ústiú Odry, a zaujali ostrovy i priľahlé krajiny na západe. Etnonymum *Veleti* sa objavuje už u Ptolemaia (2. stor.). Ich meno sa vyskytuje častejšie ako ktorékoľvek iné nielen v stredovekých análoch, zaznamenávaných od čias Karola Veľkého až do ich podrobenia v 12. stor., ale je rozšírené aj v najstarších germánskych bájkach a povestiach. K tomuto pôvodnému a prvému etnonymu neskôr pribudlo ďalšie, ktoré bolo prezývkou pochádzajúcou od (germánskych) susedov, a to meno *Vlci* alebo *Vlčkovia* (u starých národov telesná sila patrila medzi popredné cnosti, a vlka vtedy nepokladali za nežiaduce zviera). Tretie meno Veletov, t. j. *Lutici*, ktorým sa označoval a dnes stále označuje aj celý východný kmeňový zväz, sa významovo zhoduje s predchádzajúcimi. Od čias Šafárika sa v slavistike traduje, že etnonymum *Lutici* je odvodené buď od mena otca čeľade *Luta*, alebo priamo od adjektívneho kmeňa **ľutъ* (silný, mohutný; divý; neústupčivý, smelý) a je iba doplnené tzv. otcovskou formou *-ici*. Podoba *Lutici* je v doterajšej literatúre zafixovaná, no podľa korektnej a správnej etymológie (podporuje ju napr. aj od r. 1974 vychádzajúci moskovský *Etimologičeskij slovar slavian-skich jazykov*, ktorý redigoval Oleg Nikolajevič Trubačov) praslovanskej podoby by malo mať príslušné etnonymum v slovenčine podobu *Lutici* (s mäkkým *l*). V preklade Starožitností sa aj pri tomto etnonyme v nepriamych pádoch zapisujú podoby s *c* (od *Luticov* a pod.).

5 Slovenská jazykoveda (slovakistika i slavistika) priniesla už dostatok pregnantných zistení a poznatkov o tom, že P. J. Šafárik v svojich troch veľkých knižných prácach (v *Dejinách*, *Starožitnostiach* a v *Slovanskom národopise*) modifikoval – a to vecne i terminologicky – svoje členenie či triedenie slovanských národov a jazykov. Príslušný paragraf I. článku druhej časti *Starožitností* (Spisy 3, 2009, s. 39) uvádza konštatovaním, že „rozvrhnutie mnohopočetných slovanských národov do určitých tried možno osnovať na základoch buď genealogických, t. j. na rodovej príbuznosti jednotlivých vetiev, buď politických, teda na ich prebývaní v jednej vlasti a pod tou istou krajinskou vládou, buď napokon jazykoslovných, t. j. na rozdiel alebo príslušnosti ich jazykov.“ Je známe, že v tejto oblasti sa opieral najmä o názory Josefa Dobrovského. Svoje „roztriedenie“, ktoré pripravil do *Starožitností*, priblížil takto: „Majúc úmysel použiť rozvrhnutie slovanských národov, ktoré by malo čo najlepšie slúžiť nášmu cieľu, t. j. opísaniu a prehľadnému zostaveniu podrobných správ o staroslovanských národoch...myslíme, že v tomto ohľade bude rozdelenie, založené tak na politických, ako aj jazykoslovných základoch, najviac vyhovovať našim potrebám.“ V *Starožitnostiach* Šafárik vyčleňuje tzv. I. juhovýchodný rad, v ktorom je 1. ruský oddiel, 2. bulharský oddiel, 3. ilýrsky oddiel, ktorý sa ďalej člení na a) zadunajských Srbov, b) Chorvátov, c) Slovanov korutánskych čiže vindských, ináč Slovincov; II. západný rad, do ktorého zaraďuje 1. tzv. leský oddiel (Lesi čiže Poliaci, Slezania, Pomorania), 2. českosloven-

ský oddiel, kam patria a) Česi, b) Moravia, c) Slováci, 3. polabský oddiel (Slovania usadení v severnej Germánii: Lutici čiže Veleti, Bodrici, lužickí Srbi, Milčania a i.). Po piatich rokoch (r. 1842) v Slovanskom národopise už akcentuje „jazykoslovné základy“, a ponúka iné rozdelenie slovanských nárečí.

5.1 Postoje P. J. Šafárika k jazyku a explicitne k slovenčine prezentuje v koncíznej štúdií Ján Doruľa (1989, s. 219 a n.). Vysvetľuje tiež Šafárikovu jazykovednú terminológiu, súvisiacu s pojmami *kmeň*, *národ* a *vetva* (*ratolest*). V slovanskom jazyku rozoznáva Šafárik dvojakú *mluvu*, a to juhovýchodnú a západnú. (V preklade Slovenského národopisu, p. Spisy 4, 1995, s. 17, sa *mluva* uvádza ako *hovor*.) Juhovýchodná *mluva* sa delí na trojakú *reč* (ruskú, bulharskú a ilýrsku), západná na štvorakú (laskú / leskú, českú, lužickosrbskú a takmer vymretú polabskú). V českej *reči* potom rozoznáva dvojaké *nárečie*, a to *české* a *uhorskoslovenské*. Toto „zastrešovanie“ slovenčiny češtinou odráža zaiste aj Šafárikovo subjektívne stotožnenie sa s potrebami a požiadavkami českej národnej spoločnosti v 1. polovici 19. storočia. Z tejto skutočnosti vychádzalo aj jeho odmietnutie štúrovskej kodifikácie spisovnej slovenčiny, ktoré bolo navyše aj odrazom istej nedôvery voči vnútornej sile slovenského národného hnutia. V slovanských súvislostiach však zostáva základným pozitívom a hodnotou fakt, že P. J. Šafárik ako slavista definoval samostatnosť slovenčiny ako slovanského jazyka a „na takomto vedeckom základe dokázal nevyhnutnosť jazykovo-etnického oddelenia Slovákov od Čechov“ (Šmatlák, 1993, s. 70).

5.2 Šafárikov jazyk najsystematickejšie analyzoval a skúmal slovenský jazykovedec a dialektológ, gemerský rodák Štefán Tóbiš. V kandidátskej dizertácii študoval Šafárikov a Kollárov jazyk, t. j. jazyk ich česky písaných básní, vedeckých spisov i osobnej korešpondencie. Táto práca tvorila „východiskovú bázu“ jeho mnohých ďalších štúdií i knižných prác venovaných tejto problematike. Š. Tóbiš v svojich prácach okrem iného konštatoval, že jazyk, ktorým Šafárik i Kollár po roku 1825 písali, bol v podstate spisovný jazyk český tak v pláne lexikálnom, ako aj gramatickom, lenže s tým rozdielom, že podľa proklamovanej väčšej ľubozvučnosti slovenčiny zanašali vedome jej zvýhodňované a zistené hláskoslovné ľubozvučnosti aj do hláskoslovnia používanej spisovnej češtiny, ktorá tým bola do určitej miery rozrušená (porov. Tóbiš, 1966). Autor v tejto knižnej práci hovorí nielen o jazykovej praxi Kollára a Šafárika, ale aj o ich jazykovej teórii. Jazykovednú charakteristiku jednotlivých diel (materiálovo čerpá najmä zo Šafárikovej básnickej zbierky *Tatranská múza s lýrou slovanskou*) sa navyše usiluje prezentovať aj podľa jednotlivých období, ktoré sám vymedzil, no toto Tóbišovo členenie (vymedzovanie období) by bolo možné aj korigovať.

5.2.1 Výskumy Š. Tóbiša týkajúce sa mnohoaspektovej dejateľnosti P. J. Šafárika sumuje Ladislav Bartko (1996). Upozorňuje napríklad na jeho štúdiu *P. J. Šafárik a slovenské nárečia*. Š. Tóbiš v nej píše o pozitívnom vzťahu P. J. Šafárika k slovenským nárečiam a dôvodí, že tento vzťah formovalo už jeho domáce gemerské prostredie a konštatuje, že ho prehĺbil najmä päťročný pobyt v Kežmarku. Je známe, že Šafárik sa v Kežmarku začal venovať teoretickým otázkam ľudových piesní vrátane ich jazyka, no v súdobom Kežmarku – a v jeho školách – dominovala nemčina, a tak predpoklad o upevňovaní vzťahu k slovenským nárečiam v tomto prostredí nepokladáme za celkom odôvodnený.

5.3 Doterajšie publikované poznatky a zistenia o jazyku Pavla Jozefa Šafárika možno na základe prekladateľských skúseností získaných pri práci s jeho Starožitnosťami doplniť najmä ukážkami zo slovnej zásoby. Jeho svojrázna lexika, plná originálnych (slovotvorných) novotvarov, nesie aj preukazné stopy a vplyvy starej češtiny aj iných slovanských jazykov. O úsilí pretlmočiť ju čo najvernejšie budeme hovoriť aj v ďalších odsekoch približujúcich našu prekladateľskú prax. Na tomto mieste chceme predstaviť niektoré najfrekvencovanejšie lexémy používané v Slovanských starožitnostiach. Patria medzi ne napríklad slová (alebo spojenia) *anobrž* = ba

dokonca; ale, avšak, *anoť* = 1. (spojka) pretože; keď, 2. ale, avšak (odporovacia spojka), *báječný* = bájný, *bájiť* = vymýšľať, *bydlitel* = obyvateľ, *co do...* = pokiaľ ide o..., *čeliti* = smerovať, *číst: čte se* = uvádza sa, *dokládati se* = dovolávať sa (svedectva), *doličovati* = dokazovať, *domakati se* = dopátrať sa, *dospělý* = aj zrelý (zrelé ovocie), *dotčený* = spomenutý; uvedený, príslušný, *dovozovati* = dokazovať, *drahný* = značný; pekný, dobrý, *důvodně* = odôvodnene; presvedčivo, *hmatavý* = hmatateľný, *holdovník* = poddaný, *chrliti se* = valiť sa (napr. o vojsku), *jest řeč* = hovorí sa, *karle, karlík* = trpaslík, *kníni* = kňažná, *komonstvo* = zástup jazdcov; jazdecká družina, *krutislovství* = prekrúcanie slov, *kupectvo* = aj tovar, *lesina* = les, *literně* = doslovne, *man* = poddaný, *mezovati* = hraničiť, *motlach* = vymyslenina, *náběh* = vpád (vojska), *nadací* = nadačný, *náplyv* = vplyv, *národní* = aj ľudový, *nasledovati* (z něčeho) = vyplývať, *návah* = svah, *nával* = nájazd (Uhrov), *naznatek* = poznatok, *nematný* = zjavný; veľký; aj spoľahlivý, *nepravý* = aj nezákonný, *neúchylný* = neodvratný; neodmysliteľný, *obraný* = skúmaný, *obvyšný* = vyvýšený, *obzvláštně* = jednotlivo; podrobne, *odlika* = rozdiel; odlišnosť, *okres* = aj odbor, *okušovati* = ochutnávať, *onino* = oni; tamtí, *opáčně* = otázne, *oplatá* = odmena, *oteční* (o. forma) = otcovská, *pacholetství* = detstvo, *pěchota* = aj chódza, *plnoměrný* = úplný, *poběhlec* = odpadlík, odrodilec, *podešlý* (p. věk) = pokročilý, *područník* = poddaný, *pohrda* = pohrdanie, *polední* = južný, *posetrice* = priateľka (zvolená za sestru; blízka rodom), *poslužný* = užitočný, *posobník* = nasledovník; prívrženec, *prvožilec* = pôvodný obyvateľ, *příčina* = dodatok, *přisedící* = susediaci, *rabuš* = rováš, *rozhaluzený* = rozvetvený, *rozvodnění* = rozšírenie, *sada* = veta, *sněžka* = ľadovec, *stávati* = trvať, existovať, *strana* = krajina, *synovkyně* = sesternica, *šestmécíma* = dvadsaťšesť, *ústav* = predpis, ustanovenie, *utouľiti se* = utieknuť sa, *uvázati se* (v úřad) = ujať sa ho, *vlastenec* = aj krajan, *výnimka* = aj podmienka, *výsadek* (v. země) = výbežok, *vyšetřiti* = vyškámať; zistiť, *vytčený* = uvedený, *vyvaditi* = vymaniť, oslobodiť, *vyzvukování* = vyslovovanie, *zápisek* = záznam, *zápisčík* = pisár, zapisovateľ, *zbava* = oslobodenie; sloboda, *zemek* = obyvateľ (nejakého územia), *zpytatel* = skúmateľ, bádateľ, *zvetšení* = zostarnutie (od vetchý = starý) a mnohé iné.

5.3.1 Pri preklade náročne formulovaného a štylizovaného textu Slovanských starožitností sa pochopiteľne vyskytli viaceré problémy na všetkých jazykových rovinách, nielen na lexikálnej. Nie je možné ani žiaduce tu pripomínať a komentovať všetky prípady, ktoré ponúkali aj alternatívne riešenia. Náš prekladateľský prístup k tlmočeniu textových špecifik a šafárikovských originalít a svojrázností sme sa vždy usilovali – v tvorivej spolupráci s redaktorom zväzku – koordinovať a zjednocovať (a eliminovať tak isté nevýhody, späť s prácou dvoch prekladateľov na jednej pôvodine), no isté drobné diferencie v texte celkom prirodzené a logicky ostali. Aj pri tejto príležitosti uvedieme niekoľko tézovitých výkladov nášho chápania podstaty problému čo najadekvátnejšieho pretlmočenia Šafárikových výrazov i konkrétnych ilustračných príkladov.

5.3.2 V oblasti tvorenia slov sa v preklade Slovanských starožitností uvádzajú súčasné podoby niektorých slov, ktoré sú adekvátnejšie než pravopisne či hláskoslovne upravené podoby pôvodných lexém, napr. *pobrežie* namiesto (←) *zábrežie*, *uložiť* (*daň*) ← *naložiť* (*daň*), *vítaz* ← *vítaziteľ*, *vytrvať* ← *dotrvať*, *zasadnutie* ← *dosadnutie*, *znalec* ← *znateľ*. V oblasti slovnej zásoby sa pri výbere kontextu zodpovedajúcej optimálnej podoby slov (resp. ich príslušných ekvivalentov) uplatňovali viaceré hľadiská: Kvôli zachovaniu istého dobového koloritu v texte ostali viaceré dnes už zastarané a nepoužívané lexikálne archaizmy, napr. *jazykospytec* (*jazykovedec*), *spolčenec* (*spojenec*), *spytatel* (*skúmateľ*, *bádateľ*), *svetohromca* (*svetovládca*), takisto slová, ktoré dnes už pôsobia príznakovo, napr. *pojednávat*, *půhy*, *zámysel*, *vypudiť*, *učiniť*, no ich význam je známy. Na druhej strane sa niektoré archaické výrazy nahradili súčasnými, spisovnými, napr. slová *výspa* → *ostrov*, *moreplav* → *prieplav*, *šlak*, *sled* → *stopa*, *šlakovať* → *stopovať*, *začiatočný* → *náslovný*. Osobitnú skupinu predstavujú slová, ktoré by – príslušne hláskovo

adaptované a upravené, ba niekedy aj bez úprav – patrili aj do súčasnej slovenskej slovnej zásoby, ale v príslušnom dobovom kontexte mali iný význam, resp. iný významový odtienok, a preto ich bolo treba prekladať, napr. *místní* // *miestny* → *podrobný*, *půlnoc* // *polnoc* → *sever*, *poledne* // *poludnie* → *juh*, *pásmo* → *pás*, *prostranný* // *priestranný* → *obširny*, *svévolný* // *svojvoľný* → *nezbedný* a pod. Súčasnými spisovnými výrazmi sa nahrádzali aj také výrazy či spojenia, ktoré by na súčasného čitateľa pôsobili rušivo a pociťovali by sa ako neslovenský prvok, napr. *krajina* (*zem*), *som si istý* (*mám za to*), *slúžiť na niečo* (*slúžiť k niečomu*), *vzťahovať sa na niečo* (*vzťahovať sa k niečomu*). V niektorých prípadoch sa v preklade striedajú dve alebo viaceré podoby, napr. *osnovať* – *zakladať*, *položenie* – *poloha*, *prebývať* – *bývať* – *sídlit*.

5.3.3 Slovosled, ktorý používal Pavol Jozef Šafárik vo svojich dielach (teda nielen v Starožitnostiach), je v podstate väčšinou inverzný, čo v istých kontextoch sťažuje správne pochopenie náročného výkladu, a to najmä vtedy, ak je vo veľmi dlhom zloženom súvetí, obsahujúc om rozličné vsuvky, v ktorom „určujúce“ sloveso býva až na jeho konci. V týchto prípadoch sa niekedy slovosled upravoval. Pravda, v snahe zachovať určitý archaický ráz pôvodného textu dosť často ostal originálny slovosled bez zmeny. Takisto sa zachovávalo frekventované používanie pasívnych tvarov, prídastí a prechodníkov, čo bolo typické pre jazyk v staršom období jeho vývinu, ako v češtine, tak aj v slovenčine.

6 V Slovanských starožitnostiach sú mimoriadne bohato zastúpené vlastné podstatné mená (napr. krstné mená, priezviská, zemepisné názvy), pričom tieto propriá označujú spravidla iba jeden predmet mimojazykovej skutočnosti označený jazykovým výrazom. Viaceré z týchto proprií (najmä zemepisných názvov) sú v podobe, ktorú uvádza P. J. Šafárik, dnes už absolútne neznáme (navyše niektoré objekty už nejestvujú, zanikli), a už len ich jednoduchá lokalizácia je náročná a dlhodobá; hľadanie optimálneho či adekvátneho ekvivalentu je zložitá a mnohoaspektová. Pri týchto výrazoch sa vyskytuje najviac nejednotností, týkajúcich sa predovšetkým pravopisu, hláskoslovnia, morfológie, slovotvorby, v niektorých prípadoch aj lexiky. Usilovali sme sa zosúladiť túto rozmanitosť a nejednotnosť, no v mnohých prípadoch to nebolo možné, takže v preklade možno nájsť dve alebo viaceré podoby, pričom použitie konkrétnej podoby determinoval niekedy aj kontext. Podotýkame, že táto nejednotnosť sa týka jednak antických (gréckych i rímskych), jednak aj slovanských a ostatných vlastných mien.

6.1 Je pochopiteľné, že úpravy podôb zápisov vlastných mien sa týkajú iba Šafárikovho autorského textu; citované doklady ostávajú v tej podobe, v akej ju zapisujú „pramenní“ (antickí) autori. Už v Spisoch 2 (1999, s. 320 a n.) Šafárik v IV. kapitole (článku) nazvanej *Zemepisný prehľad pravlasti Slovanov* uvádza názvy hôr, riek, jazier, miest a „hmotných starín“ v zemi Praslovanov. Autorova „dešifrácia“ starých názvov je mimoriadne zaujímavá a inštruktívna; pri výkladoch sa pokúša aj o etymológiu. Terajšia *Volga* je napr. u Ptolemaia *Rha* (Ῥα), u Herodota je *Tanais* (Ταναις) dnešný *Don*, *Borysthenes* (Βορυσθενης) súčasný *Dneper* a pod. Časté sú aj rozdiely, vyplývajúce z rozdielných (presne citovaných) gréckych alebo latinských prameňov, resp. autorských zápisov. Dnešný *Ural* Gréci (napr. Hippokrates, Aristoteles) zapisovali ako *Rhipaei* (ρ), starší latinskí autori takisto (ako *Ripaei montes*), no Plínius a jeho nasledovníci (napr. Ammianus) už ako *Montes Rhipaei*. V preklade sa ani tieto podoby nijako nezjednocovali, hoci jediná v encyklopedickej literatúre nájdená „stopa“ tohto historického názvu Uralu, totiž stratigrafický termín *rifěj* (alebo *ripheén*), ktorým sa od r. 1952 označuje istá geologická vrstva, preferuje či vychádza z novších latinských zápisov. Tieto podoby zaiste nemožno „modernizovať.“ Namiesto cudzieho názvu *Haem*, ktorý sa vyskytuje v celom diele, sa v preklade používa názov *Balkán*, hoci nejde vždy o Balkán v dnešnom význame, teda polostrov, ale označuje sa ním aj pohorie. Výraz *Balkán* používa Šafárik zriedkavo. *Maloázia* sa nahrádza súčasným označením *Malá Ázia*. Ak to bolo (ja-

zykovedne i logicky) možné, uviedli sme známejšiu podobu (napr. namiesto starého slovinského názvu *Voglej*, ktorý používal Šafárik, sme uviedli názov *Aquileia*). V niektorých prípadoch výber (a použitie) zvoleného prekladového ekvivalentu určuje aj už spomínaný kontext (napr. vo výkladoch o polabských či pobaltských Slovanoch neslovenské podoby typu *Meissen* trocha „rušia;“ pozri ďalej); podobné problémy sa riešili jednotlivo a diferencovane. Treba priznať, že najnovšiemu vydaniu Slovanských starožitností chýbajú poznámky či vysvetlivky v texte k použitým menej známym propriám. Tam by patrili napr. výklady o tom, že Šafárikov *Maeot* je *Azov*, *georgiánsky* že je *gruzínsky*; *Euxinské more* je *Čierne more*; *Chvaliské more* je *Kaspické more* a pod.

6.2 Diferencovane bolo treba riešiť aj otázku používania či využívania exoným (slovenských vžitých názvov cudzích objektov) a endoným (pôvodných podôb cudzích objektov). Uvádzame napr. podoby *Mohuč* (nie Mainz), *Rezo* (Regensburg), *Norimberg* (Nürnberg), *Metý* a príď. meno *metský* (franc. Metz) a pod., ale naopak vždy iba *Salzburg*, *salzburský*, a nie exonymum *Solnohrad*. Šafárikovu podobu *Štyrsko* sme najprv zmenili na *Štajersko* (dnes oficiálny názov rakúskej spolkovej krajiny), no neskôr, majúc na zreteli výklad P. J. Šafárika o tom, že motivujúcim slovom je názov rieky *Štyra* (pričom základ *Štyr-* dokladá aj z Ruska), sme sa rozhodli pre podobu *Štyrsko*, *štyrský*. Dlhو sme uvažovali o dvojici názvov *Meissen* (táto podoba je napr. v I. zväzku Spisov) a *Míšeň* (IV. zväzok Spisov). Akceptujeme názor (etymológiu), že evidentne slovanský základ *мѣз-ѣти* má význam „vlhnúť, tlieť; ubúdať“ a pomenúvalo sa ním „miesto pri ubúdajúcej vode.“ Rozhodli sme sa preto priekopnícky – a pravdaže aj diskusne – uvádzať podobu *Mišno* (a toto neutrum skloňovať ako *Lešno*, *Rezo* a pod.) a prídavné meno *lišniánsky*.

6.3 Pokiaľ ide o pravopis proprií, sledovali sme aj súčasnú encyklopedickú literatúru (*Malá slovenská encyklopédia* – *Beliana* z r. 1993; *Encyklopédia archeológie* z r. 1982; doteraz vydané zväzky veľkej Encyklopédie Beliany), takisto podoby vlastných mien uvádzané v prekladoch Dejín slovanského jazyka a literatúry všetkých nárečí i Slovanského národopisu (Spisy PJS 1 a 4), a usilovali sme sa upravovať podoby proprií v súlade s týmito dielami. Zmenili sme teda napr. podoby *Bithýnia* na *Bitýnia*, *Gallia* na *Galia*, *Illyria* na *Ilýria*, *Moesia* na *Mézia*, *Pannonia* na *Panónia*, *Rén* na *Rýn*, *Selun* na *Solún*; *Alauni* na *Alani*, *Ghoti*, *Goti* na *Góti*, *Varjahovia* na *Varjagovia*, *Aeschylus* na *Aischylos*; *Odhin* na *Odin*, *Ptolemaeus* na *Ptolemaios*; *Plinius* na *Plínius* a pod. Pri starších podobách niektorých výrazov poslužil aj *Slovník slovenského jazyka* (6 zväzkov z rokov 1959-1968). Ponechali sme napr. podoby *Baltické more*, *Adriatické more* (dnes *Baltské*, *Jadranské*), *Nemce*, *Uhry*, *Aziat*, *aziatsky* a pod. Priponu *-ický* sme však v ostatných prípadoch nahrádzali príponou *-ský*. Napr. zmenili sme *rigaický* na *rižský*; *venedický* na *venedský*; *ghotický* na *gótsky* a pod. V niektorých prípadoch sme ponechali dve alebo viaceré podoby. Týka sa to predovšetkým koncoviek *-i* a *-ovia* v nom. pl. mask., napr. *Čudi* – *Čudovia*, *Venedi* / *Vindi* – *Venedovia* / *Vindovia*, pričom pri Keltoch (Šafárik používa podobu *Celti*) sme nechali zaužívanéjšie *Kelti*, a nie *Keltovia*. Osobitným prípadom sú výrazy *Finni*, *Fini*, *Fenni* – *Finnovia*, *Finovia*, *Fennovia*, kde sme ponechali pôvodné podoby a nenahradili sme ich súčasným výrazom *Fíni*. Vztahuje sa to aj na adjektíva, kde sme nechali podoby *finnský*, *fennský*. V týchto prípadoch totiž pravdepodobne nešlo vždy o jeden a ten istý kmeň (usúdili sme tak podľa jeho rozličnej lokalizácie). Rozmanité podoby sa vyskytujú aj v názvoch jednotlivých krajín, napr. *Estóny*, *Estónia*, *Estónsko*; *Finnland*, *Finland*, *Finmarky*. Šafárik veľmi frekventovane používa na označovanie území názvy jednotlivých (starých) národov či kmeňov (typ *Bielochorváti* – *Bielochorváty*, *Bulhari* – *Bulhary*, *Prusi* – *Prusy*, *Srbi* – *Srby*, *Uhri* – *Uhry*). Tento jeho úzus sme väčšinou rešpektovali a v nepriamych pádoch potom uvádzame príslušné tvary (*Uhri* – gen. *od Uhrov*, *Uhry* – gen. *z Uhier* a pod.). V Slovanských starožitnostiach sa v kapitole o polabských a pobaltských Slovanoch (tu pozri 4.2) uvádzajú podoby mien národov (kmeňov) zakončené na *-ici*, a to najmä *Bodrici* (v súčasných en-

cyklopédiách už len *Obodriti*, ale Šafárikovu podobu sme ponechali) a *Lutici*. Táto podoba nie je výsledkom II. praslovanskej palatalizácie (zmeny *k/c*), a preto *-c-* (v súlade s doterajšou tradíciou) ponechávame aj v nepriamych pádoch (*Luticov*, *Luticom* a pod.).

6. 4 V úsilí adekvátne rozlíšiť písanie *v/w* v citovaných dokladoch (prameňoch) sme sa chceli oprieť aj o vydanie Slovanových starožitností z r. 1862, ktoré pripravil J. Jireček, no musíme, žiaľ, konštatovať, že prepisy dokladov nie sú dôsledné. Najväčšie ťažkosti sú pri uvádzaní dokladov vyexcerpovaných z prác nemeckých analistov (väčšinou píšucich po latinsky a zapisujúcich vlastné mená polabských a pobaltských [pomorských] Slovanov), v ktorých sa dvojité *w* používa. Inak pravdaže platí, že napr. v Nestorových textoch (a v mnohých ďalších východoslovanových a južnoslovanových prameňoch) dvojité *w* nemá miesto. Pri uvádzaní poľských zemepisných názvov bolo navyše treba vyriešiť písanie buď slovenských podôb týchto názvov, alebo ich pôvodných poľských podôb, citlivo posudzovať mieru a stupeň zdomácnenia (hláskovej adaptácie) názvu. Píšeme *Krakov* a *Varšava*, ale rozhodovanie o tom, či je primeranejšie uvádzať podobu *Krušvica* alebo *Kruszwica*, *Hrubešovo* alebo *Hrubieszów* a pod., závisí aj od subjektívnych faktorov.

6.5 Vecné zásahy do textov P. J. Šafárika v Slovanových starožitnostiach boli minimálne. Upravovali sme len evidentné (možno aj technické) chyby v niektorých letopočtoch, prípadne chybné číslovanie jednotlivých častí (napr. opakovanie jedného čísla v podkapitolách). V prílohách sme uviedli cisára Konštantína Porfýrogeneta ako VII. (Šafárik mal VI.), upravili sme storočie, v ktorom pôsobil Vibius Sequester i Mojžiš Chorenský.

7 Už Marcus Tullius Cicero v svojej práci *De oratore* napísal, že dejiny sú svedkami čias, svetlom pravdy, živou pamäťou, učiteľkou života a poslom minulosti. *Slovenské starožitnosti* Pavla Jozefa Šafárika zostávajú v dejinách slavistiky stále *origo et fons*. Ich nesuplovateľný a nezastupiteľný materiálový prínos, z neho vychodiace invenčné a inštruktívne analýzy, metodicky podnetné úvahy i zreteľne formulované závery, naplňajúce ducha slovenskej kultúrno-historickej identity, sú aj na začiatku 21. storočia – a nepochybne to treba zdôrazniť v roku, v ktorom si pripomíname 150. výročie smrti tohto veľkého učenca a Slováka – zdrojom inšpirujúceho poznania.. Návraty k štúdiu Šafárikových Slovanových starožitností v súčasnej slovenčine navyše nesporne pomôžu zachovať dôležitú a potrebnú poznávaciu kontinuitu. Sprístupnenie tohto priekopníckeho a najvýraznejšieho vedeckého diela v modernom slovenskom jazyku je dôkazom toho – a v tom sa v plnom rozsahu stotožňujeme s názorom autora doslovu 2. časti Slovanových starožitností a znalcom Šafárikovho diela Matúšom Kučerom – že slovenská slavistika sa ubera po dobrých a správnych cestách.

Literatúra:

- BARTKO, Ladislav: Pavol Jozef Šafárik vo vedeckom diele Štefana Tóbika. In: Pavol Jozef Šafárik a slavistika. (Zborník z konferencie z osláv 200. výročia narodenia PJŠ. Ed. Pavol Petrus et al. Prešov – Martin : Filozofická fakulta UPJŠ – Matica slovenská 1996, s. 297-303.
- ČAPLOVIČ, Dušan: Doslov. In: Spisy Pavla Jozefa Šafárika. 2. Slovenské starožitnosti. 1. Košice : Oriens 1999, s. 361-382.
- DORULA, Ján: Pavol Jozef Šafárik a slovenčina. In: Pavol Jozef Šafárik a slovenské národné obrozenie. Ed. Imrich Sedlák. Martin : Matica slovenská 1989, s. 219-229.
- KUČERA, Matúš: Doslov. In: Spisy Pavla Jozefa Šafárika. 3. Slovenské starožitnosti. 2. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika 2009, s. 469-480.
- ONDRUŠ, Šimon: Odtajnené trezory slov. I. Martin : Matica slovenská 2000. 242 s.
- RIPKA, Ivor – SKLADANÁ, Jana: Edičná poznámka. In: Spisy Pavla Jozefa Šafárika. 3.

- (Slovanské starožitosti. 2). Košice : Univerzita P. J. Šafárika 2009, s. 481-484.
- RIPKA, Ivor – SKLADANÁ, Jana: O prepise proprií pri preklade Šafárikových Slovanských starožitosti. In: Problémy adaptácie cudzích mien v slovenčine. Ed. Ľubor Králik. Bratislava : Veda 2002, s. 100-102.
- RIPKA, Ivor: Etnonymá polabsko-pobaltských slovanských kmeňov. In: Slovenská reč, 2010, roč. 75, č. 4-5, s. 287-292.
- RIPKA, Ivor: Etymológia Pavla Jozefa Šafárika v Slovanských starožitnostiach. In: Philologica, roč. LXVII. Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Bratislava: Univerzita Komenského 2011, s. 41-46.
- Slovenský biografický slovník. V. R–Š. Ed. Augustín Maťovčík. Martin : Matica slovenská 1992 (heslo Šafárik, Pavol Jozef; s. 424-426).
- Spisy Pavla Jozefa Šafárika. 1. Dejiny slovanského jazyka a literatúry všetkých nárečí. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo 1992. 426 s. (Z nemčiny preložili V. Betáková a R. Beták.)
- Spisy Pavla Jozefa Šafárika. 2. Slovanské starožitosti. 1. Košice : Oriens 1999. 388 s. (Z českej pôvodiny preložili Ivor Ripka a Jana Skladaná.)
- Spisy Pavla Jozefa Šafárika. 3. Slovanské starožitosti. 2. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika 2009. 512 s. (Z českej pôvodiny preložili Ivor Ripka a Jana Skladaná.)
- Spisy Pavla Jozefa Šafárika. 4. Slovanský národopis. Košice : Oriens 1995. (Z českej pôvodiny preložil P. Žigo.)
- Spisy Pavla Jozefa Šafárika. 8. Personálna bibliografia Pavla Jozefa Šafárika. 1. a 2. diel. Martin : Slovenská národná knižnica 2004. 1360 s.
- ŠMATLÁK, Stanislav: P. J. Šafárik a česko-slovenský kontext. In: Pavol Jozef Šafárik v slovenskej a českej slavistike. (Zborník venovaný 11. medzinárodnému zjazdu slavistov v Bratislave.) Košice : Východoslovenské vydavateľstvo 1993, s. 69-76.
- TÓBIK, Štefan: Šafárikov a Kollárov jazyk Príspevok k vývinu českého a slovenského jazyka v období národného obrozenia. Bratislava – Prešov : Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Filozofická fakulta Univerzity P. J. Šafárika 1966. 160 s.

Pavol Jozef Šafárik *Slavische Altertümer* in slovakischer Sprache (Reflexionen zu Werk, Sprache des Originals und der Übersetzung)

Ivor Ripka

Slavische Altertümer (herausgegeben 1837) bilden sammt der *Geschichte der slavischen Sprache und der Literatur nach allen Mundarten* (1826) und der *Slavischen Völkerkunde* (1842) die Basis des vielfältigen wissenschaftlichen Werkes von Pavol Jozef Šafárik (1795-1861), einem der Begründer der modernen slavistischen Wissenschaft. Der Verfasser, einer der Übersetzer der *Slavischen Altertümer* ins Slovakische, präsentiert in seinem als Reflexion konzipierten Beitrag diese Schrift Šafárik's über die älteste Geschichte der Slaven in einem breiteren Kontext. Er charakterisiert die eigenartige Sprache des Originals, die einen Konstrukt der grammatisch, morphologisch und lexikalisch archaisierten tschechischen Sprache der entsprechenden Periode darstellt, beleuchtet einige Ethymologien Šafárik's und macht auf die mit der Übersetzung ins Slovakische verbundenen Schwierigkeiten aufmerksam. Er formuliert die Meinung, dass die *Slavischen Altertümer* ein enzyklopädisches Compendium mehrerer gesellschaftswissenschaftlicher Disziplinen sind; sie präsentieren die damaligen Erkenntnisse auf den Gebieten der Archäologie, Geschichte, Geographie, der vergleichenden slavischen und nichtslavischen Philologie und Ethymologie, Ethnologie und teilweise auch anderer Disziplinen. Das in diesem Werk enthaltene einzigartige und unersetzbare Material, die daraus resultierenden einfallsreichen und instruktiven Analysen, die methodisch relevanten Reflexionen und klar formulierten Schlussfolgerungen, die den Geist einer slavischen kulturhistorischen Identität erfassen, stellen auch am Anfang des 21. Jahrhunderts – und zweifelsohne auch in dem Jahr der 150. Wiederkehr des Todes dieses großen Gelehrten und Slovaken – immer noch eine Quelle des inspirierenden Erkennens dar.

ДИМО ЧЕШМЕДЖИЕВ*

Култът на свети Седмочисленици в средновековна България

CHESMEDZHIEV, D.: The Cult of Seven Holy Saints in the Bulgarian Middle Ages. *Slavica Slovaca*, 46, 2011, No. 1, pp. 24-35. (Bratislava)

The subject of the report is the question of the Medieval cult of Seven Holy Saints as group.

Cyriel, Methodius, Clement, Nahum, Gorazd, Angelarius, Lavrentius, Savva.

Култът към светите Седмочисленици е един от най-интересните български култове. Той е един и от най-спорните, особено в някои негови характеристики — време на възникване, състав на групата и пр., което е причината за разнообразните тълкувания в различни изследвания. В същото време на неговото проучване са посветени сравнително малко изследвания, макар, че в последно време излязоха няколко статии по този въпрос. Тук ще разделя изворите на две части, заради естеството на материала. Първо ще прегледам всички извори, в които се срещат имената поне на двама от учениците на Кирил и Методий. Ще пропусна изворите за самите Кирил и Методий, които също са част от групата, но са многобройни и подобни прегледи за тях съществуват.¹ После ще разгледам изворите, в които има сведения за св. Седмочисленици като група, който въпрос ще ме интересува собствено тук, доколкото култовете на членовете на групата са разглеждани отделно. Това разделение на изворите е важно, тъй като тяхното неразграничаване е главната причина за съществуващите многобройни мнения за ранното възникване на този култ. Това е основната разлика с предложението неотдавна преглед на основните извори от Ф. В. Мареш, на който също се основавам,² без да следвам разделението на славянски и гръцки извори, което в случая е формално и няма смисъл.³

I. ИЗВОРИ**а) Извори, в които се споменават имената на ученици на Кирил и Методий**

1. Пространно житие на Методий — IX в.⁴ В този паметник пряко се споменава само един ученик — Горазд, в гл. XVII, когато се разказва, кого Методий е посочил за свой наследник: „Показа же имѣ ѹдино҃го ѿ извѣстѣньихъ о҃ученикѣ своихъ, нарицѣмаго Горазда, гла: «Сѣ ѹсть вашаѣ зѣмля, свобода моужѣ, о҃ученѣ же добръ въ латинскѣхъ книгѣхъ, право-

* Доц. д-р Димо Чешмеджиев, Пловдивски университет Паисий Хилендарски, Философско-исторически факултет, ул. Костаки Пеев № 21, 4000 Пловдив, България.

¹ МИРЧЕВА, Б.—БЪРЛИЕВА, С.: Предварителен списък на Кирило-Методиевските извори. In: Кирило-Методиевски студии. 4. София 1987, 486-515.

² МАРЕШ, Ф. В.: „Седумте светители“ во старословенската и гръчката книжевност. In: Климент Охридски и улогата на Охридската книжевна школа во развитокот на словенската просвета. Скопје 1989, 101-109.

³ Вж. прегледа у TRAPP, E.: Die Sieben Slavenapostel in der liturgischen Dichtung. In: *Analecta Bollandiana*. 100, 1982, p. 469 etc.

⁴ Вж. бележките на АНГЕЛОВ, Б. СТ.—КОДОВ, Х.: In: Климент Охридски. Събрани съчинения. 3. София 1973, 160-164; ФЛОРЯ, Б. Н.: Рукописная традиция памятников Кирилло-Мефодиевского цикла (итоги и задачи изучения). In: Жития Кирилла и Мефодия (факсимильное издание). Москва—София 1986, 33.

вѣрнѣ. То воуди кожата волѣ и ваша любѣ, такоже и мѣта.»⁵ (Той им посочи един от известните свои ученици, на име Горазд, и рече: „Този е един свободен мъж от вашата земя, начетен е добре в латинските книги, и е правоверен; нека да бъде върху него божията воля и вашата обич, както и моят.»)⁶

Според някои учени отношение към проблема има и друг пасаж от житието,⁷ в гл. VI: „И повелѣ единомуу ѿпоу, иже вѣк тоу же пазю вольнѣ, и сѣи ѿ ученикѣ словѣньскѣ три погы, а бѣ. анагноста.“⁸ (... и заповяда на един епископ, който беше заразен от същата триезична болест, да ръкоположи от славянските ученици трима свещеници и двама четци).⁹

2. Първо славянско (българско) житие на св. Наум Охридски — нач. на X в.¹⁰ В това житие, освен патрона св. Наум, се споменава и св. Климент.¹¹

3. Пространно житие на св. Климент Охридски от Теофилакт Български (Охридски) — края на XI-нач. на XII в.¹² В това житие, което според повечето учени е написано въз основа на старо славянско житие на Климент, няколко пъти се споменават имената на някои от учениците на Кирил и Методий. Първият път е в II.7: „Сред тях избраните и «корифеи на хора» били Горазд, Климент, Наум, Ангеларий и Сава.“¹³ Вторият път е в XII.35: „Тези, които имали ранг на учители, какъвто бил онзи Горазд, ... а също и свещеникът Климент ..., и Лаврентий, и Наум и Ангеларий.“¹⁴ В текста има още няколко места, където се споменават някои от учениците — Горазд, Наум и Ангеларий.¹⁵ По-важно е обаче да се отбележи, че има разлика в имената в гл. II и XIV — на мястото на Сава, вторият път е споменат Лаврентий, което е дало храна за различни предположения и догадки.¹⁶

4. Списък на българските архиепископи (Каталог на Дюканж) — XII в.¹⁷ Тук се споменават Методий, Горазд и Климент Охридски.¹⁸

5. Синодик на Българската църква (Борилев синодик) — 1211 г.¹⁹ Тук освен Кирил

⁵ Климент Охридски, op. cit., 188.

⁶ Пак там, с. 203.

⁷ ZARADIJA A.: Sedam učenika sv. Klimenta Rimskog i Sedmočislenici. In: Климент Охридски и улогата ... с. 261.

⁸ Климент Охридски, op. cit., 188.

⁹ Пак там, с. 199.

¹⁰ ИВАНОВ, Й. С.: Български старини из Македония 1931, с. 305, 308; ср. ДУЙЧЕВ И.: Проучвания върху средновековната българска история и култура. София 1981, с. 177.

¹¹ Й. Иванов, Български старини из Македония, с. 306.

¹² ТУНИЦКИЙ, Н. Л.: Св. Климент, епископ словенский. Его жизнь и просветительная деятельность. Сергиев Посад 1913, с. 61; И. Дуйчев, Проучвания, 280-281; МИЛЕВ, А.: Гръцките жития на Климент Охридски. София 1966, с. 11; СТАНЧЕВ, К.—ПОПОВ, Г.: Климент Охридски, живот и творчество. София 1988, с. 11; НИХОРИТИС К.: Атонската книжовна традиция в разпространението на Кирило-Методиевските извори. In: Кирило-Методиевски студии. 7. София 1990, 112-115; ФЛОРЯ, Б. Н.—ТУРИЛОВ, А. А.—ИВАНОВ, С. А.: Судьбы Кирилло-Методиевской традиции после Кирилла и Мефодия. Санкт-Петербург 2000, с. 28 сл., с още литература.

¹³ А. Милев, op. cit., с. 81; ИЛИЕВ, И.: Произведенията на Теофилакт Охридски, архиепископ Български, отнасящи се до българската история. In: Гръцки извори за българската история. IX/2. София 1994, с. 13.

¹⁴ А. Милев, op. cit., p. 111; И. Илиев, op. cit., p. 25.

¹⁵ А. Милев, op. cit., p. 99, 105, 117; И. Илиев, op. cit., p. 21, 25, 28.

¹⁶ Според ŠAFARIK P. J.: Rozkvět slovanské literatury v Bulharsku. Sebrané spisy. III. Praha 1865, s. 179, замяната в имената е станала може би („není li“) в резултат на някаква грешка, произтичаща от недоглеждане или смесване на имената; ср. ПАЛЛАУЗОВ, С.: Векът на българския цар Симеон. I. София 1974, с. 140, бел. 59. Според левкийски епископ Партений (Богослужбена последованъ. София 1958, с. 9) може да се допусне, че Лаврентий е монашеското име на Сава, който е бил целибатен свещеник или монах-свещеник (йеромонах) и в един момент е приел велика схизма, което е напълно произволно, ср. КАЛЕВ, Д.: Св. Горазд, славянски просветител. София 1970, с. 17; МИЛЕВ А.: Гръцките извори за живота и делото на св. Кирил и Методий. In: Духовна култура, 1976, кн. 5, с. 3; E. Trapp, Die Sieben Slavenapostel, p. 475.

¹⁷ Й. Иванов, Български старини из Македония, с. 564; ТЪПКОВА-ЗАИМОВА В.: Дюканжов списък. In: Palaeobulgarica, 2000, кн. 3, с. 26.

¹⁸ Й. Иванов, Български старини из Македония, с. 565.

¹⁹ ПОПРУЖЕНКО, М. Г.: Синодик царя Борила. София 1928 (Български старини, N VIII); ЧЕШМЕДЖИЕВ, Д.:

и Методий са изброени и Климент, Сава, Горазд и Наум.²⁰ Според някои автори името на Ангеларий е пропуснато случайно от преписвача на Дриновия препис.²¹

6. Кратко житие на Константин-Кирил (Успение Кирилово) — 1235 г.²² В това житие на Константин-Кирил Философ, освен него се споменават Климент, макар и не със собственото си име („...призга оученика своего иже въ(с) епп(с)ъ Ъликѣ“), а също Сава, Ангеларий, Горазд и Наум.²³

7. Пространно гръцко житие на св. Наум Охридски — XIII в.²⁴ В това житие се споменават само Наум и Климент.²⁵

8. Кратко житие на св. Климент Охридски от Димитър Хоматиан — между 1216-1234 г.²⁶ Това житие е достигнало до нас в пет гръцки преписа. То е било преведено на български, ако не по Хоматианово време, то скоро след това. От този превод има два преписа. Той е влязъл и в Стишния пролог, представен от преписа от Зографския манастир.²⁷ В житието, освен патрона Климент, се споменават и Наум, Ангеларий и Горазд.²⁸

9. Гръцка служба на Климент Охридски от Димитър Хоматиан — нач. на XIII в.²⁹ В тази служба, в каноните на 4-ти и 8-ми глас се споменават петима от св. Седмочисленици — Методий, Горазд, Наум, Сава и самият Климент: „Μετὰ τῶν θεῶν ἀλάρας ἐκ τῆς Ρώμης ἀνδρῶν καὶ συνάδλων σου, Κλήμη μακάριε, τοῦ Μεθοδίου, Γοράσδου τε, Ἀγγελαρίου, Ναοῦμ καὶ Σάββα...“³⁰ (Ти си тръгнал от Рим, Клименте блажен, заедно с ... Методий, Горазд, Наум и Сава ...).³¹ Неизвестно кога, тази служба е била преведена на (средно)български. Преводът е достигнал до нас по препис от XVI в.³² В него се спо-

За някои аспекти на култа към Кирил и Методий през Второто българско царство (извън Атонско-Търновската реформа). In: Исторически преглед, 1993, кн. 6, 90-91, с литература; ср. послеслова на БОЖИЛОВ, И.: Държава и Църква през XIII в. София 1999, с. 123.

²⁰ М. Г. Попруженко, op. cit., p. 77; ср. новобългарски превод на А.-М. Тотоманова in: Държава и Църква през XIII в., с. 79.

²¹ МИЛТЕНОВА, А.: Седмочисленици. In: Старобългарска литература. Енциклопедичен речник. Ed. Д. Петканова. София 1992, с. 404.

²² Д. Чешмеджиев, op. cit., 93-94, с по-старата литература.

²³ Й. Иванов, Български старини из Македония, 287-288.

²⁴ И. Дуйчев, Пространното гръцко житие, с. 191; TRAPPE.: Die Viten des hl. Naum von Ochrid. In: Byzantinoslavica, 1974, t. 35, f. 2, 161-167; БЪРЛИЕВА, С.: Пространното гръцко житие на Наум Охридски (увод, превод, бележки). In: Старобългарска литература, 1987, кн. 20, с. 130; ПОДСКАЛСКИ, Г.: Бележки върху структурата и тълкуването на Първото гръцко житие на Наум (ВНГ 1316 z). In: Хиляда и осемдесет години от смъртта на св. Наум Охридски. София 1993, с. 11.

²⁵ С. Бърлиева, op. cit., 137-144.

²⁶ Й. Иванов, Български старини из Македония, 314-315; ДУЙЧЕВ, И.: Краткото Климентово житие от Димитър Хоматиан. In: Проучвания, т. 164; Б. Н. Флоря—А. А. Турилов—С. А. Иванов, op. cit., p. 69.

²⁷ Й. Иванов, Български старини из Македония, с. 314; И. Дуйчев, Краткото Климентово житие, с. 164; Б. Н. Флоря—А. А. Турилов—С. А. Иванов, op. cit., p. 147.

²⁸ Й. Иванов, Български старини из Македония, с. 317; И. Дуйчев, Проучвания, 168-169.

²⁹ Н. Л. Туницкий, op. cit., 98-99; БАЛАСЧЕВ, Г.: Климент епископ словенский и службата му по стар славянски превод. София 1898, с. LXX сл.; ТЕОДОРОВ-БАЛАН А.: Св. Климент Охридски в книжествения помен и в научно-то дирене. София 1919, 46-51; СНЕГАРОВ, И.: История на Охридската архиепископия. 1. От основаването и до завладяването на Балканския полуостров от турците. София 1924, с. 278; СНЕГАРОВ, И.: Неиздадени преписи от гръцки служби на св. Климент Охридски. In: ГДА, т. 5 (31), София 1956, с. 221 сл.; К. Нихоритис, op. cit., p. 140 сл., с останалата литература.

³⁰ К. Нихоритис, op. cit., p. 227.

³¹ Пак там, с. 232.

³² ЛАВРОВ, П.: Жития св. Наума Охридскаго и служба ему. In: Известия Отделения русского языка и словесности Имп. академии наук, т. XII, Санкт-Петербург 1907, с. 2; МИРКОВИЋ, Л.: Свети Наум Охридски. Сремски Карловци 1924, с. 23; МИРЧЕВА, Б.—БЪРЛИЕВА, С.: Предварителен списък на Кирило-Методиевските извори. In: Кирило-Методиевски студии. 4. София 1987, с. 499. За новооткрити късни български преписи на службата вж. ГЕОРГИЕВСКИ, М.: Службата, акатистот и молитвата на св. Наум Охридски во новооткритите словенски ракописи во Македонија. In: Светите Климент и Наум Охридски и придонесот на Охридскиот духовен центар за словенската просвета и култура. Скопје 1995, с. 175 сл.

менават Климент, Наум, Горазд и Ангеларий.³³

10. Канон за св. Климент Охридски от Константин Кавасила — 1255-1260 г.³⁴ В този канон на втори глас, който има молебен характер, в песен трета, има едно много интересно място, където се споменават непряко Кирил и Методий и някои от учениците им. Той е достигнал до нас по Московското издание под дата 27 юли.³⁵ Ще го цитирам по превода на К. Нихоритис: „Почитайки единия Бог в троицата, славни, превъзходната двоица на учителите [Кирил и Методий — доб. К. Н.] ви избра [учениците — доб. К. Н.] като божествена четворка (тетраκτὺς),³⁶ подкрепяща душите.”³⁷ В това песнопение не се споменават конкретно имената на нито един от учениците. Те са посочени в IX-та песен от първия канон на службата на св. Наум, също от Константин Кавасила, в който канон се говори за „четворката на учениците.” Там се споменават Наум, Горазд, Климент и Ангеларий.³⁸ Тези сведения ясно показват, че по времето на написване на канона групата на св. Седмочислениците все още не е формирана.³⁹

11. Канон за св. Наум от Константин Кавасила — 1355-1360 г.⁴⁰ В този канон, първият от двата написани от Константин Кавасила за св. Наум, в първи тропар на VI-та песен, се казва: „Ти допълни, мъдри [Науме — доб. И. Ж. Димитров], четворката на учениците (μαθητῶν τὴν τετρακτὺν) на проповедниците Христови и мъдрите тайноводители на българското племе Кирил и Методий.”⁴¹ Както посочих по-горе, конкретните имена се споменават в първи тропар на IX-та песен на същия канон: „Основателно България чествува паметта ти, Науме, защото ти си неин просветител, заедно с божествения Горазд, Чудотвореца Климент и Ангеларий, премъдрите свещенотайници.”⁴² Тук мога до повторя извода направен по-горе — по времето на Константин Кавасила групата на св. Седмочисленици още не е сформирана, или най-малкото авторът не е знаел за това.

12. Почаевски препис на За буквите от Черноризец Храбър — XVI в.⁴³ В този препис на знаменитото съчинение на Черноризец Храбър се споменават няколко ученици на Кирил и Методий, като заедно с тях бройката стига до осем: „Бѣриль и вратъ мѣ Меѡдіе. Горасдо. Кліментъ. Нагмъ. Яггеларіе. Сака. Лавре(н)тіе. Лѣ(т) зовѣдъ.”⁴⁴

13. Второ българско житие на св. Наум — XVI в.⁴⁵ В него се споменават само Наум и Климент.⁴⁶

³³ П. Лавров, *op. cit.*, p. 30.

³⁴ И. Снегаров, *История*. 1, 280-281; СНЕГАРОВ, И.: Неиздадени преписи от гръцки служби на св. Климент Охридски. In: *Годишник на Духовна Академия*. V(31) за 1955-56. София 1956, с. 221.

³⁵ К. Нихоритис, *op. cit.*, p. 167.

³⁶ Думата е много рядко използвана в гръцкия език, вж. К. Нихоритис, *op. cit.*, p. 168; ДИМИТРОВ, И. Ж.: Животописни сведения за свети Кирил и Методий и учениците им от гръцките служби за тях. In: 1100 год. от блажената кончина на св. Методий. 1, София 1989, с. 204.

³⁷ К. Нихоритис, *op. cit.*, p. 246.

³⁸ Ж. И. Димитров, *op. cit.*, p. 204.

³⁹ А. Милтенова, *op. cit.*, p. 404, съобщава, че: „В гръцката служба от Константин Кавасила, охридски архиепископ в периода 1255-1260, се казва: «Всички седмочисленици са просветители на България.»”. Не става ясно в коя служба на Константин Кавасила се среща този цитат. Във всеки случай такъв отсъства в канона и стихирите за Климент Охридски.

⁴⁰ И. Снегаров, *История*. 1, 280-282; И. Снегаров, *Неиздадени*, с. 221.

⁴¹ Цит. по И. Ж. Димитров, *op. cit.*, p. 204.

⁴² И. Ж. Димитров, *op. cit.*, p. 204.

⁴³ Н. Л. Туницкий, *op. cit.*, p. 103; К. Куев, *Черноризец Храбър*, София 1967, 217-221; МИХАИЛА, Г.: Разпространение на писмените паметници, посветени на живота и делото на Константин-Кирил и Методий в Румъния. In: *Константин-Кирил Философ*. София 1971, с. 135; ДЖАМБЕЛУКА-КОССОВА, А.: *Черноризец Храбър. О Писменѣхъ*, София 1980, с. 58, смята, че този препис възхожда пряко към Лаврентиевия от 1348 г.

⁴⁴ К. Куев, *op. cit.*, p. 221.

⁴⁵ Й. Иванов, *Български старини из Македония*, с. 311; ИВАНОВА, К.-В.: *Стара българска литература*. 4. Житиелни творби. София 1986, с. 527; ИВАНОВА, К.: *Жития на Наум Охридски*. In: *Старобългарска литература*. Енциклопедичен речник. София 1995, 172-173.

⁴⁶ Й. Иванов, *Български старини из Македония*, с. 313.

14. Трето проложно житие на Константин-Кирил Философ — по ръкопис от XVII в.⁴⁷ В него се споменават Климент, Наум, Горазд, Ангеларий и Сава: „... И постаки епископы Ликия, Сакъ, Ангеларія, Горазда, Наума, Климента.“⁴⁸ Прави впечатление, че се допуска същата грешка, каквато и в Успение Кирилово — само че тук вече всички са „епископи на Ликия.“

б) Извори, в които се споменават св. Седмочисленици като група

1. Сказание за превода на Священното писание от Хилендарския манастир — XVI в.⁴⁹ Това е първият паметник, който ми е известен, в който се срещат св. Седмочисленици като група.⁵⁰ Той е интересен и с други неща,⁵¹ но тук ще ни интересува, че са изброени Кирил, Методий, Климент, Наум, Горазд, Ангеларий и Лаврентий, а също, че са наречени *Седмочисленици*: „... ѿ вѣѡпосланиѣхъ мѣжѣи, исповѣдникъ и равноапѣльныхъ Кѣрилъ, Мѣѡдіѣ, Климентѣ, Наумъ, Гѡраздо, Ангеларіѣ, Лаврентіѣ, ѿ числѡмъ...“⁵²

2. Стенопис на св. Седмочисленици от църквата св. Богородица на Слимничкия (Сливнишкия) манастир до Преспа — 1612 г.⁵³ Това е най-ранният стенопис на композицията *св. Седмочисленици*. Тя е разположена на северната стена в притвора на манастирската църква *св. Богородица* на Слимничкия (Сливнишкия) манастир до Преспа, на източния бряг на Преспанското езеро. До тази композиция е разположена друга група светци — т. н. *нетозарни мъченици*.⁵⁴ От изток на запад са разположени следните светци, надписани на църковнославянски, с много интересни форми: Ангеларий, изобразен като монах (*стѣнѣ Ангеларіѣ*), Горазд като архиерей (*стѣнѣ Гораздо*), Климент, архиерей (*стѣнѣ Кліментѣ*), Кирил, архиерей (*стѣнѣ Кирилѣ*), Методий, архиерей (*стѣнѣ Методіѣ*), Наум, монах (*стѣнѣ Наумѣ*), Сава, монах (*стѣнѣ Сака*).⁵⁵ Липсва общо название на групата като *св.*

⁴⁷ Magnae Moraviae Fontes Historici (Opera Universitatis Purkynianae Brunensis. Facultas philosophica, t. 118), t. 2, 1967, 312-313.

⁴⁸ Idem, p. 313.

⁴⁹ АНГЕЛОВ, Б. Ст.: Из старата българска, руска и сръбска литература. 2. София 1967, с. 207; БОГДАНОВИЧ, Д.: Каталог ирилических рукописи манастира Хилендара. Београд 1978, 183-184, N 481.

⁵⁰ Ф. В. Мареш, *op. cit.*, p. 107. В псалтир с последования от Хилендарския манастир, писан от някой си монах Йов или Йован през 1408 г., на л. 337 се чете: „Св. Кирила, о седмосветилинику“, вж. Д. Богданович, *op. cit.*, 76-77. Това не бива да се тълкува като указание за св. Седмочисленици, а е стилистична фигура, чрез която се сравнява св. Кирил, който може и да не е славянския просветител, със седмосветици, което е често срещано.

⁵¹ MIHAILA, G.: La diffusion dans les pays romains des écrits sur la vie et l'activité des frères Cyrille et Méthode de Thessalonique. In: Κυρίλλος καὶ Μεθόδιος τοῦτος, ἐν Θεσσαλονίκῃ, т. 2, 1968, 261-262; ЧЕШМЕДЖИЕВ, Д.: За едно малко известно „Сказание за превода на Священното писание“ от Хилендарския манастир. In: Бог и Цар в българската история. Пловдив 1996, 166-169; Д. Чешмеджиев, За някои аспекти, 98-99.

⁵² ЛАВРОВ, П.: Материали по истории возникновения славянской письменности, Ленинград 1930, с. 170; ЛАВРОВ, П.: К вопросу о времени изобретения письма и перевода Священного писания. In: Zbornik u slavu V. Jagića. Berlin 1908, 355-358; Б. Ангелов, *op. cit.*, p. 229.

⁵³ Тази фреска е била известна и на ТРАЙЧЕВ, Г.: Манастирите в Македония. София 1933, с. 50. Манастир *св. Богородица Сливнишка*, с. Сливница, Преспанско, която той датира от 1614 г., изглежда формата *Сливница* не е сгрешена, доколкото тя е отразена и у П. Хр. Илиевски, *op. cit.*, с. 5; ср. МИЛЮКОВ, П. Н.: Християнския древности Западной Македонии. In: Известия Русского археологического института в Константинополе. 4. 1899, 97-103; вж. също ТРАЙЧЕВ, Г.: Прѣспа. София 1923, с. 88. За датата на стенописите вж. ГРОЗДАНОВ, Ц.: Најстарата претстава на Седмочислениците. In: Културен живот, 1978, кн. 7-8, с. 32; ГРОЗДАНОВ, Ц.: Портрети на светителите од Македонија од IX-XVII в. Скопје 1983, с. 115; МИЛКОВИЧ-ПЕПЕК, П.: Историските и иконографските проблеми на непроучената црква св. Богородица од Слимничкиот манастир крај Преспанското езеро. In: Годишен зборник. Филозофски факултет на Универзитетот Скопје, кн. 5-6 (31-32), 1979-1980, с. 181, 185; ПОПОВСКА-КОРОБАР, В.: Към атрибуцията на живописиста в Слимничкия манастир и нейните паралели в някои църкви в България. In: Проблеми на изкуството, 1997, кн. 2, с. 3.

⁵⁴ Ц. Грозданов, Портрети, с. 115.

⁵⁵ Ц. Грозданов, Најстарата, с. 32; Ц. Грозданов, Портрети, с. 115; П. Милкович-Пепек, *op. cit.*, p. 192, където се дават надписите. Те се предават по различен начин и възниква въпроса дали са предадени точно, тъй като от една страна са дадени различни форми, напр. *стѣнѣ* и *стѣнѣ*, а от друга статията е пълна с печатни грешки, а същевременно няма факсимиле.

Седмочисленици, но няма съмнение, че тук те са представени именно като група, заради това, че са в една композиция.⁵⁶

Според Ц. Грозданов образите в тази композиция излизат от охридската традиция за изобразяване на славянските просветители и те са изобразени според руските иконографски наръчници (подлинници) от XVI-XVII в. Понеже те са съставяни под атонско влияние, авторът предполага, че и самата сцена е съставена също под влияние на светогорското изкуство.⁵⁷ Пак според него, а и според други автори, тази композиция на св. Седмочисленици няма нищо общо с по-късните изображения със същия сюжет,⁵⁸ нито като образи, нито като разположение.⁵⁹

Според едно съобщение на Цв. Грозданов, в някакъв, наречен от него *Молдавски сборник* от XVII в. имало памет за св. Седмочисленици под дата 14 февруари. Това сведение не може да бъде проверено, заради некоректното цитиране — авторът споменава, че е взето „от Яцимирски,“ без други обяснения.⁶⁰

3. Служба на св. Седмочисленици от Григорий Константинидис — Мосхополско издание от 1741 г.⁶¹ Службата е късна,⁶² съставена от учения йеромонах Григорий Константинидис, наречен и Мосхополец, който е автор и на редица други агиографски произведения. Авторството му е засвидетелствувано с два акростиха, във всеки от двата канона, като според Ив. Снегаров той не е използвал по-стара тяхна служба.⁶³ В нея светците се славят освен като „спасение за българите,“ но и като „радост на далматите“ и пр.⁶⁴ Службата има църковнославянски превод, направен от зографския йеромонах Калистрат, напечатан в Пловдив през 1903 г.⁶⁵

II. ХРАМОВЕ, ПОСВЕТЕНИ НА СВ. СЕДМОЧИСЛЕНИЦИ

Единственото съобщение за църква посветена на св. Седмочисленици принадлежи на известния български възрожденски книжовник Ст. Захариев, в описанието му на Татар-пазарджишка кааза. Тя според него се е намирала в местността Добра вода, край пазарджишкото

⁵⁶ П. Миљковиќ-Пепеќ, *op. cit.*, p. 194.

⁵⁷ Ц. Грозданов, *Портрети*, p. 116.

⁵⁸ Най-близко хронологически изображение на тази композиция е от църквата *св. Никола*, с. Драча до Крагуевац, Сърбия, от 1735 г. Тя е разположена в източната част на северната конха, в трета зона на живописния ансамбъл. Структурата на композицията няма нищо общо с тази от Слимничкия манастир. Светците са разположени на два реда. Тук в центъра е Методий, а от двете му страни са Кирил и Климент. Вдясно от Методий е Наум, а вляво Сава, като и двамата са монаси. На горния ред са Ангеларий и Горазд. Зад образа на Ангеларий се чете надпис *Седм даскали*, а също надпис, в който се споменават заслугите им за сръбската книга. Според някои автори стенописът е дело на непознати зографи-цинцари от Македония, вж. Ц. Грозданов, *Портрети*, с. 113, 118. Същото се отнася и до по-късното изображение от манастира *св. Наум*. Тук отново в центъра е Методий, от двете му страни на първия ред са Климент и Кирил, а до тях Наум и Горазд. Отзад са Сава и Ангеларий, вж. ГРОЗДАНОВ, Ц.: *Свети Наум Охридски*. София 1995, 130-131.

⁵⁹ Ц. Грозданов, *Портрети*, с. 118; П. Миљковиќ-Пепеќ, *op. cit.*, p. 195.

⁶⁰ Ц. Грозданов, *Найстарата*, с. 33. Досега не съм успял да идентифицирам този сборник.

⁶¹ СНЕГАРОВ, И.: История на Охридската архиепископия-патриаршия. От падането ѝ под турците до нейното унищожение (1394-1767). София 1932, 348-349, 354-357; E. Trapp, *Die Sieben Slavenapostel*, p. 469 etc.; ДОБРЕВ, И.: Мосхополски издания. In: Старобългарска литература. Енциклопедичен речник, 278-279; cp. E. Trapp, *Die Sieben Slavenapostel*, p. 476; PEYFUSS, M. D.: *Die Druckerei von Moschopolis 1731-1769. Buchdruck und Heiligenverehrung im Erzbistum Achrida* (Wiener Archiv für Geschichte des Slawentums und Osteuropas, b. XIII). Wien 1996, p. 61.

⁶² Въпреки мнението на редица учени, че е имало и по-стара служба, вж. ДРИНОВ, М.: По въпроса за светите Седмочисленици. In: Съчинения. София 1911, с. 255; А. Милев, *Светите Седмочисленици*, с. 7; РАЙКОВ, Б.: Ранни календарни вести за Климент Охридски. In: Климент Охридски. София 1966, с. 325; E. Trapp, *op. cit.*, p. 481.

⁶³ И. Снегаров, *История*. 2, с. 355; СНЕГАРОВ, И.: Българският първоучител св. Климент Охридски. In: *Годишник на Софийския Университет. Богословски факултет*, т. IV, 1926-27, София 1927, с. 325; cp. E. Trapp, *Die Sieben Slavenapostel*, p. 478 etc.

⁶⁴ И. Снегаров, *История*. 2, с. 356; cp. И. Ж. Димитров, *op. cit.*, p. 206; E. Trapp, *Die Sieben Slavenapostel*, p. 476.

⁶⁵ *Служба свѣтъхъ Сѣдмочисленикъхъ Йеромонаха Григорія Мосхополѣта*. Пловдив, 1903; cp. КАЛЕВ, Д.: Богослужебната прослава на светите Седмочисленици. In: *Духовна култура*, 1983, кн. 7, с. 2.

село Баткун, или край с. Дебращица.⁶⁶ Това съобщение не може да бъде контролирано, не е и датирано, но то е твърде съмнително, доколкото предава *Седмочисленици* като *Седмопочетних*, която форма е чешка и присъствува у П. Й. Шафарик.⁶⁷ Съобщението се оспорва и от Д. Уста-Генчов, според когото действително намиращото се на това място черквище, където ежегодно се правел водосвет през юли, без да каже на кой юли, не носи това име.⁶⁸ Късни предания за подобни църкви има и на други места,⁶⁹ но, разбира се, наличието на думата *седем* в наименованието не означава непременно, че става въпрос за св. Седмочисленици.⁷⁰

III. МОЩИ И ГРОБОВЕ

Светците са починали на различни места, гробовете на някои от тях са известни (Константин-Кирил, Климент, Наум), на други не (Методий, Горазд, Ангеларий, Сава, Лаврентий). Мощите на някои от тях са съхранени (Константин-Кирил, Климент, Наум), на останалите не. Няма събрани мощи на едно място, и така те да бъдат генератор на култ.⁷¹

IV. ДАТИ ЗА ПОМЕН

Досега са засвидетелствувани две дати за помен на групата светци. По-ранната от тях е 17 юли.⁷² Това е датата, под която е поместена службата на светците в Мосхополското изда-

⁶⁶ ЗАХАРИЕВ, С.: Географико-историко-статистическо описание на Татар-Пазарджишката кааза. Виена 1870 (фот. изд. С., 1973), 60-61. Според БАТАКЛИЕВ, И.: Пазарджик и Пазарджишко. София 1969, с. 771, селяните наричали укрепеното (sic!) черковище *св. Седмопочетних, манастир св. Лавра*.

⁶⁷ P. J. Šafárik, op. cit., p. 179.

⁶⁸ УСТА-ГЕНЧОВ, Д.: Св. Климент и св. Седмочисленици в домашната ни иконография. In: Македонски преглед 1927, кн. 1, с. 88; ср. МИЛЕВ, А.: Светите Седмочисленици. In: Църковен вестник, 1955, бр. 34, с. 8.

⁶⁹ М. Дринов в рецензия за книгата на В. Качановски *Памятники болгарского народного творчества*, вып. 1: Сборник Западно-болгарских песен с словарем. Санкт-Петербург 1882. In: Периодическо списание на БКД, 1883, кн. IV, с. 145, обръща внимание на манастира *Седмте престола*, който се намира край р. Искър, близо до София. За този манастир ср. НАЧОВ, Г.: Лист от хроника, намерен в с. Голямо Белово. In: Български преглед, 1898, кн. 2, 151; МУТАФЧИЕВ, П.: Из нашите старопланински манастири. In: Избрани произведения. 2. София 1972, 290-296; Д. Уста-Генчов, op. cit., p. 86, цитира народно предание, според което църквата *св. Димитър* в Битоля е издигната на мястото на друга, посветена на св. Седмочисленици.

⁷⁰ Вж. примери у ИЛИЕВСКИ, П.: Терминот *ἐλτάρνιμος* и состав на групата „свети словенски седмочисленици.“ In: Прилози МАНУ. Отделение за лингвистика и литературна наука, 1993, т. 18/2, с. 8, 22; ЧЕШМЕДЖИЕВ, Д.: За „седмте съборни църкви“ на княз Борис. In: Исторически преглед, 1998, кн. 1-2, с. 139; ЧЕШМЕДЖИЕВ, Д.: Към въпроса за култа на Архангел Михаил в средновековна България. In: Palaeobulgarica, 1996, кн. 1, с. 53 сл. с още литература.

⁷¹ Според едно съобщение на албанския писател Т. Кацори (Родолубие, 1987, кн. 4), ср. КАЦОРИ, Т.: На запад до Илирик. In: За буквите. София 1987, в църквата *св. Богородица*, катедрала на град Берат в Южна Албания, от XIII или XIV в., се пазят ковчеже с мощи, на капака на което са написани техните имена: Гораздон, Ангелари, Кенос, Теодоро, Савас, Кирилос, Методи, ср. КАЛИЕВ, Д.: Св. Горазд славянски просветител. София 1970, 43-45, където има и снимка на ковчезето, но надписът не може да се разчете, тъй като тя е правена от кинолента на документален филм. Според това описание, ковчезето е дървено, с размери 0.89x0.41x0.26 м, като в него са само част от костите, без черепите. Капакът е обкован със сребро, като върху него релефно са изобразени седмте славянски апостоли със съответните имена. Надписите са на гръцки. И от направата и от изобразенията се вижда, че това ковчеже е по-нова работа. Върху капака има надпис от 1885 г. Много интересни са обущата, които се намират в ковчезето. Отдолу са изработени от негниещо дърво, а отгоре, от благороден метал — сребро и друг, с инкрустиран в средата голям кръст. Ср. КАЛИЕВ, Д.: Църквата „св. Седмочисленици“, София 1979, с. 71; КРЪСТАНОВ, Т.: Неизвестни извори за св. Климент Охридски чудотворец, епископската му столица Велика-Белград-Берат и датата на смъртта му — 25 юли 916 г. In: Дни на науката на Република България и Република Македония. София 1998, с. 175. Като оставям настрана факта, че в този надпис има двама с неясни имена — Кенос (който според Т. Кръстанов, цит. съч., с. 175, се е получил чрез лигатурно съкращаване на името Климентос или Климис) и Теодоро (който според същия автор е идентичен с ... Теодор, един от XV-те тивериуполски мъченици), които не са засвидетелствувани в нито един извор за Седмочислениците, то очевидно тези мощи са фалшиви, за което най-добре говори присъствието на мощи на Кирил и на Методий вътре. Същевременно липсват двамата най-популярни седмочисленици в този район — Климент и Наум. Също късни са и намиращите се в Берат мощи на Горазд и Ангеларий, рожба на една „пропагандна локалнопатриотична фикция“, по думите на E. Trapp, Die Sieben Slavenapostel, p. 477.

⁷² На тази дата в православната църква се почита св. Марина, вж. Жития на светите (ред. Левкийски еп. Партений, архим. А. Бончев), София 1991, с. 336-337; M. D. Peyfuss, op. cit., p. 167. П. Милюков-Пепек, цит. съч., с. 196,

ние.⁷³ Обикновено тя се коригира на 27 юли, с предположението, че те са се почитали на датата на св. Климент.⁷⁴ Не е ясно кога тази дата е станала поменална. У бившия бератски митрополит Антим Алексуди има съобщение, че светите Седмочисленици се славят на 26 ноември.⁷⁵

V. КАНОНИЗАЦИЯ И РАЗВИТИЕ НА КУЛТА

Проблемът за култа на св. Седмочисленици стои много отдавна в науката. Главният въпрос, който се разисква от повечето учени, е за началото на почитанието, макар, че са разглеждани и други въпроси, като за състава на групата и пр.

Със св. Седмочисленици е бил запознат Паисий Хилендарски, който ги поставя като група сред българските светци и отбелязва, че гръцките иконописци ги рисували заедно на икони.⁷⁶ Те са отбелязани и в ранната славистика в лицето на П. Й. Шафарик и В. Григорович, които смятат, че култът им е древен.⁷⁷ Голямо влияние в изследването на този въпрос има първият му български изследовател М. Дринов. Според него празнуването на Седмочислениците не ще да е толкова старо, както мислят Шафарик и Григорович. Той забелязва, че в Славословието за славянските просветители в открития от него препис на Синодик, се споменават само четирима от учениците на Кирил и Методий, без Ангеларий, същото както и в Краткото Климентово житие, където пък липсва Сава. На базата на това М. Дринов приема, че празникът на Седмочислениците е бил установен след Търновския събор от 1211 г. и дори допуска, че това може да е станало след края на XIII в.⁷⁸ Под влияние на М. Дринов през XIII в. поместват началото на почитанието на св. Седмочисленици и Л. Милетич,⁷⁹ А. Теодоров-Балан,⁸⁰ Д. Уста-Генчов,⁸¹ и в по-ново време Д. Калев.⁸²

Въпреки логичната обосновка на М. Дринов, и след него съществуват мнения за по-ранното почитание на Седмочислениците. Така напр. И. Огиенко, без обосновка смята, че почитанието е започнало през XII в.⁸³ Б. Райков, който се опитва да разколебае аргументацията на М. Дринов, смята, че общото чествуване е започнало още през XI в., за което се съди, според него, от появата на втори поменален ден за Климент Охридски — 25 ноември.

позовавайки се на недостъпната ми Народна енциклопедия, IV, Београд, 1929, с. 104, твърди, че празникът на Седмочислениците бил установен от охридския архиепископ Димитри Хоматиан на 17 VIII (август). Това сведение, което не мога да контролирам, е абсолютно произволно, тъй като няма никакви данни за такъв празник по времето на Димитри Хоматиан. Замяната на юли с август може би се дължи на някаква (печатна) грешка.

⁷³ ДРИНОВ, М.: Как са почитали старите българи паметта на словенските първоучители и техните ученици. Избрани съчинения (под ред. на И. Дуйчев). София 1971, с. 237; И. Снегаров, Българският първоучител, с. 325; KONESKI, B.: Sedmočislenici. In: Slovo, 1976, t. 25-26, p. 187; E. Trapp, Die Sieben Slavenapostel, p. 481.

⁷⁴ КАЛЕН, Д.: Св. Горазд, славянски просветител. София 1970, с. 24. МАРИНОВ, Д.: Светите Седмочисленици и тяхната черковно-книжовна деятелност. In: Религиозни разкази, 1897, кн. 7-8, с. 481, съобщава, че почитанието им се извършвало на 26 юли.

⁷⁵ Αλεξοῦδη, Α. Δ.: Σύνομος ἱστορικῇ περιγραφῇ τῆς ἱερας μητρόπολεως Βελεγράδων καὶ ὑπὸ τὴν πνευματικὴν αὐτῆς δικαιοδοσίαν ὑπαγομένης χώρας νῦν πρῶτον συνταχθεῖσα καὶ ἰδίῳις ἀναλώμασι τούτοις ἐκδοθεῖσα, ἐν Κῦρκυρα, 1868, 112-113; АСЕНОВА, П.: Един изчезнал (може би) български ръкопис от Берат. In: Македонски преглед, 1996, кн. 2, с. 92.

⁷⁶ Паисий Хилендарски, История Славянобългарска. Първи Софрониев препис от 1765 г. София 1972 (фототипно изд.), с. од, а; ср. АНГЕЛОВ, Б. Ст.: Рилска преправка на История славянобългарская. София 1966, с. 124.

⁷⁷ P. J. Šafárik, op. cit., 172-179.

⁷⁸ ДРИНОВ, М.: Новый церковно-словенский памятник с упоминанием о славянских первоучителях. In: Избрани съчинения. 2. София 1971, с. 213 сл.; ДРИНОВ, М.: По въпроса за св. Седмочисленици. In: Съчинения. 2. София 1911, 255-256; М. Дринов, Как са почитали, с. 237.

⁷⁹ МИЛЕТИЧ, Л.: Към фреските на манастира „Св. Наум.“ In: Македонски преглед, 1925, кн. 3, с. 31.

⁸⁰ ТЕОДОРОВ-БАЛАН, А.: Климент Охридски в книжевния помен и научното дирене. София 1919, с. 40, ср. с. 59, бел. 25.

⁸¹ Д. Уста-Генчов, op. cit., p. 77.

⁸² КАЛЕН, Д.: Св. Седмочисленици, славянски просветители. София 1953, с. 46; КАЛЕН, Д.: Богослужебна прослава на светите Седмочисленици. In: Духовна култура, 1983, кн. 7, с. 2.

⁸³ И. Огиенко, Кирило та Методий. 2, с. 330.

Освен това, той смята за доказателство и факта, че в Пространното житие на Климент Охридски, той, Наум и Ангеларий са наречени *светци*, в множествено число. Липсата на името Ангеларий в Синодик не е сигурно свидетелство, според него, че в началото на XIII в. общ празник не е съществувал.⁸⁴ Б. Райков не обръща внимание на различния състав на учениците на Кирил и Методий в гл. 2 и 12 на Пространното житие на Климент.⁸⁵ В последно време в същата насока се изказа и К. Станчев, според когото с Теофилаковото житие на Климент Охридски се поставя началото на гръцкия култово-литературен цикъл на Седмочислениците, като не се спира, макар да отбелязва разликата в имената на учениците в различните глави на това житие. Според него: „Макар че житието - според заглавието на финалната молитва — е посветено на св. Климент, то всъщност представлява до голяма степен житиен разказ за светите Седмочисленици.“⁸⁶

Напоследък в науката започват да преобладават късните датировки. Началото на тази традиция поставя Ив. Снегаров, според когото „представата за седмочисления лик“ се е формирала на основата на Теофилаковото житие, под влияние на църковния обичай да се групират сродните по дух и дела светци, а също на тайнственото число седем. Представата за тях като група обаче не е съществувала до половината на XIII в., което се вижда от Синодик и Краткото житие на Климент, които споменават по четири ученика. Идеята за св. седмочисленици не се е явила и през XIV в., защото иначе тя би била отразена в Синодик, в който през това столетие са правени добавки. По-нататък Ив. Снегаров предполага, че ако разрушената църква *св. Седмопочетни* при с. Дебращица, Пазарджишко, е от XV в. и това название е равнозначно на *св. Седмочисленици*, то тогава може да се приеме, че по това време е съществувал особен празник на Седмочислениците. За това обаче няма потвърждение и от факта, че мосхополската служба на Седмочислениците е „творение, а не компилация“, което навежда на мисълта, че преди нея не е имало особено последование за тях. Ако това е така, продължава той, то това означава, че тази служба е съставена защото към това време е бил установен празник на св. Седмочисленици, като добавя, че тогавашния охридски архиепископ Йоасаф (1718-1745) е известен със стремежа си да създава празници на местни светци.⁸⁷

А. Милев също приема късното възникване на почитанието на Седмочислениците. Той отбелязва коментираното вече разминаване в имената на учениците на Кирил и Методий в Пространното житие на Климент Охридски, като казва, че „някои смятат“, че Сава и Ангеларий са едно и също лице. Освен това А. Милев смята, че в Синодик Ангеларий е пропуснат случайно от преписвача. На базата на сведенията в *Успение Кирилово* авторът стига до извода, че в края на XIII-нач. на XIV в., групата е била вече очертана, но за култ към тях може да се говори от началото на XVII в. Що се отнася до Мосхополската служба, той смята, че имаме пълно основание да смятаме, че тя е извод от по-стари служби.⁸⁸

⁸⁴ Б. Райков, *op. cit.*, 324-325.

⁸⁵ Ср. СЪБЕВ, Т.: Житията и службите на Св. Климент Охридски като исторически извор. In: Годишник на Духовна академия, т. 16/42, 1966-67, София 1967, с. 176.

⁸⁶ СТАНЧЕВ, К.: Образите на св. Кирил и Методий във византийската и гръцката литература (XI-XIX в.). In: 1100 год. от блажената кончина на св. Методий, т. 2, София 1989, с. 155. На това възразява ГЕРГОВА, Е.: Агиографските произведения за Наум — литературни източници и текстови взаимоотношения. In: Кирило-Методиевски студии, кн. 8, 1991, с. 170, според която: „Да се твърди такова нещо за старобългарското житие, би било пресилено, тъй като официалното приемане на култа към св. Седмочисленици се смята за акт на Гръцката църква, но съвсем логично е да се заключи, че това житие е посветено на учениците на Кирил и Методий.“ Не става ясно за кое „старобългарско житие“ говори Е. Гергова (вероятно за не достигналото до нас старобългарско житие на Климент Охридски), както и коя „Гръцка църква“ е канонизирала Седмочислениците. Иначе прегледа, който прави тя на въпроса, е твърде непълен и вероятно за това не може да вземе отношение по него.

⁸⁷ И. Снегаров, *Българският първоучител*, с. 325.

⁸⁸ А. Милев, *Светите Седмочисленици*, 7-8. Според В. Koneski, *op. cit.*, p. 185, култът е възникнал още по-късно. Понеже в старославянските паметници никъде не се говори за св. Седмочисленици, този термин е нов. За първи

Ц. Грозданов използва за решаване на въпроса фреската с изображението на Седмочислениците от Слимничкия манастир от 1612 г. То според него показва недвусмислено, че иконографията на групата е формирана преди това — в течение на XV и XVI в.⁸⁹ Не липсват и мнения, че групата се е формирала дори в началото на XIX в.⁹⁰

В последно време се появиха няколко специални изследвания за култа на Седмочислениците, с различна стойност. На първо място това на Ф. В. Мареш. Той събира на едно място всички извори, които имат отношение към темата.⁹¹ Ф. В. Мареш проследява накратко култът на учениците на Кирил и Методий поотделно, което според него, и това е съвсем правилно, може да хвърли светлина върху развитието на общия култ. Преглеждайки изворите и проследявайки състава на споменатите в тях Седмочисленици, Ф. В. Мареш стига до извода, че названието *Седмочисленици* за първи път се появява през XVI в., в Хилендарското *Сказание за превода на Свещеното писание*.⁹²

На извода за късния култ към Седмочислениците се противопоставя П. Хр. Илиевски, който възражда тезата за по-ранното му възникване. Авторът обаче не познава добре историята на въпроса и се позовава единствено на автори от бивша Югославия. Особено много той настоява за символичното значение на числото седем, в противовес на Мареш, който смята, че това значение не играе никаква роля за формиране на групата, тъй като всъщност Седмочислениците били осем. Символичното значение на това число е безспорно, и П. Илиевски има добра идея в това отношение да търси влияние на един конкретен богословски сюжет в това отношение — *София - Премъдрост Божия*.⁹³ Важно е и това, че П. Илиевски се е досетил да изброи и други групи от по седем светци, известни в християнската църква.⁹⁴ На базата на това и на известните му извори за Седмочислениците, авторът стига до извода, че основата на тяхното формиране като група се поставя от Теофилактово житие, а „може би и по-старото изгубено славянско житие, с което си е послужил Теофилакт,“ но в XIII в. вече е имало установен култ на тази група светци.⁹⁵

В друго изследване — на А. Зарадия — се прави интересен паралел между седемте славянски просветители и седмината ученици на св. Климент Римски, които покръстили

път той се среща, смята той, във фреската от манастира *св. Наум* от 1806 г. Затова и заради Мосхополската служба според него Седмочислениците са канонизирани не по рано от XVIII в.

⁸⁹ Ц. Грозданов, *Найстарата*, 32-34; Ц. Грозданов, *Портрети*, с. 113.

⁹⁰ ЂОРОВИЋ-ЉУБИЊКОВИЋ, М.: Одраз култа Њирила и Методија у балканској средњовековној уметности. In: Кирил Солунски. 1. Скопје 1970, с. 123 сл.

⁹¹ Ф. В. Мареш, *op. cit.*, p. 102. На места чешкият учен изпада в излишни подробности, като включва извори, където се споменава само едно име на Седмочисленик, който в случая е обект на възхвала, напр. Службата на Климент. Съображението на Ф. В. Мареш, *цит. съч.*, с. 103, че в службата на Климент не се споменават другите ученици на Кирил и Методий, тъй като те не са били още светци и затова нямали място в един литургичен текст, е най-малкото излишно, тъй като в литургичните текстове не е задължително да се споменават само светци.

⁹² Ф. В. Мареш, *op. cit.*, p. 107; M. D. Peyfuss, *op. cit.*, p. 130.

⁹³ П. Хр. Илиевски, *op. cit.*, p. 107; същевременно трябва да отбележа, че авторът е зле осведомен по тази тема, вж. литературата, голяма част от която му е останала неизвестна у ЧЕШМЕДЖИЕВ, Д.: „София — Премъдрост Божия“ в кирило-методиевския агиографски цикъл. In: *Palaeobulgarica*, 1999, кн. 1, 67-79; BALCAREK, P.: The Image of Sophia in Medieval Russian Iconography and its Sources. In: *Byzantinoslavica*, 1999, LX, 2, 593-610. Иначе Илиевски привлича паралели от „медиетерански религии и философии,“ а също индийски и персийски култове, които са твърде далеч от изследвания проблем и които са достатъчно описани в съответните енциклопедии, ср. ГРОЗДАНОВ, Ц.: *Св. Наум Охридски*. Охрид 1995, с. 131.

⁹⁴ Авторът не е изброил всички случаи, той напр. е изпуснал една много важна група от седем светци, „велики отци на църквата,“ засвидетелствувани в една новела на император Лъв VI, вж. MIGNE, J. P.: *Patrologiae. Cursus completus*, t. 107, Paris 1863, col. 599-602, Constitutio LXXXVIII; ср. ГОЛУБИНСКИЙ, Е.: История русской церкви, т. 1/2, Москва 1901, с. 428; ГОЛУБИНСКИЙ, Е.: История канонизации святых в русской церкви, Москва 1903, 20-21; ср. Д. Чешмеджиев, За „Седемте съборни църкви,“ с. 137; Д. Чешмеджиев, Към въпроса за култа към Архангел Михаил, 53-54 с още литература.

⁹⁵ П. Хр. Илиевски, *op. cit.*, p. 27.

Галия и основали седем църковни области. Освен това там се обръща внимание на мястото в Пространното житие на Методий, където се казва, че в Рим били петима ученици на Методий — три попа и два анагнosta, което означавало, че се поставя началото на почитанието на тази група.⁹⁶

Обобщавайки ще кажа следното. На първо място: най-ранният извор, в който се говори за св. Седмочисленици като формирана група е *Сказание за превода на Свещеното писание* от Хилендар, датиращо от XVI в. Във всички по-ранни текстове, в които се съдържа името на някои от Седмочислениците, те не са като група. Това се отнася вкл. за основните извори — Пространното житие на Климент Охридски от Теофилакт и Бориловия синодик. Споменатият вече факт, че в Пространното житие на Климент се споменават два пъти основните ученици на Кирил и Методий, но в различен състав — първият път със Сава, вторият с Лаврентий — убедително показва, че Теофилакт Охридски не е имал идея за такава група. Идеята, че Сава и Лаврентий са едно и също лице е изкуствена, неубедителна и очевидно измислена, за да нагласи извора към някаква предварителна постановка.⁹⁷ Същото се отнася и до Синодика, където не личи да има формирана група на Седмочислениците, независимо по какви причини е изпуснат Ангеларий и учениците са четирима.⁹⁸ Аргументите за ранна поява на култа използвани от Б. Райков, не са убедителни, тъй като причините за поява на още поменални дати за един светец могат да бъдат най-различни,⁹⁹ а това, че отделните членове на една група са светци поотделно, не значи, че тя е била вече сформирана. Още повече, че около култовете на някои от учениците на Кирил и Методий има доста неясноти и проблеми, а за някои от тях няма никакви сведения. За средновековен култ на Ангеларий например не се знае нищо. Същото се отнася и за Лаврентий.¹⁰⁰

Фактът, че групата не е била формирана към средата на XIV в., личи много добре от споменатите по-горе канони за св. Климент и св. Наум от Константин Кавасила, където се споменават учениците на Кирил и Методий, но не се говори за седмочисленици, а за „божествена четворка“ и изобщо се залага на числото четири във възпяването на светците.

Струва ми се, че изводът, че култът на Седмочислениците като група е от по-късно време се налага сам. Въпросът е кога е това „по-късно време“? Очевидно на базата на новооткритите или неизползваните досега извори вече не може да се твърди, че това е XVIII в., когато е съставена Мосхополската служба. В същото време остава въпросът за литературните източници на фреската със Седмочислениците от 1612 г.? Както се вижда, има текстове, които я предхождат и биха могли да бъдат такъв източник *Сказанието* от Хилендар и Почаевския препис на *За буквите* от Черноризец Храбър. Проблемът при тях

⁹⁶ A. Zaradija, op. cit., p. 261.

⁹⁷ Ср. Ф. В. Мареш, op. cit., с. 106. Възможно обяснение за замяната на единия с другия е това, че тя отразява просто действителността — Лаврентий се е появил по-късно между учениците, тогава, когато Сава вече не е бил между тях, ср. НИХОРИТИС, К.: Неизвестни преписи от службата и от Пространното житие на Климент Охридски. In: Кирило-Методиевски студии. 3. 1986, с. 68.

⁹⁸ Ср. А. Милев, цит. съч.

⁹⁹ Вж. примери у ЧЕШМЕДЖИЕВ, Д.: За появата на 11 май като поменална дата за Кирил и Методий. In: Общото и специфичното в Балканските култури до края на XIX в. Сборник в чест на 70-годишнината на проф. Василка Тълкова-Заимова. София 1999, с. 93 сл.; ЧЕШМЕДЖИЕВ, Д.: Няколко бележки около датата за почитание на св. цар Петър. In: Традиции и приемственост в България и на Балканите през Средните векове (Юбилеен сборник посветен на проф. дин Й. Андреев). Велико Търново 2003, 451-458; ЧЕШМЕДЖИЕВ, Д.: Култът към българския цар Петър I (927-969): монашески или държавен? In: 5. International Hilandar conference, 8-14 sept. 2001, Raška, Jugoslavija. Love of learning and devotion to God in orthodox Monasteries. Beograd-Columbus/Ohio, 2006, 245-257.

¹⁰⁰ Ф. В. Мареш, op. cit., с. 106; ЧЕШМЕДЖИЕВ, Д.: Св. Лаврентий — една хипотеза. In: Средновековна Европа и Балканите (в памет на Б. Примов и Г. Първев), Епохи, В. Търново, 2005, 69-77; ЧЕШМЕДЖИЕВ, Д.: Св. Лаврентий и Сан Лоренцо. In: Проблеми на Кирило-Методиевото дело и на българската култура през IX-X век. Кирило-Методиевски студии, кн. 17, 2007, 832-837.

обаче е, че има разлика в състава на групата — докато във фреската седмият светец е Сава, в *Сказанието* е Лаврентий, в Почаевския препис, където впрочем те не са споменати като група, а само са изброени, са споменати и двамата и там Седмочислениците са осем. Вероятно преди фреската е имало и други книжовни паметници (атонски?), които са съдържали имената на Седмочислениците, по предположението на Ц. Грозданов.¹⁰¹ Това наблюдение от друга страна също свидетелствува, че формирането на групата е станало през XVI в. — щом по това време все още те са били в различен състав. Тук можем да добавим и наблюдението на Ц. Грозданов за различните традиции в изобразяването на Седмочислениците — едната чисто охридска, другата може би атонска.¹⁰²

Що се отнася до това, защо точно от седем души се формира тази група, тук не може да има две мнения — ролята на символичното значение на числото седем е безспорна. Иначе не би могло да се обясни защо след като са били известни исторически шест ученици на Кирил и Методий, групата е точно от седем души. В основата тук на това символично значение стои според мен идеята *София — Премъдрост Божия*, една ярка църковно-строителна идея, добре засвидетелствувана в Кирило-Методиевския цикъл.¹⁰³ Ф. В. Мареш, който определено не е прав, че идеята за числото *седем* не е играла никаква роля за формирането на групата на Седмочислениците, определено е прав, че само върху това, че тя е съществувала (макар, че той изобщо не засяга идеята за *София — Премъдрост Божия*), не може да се гради предположение, че култът към Седмочислениците е по-ранен. Очевидно този символичен смисъл, заложен в целия кирило-методиевски цикъл, е бил вложен в създаването на групата на Седмочислениците от някой учен клирик през XVI в., още повече, че тогава и през следващото столетие, интересът към Кирил и Методий и техните ученици забележимо нараства.¹⁰⁴

The Cult of Seven Holy Saints in the Bulgarian Middle Ages

Dimo Cheshmedzhiev

The subject of the report is the question of the Medieval cult of Seven Holy Saints (Cyril, Methodius, Clement, Nahum, Gorazd, Angelarius, Lavrentius and Savva) as group. Of special interest is the question when the common cult of the seven saints originates. On the base of some not used or some little used sources it is concluded that their common cult appears in XVI-th century.

¹⁰¹ Ц. Грозданов, *Портрети*, с. 117.

¹⁰² Ц. Грозданов, *Портрети*, с. 118.

¹⁰³ ЧЕШМЕДЖИЕВ, Д.: „София — Премъдрост Божия“ в Кирило-Методиевския агиографски цикъл. In: *Palaeobulgarica*, 1999, кн. 1, 67-80; ĆESHMEDZHIEV, D.: „Sofia-Wisdom of God“ in the Cyril and Method's Hagiographic Cycle. *Bulgarian Historical Review*, 2000, v. 1-2, 20-34.

¹⁰⁴ АНГЕЛОВ, Б. Ст.: Славянски извори за Кирил и Методий. Известия на Държавната библиотека „В. Коларов“ за 1956, София 1958; ЧЕШМЕДЖИЕВ, Д.: Култът към св. Кирил и Методий в българското средновековие. София 2001, с. 97.

VÍT BOČEK*

K etymologii praslovanského *sъtbъ ‘plástev, plást medu’¹

Věnováno prof. Raineru Eckertovi u příležitosti jeho 80. narozenin

BOČEK, V.: On etymology of Common-Slavonic *sъtbъ ‘honeycomb.’ *Slavica Slovaca*, 46, 2011, No. 1, pp. 36-39. (Bratislava).

The study focuses on determining the etymology of Common-Slavonic word *sъtbъ ‘honeycomb’. Existing etymological explanations are discussed in detail. A new explanation is proposed, based on the hypothesis that the word continues originally onomatopoeic root *sъp- ‘to hum, to drone.’

Slavistics, Common-Slavonic, etymology, honeycomb.

Ve staroslověněštině a církevní slovanštině je několikrát doloženo substantivum *sъtbъ* s významem ‘plást medu, strdí’ (SJS 4, 355n), v církevní slovanštině jsou kromě toho jako deriváty doložena ještě kolektiva *sъtije*, *sъtovije* ‘plástve medu’ a adjektivum *sъtovъ* ‘plástvový’ (MLP 959). Tato slova mají své příbuzné protějšky v jihoslovanských a východoslovanských jazycích: bulh. st. *săt* (Gerov 1895-1904, 3, 303), mak. *sot* (RMJ 3, 281), sch. mask. i fem. *săt*, kajk. *set* (Rj 14, 691), sln. *săt*, dial. mask. *sět*, fem. *sēt* (Pleteršnik 2006, 2, 457, 469), vsl. pl. *sóty* (SSRLJ 14, 411, TSB_r 5, 235, ESUkr 5, 360), r. dial. *sot*, fem. *sotá* (SRNG 40, 70), vše s významem ‘plástev, plást medu.’ Doložena jsou také kolektiva: sch. *sâce* (Rj 14, 427), sln. *satjě*, *sâtje*, *satôvje*, *sâtinje* (Pleteršnik 2006, 2, 457). Z uvedených tvarů lze rekonstruovat, nejspíše jako dialektismus omezený na jihoslovanský a východoslovanský areál, praslovanské **sъtbъ* ‘plástev medu.’ Etymologie tohoto praslovanského slova nebyla dosud spolehlivě objasněna. Vyprofilovaly se zatím dva hlavní výklady mající více zastánců a dále existuje několik výkladů spíše izolovaných a méně přesvědčivých. Stručně je shrneme a v závěru k nim přidáme jeden nový.

První výklad praslovanského **sъtbъ* počítá s vypadnutím koncového konsonantu první slabiky v předpokládaném starším tvaru podle zákona otevřených slabik, tedy **sъp-tbъ* > **sъ-tbъ*. Kořen **sъp-* se pak spojuje s dalšími slovanskými slovy s rovněž nejistou etymologií, přičemž se počítá s různými ablautovými podobami téhož kořene. Tak Machek (1928, 150) spojil **sъtbъ* s č. dial. *svapato* (dokládá Kott 1893, 814), pol. st. *świep(i)ot*, *świepiet* (viz SJP 6, 779) a r. dial. *svépet* (viz Vasmer 1953-1958, 2, 588), vše ‘úl lesních včel.’ Uvedená slova jsou kontinuanty psl. **svep-etъ*, k němuž se dále řadí rsl. *svepetati se* (sr. Sreznevskij 1893-1906, 3, 270), sln. *svepetāti*, *svěpati* (Pleteršnik 2006, 2, 599) ‘chvět se, mihotat se, třepetat se,’ což jsou kontinuanty schwebeablautové podoby **sъep-* indoevropského kořene **seup-* ‘házet, sypat’ (> sl. *sъpъ*,

* Mgr. Bc. Vít Boček, PhD., etymologické oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR, Veveří 97, 602 00 Brno.

¹ Příspěvek vznikl s podporou grantu Grantové agentury ČR *Teorie a empirie v slovanské diachronní jazykovědě* (P406/10/1346) a grantu Grantové agentury ČR *Praslovanština v zrcadle jazykového kontaktu: fonologie a gramatika* (P406/11/P670).

suti ‘sypat,’ ke kořeni viz Pokorný 1949-1969, 1049). Tento výklad zastávají Mikkola (1913-1950, 3, 25), Brückner (1927, 536), Hamp (1980) a Snoj (2003, 641).

Druhý výklad spojuje praslovanské **sьtb* se **sytb* ‘syty,’ a to prostřednictvím ukr. r. arch. *syťá* ‘medovina,’ které se často řadí právě k psl. **sytb* (srov. Gorjajev 1896, 356, Vasmer 1953-1958, 3, 59, ESUkr 5, 244). R. arch. *syťá* ‘medovina’ spojil se **sьtb* už Brandt (1890, 189). Kromě toho může být oporou spojení psl. **sьtb* ‘plástev medu’ se **sytb* ‘syty’ i kajkavské *sit* ‘plást medu’ (Rj 14, 691), které Skok (1971-1974, 3, 206) vykládá právě jako kontinuant psl. **sytb* ‘syty.’ Tento výklad dále považuje za pravděpodobný i Trubačev (1964-1973, 3, 728). Snad by sem šlo přiřadit i r. *šči* ‘zelná polévka,’ které se **sьtb* spojují Sobolevskij (1907, 119), Černych (1956, 190) a Vasmer (1953-1958, 3, 451).

Osobitě vyložil psl. **sьtb* Schütz (1964). Přiklonil se k prvnímu výkladu, ale řadil k němu i ve druhém výkladu uvedené ukr. r. *syťá* ‘medovina,’ které vyložil ze **syp-ta* < **sūp-*. Přidal ještě r. *sūslo* ‘sladina, sladový extrakt’ < **sup-slo* < **soup-*.

Ostatní výklady jsou málo přesvědčivé. Gluhak (1993, 537) zvažuje spojení **sьtb* se slovesem **sьsati* ‘sát’ < **sьp-sati*. Psl. **sьtb* by pak znamenalo ‘něco, odkud se saje med.’ Meillet (1902-1905, 302) předpokládal souvislost se sanskrtským *sáta-* ‘nádobu’ a společné východisko v kořeni **smto* se slabičnou sonantou. Il’jinskij (1909, 239n) uvažoval o vývoji **sьtb* < **bs-ьtb*, přičemž ve starším tvaru viděl stopu onomatopoického indoevropského kořene **bhes-* ‘dýchat, foukat, pískat’ (o kořeni viz Pokorný 1949-1959, 146), ke kterému řadil i staroindické *bhasala-* ‘včela’ a řecké *ψήν* ‘druh vosy.’ Sémantický vývoj by pak byl ‘včelí bzučení’ → ‘včelí roj’ → ‘úl’ → ‘plástev.’ Tento výklad však odmítl Mayrhofer (1956-1980, 2, 489). Moszyński (1957, 216) předpokládal pro psl. **sьtb* původní význam ‘bodný’ a metaforické přenesení významu na ‘plástev medu’ podle protáhlého tvaru bodné zbraně i plástve; *sьtb* tak spojil se slovesem **sojō*, *sojiti* ‘bodat,’ které však není doloženo. Gorjajev (1896, 338) navrhl spojení buď s kořenem **seu-* ‘vytékat’ (> ř. *ŵo* ‘pršet, sesílat déšť,’ sthn. *sou* ‘šťáva,’ stir. *suth* ‘mléko;’ o kořeni viz Pokorný 1949-1969, 912) nebo s kořenem **sū-/suā-/suē-* ‘milý; těšit se z něčeho’ (gót. *sutis* ‘mírný,’ něm. *süß*, sanskrtské *svādū-* ‘milý, líbezný,’ ř. *ἡδομαι* ‘těšit se, veselit se;’ o kořeni viz Pokorný 1949-1969, 1039n). Nejméně pravděpodobné je vzhledem k hláskovým i sémantickým potížím spojení s lit. *siūti*, sl. *šiti* ‘šít’ (Osthoff 1901, 23, Mladenov 1941, 624).

Domnívám se, že k dosavadním výkladům můžeme přidat jeden nový. Je možné, že psl. **sьtb* (a snad i další slova uvedená výše v prvním výkladu) souvisí s ablautujícím onomatopoickým základem **sop-*, **sap-*, **sip-*, **sěp-*, **sup-*. K těmto jeho variantám bychom tedy mohli přidat také podobu **sьp-*. Jedná se o kořen, jehož nejstarší význam byl patrně ‘hlasitě, těžce, namáhavě dýchat’ (srov. ESJS 14, 858). Kontinuanty a deriváty jeho jednotlivých podob pak vykazují silnou sémantickou rozbíhavost, od významů vyjadřujících různé druhy zvuků až po další z nich odvozené významy: 1) základní je nejspíše **sop-*, mající význam ‘funět, supět’ (kontinuanty psl. **sopti*/**sopěti*/**sopiti*), ale i ‘pískat’ (srov. stsl. *sopq*, **soti*/**sopsti*, sch. *sōpiti* ‘pískat, hrát na píšťalu’); 2) zdloženou podobu představuje **sap-*, s významem ‘funět vzteky, zuřit,’ ale i ‘rvát se, obořit se na někoho’ (kontinuanty psl. **sapati*);

3) varianta **sip-* nese význam ‘sípat’ (kontinuanty psl. **sipati*); 4) opět se zdložením je pak i **sěp-* s významem ‘rvát’ (pol. *siepać się*, ukr. *sipať*); 5) a konečně sem snad lze zařadit i variantu **sup-* s významem ‘supět’ (psl. **supati*, **supěti*); srov. ESJS 14, 858, H–K 332, Kopečný 1957, 344n, 361, 369, Machek 1968, 537, 543n, 593.

Pro kontinuanty podoby **sьp-* se snad můžeme odvážit předpokládat význam ‘bzučení.’ Oporou takového výkladu může být skutečnost, že i pro podobu **sop-* a z ní vycházející sloveso **sopěti* se kromě významu ‘funět, supět’ uvažuje i o významu ‘bzučet (o včelách).’ K základu

sop*- lze totiž velmi pravděpodobně zařadit i slovanské **sosna*, a to právě na základě předpokladu, že označení tohoto stromu patřilo původně k brtnické terminologii. Na to ukazuje nářeční materiál z Polesí, kde se slovem *sosna* označovaly duté vykotlané borovice, v nichž sídlily lesní včely (srov. Moszyński 1929, 133n a 1957, 284). Výklad slovanského **sosna* < **sop-sna*/sop-snb* < **sop*- představil Trubačev (1964-1973, 3, 727), nezávisle na něm jej uvádí i Schuster-Šewc (1975, 19 a 1978-1989, 3, 1335) a jako nejpravděpodobnější jej nejnověji přejímá i ESJS (14, 857). Na spojení psl. **sbъ* a **sosna* myslel vlastně už Moszyński (1957, 216n, 284), ale obě řadil k slovesu **sojъ*, **sojiti* (viz výše).

Nic nám nebrání předpokládat význam ‘bzučet’ nejen pro **sop*-, ale i pro **sbp*-. Při přijetí předpokladu významu ‘bzučet’ i pro **sbp*- pak můžeme další sémantický vývoj u psl. **sbъ* popsat stejně jako Il’jinskij v jeho výkladu z jiného onomatopoického kořene (viz výše). Jednalo by se v podstatě o řadu metonymických přenesení významu: ‘včelí bzučení’ → ‘včelí roj’ → ‘úl’ → ‘pláštěv.’ Dodejme ještě, že po formální stránce je nejspíše třeba předpokládat u psl. **sbъ* připojení psl. sufixu *-*ъ*, což je poměrně hojný sufix, sloužící zejména k derivaci nomin instrumenti a nomin actionis (více viz Slawski 1976, 35n).

Považujeme tedy psl. **sbъ* za pokračování varianty **sbp*- přiřaditelné k dalším variantám téhož kořene, jenž je zřejmě onomatopoického původu. Předností tohoto výkladu před dvěma hlavními dosavadními výklady je přijatelnější sémantický vývoj; uvedené starší výklady vlastně sémantickou stránku téměř neřeší, resp. těžko lze vysvětlit vztah k indoevropskému kořeni s významem ‘házet, sypat’ v prvním případě a k slovanskému kořeni s významem ‘syty’ v druhém případě. Pokud jde o formální stránku, uvedené varianty slovanského kořene se někdy spojují s dalšími slovy z jiných indoevropských jazyků a dokonce se hledá společný indoevropský kořen (přehled viz ESJS 14, 858). Nejpřijatelnější se nám však zdá spokojit se s předpokladem příbuznosti elementární, nikoli genetické.

Literatura:

- BRANDT, R. (1890): Doplnitel’nyja zaměčanja k razboru etimologičeskago slovarja Miklošiča. Russkij filologičeskij věstnik, 24, 173-197.
- BRÜCKNER, A. (1927): Słownik etymologiczny języka polskiego. Warszawa.
- ČERNÝCH, P. Ja. (1956): Očerok russkoj istoričeskoj leksikologii. Drevnerusskij period. Moskva.
- ESJS: Etymologický slovník jazyka staroslověnského. Praha 1989–.
- ESUkr: Etymologičnyj slovnyk ukrajins’koji movy. Kyjiv 1982–.
- GEROV, N. (1895-1904): Rečnik na bǎlgarskij jazyk. 1–5. Plovdiv.
- GLUHAK, A. (1993): Hrvatski etimološki rječnik. Zagreb.
- GORJAJEV, N. V. (1896): Sravnitel’nyj etimologičeskij slovar’ russkago jazyka. Tiflis.
- HAMP, E. P. (1980): Slavic *sbъ* ‘honeycomb.’ Zbornik za filologiju i lingvistiku, 24, č. 1, 172.
- H–K: HOLUB, J. – KOPEČNÝ, F. (1952): Etymologický slovník jazyka českého. Praha.
- IL’JINSKIJ, G. (1909): Slavjanskija etimologii. Russkij filologičeskij věstnik, 62, 235-259.
- KOPEČNÝ, F. (1957): Slavistický příspěvek k problému t. zv. elementární příbuznosti. In: Ezi-kovedski izsledvanija v čest na akademik Stefan Mladenov. Sofija, 363-387.
- KOTT, F. Š. (1893): Česko-německý slovník zvláště grammaticko-fraseologický. Díl 7. Dodatky O–Ž. II. dodatky A–Ž. Praha.
- MACHEK, V. (1928): [recenze] Aleksander Brückner: Słownik etymologiczny języka polskiego. Listy filologicke, 55, 141-152.
- MACHEK, V. (1968): Etymologický slovník jazyka českého. Praha.

- MAYRHOFER, M. (1956-1980): Kurzgefaßtes etymologisches Wörterbuch des Altindischen 1-4. Heidelberg.
- MEILLET, A. (1902-1905): Études sur l'étymologie et le vocabulaire du vieux slave. Paris.
- MIKKOLA, J. J. (1913-1950): Urslavische Grammatik 1-3. Heidelberg.
- MLADENOV, S. (1941): Etimologički i pravopisni rečnik na bálgarskija knižoven ezik. Sofija.
- MLP: MIKLOSICH, F. (1862-1865): Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum. Vindobonae.
- MOSZYŃSKI, K. (1929): Kultura ludowa Słowian. I. Kultura materjalna. Kraków.
- MOSZYŃSKI, K. (1957): Pierwotny zasiąg języka prasłowiańskiego. Wrocław.
- OSTHOFF, H. (1901): Etymologische Parerga. 1. Leipzig.
- PLETERŠNIK, M. (2006): Slovensko-nemški slovar. 1-2. Ed. M. Furlan. Ljubljana.
- POKORNY, J. (1949-1969): Indogermanisches etymologisches Wörterbuch. Bern.
- Rj: Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. 1-23. Zagreb 1880-1976.
- SCHUSTER-ŠEWC, H. (1975): Modellierung semantischer Prozesse und Etymologie. In: Slawische Wortstudien. Sammelband des internationalen Symposiums zur etymologischen und historischen Erforschung des slawischen Wortschatzes Leipzig, 11.-13. 10. 1972. Bautzen, 12-19.
- SCHUSTER-ŠEWC, H. (1978-1989): Historisch-etymologisches Wörterbuch der ober- und niedersorbischen Sprache. Bautzen.
- SCHÜTZ, J. (1964): Russ. súсло 'Bierwürze' und Verwandtes. Die Welt der Slaven, 9, 208-209.
- SJP: Słownik języka polskiego. 1-8. Warszawa 1900-1927.
- SKOK, P. (1971-1974): Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. 1-4. Zagreb.
- SŁAWSKI, F. (1976): Zarys słowotwórstwa prasłowiańskiego. In: Słownik prasłowiański. Tom II. C-dawnota. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk.
- SNOJ, M. (2003): Slovenski etimološki slovar. Ljubljana.
- SOBOLEVSKIJ, A. I. (1907): Lekcii po istorii russkago jazyka. Moskva.
- SREZNEVSKIJ, I. I. (1893-1906): Materialy dlja slovarja drevnerusskago jazyka. 1-3. S. Peterburg.
- SRNG: Slovar' russkich narodnyh govorov. Leningrad 1965-.
- SSRLJ: Slovar' sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka. 1-17. Ed. V. I. Černyšev. Moskva - Leningrad 1950-1965.
- TRUBAČEV, O. N. (1964-1973): Vasmer, M.: Etimologičeskij slovar' russkogo jazyka 1-4. Moskva.
- TSBr: Tłumačal'ny sloŭnik belaruskaj movy. 1-5. Minsk 1977-.
- VASMER, M. (1953-1958): Russisches etymologisches Wörterbuch. 1-3. Heidelberg.

On etymology of Common-Slavonic *sъtb 'honeycomb'

Vít Boček

Up to now, the etymology of Common-Slavonic *sъtb 'honeycomb' is not satisfactorily explained and remains uncertain. The author of the paper discusses various existing explanations of the word, and proposes a new solution according to which the word belongs to the originally onomatopoeic root *sъp- 'to hum, to drone'. This root is only a variant of a larger onomatopoeic set of forms that served to express different secondary meanings of the original meaning 'to gasp, to pant, to breathe loudly, hard' (*sop-, *sap-, *sip-, *sěp-, *sup-).

ROZHLADY

SVORAD ZAVARSKÝ*

Voces locutionesque Latinitatis Slovaciae e litterarum monumentis excerptae I

(Príspevok k mapovaniu slovnej zásoby latinskej literatúry slovenskej proveniencie)

ZAVARSKÝ, S.: *Voces locutionesque Latinitatis Slovaciae e litterarum monumentis excerptae I*. A Contribution to the Registration of the Lexicon of the Latin literature of Slovak provenance. *Slavica Slovaca*. 46, 2011, No. 1, pp. 40-50 (Bratislava)

In this contribution, the author proposes a method of registering the lexicon of Slovak Latinity. He maintains that in the conditions of Slovak philological scholarship the most efficient way of creating a dictionary of Slovak Latinity would be to start with individual authors or with individual works. Only detailed lexical excerpts evaluated within a broader European context can lead to a more comprehensive and more representative lexical corpus of Slovak Latinity in the future. Here, the first part of the author's excerpts from a work by Martin Sentiváni SJ from 1701 is being published.

Slovak Latinity, Lexicon, Neo-Latin, Martin Sentiváni (1633-1705).

V tomto príspevku navrhujeme spôsob postupného spracovania slovnej zásoby latinských textov domácej proveniencie. Excerpty, ktoré tu ponúkame, nevznikli od začiatku cielene, sú skôr vedľajším produktom našej práce s polemickými opuskulami Martina Sentivániho SJ (1633-1705). Od samého začiatku sprevádzal našu prácu so Sentivániho textami záujem o ich lexiku. Postupne sme excerptovali lexémy a frazémy z viacerých Sentivániho polemických opuskúl, až sa napokon náš materiál rozrástol natoľko, že sme začali uvažovať nad možnosťou zostaviť z diel tohto autora slovník. Práve takéto riešenie – zostavovanie čiastkových slovníkov viazucich sa na jedného autora alebo hoci iba na jedno dielo – sa nám javí ako najschodnejšia a zmyslupná cesta k širšiemu lexikálnemu spracovaniu našej latinskej spisby.¹ V prvej časti vyberáme časť excerptov zo Sentivániho hereziologicko-polemickéj dizertácie (1701).²

Plán spracovania latinskej lexiky zámerne neohraničujeme žiadnym konkrétnym časovým úsekom, pretože slovná zásoba mladších textov prirodzene obsahuje vrstvy zo starších období. Každé delenie jazykového kontinua na obdobia by bolo umelé, čo sa zreteľne ukazuje aj v materiáli prezentovanom v tomto príspevku. Texty Martina Sentivániho obsahujú popri základe

* Mgr. Svorad Zavarský, PhD., Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava.

¹ Veľmi inšpiratívny je prístup neolatínistu Bengta Löfstedta, ktorý formou čiastkových štúdií spracoval veľké množstvo neskorootantských, stredovekých a novolatiných autorov a tak vzácnym spôsobom obohatil poznanie o používaní latinského jazyka v čase jeho univerzálneho, no zároveň aj lokálneho pôsobenia v európskej kultúre. Por. LÖFSTEDT, B.: *Ausgewählte Aufsätze zur lateinischen Sprachgeschichte und Philologie*. Herausgegeben von Walter Berschin. Stuttgart : Anto Hiersemann Verlag 2000. Podnetné je aj spracovanie novolatinkej slovnej zásoby z diel švédskej literatúry, ako ho brilantne predviedol Hans Helander vo svojej knihe o novolatinkej literatúre vo Švédsku. Por. HELANDER, H.: *Neo-Latin Literature in Sweden in the Period 1620-1720. Stylistics, Vocabulary and Characteristic Ideas*. Uppsala 2004, s. 81-315. V súčasnosti prebieha v Európe niekoľko projektov spracovania novolatinkej lexiky, z ktorých najznámejší je Rammingerov súpis *Neulateinische Wortliste* voľne prístupný v elektronickej podobe.

² SENTIVÁNI, M.: *Dissertatio haeresiologico-polemica*. Tyrnaviae 1701.

štandardnej klasickej slovnej zásoby neskorolatiniskú, stredovekú aj novolatiniskú lexiku, pričom novolatiniské neologizmy tvoria, tak sa vidí, počtom najmenšiu skupinu.³

Excerpcia novolatinkej lexiky prináša viacero ťažkostí. Prvou z nich je otázka, čo excerptovať. V tejto súvislosti treba poukázať na to, že pojmy „klasický“ a „neklasický“ môžeme ťažko uplatniť na novolatiniský materiál, a to z viacerých dôvodov. Po prvé, môžeme sa právom pýtať, či je správne to-ktoré slovo označiť za neklasické iba preto, že sa nám nezachovalo u klasických autorov, hoci je utvorené správne podľa princípov klasickej morfológie.⁴ Po druhé, diela klasických antických autorov prešli peripetiami kriticko-filologických zmien, najmä v 19. storočí. Registrujeme také prípady, keď istá lexéma sa napríklad ešte v 18. storočí pokladala za „klasickú“, pretože sa nachádzala v edícii klasického autora, no v 19. storočí ju klasickí filológovia rekvatifikovali na „neklasickú“ (v našom zozname pozri napr. *dissidium a falsitas*). Po tretie, okruh prijateľných autorov hodných nasledovania (*auctores probati*) bol v novolatiniskom období oveľa širší, než ako ho vymedzila moderná klasická filológia.⁵

Za porovnávací základ pri registrovaní Sentivániho lexiky sme si zvolili *Oxford Latin Dictionary* (OLD), pretože ide o štandardnú príručku klasickej slovnej zásoby. Všetko, čo sa v OLD nenachádza, zachytávame v našich excerptoch. Toto riešenie však nie je úplne uspokojivé, pretože osobitosti novolatiniského úzu veľakrát spočívajú v preferovaní istých foriem. Niektoré lexémy, ktoré mali podľa OLD v klasickom období ojedinelý výskyt, sú naopak v novolatiniskom období veľmi frekventované. Tieto osobitosti možno postrehnúť len na základe dlhšej skúsenosti s novolatiniskými textami. Excerptované lexémy porovnávame s relevantnou lexikografickou literatúrou (uvádzame ju nižšie).⁶

Štruktúra jednotlivých hesiel je nasledovná: Za latinskou lexémou uvádzame jej význam v slovenčine alebo aj v latinčine, ak jestvuje k danej lexéme latinské synonymum, ktoré niekedy výstižnejšie vyjadruje význam lexémy ako slovenský ekvivalent. Ak pri lexéme registrujeme viacero významov, sú odlišené rímskymi číslicami. Za pomlčkou nasleduje doklad zo Sentivániho textu, resp. viacero dokladov, aby bolo možné správne určiť význam slova v kontexte (jednotlivé výskyty sa označujú písmenami malej abecedy). Čísla v hranatých zátvorkách označujú stranu hereziologicko-polemickkej dizertácie, na ktorej sa citát nachádza. Potom nasledujú jednotlivé odkazy na slovníkovú literatúru oddelené lomkou.

Jednotlivé slová je potrebné zaznamenávať spolu s ich kontextom. Často sa totiž stretávame s tým, že latinská lexéma môže mať v rozdielnych geografických priestoroch rozdielny význam. To je aj hlavný dôvod, prečo sme sa rozhodli mapovať slovnú zásobu našej latinskej literatúry. Latinčina bola až do 19. storočia živým médiom, môžeme ju pokladať za jeden z našich historických spisovných jazykov. Práve preto nemožno jazyk našej latinskej literatúry a priori a stotožňovať s gramatickým úzom a slovnou zásobou antickej rímskej literatúry. Napríklad pri niektorých lexémach v našom zozname sme ani na základe kontextu nevedeli s istotou určiť ich význam. Za osobitne dôležité pokladáme zaznamenať aj chronologický údaj o výskyte lexémy v domácich textoch.

³ Na zaujímavú skutočnosť upozornil T. Tunberg v recenzii slovníka renesačnej prózy od R. Hovena (*Lexique de la prose latine de la Renaissance*), v ktorom poukázal na viaceré lexémy stredovekého pôvodu, ktoré sa v slovníku uvádzajú ako novolatiniské, pretože lexikograf nepracoval so slovníkmi stredovekej latinčiny. (*Renaissance Quarterly*, 1995, 48, 888-893).

⁴ Por. HELANDER, H.: *Neo-Latin Literature in Sweden*, s. 65-66.

⁵ BENNER, M.-TENGSTRÖM, E.: *On the Interpretation of Learned Neo-Latin*, s. 62.

⁶ Nolte a Kirsch poskytujú informáciu o dobovom hodnotení slova; Scheller uvádza ešte mnohé doklady ako klasické, ktoré sa už v neskorších slovníkoch neuvádzajú; Schönberger zaznamenáva aj lexiku patristickej literatúry; Du Cange je cenný pre stredovekú lexiku a u Bartala zisťujeme domáci výskyt slova. Pri určovaní neolatinizmov nám pomáha Krebs *Antibarbarus der lateinschen Sprache*.

Tieto excerpty uverejňujeme s nádejou, že naša myšlienka zaujme aj ďalších odborníkov, ktorí intenzívne pracujú s latinskými textami domácej proveniencie. Postupnou excerptciou azda niekedy v budúcnosti dospejeme k relevantnému korpusu slovnej zásoby jedného zo spisovných jazykov našej staršej literatúry.

Použitá lexikografická literatúra a textové korpusy:

Bartal	Antonius Bartal, Glossarium mediae et infimae Latinitatis regni Hungariae. Lipsiae : In Aedibus B. G. Teubneri, 1901.
CorTh	Corpus Thomisticum < http://www.corpusthomisticum.com > <i>Elektronická databáza textov Tomáša Akvinského s vyhľadávaním.</i>
CroALa	Croatiae auctores Latini – Collectio electronica – Versio Alpha < http://www.ffzg.hr/klafile/croala/ > <i>Elektronická databáza textov latinských autorov Chorvátska s vyhľadávaním.</i>
Du Cange	Carolus Du Fresne Du Cange, et al.: Glossarium mediae et infimae latinitatis. Niort: L. Favre, 1883–1887. < http://ducange.enc.sorbonne.fr/ >
Helander	Neo-Latin Literature in Sweden in the Period 1620–1720. Stylistics, Vocabulary and Characteristic Ideas. Uppsala 2004, s. 81-315.
Kirsch	Adam Friedrich Kirsch, Abundantissimum cornu copiae lingae Latinae et Germanicae selectum. Lipsiae 1774. (CAMENA – Lateinische Texte der Frühen Neuzeit)
Krebs	J. Ph. Krebs, Antibarbarus der lateinschen Sprache. Vierte Auflage, neu bearbeitet von F. X. Allgayer. Frankfurt a. M. : Christian Winter 1866.
Lewis-Short	Charleton T. Lewis – Charles Short, A Latin Dictionary (Perseus Digital Library, Tufts University).
Löfstedt	Bengt Löfstedt, Ausgewählte Aufsätze zur lateinischen Sprachgeschichte und Philologie. Herausgegeben von Walter Berschin. Stuttgart: Antos Hiersemann Verlag 2000.
Massey	William Massey, Corruptae Latinitatis index: or, A Collection of Barbarous Words and Phrases, which are found in the Works of the most celebrated modern Writers in Latin. London 1755.
Niermeyer	J. F. Niermeyer, Mediae Latinitatis lexicon minus. Leiden : E. J. Brill 1976.
Nolte	Johann Friedrich Nolte, Lexicon Latinae Linguae Antibarbarum Quadrupartitum, Lipsiae–Helmstadii 1744. (CAMENA – Lateinische Texte der Frühen Neuzeit)
OLD	Oxford Latin Dictionary, Oxford : At the Clarendon Press 1968.
Pariz Pápai	Franciscus Pariz Pápai, Dictionarium Latino-Hungaricum, Leutschoviae 1708.
Scheller	Lateinisch-Deutsches und Deutsch-Lateinisches Handwörterbuch nach Imm. Joh. Gerh. Scheller und Georg Heinr. Lünemann neu bearbeitet von Karl Ernst Georges (Band I-II). Leipzig 1837-1838.
Schönberger	Franz Xaver Schönberger, Neuestes lateinisch-deutsches und deutsch-lateinisches Hand-Lexikon (Band I-II). Wien 1842.
Wagner	Franciscus Wagner, <i>Index diffusior vocum barbararum, aut minus elegantium</i> . In <i>Universae phraseologiae latinae corpus</i> (mnohé vydania, prvýkrát 1718) / <i>Indiculus vel alphabetum vocum barbararum frequentioris usus, saepius a tirone perlegendum</i> . In <i>Syntaxis ornata</i> (mnohé vydania).

Značky a skratky použité v heslách:

→	Použitie, príp. komentár pozri v hesle uvedenom za značkou.
~	V slovníku/databáze sa lexéma nachádza vo význame uvedenom za značkou (napr. „Bartal ~ <i>conveniens</i> “ znamená, že u Bartala sa daná lexéma vyskytuje vo význame <i>conveniens</i>).
[...]	Slovník/databáza uvádza výskyt lexémy u autora uvedeného v zátvorkách (napr. „Schönberger [Cic.]“ znamená, že Schönberger uvádza výskyt danej lexémy u Cicera.)
<...>	Chronologický údaj o výskyte lexémy (napr. „Du Cange ~ <i>pactum, foedus</i> <14. stor.>“ znamená: Du Cange zaznamenáva výskyt danej lexémy vo význame <i>pactum, foedus</i> v 14. storočí).
(...)	Iný komentár, poznámka k lexéme.
:	V slovníku/databáze sa vyskytuje príbuzná lexéma (napr. v hesle „ad-promitto“ sa uvádza „Bartal: subst. <i>appromissio</i> ~ „sľub“ <17. stor.>“, čo znamená, že u Bartala je zaznamenané subst. <i>appromissio</i> vo význame „sľub“ v 17. storočí).
—	Lexéma sa hodnotí ako je uvedené za značkou (napr. „Krebs — nl.“ znamená: Krebs hodnotí lexému ako novolatinskú).
*	Pri výskyte u Kirscha znamená, že Kirsch lexému hodnotí ako čisto grécku
†	pri výskyte u Kirscha znamená, že Kirsch lexému hodnotí ako barbarizmus, neologizmus alebo vernakularizmus.
?	Nevieme s istotou určiť význam lat. lexémy.
nl.	novolatinský
nesk.	neskorolatinský
klas.	klasický
Bartal (DuC)	Bartal určuje význam podľa Du Cangea.

Odkazy na antickú literatúru v heslách:

Arnob. Arnobius, 4. stor.; **Aug.** Aurelius Augustinus Hipponensis, 4.-5. stor.; **Cael. Aur.** Caelius Aurelianus, 5. stor.; **Cassiod.** Flavius Magnus Aurelius Cassiodorus Senator, 6. stor.; **Cic.** Marcus Tullius Cicero, 1. stor. pr. Kr.; **Cod. Iust.** Codex Iustinianus, 6. stor.; **Com.** Commodianus, 3. stor.; **Cypr.** Thascius Caecilius Cyprianus, 3. stor.; **Hier.** Eusebius Sophronius Hieronymus, 4.-5. stor.; **Hor.** Quintus Horatius Flaccus, 1. stor. pr. Kr.; **Macr.** Ambrosius Theodosius Macrobius, 5. stor.; **Mart.** Marcus Valerius Martialis, 1. stor.; **Petr.** Caius Petronius Arbiter, 1. stor.; **Plin.** Caius Plinius Secundus, 1. stor.; **Sidon.** Sidonius Apollinaris, 5. stor.; **Stat.** Publius Papinius Statius, 1. stor.; **Suet.** Caius Suetonius Tranquillus, 1.-2. stor.; **Tac.** Publius Cornelius Tacitus, 1.-2. stor.; **Ulp.** Cnaeus Domitius Annianus Ulpianus, 2.-3. stor.; **Verg.** Publius Vergilius Maro, 1. stor. pr. Kr.; **Vitruv.** Marcus Vitruvius Pollio, 1. stor. pr. Kr.; **Vop.** Flavius Vopiscus (Historia Augusta), 4. stor.; **Vulg.** Vulgata, latinská verzia Biblie, koniec 4. stor.

Martin Sentiváni, *Dissertatio haeresiologico-polemica. De haeresiarchis, haeresibus, et erroneis in fide dogmatibus, hoc saeculo nostro, decimo septimo a nativitate Christi, hoc est ab anno 1600. usque ad 1700. noviter exortis et suscitatis, aut resuscitatis. Tyrnaviae 1701.*

ad oculum na oko, s pretvárkou – *Ita & infideles sunt suis principalibus, eisdem inservientes solūm ad oculum, & non ex animo.* [DHP 253] / Bartal hodnotí tento výraz ako regionalizmus / CroALa <1516>

ad placitum podľa ľubovôle – *De his... licet viris doctis sentire, scribere, & disputare ad placitum*. [DHP 273] / Bartal <19. stor.> / Schönberger: *ultra placitum* [Verg.]

adaequare adv dostatočne, adekvátne – *Non requiri satisfactionem pro peccatis commissis, sed Christum jam adaequate pro ijs satisfecisse*. [DHP 11] / Bartal <17. stor.> / CroALa <1791>

adaequatus, a, um ? – *Cum... Calvinistae premerent Lutheranos, quomodo Corpus Christi sit praesens realiter in Eucharistia, cum sit in Coelo, et nullum corpus possit esse simul in duobus locis adaequatis, et ad invicem valde distantibus*. [DHP 110] / Bartal ~ *conveniens*

adeoque a teda – **a)** *Nam primò præterquam quòd tale Matrimonium nullum sit, adeoque usus illius sit mera fornicatio, consequens est, ut proles ex eo suscepta sint re ipsa spuria*. [DHP 104] **b)** *Patet, Lutheranos hujus... sæculi, in plurimis... descivisse à doctrina Lutheri, & primum Lutheranorum, adeoque longè diversos esse à Lutheranis prioris sæculi*. [DHP 224] **c)** *Tot essent varietates Ecclesiarum, quot ejusmodi potestates sæculares, adeoque in singulis Regnis, & Provincijs, alia & alia forma Ecclesiae* [DHP 241], **d)** → **genii eiusdem** / Löfstedt (s. 387, 399): *adeo = ideo* [Olaf Magnus, Linné]

adpromitto, ere sľúbiť, promittere – *...hac instructione habita, acquievere illius consilio, adpromittentes se hunc errorem in Ministris suis emendaturos*. [DHP 109] / OLD ~ „sľúbiť navyše“ / Bartal: subst. *appromissio* ~ „sľub“ <17. stor.>

advertentia, ae f vedomie, všimnutie si, *animadversio* – *Ad hoc, ut aliquis Error Intellectus dicatur esse Haeresis, requiritur... ut sit voluntarius... post sufficientem advertentiam intellectus ad illum*. [DHP 4] / Bartal (DuC) <1501>

adunatio, onis f zjednotenie – → **defacto a)**. Lewis-Short [Cypr., Cassiod.] / Bartal / Scheller [Cypr.] / Kirsch [Cassiod.] † / CorTh / Krebs — nesk.

aequivaleo, ere alci rei mať rovnakú hodnotu – → **partialiter 1**. Scheller uvádza doklad v nesk. / Kirsch † / Bartal [Wagner] / Krebs — nl.

affective príčinlivo, aktívne (?) – **a)** *Docuit: DEUM affective velle peccatum, atque illud procurare*. [DHP 81] **b)** *Manifeste sequitur, DEUM illud non velle affective, neque illud procurare*. [DHP 82] Bartal: *affectanter* ~ *ardenter*

ansa et causa alebo **causa et ansa** príčina, zámienka – **a)** → **conditionatus b)**. **b)** *Si ergo accedat talis causa, & ansa... contractus ille civilis dissolvitur*. [DHP 106] / Krebs označuje hojné používanie subst. *ansa* vo význame *causa* za nl. abúzus. / (Ustálené spojenie je v Sentivániho textoch veľmi frekventované.)

antecedenter predtým – **a)** *Cùm antecedenter inter Armenianos, & Gomoristas controversia fuisset, circa quinque tantum Articulos, jam inter illos intercedunt controversiae sexaginta quatuor*. [DHP 161] **b)** *Quem in finem etiam impetravit Diplomma Caesareum, ut Sacerdotes Graeci ritus (qui antecedenter serviliter... tractabantur)... ijsdem... privilegijs gauderent*. [DHP 218] / Bartal <17. stor.> / CorTh (scholastická terminológia sa uplatňuje mimo filozofického kontextu)

apparens zdanlivý – **a)** *Intendebat siquidem daemon transformans se in Angelum Lucis misellis his illudere, per apparentia quaedam intellectus lumina, & falsas mentis illustrationes*. [DHP 128] **b)** *Clarissimè patet fundamentum... hujus sectae in eo consistere: quòd nullum faciat discrimen inter veras, & apparentes Revelationes*. [DHP 169] **c)** *Sicut infideles sunt DEO, illum solùm per Religionem fictam colentes, in quantum cultus illius apparens, utilis est ad finem vanum quem sibi praefixerunt*. [DHP 253] **d)** → **combino**. / OLD ~ „viditeľný, evidentný“ / Kirsch: *apparenter* ~ „dem Scheine nach“ † / Bartal: adv. *apparenter* <19. stor.> a subst. *apparentia* [Wagner]

apprehensio, onis f predstava – → **pure pute**. Schönberger [Macr.] ~ „zabratie“ a [Cael. Aur.] ~ „pojem“ / Kirsch: *apprehensibilis* † ~ „empfindbar“ a *historias apprehendere* [Cic.], (v novších slovníkoch sa tento doklad neuvádza) / Bartal ~ *indignatio*

appropriare sibi alqd privlastniť si čo – **a)** *Non diu tamen hæc secta... duravit, nisi quòd aliqua ejus Dogmata sibi appropriaverit una ex sectis Anabaptistarum.* [DHP 93] **b)** *Qui (scil. Lutherani) perperam vocant se Catholicos, & hoc nomen sibi imprudenter appropriare contendunt.* [DHP 228] Krebs — nesk. / Scheller registruje doklad slovesa a subst. *appropriatio* [Cael. Aur.] / Kirsch † / Bartal / Niermeyer

causo, are spôsobiť – *Quantas mutationes Regni causârunt Calvinistae in Anglia?* [DHP 12] / OLD: *causor, ari* ~ „viest' súdny spor, zdôvodniť“ / Scheller: *causor, ari* ~ nesk. „sporíť sa o niečo, viesť polemiku“ / Nolte *active pro efficere barbære a Scholasticis confictum* / Bartal (DuC) ~ *efficere, afferre* / CorTh

cessio, onis f odchod, odstúpenie, *decessio, secessio* – *Ita prorsus accidit... Haeresiarchis... ante quorum ab Ecclesia cessionem universa Ecclesia unius erat labij.* [DHP 42] / OLD pozná toto subst. iba ako právnický výraz v iných významoch / Schönberger [Cic.] ~ „odchod“ / Bartal má tiež iba v právnickom význame.

collatio, onis f zhromaždenie – *Haeresis... Quinque articulorum dicta... orta est... in Anglia... circa Annum 1611. in Collatione Hagensi, ad quam concurrerant complures Ministri Calviniani.* [DHP 90] / Niermeyer <9. stor.> / (deverbativum od *conferre* podobne ako nl. *conferentia*)

combindo, are zosúladiť – *In Scripturis igitur Sacris nulla reperitur contradictio, licet reperiuntur apparentes antilogiæ, quæ tamen inter se faciliè combinari possunt, & combinantur.* [DHP 228] / Scheller [Sid.] / Kirsch † / Nolte [Aug. Confessiones] / Krebs — veľmi nesk. / Bartal (Du C) ~ *conciliare* / CroALa

compacto, are dohodnúť sa – *Praedicantes... igitur ad praecavendas lites... compactarunt inter se, ut inter duos divideretur... stolaris ex Baptismate proventus.* [DHP 108] / Bartal: subst. *compactata, orum* ~ „zmluva“. / Niermeyer / (Por. slov. paktovať, nem. paktieren.)

compromissio, onis f sľub, záväzok, *promissio* – *Ratione verò accepti Doctoratûs Theologiæ sub Pontificis potestate, potuit quidem (Lutherus) docere, sed non aliam doctrinam, quàm Catholicam; cum hac siquidem conditione, & compromissione, juramento etiam firmata, conferri solet... Doctoratus Theologiæ.* [DHP 232/233] / OLD: subst. *compromissum* ako právny termín, ktorý označuje spoločný záväzok viacerých stránok podriaďiť sa rozhodnutiu arbitra zabezpečený peňažným zálohom / Du Cange ~ *pactum, foedus* <14. stor.> / Bartal: *compromittere* ~ *promittere* <1550>

concerno, ere alqd týkať sa čoho – *Ergo nobiscum debetis in ijs quæ concernunt Mysterium Trinitatis idem sentire.* [DHP 281] Kirsch *concernit pro attinet barbarum est* / Nolte *pro pertinere usurpatur notione prorsus barbara* / Krebs — nl. / Du Cange ~ *ad aliquid attinere, spectare* <15. stor.> Niermeyer / CorTh / CroALa / Bartal

conditionatus, a, um podmienený, *conditione nixus* – **a)** *Docuit secundo: perperam in DEO constitui scientiam conditionatam.* [DHP 80] **b)** *Talia matrimonia non erant vera matrimonia, sed solùm Civiles contractus, ijquè conditionati, sub hac expressa conditione, quòd velint sibi cohabitare tam diu, donec una pars alteri non dederit ansam, & causam aliquam mutuae separationis.* [DHP 106] / Bartal <1839>, tiež adv. *conditionate* a verb. *conditionare* / Du Cange: *conditionatum feudum* ~ *certis conditionibus concessum* <14. stor.> / (*scientia conditionata* je koncept novoscholastickej teológie).

conformiter ad alqm rem v súlade s čím – *Duplex siquidem Finis fuit adventûs Christi in hunc mundum, juxta communem SS. Patrum, conformiter ad Scripturæ Sacræ testimonia, sensum.* [DHP 256] / Schönberger: adj. *conformis* [Sidon.] / Krebs uvádza výskyt adj. *conformis* vo Vulg. a u cirk. otcov, subst. *conformitas* — nl. / Bartal ~ *congruenter* <19. stor.> (nie je zrejmé, v akej predložkovej väzbe sa adverbium u Bartala) / Niermeyer / Massey / CroALa <17., 18. stor.>

cooperatio, onis f spolupráca – *Illud tamen etiam certissimum est: quòd DEUS exigit humanam cooperationem ad suam gratiam.* [DHP 209] / Scheller [Quint.], tiež subst. *cooperator* [Hier.] / Krebs hodnotí sloveso *cooperari* a jeho odvodeniny ako nesk. [Vulg. a Aug. De Civ. Dei] / Niermeyer / CroALa <1791>

cooperor, ari spolupracovať – *Quòd... illius fructum (scilicet passionis) voluerit Christus applicare nobis, ita ut, & nos imitando virtutes illius ejusdem passioni cooperemur.* [DHP 257] Komentár → **cooperatio.** / CroALa <16.–18. stor.>

copulativum vedno – *Omnibus his Sectis sive copulativum, sive singillatim sumptis minimè convenire posse Notas verè Ecclesiæ.* [DHP 287] / Kirsch ~ „an einander“ / CorTh

cordi sibi sumere alqd uvedomovať si závažnosť niečoho – *Partialiter autem, id sibi cordi sumpserat D. Philippus Jacobus Spener.* [DHP 198] / OLD: *cordi habere alqd, cordi manere* / CroALa <2. pol. 18. stor.> / (Frazéma korešponduje so slovenským spôsobom vyjadrenia; *vziat' si / zobrať si k srdcu.*)

defacto teraz – **a)** *Manebit idem confusum chaos inter illos, quod defacto est, & sic nunquam adunationem suarum opinionum assequuntur.* [DHP 54] **b)** *Sic idem Innocentius XI. Condemnavit doctrinam... Ludovici Molines... Sic etiam defacto gravis est disceptatio inter RR. PP. Dominicanos, & PP. Societatis, de auxilijs divinæ Gratiae.* [DHP 66] **c)** *Inter utramque autem hanc sectam, non tantum linguâ & stylo longo tempore, sed etiam armis dimicatum est, & defacto quoque habent ambæ suos sequaces.* [DHP 85]

depuro, are očistiť – *Neque tamen ipsimet (scil. Puritani)... poterunt unquam ita depurare Ecclesiam suam... quin adhuc... vestigia veteris... retineant.* [DHP 75] OLD: *depurgare, purare* (posledné iba jeden doklad) / Kirsch ~ „säubern, reinigen“ / Bartal: subst. *depuratio* ~ „čistenie“ <pol. 19. stor.>

directio, onis f riadenie – **a)** *Pseudostatistae volunt totam Jurisdictionem exteriorem, & directionem, ac gubernationem rerum Ecclesiasticarum tribuere Regimini politico.* [DHP 235] **b)** *Post Apostolos viri Apostolici, & Ecclesia potuerunt aliqua statuere, declarare, ordinare, quæ spectant ad gubernationem, & rectam directionem ejusdem.* [DHP 277] / OLD ~ „vyrovnávanie (v priestore)“ a „upriamenie (pozornosti)“ / Scheller [Vitruv.] ~ „priamy smer, línia“ / CroALa <1791>

dirigere musicam dirigovať – doklad → **tactum dare**

discredo, ere neveriť, *non credere* – **a)** *Quod ad hoc ut quis dicatur Haereticus, sufficiat si vel unico articulo fidei Ca tholicae, discredat, esto reliquis omnibus assentiat.* [DHP 6] **b)** *Hoc ipso, quod uni articulo fidei, seu veritati a DEO revelatae quis discredat, etiam circa alios articulos... auctoritatem... DEI... vilipendit.* [DHP 7] / Kirsch [Com.] ~ „nicht glauben“ / Bartal ~ *diffidere* <19. stor.>

dissidium, ii n nezhoda, spor – *Causa... dissidiorum inter haereticos ex eo provenit, quod unusquisque in discernendis scripturis... privatum spiritum sequatur.* / Scheller, Schönberger [Cic.] / Krebs poukazuje na to, že správne je iba *discidium*. / Helander (s. 108) / CroALa <15.–18. stor.>

divortiatum, a, um rozvedený – **a)** *Quæri... potest, utrum si quæ persona contraheret... matrimonium... cum pluribus successivè personis sed per prædicantes divortiatum* [DHP 105] / OLD: subst. *divortium* ~ „rozvod“ / Bartal

esto hoci, i keď – **a)** *Regio-Montani Theologi, qui esto Lutherani adhuc sint, in multis tamen articulis Fidei... dissentire cõperunt, à reliquis Lutheranis.* [DHP 221] **b)** *Illud sanè mirum, quòd si Ecclesiastici, esto prudentiâ... pollentes, vel in minimo se in res politicas immisceant, illicò redarguantur à politicis.* [DHP 235] **c)** *Quia estò quis etiam talem fidem vivam habeat, non est tamen securus, & fide divinâ cerus de ultima perseverantia in illa.* **d)** *Sed cùm quænam sit illa una, nec ipsis Sectarijs constet, esto singulæ de sua (scilicet Secta) id*

affirment, cæteris tamen omnibus id negantibus, prudentis est judicare omnes omnino ut tales rejiciendas. [DHP 287] **e**) → **discredo**. V novolatinském úze je táto frekventovaná spojka ekvivalentná s lexémou *licet*.

in faciem dicere alci alqd povedať niekomu niečo do tváre, priamo – *S. Martinus Episcopus Turonensis, Maximo Imperatori in faciem dixit: Novum esse, & inauditum nefas, quòd causam Ecclesiæ, Judex sæculi judicaret.* [DHP 240] / CroALa: *in faciem respondere* <13. stor.>

falsitas, atis f lož, *false* – *Mox et Theologi Palatinatus Calvinistae, exposuerunt... triginta duo crassissima mendacia... item alias octodecim gravissimas falsitates, quae reperiuntur in ipso Libro Concordiae.* [DHP 56] / Krebs hodnotí lexému ako nesk., ktorá sa však v starších lexikónoch uvádzala ako klas. na základe mylného čítania u Cic.

fastuosus, a, um namyslený – **a)** *Elati, hoc est; fastuosi, arrogantes, jactabundi.* [DHP 16] **b)** *Vehementer fastuosa, sed vana, et fallacia deprædicantes.* [DHP 19] / OLD: *fastosus* [Mart., Petr.] / Bartal uvádza aj *adv. fastuose* / CroALa <2. pol. 18. stor.>

geniculatio, onis f poklona, klaňanie – *geniculatio ad nomen Jesu* [DHP 77] / Scheller [Tert.]

genii eiusdem cum alquo esse zmýšľať rovnako ako kto – *Libri Scripturæ Sacræ Novi Testamenti... successivis temporibus sunt conscripti... ita ut S. Joannes... suum Evangelium scripserit anno sexagesimo sexto post Mortem Christi, adeoque in fine primi sæculi... potuissent igitur æquè dicere fideles, si fuissent ejusdem genij cum hoc Authore, quòd Apostoli, & Evangelistæ proposuerint... Libros... qui non erant ab exordio Ecclesiæ, adeoque, quòd jam defecerit Ecclesia.* [DHP 274] / Krebs uvádza, že subst. *genius* je nl. ekvivalent za *ingenium*, *indoles*.

idioma, tis n jazyk, *sermo*, *lingua* – *Quæri posset... In quo idiomate verbum DEI scriptum debeat esse unica regula fidei...* [DHP 49/50] / OLD pozná lexému iba v špecializovanom význame „idióm“ / Krebs síce tvrdí, že vo všeobecnom význame „jazyk“ je táto lexéma nl. sémantický neologizmus, no registrujeme aj stredoveké doklady / CorTh / CroALa <14. stor.>

illusio, onis f ilúzia, klam – → **pure pute**. / OLD ~ „výsmech, irónia“

independent *ab aliqua re* nezávisle od čoho – *... alios reprobatos esse ad damnationem æternam independenter ab omni prævisione, meritorum, aut demeritorum eorundem.* [DHP 11] / Kirsch ~ „ganz frey“ / Bartal <17. stor.> / CroALa <1792>

insinuatio, onis f upozornenie, oznam – *Ubi tamen clare... propositum fuisset... quod per hanc insinuationem nihil aliud desideraret, quam securitatem salutis ipsorum...* [DHP 109] / OLD pozná lexému iba ako odborné označenie rétorického prostriedku. / Scheller [Cod. Iust.] ~ „Bekanntmachung“ / Bartal: *insinuatio* ~ „vocatio in ius“ a spojenie *insinuationem facere* ~ „referre“

invariatus, a, um nezmenený – *Cùm tamen Fides Romano-Catholica semper eadem, ac invariata manserit.* [DHP 286] / OLD: *variatus* / Kirsch ~ „unverändert“ / Nolte *theologorum usu increbuit; ceteroquin nullum datur in omni antiquitate Participii hujus vestigium* / Krebs: *invariabilis* ako nl. variant klasickej lexémy *immutabilis* / Bartal <1694>

ly výraz, slovo – *Ut cognoscant te solum verum DEUM... per ly solum excludi tantum falsos DEOS, et Creaturas, non vero Filium, et Spiritum Sanctum.* [DHP 22] / CroALa <koniec 18. stor.> / (Ide o relikv stredovekého scholatického jazyka, kde výraz *ly* suploval funkciu v lat. neexistujúceho určitého člena.)

magnus dies Jovis Veľký piatok, *Parasceve* – *Praedicans illius loci instituerat communionem, magno die Jovis, quo Lutherani solent coenam suam generaliter distribuere.* [DHP 113] / (Názov korešponduje so slovenčinou.)

ministellus, i m derogatívne pomenovanie protestantského kňaza – *Anglicanam (scil. Bibliorum versionem) ipsi Ministelli complures in Anglia, testantur multis scatere vitijis.* [DHP 51] / Bartal <17., 18. stor.>

manualis labor manuálna práca – *Waldenses docuerunt, nullum hominem perfectum, debere manulem laborem exercere*. [DHP 148] / OLD: adj. *manualis* ~ „taký, ktorý sa drží v ruke“ / CorTh / Bartal ~ „*angaria manuaría*“ <1835>, uvádza aj subst. *manualis* ~ „nádenný robotník“ / Pariz Pápai: *manualis* ~ „kézi, kézben fogható“, *manuaría* ~ „kézhez-váló, kézi“, *ars manuaría* ~ „kézi mesterség“ / CroALa <16. stor.>

modalitas, atis f spôsob – *Hac modalitate confunderetur duplex potestas, quæ est in Republica Christiana*. [DHP 234] / Bartal ~ „*modus*“ / CroALa <kon. 18. stor.> / (Často sa vyskytuje v domácich prameňoch.)

multiformitas, atis f nejednota, roztrieštenosť – *S. Athanasius... inter alia signa, et indicia, verae et falsae doctrinae, ait esse: illius quandam admirabilem uniformitatem, hujus vero miserabilem multiformitatem*. [DHP 24] / OLD: adj. *multiformis*, adv. *multiformiter* / CorTh / Du Cange <15. stor.>

(ex) occasione alcis rei (na základe), v súvislosti s – *Ex occasione hujus sententiae (videlicet quam Christus dixit suis discipulis...) quidam introducunt mille annos post Resurrectionem*. [DHP 204] *Decima Haeresis est: Aliorum adhuc Infernium, occasione ejusdem descensus Christi Domini, ad Inferos*. [DHP 216] *Occasione hujus Catalogi Novarum Haeresum... cogitabam addere pro majori rei elucidatione Synopsim Chronologicam rerum Ecclesiasticarum*. [DHP 292] / OLD (occasio 2c) uvádza tri doklady [Stat., Tac., Ulp.], ktoré sa významom približujú k Sentivániho použitiu / CorTh / Krebs pokladá slovné spojenie za prostriedok prípustný v dobrej latinčine, no vidí sa nám, že v Sentivániho použití sa rozširuje jeho sémantická platnosť a je veľmi frekventované. / CroALa <14. stor.>

partialiter 1. čiastočne – *Deinde ens in se & per se & à se, ac essentialiter perfectissimum æquivalet omnibus alijs perfectionibus realiter inter se distinctis, partialiter singulas perfectiones continentibus*. [DHP 190] / Lewis-Short [Cael. Aur.] / Du Cange ~ *privatim, singulatim, divisim, per partes* / Bartal [Wagner] ~ *ex parte aliqua* 2. osobitne, zvláštnym spôsobom, konkrétne – *Partialiter autem, id sibi cordi sumpserat D. Philippus Jacobus Spener, qui varijs Concionibus, & scriptis hanc rem diu ursi*. [DHP 198/199]

posterioritas, atis f potomstvo, posterita – *Peccatum Proparentum nostrorum gravissimum fuerat malum... totam illorum posterioritatem fecit obnoxiam aeterni mali*. [DHP 34] / CorTh – iba ako filozofický termín vyjadrujúci vlastnosť „byť pred“

praejudiciosus, a, um nepriaznivý, nebezpečný – **a)** *A senatu... instantia rejecta fuit, eo quod sibi praejudiciosum esse judicarent, ut a Jesuitis... illorum Ministri corrigerentur*. [DHP 108] **b)** *Gravissimus... est ille error... quando contrahitur Matrimonium, inter Catholicam, & Hæreticam personam, cum hac expressa conditione: Ut... filij sequantur Religionem Patris, Filiae vero Religionem Matris, hic enim contractus summè præjudiciosus est prolibus, quia est cum periculo æternæ damnationis alterutrius sexûs prolium*. [DHP 135] / Bartal ~ *damnosus* / CroALa <kon. 18. stor.>

praxis, is f prax, usus, consuetudo – *Atque hanc fuisse semper Ecclesiæ praxim deduci posset Chronologicè per omnia sæcula*. [DHP 65] / OLD uvádza iba jedno miesto u Petr. v spojení *habere praxim* ~ „demonštrovať, poskytnúť dôkaz“ / CorTh / Kirsch [Cic.] * / Krebs hodnotí tento význam ako nl. / CroALa <17., 18. stor.>

primario adv syn. s výrazmi uvedenými v príklade – *Gravitas malitiae Haeresis... ex eo patet, ... quod secundum se, primario, ac principaliter, excludat hominem, a consequenda aeterna salute*. [DHP 8] / Kirsch ~ „zum fordersten“ / Bartal: adv. *primarie* ~ *praecipue*

pure pute iba, jednoducho, tantum, simpliciter – *Revelationes autem privatae sunt suspensissimae, an non sint illusiones Diaboli, an non sint merae et stultae apprehensiones, et pure pute phantasiae*. [DHP 94] / OLD: adj. väzba *purus putus* / Bartal <pol. 19. stor.>

reflexe (v spojení *signate et reflexe*) priamo, špeciálne, konkrétne (?) – (Semicredentes)... *reprobant... illas Doctrinas: Quod praecepta DEI servari non possint... quamvis et signate et reflexe de ijs interrogati, eas ut rationi rectae repugnantes repudient.* [DHP 102] / Kirsch ~ „in Rücksicht“ † / Bartal ~ *considerate* <pol. 19. stor.> / CroALa <kon. 18. stor.> / (Ďalší doklad: P. Don Gregorius, *Manuductio ad perfectionem religiosam. Romae 1690*)

religio, onis f rehoľa, rehoľný život – *Deducitur... ex tali matrimonio susceptos filios... non posse admitti ad religionem aliquam, nec esse capaces beneficiorum, et Dignitatum Ecclesiasticarum, nec posse promoveri ad sacros ordines.* [DHP 104/105] / Kirsch uvádza pri subst. *religio* aj význam „das Mönchsleben,“ ktorý hodnotí ako cirkevný. / CroALa <13.–15. stor.>

resignatio, onis f in alqm odovzdanie sa, podriadenie sa – *Via interna est illa, in qua, nec lumen, nec amor, nec resignatio in Deum cognoscitur.* [DHP 244] / Lewis-Short: *resignare* [Hor.] ~ *reddere* / Bartal ~ *traditio*, tiež verb. *resignare* ~ *subiicere* / Krebs uvádza nl. význam slovesa *resignare* ako „*ultro se aliqua re abdicare*“ / (Ďalší doklad: Z. Trinkellius, *Major Dei Gloria. Viennae 1660, resignatio in Deum*) / (por. slov. rezignovať)

scopus, i m cieľ, zámer – *Scopus autem Pietistarum est primò: propria cujusque emendatio.* [DHP 200] / Scheller uvádza jeden doklad u Suet. (Dom. 19) / Krebs upozorňuje, že doklad u Suetónia označuje strelecký cieľ; v prenesenom význame „zámer, úmysel“ použil slovo Cic. (Att., VIII, 11, 2), ale iba v gréčtine / Kirsch ~ „Zweck, Ziel“ / Bartal [Wagner] / (V nl. úže je slovo veľmi frekventované.)

scopum tangere dosl. dotknúť sa cieľa, dosiahnuť cieľ; tu: realizovať zámer – *D. Philippus Jacobus Spener... scriptis hanc rem diu ursit, donec tandem alij juniores... propius scopum tangere aggressi sint, hác opinione, ut si non plenam reformationem... obtinerent, pro salute tamen animarum suarum, pietati, & probae vitae studerent.* [DHP 199] / Krebs uvádza nl. frazému *scopum ferire* vo význame „trafiť cieľ“ / William Robertson, *Phraseologia Generalis* (1693) registruje toto spojenie, ale iba vo význame „trafiť cieľ“ / CroALa: *scopum attingere* <1792>

sigillatim obzvlášť, najmä – *Quorsum tantae admonitiones S. Pauli, et sigillatim I. ad Corinth. 11. v. 28.* [DHP 70] / Kirsch [Cic.] ~ „absonderlich“ / (V DHP sa vykytuje aj adv. *sigillatim* ako opozitum ku → **copulatim**.) / (Ďalšie doklady: I. A. Planer, *Historia Varisciae sigillatim urbis curiae. Vitembergae 1701*; F. A. Lampe, *Commentarius analytico-exegeticus Evangelii secundum Joannem. Amstelodami 1724*; je zaujímavé, že slovo sa v nl. úže vyskytuje aj vo význame „po jednom“ aj vo význame „najmä, obzvlášť, osobitne“ / (A. Manutius, *Orthographiae ratio. Venetiis 1561* uvádza *sigillatim* ako správnu formu namiesto *singillatim*.)

subjectio, onis f podriadenosť, status, condicio subditi – *Omnesque illius (i. e. Christi) actiones, non secus, ac obedientia mortis, ac illius subjectio, fuerint actiones Theandricae.* [DHP 79] / OLD, Scheller ~ „položenie pod, podstavec, doplnok, náhrada“ / Bartal <1501>

subtractio, onis f odlúčenie, oddelenie, separatio – *Differt autem in hoc Haeresis a schismate, quod Haeresis sit Error Intellectus in fide... ac per illum fiat voluntaria subtractio, et separatio ab Ecclesia in unitate fidei; schisma vero sit voluntaria subtractio, et separatio, solum ab obedientia universalis Ecclesiae, illiusque supermo Capite.* [DHP 6] / OLD, Scheller: verb. *subtrahere* / Bartal: subst. *subtractor* ~ *qui aliquid suum proprium facit*

tactum dare udávať takt – *Fingamus... convenire plurimos Musicos... vocum praestantia celeberrimos, sed unusquisque illorum sibi decantet..., quæ sibi lubet, cantilenam... vel eum negligant, cujus est dare omnibus musicis Tactum, & totum chorum musicorum dirigere; ô quàm dissona... erit hæc musica!* [DHP 45/46] / Bartal [Wagner] ~ *moderari musicam*

ternis vicibus trikrát, ter – *Diabolus ternis vicibus ipsum Salvatorem nostrum tentare praesumens* [DHP 47] / Krebs uvádza podobné spojenia ako nl. / nachádza však jeden doklad aj u Plin., *Historia naturalis* 36, 44.

tolerantia, ae f znášanlivosť, rešpektovanie – *communis tolerantia omnium Religionum, & opinionum Christianum nomen praeferentium* [DHP 200] / OLD ~ „schopnosť znášať bolesť alebo protiven“ / Bartal: adj. *tolerantialis* <19. stor.>

totus quantus celý, celkom – **a)** *Quia haec dissidia, & bella... negotia Ecclesiae minimè tangunt, sed illorum lites... circa Limites, & Terminos... totae quantae continentur*. [DHP 241] **b)** *Atque hi in minimis ponunt curam salutis suae aeternae, sed toti quanti intenti sunt consecutioni honorum*. [DHP 253]

triumphare contra alqm triumfovať nad kým – *Et si decidetur; quòd ita, eo ipso Puritani triumphabunt contra Calvinistas, & Lutheranos*. [DHP 48] / (Klasický sa sloveso v tomto význame viaže s predložkou *de*: *triumphare de aliquo*.)

typhus superbiae nadutosť, namyslenosť (dosl. dym pýchy) – *Tumidi, Typho superbiae inflati voluptatum amatores magis quam DEI*. [DHP 16] / Schönberger: *typhus* [Arnob.] ~ „pýcha“ / (por. gr. τυφος)

verifico, are alqd potvrdiť, ukázať čo ako pravdivé – **a)** *Hi autem sunt..., qui... pro suo libitu hoc credunt, quod credere volunt... de quibus verificatur id, quod S. Hylarius... scribit: Misera-bile est tot nunc fides esse...* [DHP 126] **b)** *Ita & de Haeresibus verificatur illud: Mendacijs, & calumnijs caeperunt Haereses, mendacijs & calumnijs earum finis erit*. [DHP 284] / Kirsch † / Nolte *frequens in Philosophorum scholis; ceterum barbarum* / Krebs hodnotí ako nl. ekvivalent výrazov *verum facere, probare, confirmare*. / Du Cange ~ *probare* <14., 15. stor.> / Bartal ~ *demonstrare, comprobare* / CroALa <17. stor.>

ultimate napokon – *Et revera ultimè in tanta varietate Sectarum necesse est, ut tandem deveniantur ad Atheismum*. [DHP 247] Kirsch †: *idem quod immediate* (!). Nolte: *veteribus ignotum*. / Du Cange ~ *ultimo* <15. stor.> / Bartal <1501>

unanimiter svorne – *Nonnullos... Sacerdotes Valachoru... induxerunt, ut se... Calvinianae Ecclesiae unirent, ad instar reliquorum Valachorum, qui se unanimiter Ecclesiae Romano-Catholice univerant*. [DHP 219] Lewis-Short: [Vop., Tert.] / Scheller [Arnob.] / Schönberger [Vop.] / Kirsch † / Nolte *vocabulum non prorsus novum, purius tamen dicemus uno animo* / Krebs — veľmi nesk. / CroALa <13.–16. stor.>

uniformitas, atis f jednota – **a)** *Haec fuit perpetua praxis Ecclesiae... in decidendis omnibus quaestionibus controversis, spectantibus quoquo modo ad... orthodoxae Ecclesiae uniformitatem*. [DHP 62] **b)** → **multiformitas** / OLD: adj. *uniformis* / Bartal lexému registruje a uvádza doklady aj u Macr., Arnob., Tert.

usque ad sidera extollere alqm vychvaľovať, vynášať koho do neba – *Licet enim priori saeculo Lutherani & Calvinistae mordicus defenderent Lutheri & Calvinì doctrinam, eamque usque ad sidera extollerent... jam prudentiores facti... passim ajunt... nihil sibi esse cum Luthero, nihil cum Calvino*. [DHP 117]

usque ad nubes efferre alqm vychvaľovať, vynášať koho do neba – *Alij Worstium, linguâ & calamo lacerant... alij verò ipsum defendunt, sectantur, & usque ad nubes efferunt*. [DHP 89]

usuatio, onis f užívanie, používanie – *Atque hanc erroneam suam doctrinam defendunt... contra antiquissima statuta Caesarum, Bullas Pontificum, Privilegia Regum ac Principum, eorumque acceptionem & usuationem à tot populis, gentibus, & nationibus*. [DHP 233] / Bartal <17. stor.> ~ *actus utendi*, tiež subst. *usuator* a verb. *usuare*.

PETER ŽEŇUCH

Z výskumu pomedzného užského nárečového areálu (na príklade nárečia obce Kaluža)

ŽEŇUCH, P.: A Contribution to the Research of the Dialectal Border Area of Uh (The Example of the Dialect of Kaluža). *Slavica Slovaca*. 46, 2011, No. 1, pp. 51-62 (Bratislava)

The author describes the dialect of the municipality of Kaluža which is situated in the Uh dialectal area. The origin of the municipality's toponym is explained and the linguistic traits of the local dialect are characterized. These traits integrate the dialect into the Slovak linguistic area. Attention is also drawn to some of the developmental residues of the dialectal area as they are preserved in the Uh dialect as well as in the Sub-Vihorlat group of the Sotak dialects. The appendix contains a transcription of two folk narratives in the described dialect.

Uh dialect, language border area, Slovak-Ukrainian language contacts.

Obec Kaluža leží v západnej časti Užskej stolice. Nárečie jej obyvateľov patrí do skupiny východoslovenských nárečí spolu s užským nárečím na západe, s juhovýchodnou oblasťou zemplínskeho nárečia a so skupinou podvihorlatských sotáckych nárečí na východe. Na severe ohraničujú užskú nárečovú oblasť južné svahy pohoria Vihorlat, na západe ho od zemplínskej nárečovej oblasti oddeľuje rieka Laborec. Sotácke nárečia na východe tvoria prirodzený prechod na pomedzí západoslovansko-východoslovanského jazykového areálu.

Pomenovanie obce

Obec Kaluža získala svoje pomenovanie podľa močaristého, rašelinového či slatinného podložia, na ktorom vznikla. Najväčšia časť pôvodnej močaristej oblasti sa v súčasnosti nachádza na dne Zemplínskej šíravy; podnes sa táto lokalita spája u miestnych obyvateľov s označením *Blatá* (*Blatcia* 1418). Podľa geologických prieskumov tejto oblasti sa Blatami nazývalo celé územie od Michaloviec po Úbrež. Túto oblasť Blát ohraničovali dediny Stráňany, Zálužice, Úbrež, Jovsa, Kusín, Klokočov a Kaluža. Blatá podľa dostupných historických prameňov napájalo viacero potokov. Z dnešnej obce Trnava pri Laborci sa do Blát vlieval potok *Tarnava*, z dediny Vinné tam vtekal potok *Tuchyňa*, z okolia dedín Jovsa a Poruba sa do pôvodnej riečky *Stretavka* vlieval *Sokolský*, *Jovsiansky* a *Porubský* potok. Viaceré potoky a riečky však dnes už netečú vo svojich pôvodných korytách. Regulované miestne potoky už vari ani nemožno stotožniť s pôvodnými tokmi v kraji na sever od bývalých Blát. Do pôvodného močaristého priestoru Blát (dnes priehrada Zemplínska šírava) sa z obce Kaluža vlieva potok nazývaný *Valalski jarok*.

Na mieste pôvodných Blát sa vďaka neustálemu prísunu vody utvárali močiare označované ako *bandžur*, *badžur*, *bažur*, *bažurina*, *bažuriňa*, ktoré ani v lete nevysychali. Hoci sa na ich povrchu vytvorila pevná vrstva vyschnutej hliny, už pod tlakom ľudského chodidla presakovala

* Doc. PhDr. Peter Žeňuch, DrSc., Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava.

spod uschnutej pôdy teplá i studená voda. V jarných a jesenných mesiacoch sa vysychajúce močaristé a rašelinové oblasti opätovne napájali zo sezónnych potokov a jarkov, nazývaných *mertvice*, *mertvi jarki*, v ktorých si voda vyhlbila cestu a tiekla v starom, najčastejšie však v nanovo vyhlbenom koryte.

Ako sme už spomenuli, v pomenovaní obce sa odrážajú miestne prírodné podmienky s charakteristickými plytkými prírodnými jazierkami a mlákami naplnenými dažďovou stojatou vodou. Aj z iných slovanských jazykov poznáme toponymá (miestne pomenovania), ktoré vznikli na označenie bahnistých, močaristých a blatistých miest, ako napríklad *калюга* (ukr.), *калуга* (rus.), *калюжа* (bielorus.), *kaluža* (poľ.), *каљуза* (srb.), *kaljuža* (chorv.), *kaluže* (čes.). Praslovanské slovo **kalъ*, stsl./csl. *калъ* označuje špinu, blato, bahno, resp. mazľavú hlinu. Aj praslovanské slovo **lougja*, stsl./csl. *лужа* pomenúva mazľavú, blatistú, kalovú hmotu, ktorá pokrýva mokrade a brehy prírodných bahnistých jazierok a močarín. Iná etymológia vysvetľuje vznik pomenovania *kaluž(a)* pripojením predponového elementu **ka* k základnému slovu *luža*.

V historických dokladoch (zápisoch), ktoré sa viažu k obci Kaluža, nájdeme vždy len pôvodné slovanské pomenovanie vo viacerých variantoch: *Kaluzsa* (1773), *Kalusza* (1786), *Kalusa* i *Kalus-sa* (1808), *Kalusza* (1873-1882), *Galusa* (1887 a 1889), *Kalusa* (1888-1902), *Kaluša* (1920). Od roku 1927 sa už zapisuje iba názov v podobe *Kaluža*. V období systematickej úradnej maďarizácie autochtónneho slovenského obyvateľstva sa aj na označenie obce Kaluža vyrobil umelý maďarský názov *Ungtavas* (1907-1913), ktorý sčasti obsahuje preklad pôvodného názvu (maď. *tavas* znamená jazerné, bahnisté miesto, mokrad; *tav/as* „jazerný, bažinatý“) doplnený pomad'arčeným názvom rieky *Uh* (Ung-), ktorý je aj v maďarskom pomenovaní Užskej stolice *Ungvármegye*.

Základné znaky nárečia obce Kaluža

Integračné znaky nárečia typické pre slovenský jazykový areál. V nárečí obce sa vyskytujú všetky systémové znaky, ktoré zaraďujú miestne nárečie do západoslovanského jazykového areálu. Sú tu nepalatalizované praslovanské skupiny spoluhlások *kv-*, *gv-* (*hv-*) pred *č* a *i* diftongického pôvodu, napr. *kvet* (*kviťka*), *hvizda* (spis. *hviezda*), *hvizdac* (spis. *hvizdat'*), tak ako v celom západoslovanskom areáli sa aj v užskom nárečí zachovala pôvodná praslovanská spoluhlásková skupina *dl*, *tl* (napr.: *šidlo*, *močidlo*, *kridlo*, *sadlo*, *ridlo*, *židlo*, *prädla*, *štrętla*, *pl'etla*) i skupina *dn*, *tn* (napr. *padnu*, *šednu*).

Za spoločný reziduálny prvok v celom slovenskom jazykovom areáli možno pokladať reflex *dz* za pôvodnú praslovanskú skupinu **dj* v slovách ako napríklad *medza* (popri predložke *medži*), *prädza* (sotácke *pr'ädza*), *sadza*, za praslovanskú skupinu spoluhlások **tj* a **kt(j)* sa utvorilo *c*, napr. *noc*, *pec*, za praslovanskú hlásku *ch* sa po druhej a tretej palatalizácii velár utvorila hlásky *š*, ktorá sa zachovala iba v tvaroch *šicko*, *šicki*, *šicke* – tak ako v celom slovenskom jazykom prostredí (porovnaj aj spisovný tvar *všetok*). Aj metatéza likvíd v pôvodných skupinách uprostred slova *-TerT-*, *-TelT-* a *-TorT-*, *-TolT-* prebehla jednotne so slovenským jazykovým areálom, preto jej výsledkom sú aj v užskom nárečí tvary ako *slama*, *krava*, *hlava*, *mlacic*, *blato*, *smrat* (popri *smrut*), *vlasí*, *bręza*, *drevo*, *mľęc* a pod. Metatéza likvíd na začiatku slova *orT-*, *olT-* s cirkumflexovou intonáciou spôsobila v celom západoslovanskom jazykovom priestore zmenu s výsledkom *roT-*, *loT-*, napr. *rokita*, *lokec*, *rozvora*, *rošňem*, *rosnuc*, *rozum*, *robic*, *rožeň* (ale aj *ražeň*), *roždže* (ale aj *raždže* i *ruždže*). V slovách s akútovou intonáciou došlo k zmene s výsledkom *raT-*, *laT-*, napr.: *radlo*, *rameno*.

K znakom spoločným s ostatným slovenským jazykovým prostredím patrí striednica *e* na mieste pôvodných jerových hlások *ь* a *ъ* v silnej pozícii, napr. *sen*, *džeň*, *dňeš*. Za pôvodný

predný jer (ь) je v nárečí mäkčiaca striednica *e*, napr. *sipaňec*, *koňec*, *kliňec*, *ocec*, *oľej*, nemäkčiace *e* je iba na mieste pôvodnej zadnej jerovej hlásky ь v zámenách *toten*, *onen* a tiež namiesto zadného jeru (ъ) po posunutí morfematického švíku, kde v slovenčine vznikli slabičné sonóry */, ɣ*, napr. *terkac*, */z/deržac*, *dergac*, *tervac* (spis. trvať). Za zadný jer (ъ) sa v nárečí uplatňuje aj striednica *o* alebo *a*, výnimočne aj *i*, napríklad *statok*, *dobytok*, *cesnok*, *mach*, *dižďž*.

V užskom nárečí, najmä v jeho západnej časti splynulo, tak ako v celej slovenčine, pôvodné predné *i* (и) a pôvodné zadné *y* (ы) do jednej prednej hlásky [i]. Preto sa na mieste etymologického **i* aj **y* vyslovuje iba predné [i], napríklad *korito*, *dim*, *miš*, *sir*, *ruki*, *ribi*, *sipaňec*, *strina*, *kričac*, *prikľet*, *pristaš*, *pokriva*, *škarupina*, *zrižňovac*.

V užskom nárečí sa uplatnila kontrakcia dvoch slabík s pôvodným intervokalicickým -j-, napríklad *dobra*, *čista*, *krasna*, *znameňe*, *dzekovaňe*, *špivaňe*, *kameňe*, *učeňe* a i. Tak ako v celom východoslovenskom nárečovom areáli došlo aj v týchto kontrahovaných tvaroch k strate kvantity.

Za nosovú hlásku *o* sa v celom užskom nárečí uplatňuje striednica *u*, napr. *zub* (зубъ), *dub* (дубъ), *padnu* (падн), *ruka* (рука), *sudca* a i. Za spoločný znak s ostatným slovenským jazykovým areálom možno pokladať aj reziduálne nezápadoslovenské začiatkové *i-* v slove *ihla*. Špecifikom nárečia Kaluže sú zdvojené spoluhlásky, napr. *nišši*, *višši*, *occa* (no *ocec*), *ocčac* (spis. odŕať), *otti-potti* (spis. odtiaľ-potiaľ), *rosšekac* (spis. rozsekať), *oddavac še* (spis. vydávať sa), na rozdiel od slova *podac še* (spis. poddať sa, vo význame „podľahnúť; ostarieť“, napr.: *Ta učina še nam het už podaľi*). Za reziduálny staroslovenský prvok pokladáme aj analogické *ch* a *h* (z pôvodného *g*) za palatalizované *š* a *z* (po 1. a 2. palatalizácii velár), napríklad *muchoj* (spis. muche), *nohoj* (spis. nohe), *rukoj* (spis. ruke). Za typický celoslovenský znak sa pokladá aj zachovanie 2. palatalizácie pôvodných spoluhlások *k* a *h* (<g) na *c* a *z* v nom. pl., napr.: *veľk* - *veľci* (rus. волки).

Typické znaky užskej nárečovej skupiny. V kontexte reziduálnych javov z obdobia praslaviančiny sa v užskom nárečí vytvorila striednica *e* za pôvodnú nosovú hlásku *ę* v krátkych slabikách (*peta*, *pejc*, *dzešec*, *dzevec*, *pametac*, *pamec*, zvrtné zámeno *se* – *viškoľic še*) a striednica *a* spravidla v pôvodne dlhých slabikách (*pamjatka/pam'jatka*, *pjatok/p'jatok*, *robja/rob'ja*, *vja-zac/v'jazac*, *užac*).

Za pôvodne dlhé hlásky **ě*, **e* a **o* máme v zemplínskom i užskom nárečí (predovšetkým v jeho západnej časti) hlásky *i* a *u*: *chl'ip*, *vira*, *zľijsc*, *bili*, *bida*, *pišmička* alebo *pišnička*, *pohrišenstvo*, *špivac*, *dziuka*, *ritki*, *triska*. V slove *niešť* je v nárečí Kaluže zachovaná infinitívna podoba *ňejsc* popri *ňejsc* (spis. *niešť*), v 1. a 2. osobe singuláru prezenta je tvar *ňešu/ňešem*, *ňešeš*, no v 3. osobe jednotného čísla minulého času (perfekta) je tvar *ňis*. Striednicu *ę* za pôvodné *ě* zisťujeme v tvaroch *trežvi* (ale aj *trižbi*), *žředlo* (ale i *žridlo*), no už iba *drimac*, nie *dreťmac*. Toto vyrovnávanie sa so zemplínskym areálom je typickým integračným znakom v rámci východného typu východoslovenskej nárečovej oblasti. Na zmenu pôvodnej hlásky **ō* na *u* možno uviesť príklady: *kuň* (spis. *kôň*), *dul* (čes. *důl*), *bul'* (spis. *ból'*), *stul* (spis. *stól*), *pujd* (spis. *pôjd*), *pjudu/pujdzem* (spis. *pôjdem*) a i.

V nárečí obce Kaluža podobne ako v celom východoslovenskom nárečovom areáli nastala asibilačná zmena *d' > dz* a *t' > c* (tzv. dzekanie a cekanie), napr.: *dzeci*, *cicho*, *kudzel'*, *brodzic*, *chodzic*, *ľudze*, *vidzec*, *na ľedze*, *u ľece*, *dakadzi*, *brodzic*, *radzic*, *pošidac*, *rodzina*, *krucic*, *dzirka*, *studzeň*, *zbridzic*, *posciskac*, *ceľe*, *cepli*, *ľecec*, *kosc*, *cma*, *mucic*, *dzekovac*, *svadzbeni ocec*, *prucik* atď. Zaujímavosťou je neuplatnenie sa asibilačnej zmeny v slove *rodič*, *rodiče*, kde by sa predpokladal systémový tvar **rodzič*, *rodziče* aj vzhľadom na existujúce lexémy s asibilačnými zmenami v rovnakom slovotvornom koreni, porovnaj: *rodzina*, *rodzic*, *rodzinski*. Lexéma *rodič* je v nárečí novšia, prevzatá zrejme zo spisovného jazyka.

Stvrkli (depalatalizovali sa) aj pôvodne mäkké párové spoluhlásky *b', m', p', v'*, hoci rozpad mäkkostnej korelácie pri perniciach prebiehal veľmi pomaly. Reziduá mäkkých pernic možno ešte aj dnes započuť v reči najstarších obyvateľov Kaluže. Mladí nositelia miestneho nárečia podľahli prirodzenému tlaku zo západnej (zemplínskej) nárečovej oblasti. Podnes sa z mäkkostnej korelácie konsonantov zachovali opozície *n – ň, l – ľ, š – š', ž – ž'*, napr. *ľičko, ľeňivi, švička, koľeno, šeno, šemje/šem'ie* (spis. *semeno*, v nárečí aj *našeňe*), *žerknuc, žem, brižče* (spis. *briežok*), *žima, huši, šviňa, rozžirac še* (vo význame ‚rozhliadať sa‘). Tvrde spoluhlásky *š* a *ž* sa zachovali v pôvodných pozíciách, napr. *široki, žila, život, rozožirac/rozžirac* (spis. *rozožierat'*), *približic, trošic* a pod. V nárečí obce sa vyskytujú aj mäkké skupiny spoluhlások *ždž a šč* za *žd' a št'*, napr. *ščesce, piščalka, driščec/ driščec, ščutka, ščavel', ščuvac, diždžovnik, diždž, droždže*, a tiež *šl', žl'* za spisovné *sl', zl'*, resp. *šl', žl'*, napr. *šľiuka, šľimak, šľiški, žľab a šľ* za spisovné *čl*, napr. *šľevak, šľupkak še* (spis. *čľapakť sa*), *šľupnuc* (*čľupnúť*).

Spoluhlásková skupina *dzv-*, *džv-* na mieste skupiny spoluhlások *zv-* sa v nárečí obce vyskytuje v tvaroch slov *dzvun, dzvoňic, dzvoňica, džvir, džvirata*. V nárečí sú aj skupiny spoluhlások *-jsc-*, *-jc-*, *-js-*, napr. *kojsc/kosc, pajsc/pasc* (spis. *pást'*), *jejsc/jejs* (spis. *jest'*).

Na mieste dnešných spisovných foriem so slabičným *l* a *ľ* je v celom východoslovenskom nárečovom areáli *el, ol, lu, er, ar*, nájdu sa aj spojenia *li a ri*, napr. *vel'k, žoŭti, poŭni, sluti, slunko, dluhi, perši, verch, verba, vertac, tvardi, ardza/hardza, harčok, sliza, hľiboki, chribet, hrimi*. V nárečí Kaluže sa podobne ako v celom užskom jazykovom areáli neuplatňuje neutralizácia *v ~ f* alebo *v ~ w*; v týchto pozíciách sa vyslovuje bilabiálna hláska *u*, ako napríklad v spojeniach s predložkou *v*: *u škoľe, u ňebe* alebo na začiatku slova: *užaŭ, ŭtedi, ŭmrec, ŭcac, ŭsadzac še* (spis. *usádzat' sa*). Bilabiálne *u* je aj v strede a na konci slova, napr. *šľiuka, pol'iuka, jaloŭka, oŭca, stoŭka, pokriŭka, poloŭka, hňiŭ, valoŭ*, používa sa aj ako protetická hláska v osobnom zámenе *ŭn* (zempl. *von/vun*, spis. *on*), *ŭoňi* (zempl. *voňi*, spis. *oni*), je na konci slova aj na mieste spoluhlásky *l* v l-ovom príchasti, napr. *robiŭ, šedziŭ, čitaŭ, nošiŭ, volaŭ, košiŭ*, i v genitívnej, akuzatívnej a lokálovej prípone *-oŭ* v tvaroch množného čísla, kde sa v západnej skupine východoslovenských a tiež v časti zemplínskeho nárečia uplatňuje prípona *-ach*. Variácia prípon *-oŭ* a *-och* súvisí s integračnými tendenciami užského nárečia smerom k západnej skupine východoslovenských nárečí, predovšetkým k zemplínskemu nárečovému areálu, napr. *kňiškoŭ/kňiškoch, chlopoŭ/chlopoch, sušedoŭ/sušedoch, sinoŭ/sinoch, ihloŭ/ihloch* a pod. V nárečí Kaluže je frekventovaná aj vkladná samohláska *-o-* v genitívnej prípone plurálových tvarov ženského rodu, napr.: *švičok, hrušok, dzirok, chustok, dzivok*.

V kontexte gramatickej rodovej unifikácie, ktorá je typická pre celý východoslovenský nárečový priestor, dochádza k vyrovnávaniu niektorých prípon v rámci deklináčnych systémov v mužskom, ženskom aj strednom rode. Typickou pre mužský a stredný rod v lokáli singuláru je prípona *-u*, napr. *o šercu, kraju, koňu, jarku, dzecku*, (ale aj *o dzeckoj*), ďalej prípona *-oj* v datíve a lokáli singuláru, napr. *chlopoj, ženoi, duboi, sinoj, stromoi, psoj, viňicoi, kvitkoj, prašecoi, okoi*. V tejto súvislosti treba poznamenať, že frekvenciu uplatňovania nárečovej prípony *-u* alebo *-oj* najmä medzi mladými nositeľmi miestneho nárečia ovplyvňuje spisovná slovenčina, preto sa tu uplatňuje aj prípona *-i* alebo *-e*, napr. *robic ŭ viňici* (namiesto *ŭ viňicoi*), *kupiŭ mi svojej žeňe* (namiesto *svojej ženoi*). V inštrumentáli jednotného čísla mužského a stredného rodu sa uplatňuje prípona *-om*, napríklad: *zos chlopom, dzeckom, dzedom, žecom, ščescom*. V ženskom rode sa v tomto páde používa prípona *-u*, napr. *zos ženu, z babu, maceru, kresnu*, na rozdiel od východnej časti užských nárečí a od podvihorlatsakej sotáckej jazykovej oblasti, kde sa pravidelne uplatňuje prípona *-oŭ*.

S gramatickou unifikáciou rodov súvisí aj spoločná prípona *-om* v datíve plurálu, napr. *dze-com, chlopom, ženom*. V inštrumentáli plurálu je zasa spoločná prípona *-oma*, ktorá sa pokladá

za relikť duálovej flexie, napr. *dzecoma, ženoma, chlopoma*. V súčasnom nárečí obce sa však už v inštrumentáli plurálu pravidelne uplatňuje iba prípona *-ami*, typická pre celý zemplínsky nárečový areál, napr. *dzecami, chlopami, ženami*. Pôvodná duálová prípona *-oma* sa však zachováva v inštrumentáli čísloviek, napr. *pejcoma, šejscoma, troma, dvoma, štíroma* popri *pejcmi, štírmí, tromi (chlopami, ženami, dzecami)*.

V plurálových nominatívnych tvaroch mužských podstatných mien sa uplatňuje prípona *-ove, -e a -i (bratove, sinove, birove, žecove, rodiče, ľudze, cigaňe, grajcare, medzvedze, samce/samci, jarki, hadi, rusnaci)*. V nominatívnych tvaroch množného čísla ženského rodu sú prípony *-e* alebo *-i*, napr. *harsce, pasce, nohi, kuri, muchi*. V strednom rode je nominatív plurálu zakončený na *-a* resp. na *-i: koľena, vinobraňa, pľeca* či *pľeci, oči, dzeci*.

Pre miestne nárečie sú charakteristické zosilnené tvary zámen *toten, tota, toto* i tvary adjektív zakončené v genitive singuláru na *-oho*, napr. *dobroho, tvoho (tvojoho), joho, čijoho, toho, moho (mojoho), svoho (svojoho)*, v datíve singuláru na *-omu*, napr. *dobromu, tvomu (tvojomu), jomu, čijomu, momu (mojomu), svomu (svojomu)* a v lokáli a inštrumentáli singuláru na *-im*, napr. *dobrim, tvojim, mojim, svojim, totim* i *tim*. V inštrumentáli jednotného čísla osobných zámen sa zachovali tvary *s_tobu, zo_mnu*. V rámci rodovej unifikácie sa vo flexii zámen a adjektív v inštrumentáli plurálu uplatňuje jednotná prípona *-ima (s_tima dobrima parobkami; za_našima veľikima poľami, zoz_vášima paradnima ženami)*, spoločná pre juhovýchodnú oblasť zemplínskeho nárečia a pre areál užského nárečia spolu so sotáckou jazykovou oblasťou je pádová prípona *-i* v nominative plurálu prídavných mien a zámen vo všetkých rodoch: *toti dobrí dzeci, šicki svatí obraski, tamti počaromni chlapci*, prívlastňovacie prídavné mená a zámená sú však zakončené na *-o*, napr. *occovo, macerino, našo, tvojo, sušedovo*, v jednotnom čísle majú nominatívne a akuzatívne tvary prívlastňovacích prídavných mien príponu *-uŷ (chlopuŷ kalap, Jančuŷ dvur, Mižuŷ vuz, baranuŷ slup, occuŷ ancug, sinuŷ motor)*, *-ova, -ovo (sušedova krava, sušedovo ceľe)*. ženských prívlastňovacích prídavných mien príponu *-in, -ina, -ino (macerin loparik, macerina chustka, macerino slovo)*.

Slovesná flexia nárečia obce má znaky typické pre celý východoslovenský nárečový areál. Pre užský areál a pre prilahlú východnú časť zemplínskeho nárečia je špecifická 1. osoba singuláru pomocného slovesa byť v tvare *mi (buŷ mi ŷ_zahradze, ŷid_mi už taki mladi, vibraŷ mi še za tobu)*. Pri pôvodných atematických slovesách *dac, mac, jejsc* sa v 1. osobe singuláru uplatňuje prípona *-m (dam, mam, jim)*, ktorá má integračný charakter v celom slovenskom jazykovom priestore (porovnaj ukraj. *даю, маю*). Prípona *-m* sa v 1. osobe singuláru uplatňuje v miestnom nárečí aj pri tematických slovesách tretej triedy s témou *-je-/-jo-*, napr. *znac - znam, poznac - poznam, klopac - klopkam, plavac - plavam, l'itac - l'itam, pušćac - pušćam, metac - metam*. Slovesný vzor *rozumíc* má v 1. osobe singuláru popri tvare *rozumu* aj tvar *rozumim*. Prípona *-u* v 1. osobe singuláru je v ostatných slovesných typoch rozšírená v celom užskom i sotáckom nárečí i v prilahlej východnej časti zemplínskeho nárečového areálu, napr. *robu, vidzu, šedzu, ŷešu, kladu, možu, ŷmru, zamarznu/maržňem, laju, padnu, šednu, minu, peču, vedu/vedzem, režu*.

V neurčitku sú všetky slovesá v užskom nárečí, podobne ako v celom východoslovenskom nárečovom areáli, zakončené na *-c (volac, piskac, maćac, krucic, cahac, dušic, meržic, žehnac, ciskac, koľisac, večer'jac, kašl'ac, krićac* a pod.). Príponou *-c* alebo *-dz* sú zakončené aj niektoré rozkazovacie tvary slovíes, napr.: *ruc* (spis. *hod'*) i *truc, kruc* (spis. *krúť*), *muc* (spis. *mút'*), *idz, zbudz* (spis. *zobud'*). Ostatné želacie tvary sa tvoria podobne ako v spisovnej slovenčine, napr. *rob, kup, čitaj, var* a pod. V tretej osobe plurálu sú tvary slovíes zakončené na príponu *-ja, -a/ia a -u (ŷoňi robja, kur'ja/kur'ia, koša, privedu, pujdu)*. Tvary slovíes muž-

ského rodu minulého času a tiež singulárové tvary podmieňovacieho spôsobu sú zakončené na príponu *-u*, napr.: *volau mi ci, trimau ší ho, chodziu z ňima, išou bi mi, krešľiu bi ší, ħun bi kopau*. Tvary ženského a stredného rodu majú príponu *-la* a *-lo*, napr. *varila, varila bi; košilo, košilo bi; ħrala, ħrala bi* a pod. V podmieňovacom spôsobe sa pomocné sloveso *byť* v 1. osobe singuláru maskulín a feminín používa aj v tvare *bim*, ktoré vzniklo spojením podmieňovacej častice *by* a tvaru pomocného slovesa *byť*, napr. *robiu bim, robila bim; chodziu bim, chodžila bim; vidziu bim, vidžela bim; pošv'eciu bim, pošv'ęcila bim*, tak aj v sotáckom nárečovom prostredí.

Spoločné vývinové relikty v užskom dialekte a v podvihorlatskej skupine sotáckych nárečí v jazyku obyvateľov obce Kaluža. Na pomedzí užských a sotáckych nárečí sa vytvorila výrazná izoglosná hranica medzi týmito nárečovými oblasťami. Podvihorlatskú sotácku jazykovú oblasť od užského nárečia odlišuje predovšetkým nepenultimový, pohyblivý prízvuk. Izoglosná hranica pohyblivého prízvuku dnes ešte prechádza medzi dedinami Klokočov a Jasenov a pokračuje dedinami Lúčky a Hažín smerom na Jastrabie, Vysokú nad Uhom a Lekárovce, až po súčasnú slovensko-ukrajinskú hranicu. V tomto hraničnom nárečovom páse sa však možno stretnúť s uplatňovaním pohyblivého nepenultimového i nepohyblivého penultimového prízvuku. Na západ od tejto izoglosnej hranice sa v užskom nárečí už prízvuk ustálil na predposlednej slabike (penultime). Za ustálením prízvuku na predposlednej slabike treba vidieť vplyv susedných zemplínskych nárečí. Prízvuk je najvýraznejším znakom, ktorý odlišuje západnú časť užských nárečí od ich východnej časti. Do oblasti západných užských nárečí patrí aj nárečie obce Kaluža. V súvislosti s prízvukovými pomermi v dialekte tejto obce treba konštatovať, že pohyblivý, nepenultimový prízvuk sa uplatňuje veľmi sporadicky, už len vo výpovediach niektorých starších obyvateľov. Už aj v prejavoch väčšiny príslušníkov staršej generácie sa uplatňuje iba ustálený penultimový prízvuk.

K reliktom pôvodného užského nárečia spoločným so sotáckym nárečovým areálom patrí napríklad zúžený vokál *ɛ* v niektorých lexémach, ako napr. *macɛr, ňejsc, trěžbi, přek, čerɛp, porvɛslo, brežok, m'ɛc, đeržac, krěšic* (spis. *kriesiť*), *zavɛrac še* (spis. *prisahať, dušovať sa*) a pod.

Špecifickým pre východnú užskú a podvihorlatskú sotácku nárečovú oblasť je zachovávanie zadnej hlásky [y], napr. *šydlo, ryby, chlɔpcy*, no v prechodových, najmä západných častiach užského nárečového areálu sa uplatňuje iba predná hláska [i] (*šidlo, ribi, chlapci*).

V niektorých slovách miestneho nárečia sa pravdepodobne ešte z pôvodného nárečového substrátu zachoval zvuk [ä], ktorý poznáme z východnej časti užského nárečia, resp. aj zo sotáckych nárečí. Ide napríklad o slová *dzešäc, päta, povädzec, pošmäjac, ħräda, kričäc, kašläch, prädza, porjädok* popri *porjadok* a niektoré ďalšie. Západnú časť užských nárečí oproti východnému užskému a sotáckemu nárečovému areálu dobre oddeľuje párová mäkkostná korelácia perných, pernozubných a trených spoluhlások: *b – b', p – p', m – m'; v – v'; r – r'*. Relikty tejto párovej mäkkosti sa v nárečí obce zachovali už len v niektorých slovách, ako napríklad *p'jatok*, ale aj *pijatok, rob'ia* popri *robja, ĺub'ia* popri *ľubja, bur'jän* (spis. *burina*), *por'jädok* popri *porjadok, mor'io* popri *morjo, večer'jac* popri *večerac, zav'iazac* popri *zavjazac* a niektoré ďalšie. Aj lexéma *zdrave* má v genitíve singuláru tvar *zdrav'ia* popri *zdravja*, podobne ako tvar *mor'ia* popri *morja* (ako *poľa*).

Reliktom spoločným so sotáckou jazykovou oblasťou je aj smerová príslovka *domoy*, napr. *idzem domoy*, na rozdiel od susedného zemplínskeho nárečia, kde je *idzem domu*. Hoci sú už uvedené javy v miestnom nárečí na ústupe, ich existenciu možno doložiť najmä vďaka zápisom pochádzajúcim od starších dialektológov. Niektoré reziduálne javy pretrvávajú iba v reči staršej generácie nositeľov nárečia.

Slovná zásoba

Rozvoj slovnej zásoby súvisel s rozmanitými sférami života obyvateľov regiónu i obce. Úzko súvisel najmä so životom a prácou i s kontaktmi s prostredím, ktoré komunikovalo pomocou toho istého alebo blízkeho slovenského nárečia. Lexiku domáceho obyvateľstva ovplyvňovala aj náboženská sféra.

Najväčšiu časť slovnej zásoby používateľov miestneho dialektu tvoria slová, ktoré sa kontinuálne utvárali v procese vyčleňovania slovenského jazyka z praslovančiny. Najväčší význam pre lexiku nárečia dediny má tá vrstva slovnej zásoby, ktorá sa sformovala v najstaršom období vývinu starej slovenčiny. Ide predovšetkým o pomenovania, ktoré si udržali svoj pôvodný význam s ďalšími vývinovými modifikáciami.

Najstaršiu vrstvu slovnej zásoby miestneho nárečia tvoria slová všeobecného charakteru, pomenovania zvierat, častí tela, rodinných príslušníkov, rodinných vzťahov, pomenovania rozličných činností, stavov, dejov, ako napríklad *dom, ruka, zub, noha, brada, hvizda, hrich, peklo, orol, sokol, šveto* (spis. sviatok), *šveti* (večar), *svati* (ocec), *chram, kňaž, cerkev, duch, ňedzeľa, pondzelok, utorok, štedra, štvartok, p'jatok/pijatok, sobota, daň, mitník, hajník, poľo, mor'io, orac, radlo, mlacic, klas, brazda, brana, zarno, trava, šac, pivo, točic* (vo význame ‚sťahovať, stáčať zo suda‘), *červotoč, med, dzedo, ocec, macer, dzecko, cena, kmec, kravec, hospodar, sudzic, rodzina, koľimaž, kovac/kuc, lichva, chotar, dvur, krej, šerco, vreceno, krosna, tkac, motovidlo, mucic, bahno, blato, kaluža, šekera, klada, hräda, sluha, pražda, križda, zakon, hrad, modľidba, mokro, sucho, l'ipa, dub, buk, breza, oheň, dzeň, noc, cma, slunko, mešac, žem, hura, voda, koropka/koroptva, medzvec, zajac, vrana, vetroplach, načisto, sel'ic* (vo význame ‚zahojť‘), *skorocel, poscel'ic* (spis. ‚postlať‘), *debra, kameň, švet* a ďalšie. Zo starej slovenskej lexiky sa v nárečí zachoval aj expresívny tvar *ňemogavi* vo význame ‚neschopný, nemožný, nerozumný.‘ Patria sem napríklad aj zámenné číslovky *teľo, veľo, šicko*, ďalej slová ako *strimac še* (spis. *zdržať sa*), *pripovätka, pripovětka* popri *pripovítka* (spis. *rozprávka*), *vedno* (spis. *naraz, spolu*), *bešedovac, prikl'et* (spis. *predsieň*), *chustka* (vo význame ‚veľká vlnená šatka pokrývajúca hlavu, ramená a siahajúca až na driek‘), *chustočka* (vo význame ‚šatka na prikrývanie hlavy‘, *chustočka do ruki*; spis. *vreckovka*), *lupka* (spis. *šupka*, napríklad zo zemiakov, hrozna a pod.), *krošeňka* (vo význame ‚stojan na pílenie dreva‘), *bahňitki* (spis. *bahniatka*), *obecac* (spis. *sľúbiť*), *mlatok* (spis. *kladivo*), *obisce* (spis. *obydlie*), *pl'antac/pl'entac še* (spis. *motat sa*), *skubac* (spis. *šklbať*), *kromka* (prvý alebo posledný krajec chleba s kôrkou), *ščiri* (spis. *štedrý, veľkorysý*), *skuvačec* i *škavuňčec* (spis. *skučať*), *jucha, juška* (tekutina i jedlo z kysnutej kapusty), *sudzina* (nádoba), *udac še* (spis. *podariť sa*), *sumeňe* (spis. *svedomie*), *pop/pup* (kňaz byzantského obradu), *popski* (kňazský, súvisiaci s kňazom byzantského obradu).

Niektoré lexémy boli prevzaté z iných slovanských jazykov, najmä z ukrajinského alebo poľského jazykového prostredia, ako napríklad slová *vidrižňac še* (vysmievať sa), *maršačka* (starosta na svadbe), *tuňi* (lacný) *gamba* (pera), *čerep* (hlinená nádoba na zasadenie rastliny, kvetináč i úlomok rozbitej veci, črep, črepina), *zbačic* (zazrieť), *visobačic* (pejor. vo význame ‚vyduriť, vyhnať ako psa‘), *popad'a* (žeňa kňaza byzantského obradu).

Prevzatia z cirkevnej slovančiny. Obec Kaluža je z cirkevnoprávneho hľadiska filiálnou obcou gréckokatolíckej klokočovskej farnosti. Do zavedenia spisovnej slovenčiny ako liturgického jazyka sa v kalužskej cirkvi používala cirkevná slovančina. O používaní cirkevnej slovančiny ako liturgického jazyka svedčia v miestnom nárečí aj niektoré prevzatia, ktoré sú späté s liturgickým kontextom. Aktuálnu jazykovo-liturgickú prax dnes už formujú preklady liturgických textov do spisovnej slovenčiny.

Používanie cirkevnej slovančiny ako liturgického jazyka v prostredí miestnej gréckokatolíckej cirkvi možno pokladať už iba za reziduálne. Cirkevnú slovančinu v miestnom chráme počuť zvyčajne iba na sviatok Paschy (Veľkej noci) pri speve tropára *Христъ воскресъ изъ мѣртвыхъ...* Ukazuje sa, že sa z prostredia slovenských gréckokatolíkov postupne vytratí stáročiami ústne pestovaná miestna tradícia liturgickej cirkevnej slovančiny. Zrozumiteľnosť liturgického textu je totiž z pohľadu dnešného veriaceho človeka prvoradá. Mnohí gréckokatolícki veriaci na Slovensku však pokladajú slávenie liturgií a ďalších bohoslužieb v cirkevnoslovanskom jazyku za tradičnú hodnotu a za prejav kontinua miestnej cirkevnej tradície, ktorá sa v domácom prostredí zachovávala a uplatňovala „od nepamäti.“ Kontinuum cirkevnoslovanskej liturgickej tradície možno doložiť aj lexikálnymi prevzatiami z cirkevného jazyka do miestneho nárečového úzu. Patria sem napríklad všeobecne známe výrazy a termíny označujúce bohoslužobné obrazy, niektoré liturgické texty alebo odevy kňaza i miništrantov. Ide spravidla o pôvodné grécizmy, ako napríklad *ikona, tropár, kondak, polyjelej, felón, epitrachil, stichar, myro, litia, katechumen, prosfora, panychida* a pod.

Iné slová z cirkevnej slovančiny dostali v miestnom nárečí nový význam, ako napríklad slovo *križma* (csl. *кризма* = biela košeľa, resp. súkno, do ktorého sa pri krste zavinie novopokrstený), ktoré má v miestnom nárečovom prostredí význam ,dar, podarúнок, ktorý krstný rodič venuje svojmu krstňatú pri krste alebo po dovŕšení určitého veku.' Označením *Boža mira* sa v miestnom jazykovom úze pomenúva *myrha*, vonná živica, ktorá sa pri slávení bohoslužobných obrádov vkladá do kadidelnice pri okiadaní chrámu, ikon i veriacich. Do miestneho jazykového úzu z cirkevnej slovančiny prenikla aj lexéma *proskurka* (csl. *проскура*), ktorá označuje rozdrobený chlieb, antidor. Antidor sa posväčuje na litii v predvečer sviatku. *Proskurki* rozdáva miništrant alebo kňazom určený veriaci počas myrovania. Slovom *mirovaňe* sa označuje pomazávanie veriacich svätým olejom. Je utvorené od slova *myro*, ktorým sa označuje svätený voňavý olej.

Zaujímavým prevzatím z cirkevnoslovanského jazyka je termín *služba*, ktorým sa v miestnom prostredí označujú všetky slávenia liturgií a bohoslužieb, ako je napr. *večureň, utredňa/utridňa, liturgija* a i. V slovných spojeniach *idzem do službi, vracilam še zos službi, bula mi na službe* sa slovom *služba* označuje aktívna účasť na slávení liturgie alebo iných cirkevných obrádov. Aj slová ako *utredňa, večureň, panachida, riza* patria do okruhu prevzatí z cirkevnej slovančiny (*ѡтрѣдѣ, вечерѣ, пѣнѣхидѣ, ризѣ*). K prevzatiam z cirkevnej slovančiny patria aj označenia sviatkov, ako napríklad *Blahovišče* (Zvestovanie Presvätej Bohorodičky, csl. *Благовѣщеніе пресѣой Бѣы*), *Uspeňe* (Usnutie alebo Nanebovzatie Presvätej Bohorodičky, csl. *Ѡспѣніе пресѣой Бѣы*), *Vozdviženie* (Povýšenie svätého Kríža, csl. *Воздвиженіе честнаго Креста*), *Pokrovi* (Ochrana Presvätej Bohorodičky, csl. *Покровѣ пресѣой Бѣы*), *Usiknoveňe* (Sťatie hlavy sv. Jána Krstiteľa, csl. *Ѡсѣкновѣніе честной главы Ѡвана Крестителя*) a tiež lexémy označujúce rozličné liturgické predmety, ako napríklad *plaščenica* (csl. *плащеница*), *prestol* (csl. *престолѣ*), *čaša* (csl. *чашѣ*). K prevzatiam z okruhu cirkevnoslovanskej terminológie patrí aj lexéma *paska* (csl. *пасха*). Treba však uviesť, že týmto slovom sa označuje nielen veľkonočné obdobie, ale aj špeciálny biely koláč, ktorý sa v domácnostiach pripravuje práve na sviatok Kristovho zmŕtvychvstania. Aj lexéma *evanheľija*, používaná aj v skomolenej podobe *vanheľija* (csl. *ѣвангѣліѣ*), označuje liturgickú knihu *evanjeliár* i evanjelioú perikopu, ktorú kňaz číta pri bohoslužobných obradoch. Z cirkevnej slovančiny je prevzaté aj slovo *prepodobni* (csl. *преподобный*), ktoré je utvorené pomocou predpony *pre-* zo základu *podobni* s významom ,majúci podobu, výzor, vlastnosti približne zhodné s iným.' Lexémou *prepodobni* sa označuje stav osoby, ktorá sa svojím konaním a životom podobá istému vzoru, v našom prípade Bohu. Predpona *pre-* pritom vyjadruje najvyššiu mieru podobnosti k svojmu prvoobrazu. Predponou *pre-* sa v slovenčine i miestnom nárečí vy-

jadrúje najvyššia miera niečoho, napríklad *prekrasni, prešumni, predobri, prešikovni, prevešeli* a pod. V miestnom nárečovom úze sa však slovo *prepodobni* používa v ustálených spojeniach s výrazom prehnanej až falošnej úcty (*ta to taki prepodobni, že aňi ruku na ňoho ňepoložic*). Do miestnej frazeológie prenikli aj niektoré ďalšie cirkevnoslovanské výrazy, ako napríklad *Stojiš tam jak pred prestolom*. — *Ta špiva jak kantor z krilosu*. — *Prispata(i), bo u ňedzeľu až na Víruru /Sjať. Sjať/ prišla /prišoŭ/ do cerkvi*. — *Čekaj, čekaj, šak ce tak poblahoslovim, že ci bude pametľivo a iné*.

Ako vidieť, výpožičky z cirkevnej slovančiny sú priamym svedectvom o vplyve religiózneho prostredia na slovnú zásobu miestneho nárečia.

Prevzatia z latinčiny. Niektoré slová prenikali do slovenčiny, a teda aj do nárečového prostredia prostredníctvom hospodárskych, spoločenských alebo kultúrnych kontaktov. Latinčina bola v Uhorsku až do konca 18. storočia administratívnoprávny jazykom. Ako liturgický jazyk sa používala v rímskokatolíckych chrámoch až do Druhého vatikánskeho koncilu (1962-1965). Z latinčiny do lexiky starej slovenčiny i do nárečí (teda aj do miestneho nárečia) prenikli slová ako *d'abol* (lat. diabolus), *škola* (lat. schola), *omša* (lat. missa), *patika* (lat. apotheka), *kantor* (lat. cantor vo význame „učiteľ“ a „spevák“), *pleban* (lat. plebanus vo význame „farár“), *zakristija* (lat. sacristia), *cinter* (lat. coemeterium), *kontrakt* (lat. contractus vo význame „obchodná dohoda“), *furija* (lat. furialis, vo význame „šialený, besný“), *ňemoresni, mores* (lat. mores, „mravy“), *honor* (lat. honor vo význame „česť“), *testament* (lat. testamentum), *beštija* (lat. bestia), *fiškariš* (lat. fiscalis vo význame „právnik, advokát“), *koruš* (lat. chorus), *komora* (lat. camera vo význame „miestnosť na odkladane potravín“) a i.

Prevzatia z nemčiny. V dôsledku nemeckej kolonizácie, ktorá zasiahla aj podvihorlatskú oblasť, sa z nemčiny do miestneho nárečia dostalo množstvo germanizmov. Ide predovšetkým o prevzatia z oblasti remeselnej výroby, miestnej správy, trhu a obchodu, súdnictva, baníctva i z ďalších oblastí bežného každodenného života. Uvedieme niekoľko príkladov: *frištik* (raňajky, nem. *Frühstuck*), *hamor* (kladivo, nem. *Hammer*), *hobel'* (hoblík, nem. *Hobel*), *drišľak* (cedidlo, cedák, nem. *Durchschlag*), *brětvanka/britvanka* (plech na pečenie, nem. *Bratwanne*), *šurc* (zástera, nem. *Schurz*), *ancug* (oblek, nem. *Anzug*), *rašpľovac* (brúsiť, strúhať, nem. *raspeln*), *taľovac* (deliť, nem. *teilen*), *šušter* (obuvník, nem. *Schuster*), *firhang* (záclona, nem. *Vorhang*), *fojtvac še* (dusiť sa, nem. *feuchten*), *dekel', dekl'ovac* (kryť, prikrývať, nem. *deckeln*), *gvint* (závit, nem. *Gewinde*), *šufľatka/šupľatka* (zásuvka, nem. *Schublade*), *rajbac, rajbačka* (prať, nem. *reiben*), *pakovac* (baliť, nem. *packen*), *pl'ac* (miesto, námestie, nem. *Platz*), *varta* (stráž, nem. *Warte*), *nič ňevarta* (= nemá žiadnu hodnotu; nem. *Wert*), *poumivac grati* (umýť riad, nem. *Geräte*), *varštak* (dielňa, pracovné miesto, pracovný stôl v dielni, nem. *Werkstatt*), *na borg* (na úver, nem. *Borg*), *tringel't* (prepitné, nem. *Trinkgeld*), *špajs* (špajza, nem. *Speisekammer*), *šparhet* (sporák, nem. *Sparherd*) a iné.

Prevzatia z maďarčiny. Slovensko-maďarské vzťahy na úrovni jazyka sa utvorili najmä v kontexte kontaktov v spoločnom mnohonárodnostnom uhorskom štáte. Prevzatia z maďarčiny sa do slovenčiny dostávali pri priamom kontakte obidvoch etník, ďalej z administratívnej oblasti i z iných kontaktných situácií: *d'ugoŭ* (zátku, maď. *dugó*), *hordoŭ* (sud, maď. *hordó*), *lopoŭ* (násoska, maď. *lopó*), *furoŭ* (nebožiec, vrták, maď. *fűrő*), *hurka* (jaternica, maď. *hurka*), *šajt* (tlačienka, maď. *sajt*), *šajtoŭ* (lis, maď. *sajtó*), *kapčac* (zapínať, maď. *kapcsol*), *garadiče* (schody, maď. *garádics*), *bečel'ovac/bečal'ovac* (ceniť si, vážiť si, maď. *becsül*), *varoš* (mesto, maď. *város*), *(z)bizovac še* (spoliehať sa, maď. *bizalom*), *bizoŭne* (veru, maď. *bizony*), *keruľa* (zákruta, maď. *kerülő*), *segiň* (úbožiak, maď. *szegény*) a i. Pri maďarských prevzatiach možno špecifikovať aj istú štylistickú diferencovanosť medzi domácim a prevza-

tým slovom. Prevzatia z maďarčiny však po vzniku Československej republiky v roku 1918 sa postupne vytrácali z používania. Tie, ktoré ešte ostali v miestnom nárečí, sa dnes vnímajú ako historizmy a uplatňujú sa napríklad v spomienkových rozprávaniach alebo v iných neštylizovaných ľudových naratívoch, ako napríklad: *forgitou* (ojnica, kľuka, maď. *forгатó*), *temetou* (cintorín, maď. *temető*), *birou* (starosta, maď. *bíró*), *hintou* (koč, maď. *hintó*), *erek* (dedičstvo, grunt, maď. *örök*), *telek* (pozemok, maď. *telek*), *hajou* (čln, loď, maď. *hajó*), *fel'elovac* (odpovedať, hádať sa, maď. *felelet*), *tejteš* (hrádza, maď. *töltés*), *cimbora* (pejor. kumpán, maď. *cimbora*), *pajtaš* (kamarát, maď. *pajtás*), *kerta* (záhrada, maď. *kert*), *rendešni* (poriadny, maď. *rendes*), *neengedovac* (neprijať, nepopustiť, nepoľaviť, maď. *engedett*), *mutatou* (hodinová ručička, maď. *mutató*), *sabouka* (krajčírka, maď. *szabó*), *sokačka* (kuchárka, maď. *szakács*), *badogar* (klampiar, pokrývač, maď. *bádóg*), *moždou* (nádoba na umývanie, maď. *mosdó*), *urfi* (pán, maď. *urfi*), *kišasoňka* (slečna, maď. *kisasszony*).

Nárečová príloha

Nárečová príloha obsahuje čitateľský záznam miestneho dialektu, preto sa nepridržiavame princípov presného fonetického prepisu. Usilujeme sa však zaznamenať základné znaky miestneho nárečia, na ktoré sme upozornili v opise. Obidva texty rozprávala v júli roku 2000 rodáčka z Kaluže Anna Maxová, v tom čase 75-ročná.

O viňanskich panoch i o Blatoch pod viňanskim hradom

Pred preveľo rokami, kec išće može i Kaluši ňebulo, ľehla kľatba na viňanski hrad, kotri stoi na verchu nad Blatami. Dneška už ľem Širava ů tich mestoch. Ľem sama voda, kotra aj polouku našoho valala zaľala, kec totu Širavu budovali.

Ta ů tich časoch tak bulo, že viňanski panove šicki do jedneho pouměraľi, ta že už ňebulo komu jak daľej kraľovac nad tim hradom i žemami. Ľem jeden zos tich panou jakiška mladi chlapec ostaů – sam bez rodičov jak paľec na tim švece. NakoŇec ho gu sebe ůžalľi druhi panove, no toti radšej prahlľi po joho majetkoch. Zato ůun, tot mladi pan, uceknuů do šveta i staů še z ňoho vojak, bo ho zverbovalľi. Veľo rokoů u tim vojsku služiů, ta i po vojenčeŇu še daľej ľem po daľekich krajoch blukaů. A kec prišoů dzeŇ, že še mu navracic bulo treba, ta prišoů domoů. Na vojenčiŇe u daľekich krajoch bars pomudreů, ta še zoz ňoho zrobeů preveľiki vraž. A kec ho toti zbačilľi, co ho zoz joho žemoch i zos hradu visobačilľi, richtovalľi še z ňim sudzic za toti žeme i za kaštilľi i hrad. Ňebulo inšej prauďi, ľem tomu mladomu panovi tot hrad navracic, dze ůun zaš počaů zos svojim starodaůnim sluhom bivac. Mladi pan al'e nakoŇec pre toti sprěkoti tak zŇenavidzeů cali švet, že uš Ňechceů zos žadnim druhim šľe-vekom bešedovac. Paru slova, žebi še už načisto neošaľeů, heů-Ňe-tam preruciů zos starim sluhom, kec zos ňim chodziů po Blatoch jakiška žil'e po nococh zbęrac. Jedneho krasneho dŇa prišľi na viňanski hrad panove, kotri u tim kraju pobludziľi. Viňanski pan jim narichtovau preveľiku hoscinu o keľoška chodoch. I pijatiki bulo na stoloch preveľo, že Ňebirovalľi šicko aŇi pojejsc, aŇi popic, zato ponakladalľi do torboů i na vozi hordovi zos vinom, že za drahu pojedza i popiju. Barz toti panove šatovalľi, bo poza pouŇoc še vibraľi z hradu, že idu drahu domoů hľedac. A tot pan jim povedzeů, žebi še puščilľi na Mihaľouški varoš přek Blatoch, bo tadzi prešikovŇe prejdu. Pošidalľi na koŇe i na hintovi, ta i pošľi svoju drahu domoů. No cma bula i može kus požimŇelo, kec od viňanskoho hradu u Blatoch jakiška belauki i dzejaki druhi frejsovi plaminki zbačilľi poskakovac. Ta dumaľi sebe panove, že pastire tam z oucami, abo dajaki druhi ľudze še tamac prechodza. Ta i ůoŇi tim smerom, žebi še na druhi raz Ňestracilľi. A to bula prosto draha do močara. A toti plaminki buů plin, bo i toti indžimire, co pred Širavu

po Blatoch chodzil'i, plin tam mer'jal'i abo vihl'edoval'i. Ňeradno bulo za to ũ tim cemnim nočnim čaše po Blatoch še blukac. Šicki panove ũ tej badžuriŇe pov'jažl'i abo še i potopil'i. Može jakiš dvomi ostal'i pri živoce. Toti panove nič Ňeznal'i, ta aŇi od viŇanskoho pana še o tim nič Ňedoznal'i, že ľem ũ bilodzeŇ še preķ Blatoch prejsc do Mihaľovec može. Druhi ľudze hutor'ia, že u tich Blatoch še i jakiška daŇni valal stracel. Ja o tim aľe nič bľižej Ňečula aŇi ot svojej maceri, ľem tel'o, že na Kračun ũ šveti večar, kec svojo ucho gu žemi priložiš, dzvoni budzeš čuc. Ta poprobuj.

Jak Isus Christos i svati Peter viplaciľi bohatsu gazdiŇu

Kec išče Isus Christos po žemi z apoštolami chodziŭ, prišoŭ raz do kraju, dze žila jedna chudobna žena. Ňemala Ňičoho. Bivala ũ starej chiži a Ňeznala aŇi co veľo peŇež znači. Isus tam učiŭ ľudzi. Ta še zmerkalo a bulo mu treba z apoštolami ũ dakoho prenocovac. I vibraŭ sebe chižu tej ženi. Prišoŭ gu domu i hutori jej, ta ja dŇeš budu ũ tvojej chiži z apoštolami nocovac. I preľekla še bars tota osoba, bo Ňeznala, či ma kolačok peč, aľe muki dostatok Ňemala, či ratotu napražic, aľe od troch kur še jej veľo vajec neŭdavalo. Mala ŭona ũ šifoneru odloženi jeden Ňe-veľiki harčičok masci. Ta sebe povadžela, že najľepši zrobi, kec jim navari fajnej kurecej poľiŭki. I žebi dobra tota poľiŭka bula, zapravila do Ňej majs co ũ harčičku mala. Isus še z apoštolami najit i ũ harčku ostalo kuščičko poľiŭki. Ta i ŭon prikazaŭ Petroj, naj masni oka na verchu tej poľiŭki ũ harčku porachuje. Ta Peter jich narachovaŭ višo pejscesto. I Judaš buŭ tedi z apoštolami, ta z miška dzeŇ še peŇežami, co kolo sebe furt nošiŭ, viplaciŭ pejesto zlati za hoscinu.

I na druhi dzeŇ še Isus strimaŭ u tim valaľe. I rozŇeslo še, že teraz še Isus pujdze z apoštolami navečer'iac do druhej ženi. No ŭona bula bohata i mala šickoho dostatok. I povedzela sebe, žebi vecej zarobila, že navari tiš kurecej poľiŭki a že do Ňej priľeje ľepši harčičok masci, žebi še na Ňej veci okoŭ ukazalo. Ňesanovala tedi pomascic. I teraz ũ harku, kec še šicki zos Isusom ponajidaľi, kus ostalo, ta Isus poslaŭ Petra, žebi toti masni oka na poľiŭkoj porachovaŭ. A Peter jak čita, tak rachuje, ta narachovaŭ ľem jedno veľiki masni oko a Judaš viplaciŭ ľem jeden zlati. Dumala sebe bohata žena, že zos svojim lakomstvom še nad chudobnim zvojuje, abo že pred Bohom zos svojim hamisstvom zbohatnuc še jej ŭda.

Literatúra:

DORULA, Ján: Slováci v dejinách jazykových vzťahov. Bratislava 1977.

DORULA, Ján: Tri kapitoly zo života slov. Bratislava 1993.

DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, Júlia: Kapitoly zo slavistiky I. II. Prešov 2001, 2008.

KRAJČOVIČ, Rudolf: Vývin slovenského jazyka a dialektológia. Bratislava 1988.

KOVÁČOVÁ, Viera: Súčasná podoba sotáckych nárečí v komunikácii obyvateľov severovýchodného Zemplína. In Patráš, Vladimír (ed.): Súčasná jazyková komunikácia v interdisciplinárnych súvislostiach. Banská Bystrica 2004.

KOVÁČOVÁ, Viera: Sotácke nárečia severovýchodného Zemplína z aspektu petrifikácie a nivelizácie. Ružomberok: Katolícka univerzita, 2010.

LIŠKA, Jozef: K otázke pôvodu východoslovenských nárečí. Martin 1944.

LIPTÁK, Štefan: Príspevok k sotáckej problematike vo východoslovenských nárečiach. In: Jazykovedný zborník 2. Bratislava 1969, s. 13-23.

LIPTÁK, Štefan: K prízvukovým pomerom na rozhraní západoslovanského a východoslovenského jazykového územia. In: Slavistické štúdie jazykovedné. Bratislava 1969, s. 19-34.

LIPTÁK, Štefan: Západoslovansko-východoslovanské jazykové pomedzie a P. J. Šafárik. In: Pa-

- vol Jozef Šafárik v slovenskej a českej slavistike. *Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae*. Košice 1993, s. 205-209.
- LIPTÁK, Štefan: Nárečie. In: *Dejiny Vranova nad Topľou*. Košice 1992, s. 145-150.
- LIPTÁK, Štefan: Základné črty stropkovského nárečia. In: J. Beňko a kol.: *Stropkov*. Monografia mesta. Martin 1994, s. 289-303.
- MAJTÁN, Milan: *Názvy obcí Slovenskej republiky. Vývin v rokoch 1773-1997*. Bratislava 1998.
- ПАНЬКЕВИЧ, Иван: *Українські говори Підкарпатської Русі і сумежних областей*. Praha 1938.
- SLÁVIK-NERESNICKÝ, Juraj: *Almanach Literárneho odboru Matice slovenskej v Košiciach*. Košice 1928.
- STANISLAV, Ján: *Pôvod východoslovenských nárečí*. Bratislava 1935.
- ŠTOLC, Jozef: *Slovenská dialektológia*. Bratislava 1994.
- ТРУБАЧЕВ, О: *Этимологический словарь славянских языков*. Moskva 1974-2004.
- ULIČNÝ, Ferdinand: *Dejiny osídlenia Užskej župy*. Prešov 1995.
- VARSÍK, Branislav: *Slovanské (slovenské) názvy riek na Slovensku a ich prevzatie Maďarmi v 10.-12. storočí. Príspevok k etnogenéze Slovákov*. Bratislava 1990.
- ŽEŇUCH, Peter: *Cirkevná slovančina vo východoslovenskom kultúrno-historickom a jazykovom priestore*. In: *Historický časopis*, 1998, roč. 46, s. 649-662.
- ŽEŇUCH, Peter: *Cirkevná slovančina v bohoslužobnej praxi Slovákov byzantsko-slovanského obradu na východnom Slovensku*. In Doruľa, Ján (ed): *Slovensko-rusínsko-ukrajinské vzťahy od obrodu po súčasnosť*. Bratislava 2000, s. 231-274.
- ŽEŇUCH, Peter: *Medzi Východom a Západom. Byzantsko-slovanská tradícia, kultúra a jazyk na východnom Slovensku*. Bratislava 2002.
- ŽEŇUCH, Peter – VASIL, Cyril: *Cyrillic Manuscripts from East Slovakia. Slovak Greek Catholics: Defining Factors and Historical Milieu / Cyrilské rukopisy z východného Slovenska. Slovenskí gréckokatolíci, vzťahy a súvislosti. Monumenta Byzantino-Slavica et Latina Slovaciae. Vol. I. Roma – Bratislava – Košice 2003*.
- ŽEŇUCH, Peter (ed.): *Cyrilské a latinské pamiatky v byzantsko-slovanskom obradovom prostredí na Slovensku*. Bratislava 2007.
- ŽEŇUCHOVÁ, Katarína: *Ľudové rozprávky z východného Slovenska v kontexte religiózneho myslenia*. In Doruľa, Ján (ed.): *Slovenská, latinská a cirkevnoslovanská náboženská tvorba 15.-19. storočia*. Bratislava 2002, s. 355-368.
- ŽEŇUCHOVÁ, Katarína: *Samuel Cambel na pomedzí vedných disciplín: zberateľské dielo Samuela Cambela v kontexte výskumu ľudovej prózy na Slovensku*. Bratislava – Martin 2009.

SPRÁVY A RECENZIE

K životnému jubileu hudobného historika Ladislava Kačica

Koncom mája oslávil okružle životné jubileum muzikológ a vysokoškolský pedagóg Mgr. art. Ladislav Kačic, PhD., od roku 1997 vedecký pracovník Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV, pôsobiaci pedagogicky na Hudobnej a tanečnej fakulte Vysokej školy múzických umení v Bratislave. Ako popredný slovenský hudobný historik so zameraním na obdobie baroka a klasicizmu je uznávaným odborníkom doma aj v zahraničí. Svojimi pracovnými výsledkami sa začlenil do stredo európskeho výskumného priestoru, kde patrí k rešpektovaným znalcom starej hudby a jej interpretácie. Vďaka interdisciplinárnym presahom do viacerých spoločenských a humanitných vied patrí k žiadaným spolupracovníkom medziodborovo orientovaných výskumných projektov a prierezových tém, pričom tento svoj potenciál plne využíva na svojom terajšom pracovisku s interdisciplinárnym zázemím.

Ladislav Kačic (nar. 27. 5. 1951 v Novom Meste nad Váhom) je absolventom Katedry hudobnej teórie Hudobnej fakulty VŠMU v Bratislave, kde študoval v rokoch 1969–1974. Kombinácia hudobnej teórie a hudobnej historiografie v profesionálnom školení muzikológa viedla uňho k zvýšenej pozornosti nielen voči hudobnému repertoáru a jeho skladbe, ale najmä voči hudobnej štruktúre. Ladislav Kačic už počas vysokoškolských štúdií cieľavedome usmerňoval svoj záujem na starú hudbu, s ktorou sa dostal do kontaktu ako študent gymnázia v hudobne priaznivom prostredí rodného mesta, neskôr vo vzácnjej kultúrno-umeleckej atmosfére domu Jána Albrechta na Kapitulskej ulici v Bratislave. Vzťah k aktívnemu muzikóvaniu, spočiatku vďaka hre na hudobnom nástroji (viola, husle) a neskôr vo forme odbornej spolupráce so súbormi a interpretmi starej hudby Ladislava Kačica neopustil počas celej doterajšej profesionálnej dráhy muzikológa. Motivoval ho ku komplexnému prístupu hudobného historika k hudbe v jednote hudobnej štruktúry a prednesu.

V rokoch 1973–1982 pôsobil Ladislav Kačic ako redaktor hudobného vydavateľstva Opus, kde viedol redakciu hudobní a kníh o hudbe. Od roku 1982 je pracovníkom Slovenskej akadémie vied v Bratislave, keď nastúpil do Oddelenia hudobnej histórie Ústavu hudobnej vedy SAV (pôvodne sekcia Umenovedného ústavu SAV). Vo vtedajšom, vedecký a kultúrny inšpiratívnom prostredí mal možnosť spolupracovať s významnými osobnosťami slovenskej muzikológie, ktorí svojou výskumnou prácou reprezentovali vysoký štandard súdobej hudobnej histori-

ografie – s Dr. Richardom Rybaričom a Dr. Pavlom Polákom. Ladislav Kačic je dnes jedným z mála kolegov, ktorí udržiujú vedomie kontinuity s touto významnou fázou vývinu slovenskej hudobnej historiografie, počas ktorej sa formovala predstava o práci hudobného historika v podobe širokého záberu profesionálnych aktivít rozvíjaných na interdisciplinárnej báze. Táto predstava zahŕňala spoluprácu nielen medzi viacerými odbormi hudobnej vedy, ale aj so všeobecnou historiografiou, literárnou vedou a históriou, lingvistikou, etnológiou či vedami o umení.

Roku 1997 prešiel Ladislav Kačic do Slavistického kabinetu SAV, neskôr Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV. Našiel tu odborne aj ľudsky prajné prostredie, kde mohol prehĺbiť výskum hudby 17. a prvej polovice 18. storočia, zasadený do problematiky kultúry cirkevných rádov, vzťahov k slovanským etnikám i k nemeckej a latinskej kultúre. Kontakty so svojim pôvodným pracoviskom však neprerušil a podnes patrí k našim kolegom z externého prostredia, ktorí dlhodobo spolupracujú na grantových projektoch Ústavu hudobnej vedy SAV z oblasti hudobnej histórie aj na širšie koncipovaných výskumných témach s medziodborovým zameraním.

Pedagogicky pôsobí od roku 1999, spočiatku na Štátnom konzervatóriu v Bratislave, od roku 2001 na Katedre teórie hudby Hudobnej a tanečnej fakulty VŠMU, kde vedie kurzy z dejín slovenskej a európskej hudby. Študenti našli v ňom obetavého učiteľa so širokým rozhľadom, ktorý poznatky o hudbe sprostredkúva v syntetizujúcich kontextoch, s jemu vlastným príznačným zanietením pre hudbu.

Ladislav Kačic predstavuje typ hudobného historika, ktorý rozvíja základný a aplikovaný výskum rovnomerne na viacerých úrovniach vedecko-výskumnej práce. Jeho aktivity zahŕňajú široké spektrum činnosti od heuristickej práce cez transkripcie ako prepisy (resp. rekonštrukcie) hudobných diel do modernej notácie, ktoré vyúsťujú do pramenno-kritických edícií a zvukových vydání v našťudovaní súborov a interpretov starej hudby. Stali sa základom hodnotenia repertoáru, žánrovej skladby a hudobného štýlu baroka a raného klasicizmu ako východísk syntetického spracovania dejín hudby na Slovensku, interpretovaných v stredo európskom kontexte. K jeho reprezentatívnym prácam patria početné štúdie (napr. *Missa franciscana der Marianischen Provinz im 17. und 18. Jahrhundert* 1991; *Vom Klavierdivertimento zur Sonate. Zur Genese des klassischen Stils in der Slowakei* 1994; *Die Parodievertonung der Psalmen aus der 2. Hälfte des 18. Jahrhunderts* 1994; *Der Barockstil in der Slowakei (Konzeptionen – Periodisierung – Probleme)* 1997;

P. Gaudentius Dettelbach OFM (1739-1818). Leben und Werk 1998; *Evangelische und katholische Kirchenmusik des 17. und 18. Jahrhunderts in der Slowakei und ihre Verbreitung in Südosteuropa* 2003; *Musik zur Zeit der Preßburger Krönungsfestlichkeiten (1563-1830)* 2004; *Mitteleuropäische Kontexte der Franziskaner-Musikkultur im 17.-19. Jahrhundert* 2004 a i.), kapitoly v monografiách (*Hudba baroka*, in: *Dejiny slovenskej hudby od najstarších čias po súčasnosť* 1996), knižné publikácie (*Dejiny hudby III. Barok* 2008) a pramenné notové edície (*P. Georgius Zrunek OFM: Missa I pro Festis Natalitius ex Harmonia pastoralis* 1993; *P. Pantaleon Rošovský OFM: Vesperae bacchanales* 1994; *Organová hudba na Slovensku v 17. a 18. storočí* 1996; *Pestrý zborník – Tabulatura Miscellanea* 2005 atď.). L. Kačic patrí k hudobným historikom, ktorí úspešne vstupujú do interdisciplinárnej spolupráce aj preto, že dokázal spojiť náročné heuristické bádanie s uvažovaním v širokých historicko-vývinových, umeleckých, kultúrnych a spoločenských dimenziách.

Na tomto mieste si dovoľím osobnú spomienku. Pri mojom nástupe do Ústavu hudobnej vedy SAV začiatkom 90. rokov patrilo Laco Kačic ku kolegom, ktorí mi pomohli s veľkou prajnosťou adaptovať sa na nové prostredie aj na náročnú prácu muzikológa v základnom výskume. Podnes ostal pre nás viacerých kolegom, ktorý je vždy ochotný podeliť sa so svojimi poznatkami, nezištné a trpezlivo s nami konzultovať a zároveň v zásadných otázkach zaujať nekompromisný postoj. Pri príležitosti jeho životného jubilea mu úprimne želim nielen za seba, ale aj za všetkých jeho bývalých a terajších kolegov veľa pracovnej energie a objavovateľských dobrodružstiev pri oživovaní našej hudobnej minulosti.

Hana Urbancová

Docent Dezider Kollár osemdesiatročný

„Uč nás tak počítať dni života,
aby sme múdre srdce získali“
(Ž 90, 12)

Koncom marca tohto roku oslávil svoje osemdesiatiny doc. PhDr. Dezider Kollár, CSc., výrazná osobnosť slovenskej rusistiky, vedec, pedagóg i redaktor. Napriek už dávnejšiemu odchodu na zaslúžený odpočinok nezostal odpočívať na vavrínoch, ale svoje úctyhodné jubileum uviť v plnom pracovnom nasadení.

Dežko, ako ho familiárne nazývajú priatelia a kolegovia, je vzácna osobnosť so širokým kultúrnym rozhľadom, ktorá žije jazykom a v jazyku prejavuje aj svoju nevšednú kreativitu. Celý jeho život je spätý s odhaľovaním tajomstiev a odkrývaním hĺbok jazyka, ako sa sám poeticky vyjadril vo svojej esejistickej reflexii o krásach lexikografie (*Krása lexikografie*, 2001).

Rodák z Hronca (okr. Brezno; nar. 29. 3. 1931), po stredoškolských gymnaziálnych štúdiách v Brezne a Bratislave absolvoval štúdium ruštiny a slovenčiny na Filozofickej fakulte Slovenskej univerzity v Bratislave a Filologickú fakultu Karlovej univerzity v Prahe (1950-1955) a ešte ako študent naštartoval svoju vedeckú dráhu v Ústave slovenského jazyka SAV (1954). Významnú úlohu pri formovaní jeho vedeckého profilu zohrala spolupráca s prof.

A.V. Isačenkom, pod ktorého vedením obhájil vedeckú hodnotu kandidáta filologických vied (1959). Titul PhDr. získal v roku 1966, vedecko-pedagogickú hodnotu docenta dosiahol v roku 1975, keď sa habilitoval prácou *Sémantika slova (z hľadiska konfrontačnej analýzy a lingvodidaktiky)* na Filozofickej fakulte UK v Bratislave. Od roku 1985 do roku 1995 pôsobil ako vedúci vedecký pracovník v SAV.

Bohatý a plodný život docenta D. Kollára profilujú najmä dve oblasti pôsobnosti — vedecko-organizačná a pedagogická. Ako vedec stál pri zrode modernej slovenskej dvojazyčnej lexikografie a pomáhal klásť jej vedecké základy. V čase formovania tzv. bratislavskej lexikografickej školy patrilo k organizátorom celoštátnych teoretických lexikografických konferencií (Piešťany 1959, Smolenice 1970 a 1987). Predovšetkým však treba vyzdvihnúť jeho teoretický prínos k rozpracovaniu pojmu „prekladový význam“, ktorý je podstatou teórie slovenskej dvojazyčnej lexikografie a ktorý našiel ohlas nielen doma, ale aj v zahraničí (*Prekladový význam — jeho podstata a problémy*, 1970; *Špecifikum systémového opisu lexiky v konfrontačnom pláne*, 1974 a ďalšie). Osobitne treba podčiarknuť jeho výrazný vklad do najväčších projektov slovenskej lexikografie, či už v pozícii autora koncepcii, spoluautora alebo vedeckého redaktora (*Veľký rusko-slovenský slovník II.—V.*, 1963-1970 — vedecký redaktor; *Veľký slovensko-ruský slovník I.*, 1976 — hlavný redaktor; *Slovensko-ruský slovník*, 1976 — spoluautor; *Rusko-slovenský slovník* 1989 — spoluautor). Skromný a pracovitý docent Dezider Kollár zostáva aj dnes verný svojej láske lexikografii, venuje sa nielen otázkam lexikografickej teórie (*Teória prekladového ekvivalentu a súčasná lexikografická prax*, 1999; *Problémy odborného prekladového slovníka*, 1999; *Čo v sebe skrýva pojem „všeobecný dvojazyčný prekladový slovník“*, 2008), ale najmä praktickej tvorbe odborných i všeobecných prekladových slovníkov (v spoluautorstve s T. Grigorjanovou *Slovensko-ruský právnicko-ekonomický slovník*, 2000, jeho rusko-slovenská verzia je pripravená do tlače; *Rusko-slovenský slovník*, *Slovensko-ruský slovník*, 2006; *Slovensko-ruský slovník I.-II.*, 2011). Od samého začiatku prac na viacvázkovom Bulharsko-slovenskom slovníku pripravovanom v Slavistickom ústave Jána Stanislava SAV spolupracuje na jeho realizácii ako vedecký redaktor (prvý zväzok slovníka vyšiel v roku 2004 a získal prestížne medzinárodné ocenenie Jednoty tlmočníkov a prekladateľov v Prahe — prvú cenu v súťaži *Slovník roka* 2005).

Bádateľské aktivity docenta Dezidera Kollára však majú oveľa širšie rozpätie — zaberajú rozličné otázky dejín ruského jazyka (*Očerk drevnejšej istorii slovosloženija v russkom jazyke*, 1959; *K istorii razvitiia slovarnogo sostava russkogo jazyka*, 1966), konfrontačného výskumu jazykových rovin súčasnej ruštiny a slovenčiny (*Konfrontácia spisovnej slovenčiny a spisovnej ruštiny*, 1975; *Sémanticko-*

-*derivacné problémy ruských a slovenských adverbii*, 1981; *Medzijazyková homonymia*, 1982; *Človek v zrkadle ruskej a slovenskej frazeológie*, 1985 a i.), venujú sa aj dynamike vývinu slovenského a ruského jazyka (*Pohyb v slovnej zásobe súčasnej spisovnej ruštiny*, 1991; *Súčasný vývojové tendencie ruštiny*, 1997; *Súčasný trendy v preberaní slov (na ruskom a slovenskom materiáli)*, 2001, atď.).

Nemenej záslužná je aj pedagogická práca docenta D. Kollára, ktorou sa pričínil o rozvoj štúdia rusistiky ako dlhoročný prednášateľ rozličných lingvistických disciplín na Pedagogickej fakulte UK v Trnave (1970-1984, zastával aj funkciu vedúceho katedry, neskôr prodekan pre výchovno-vzdelávaciu činnosť), organizačne i pedagogicky sa venoval jazykovej príprave vedeckých aspirantov i mladých vedeckých pracovníkov na Katedre jazykov SAV (1984, pôsobil ako vedúci katedry), v Inštitúte pre výchovu vedeckých pracovníkov SAV (1985-1990, účinkoval ako vedúci katedry i zástupca riaditeľa) a v Inštitúte jazykov SAV (1990-1995, zastával post riaditeľa ústavu). Za vedecký rast mladej generácie zodpovedal aj ako člen viacerých odborných a kvalifikačných komisií.

Osobitne treba oceniť jeho účinkovanie v edičných i redakčných radách odborných časopisov a zborníkov (Československá rusistika, Ruštinár, Lingvistika I. zb.; Philológia I.-IV.), najmä však jeho účinkovanie v redakcii časopisu *Slavica Slovaca* (v rokoch 1966-1970 výkonný redaktor jazykovednej časti a v rokoch 1988-1991 hlavný redaktor jazykovednej časti časopisu).

K osobnostným kvalitám nášho jubilanta neodmysliteľne patrí obdivuhodný optimizmus, žičlivosť a tolerancia spojená s noblesou duchovného aristokrata a príležitostne neraz prejavovým poetickým talentom.

Deziderovi Kollárovi patrí vďaka aj za ochotu, s akou sa delí o svoje bohaté lexikografické skúsenosti s nastupujúcou generáciou lexikografov. Želáme mu ďalšie roky pevného zdravia, tvorivej energie a trezlivosti pri dokončovaní začatých pracovných projektov. Mnohaja leta!

Mária Košková

Za profesorom Šimonom Ondrušom

8. januára 2011 stratila slovenská jazykoveda významného slovenského jazykovedcu profesora PhDr. Šimona Ondruša, CSc.

Profesor Šimon Ondruš sa narodil 27. 10. 1924 v Kľčove na Spiši, v okrese Levoča, v blízkosti Spišského hradu a Spišskej Kapituly. Študoval v Bratislave na Filozofickej fakulte Slovenskej univerzity (dnešná UK) v rokoch 1946-1950 odbor slovenský jazyk a filozofia. Na svojej materskej fakulte od roku 1950 až do roku 1990 aktívne pôsobil ako vysokoškolský pedagóg, od roku 1967 ako profesor. To znamená, že s Univerzitou Komenského bol pracovne spojený viac ako 40 rokov svojho života.

Na Katedre slovenského jazyka prednášal historické slavistické disciplíny, porovnávaciu slavistiku a vše-

obecnú jazykovedu. V roku 1964 sa zaslúžil o založenie Katedry slavistiky a indoeuropeistiky, ktorú aj viedol do roku 1986. Katedra má dnes pomenovanie *Katedra slovenských filológií* a vychováva absolventov bakalárskeho, magisterského a doktorandského štúdia v slavistických odboroch a v odbore prekladateľstvo-tlmočníctvo. Po odchode z Univerzity Komenského, po dosiahnutí dôchodkového veku, pracoval profesor Šimon Ondruš až do roku 2004 ako vysokoškolský pedagóg na Katedre slovenského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave.

Okrem pedagogického pôsobenia bol profesor Šimon Ondruš v rokoch 1961-1962 prodekanom FiF UK a v rokoch 1963-1965 jej dekanom. Neskôr v Trnave bol predsedom Akademického senátu. Stál pri zrode letnej školy slovenského jazyka, literatúry a kultúry, dnes známej ako *Studia Academica Slovaca* (SAS), kde pôsobil ako riaditeľ a zástupca riaditeľa. V rokoch 1963-1965 bol podpredsedom Združenia slovenských jazykovedcov pri Slovenskej akadémii vied, v roku 1970 bol zvolený za predsedu Slovenského komitétu slavistov. Zásluhy má aj pri vydávaní slavistického časopisu *Slavica Slovaca*, kde bol v rokoch 1966-1970 predsedom jazykovednej časti redakčnej rady. Od roku 1974 pôsobil ako člen Vedeckého kolégia jazykovedy SAV a od 1975 bol členom Vedeckého kolégia pre jazykovedu a vedy o literatúre a umení. Okrem toho bol predsedom i členom rozličných komisií pre obhajoby kandidátskych a doktorských dizertačných prác vo vedných odboroch porovnávacia indoeurópska jazykoveda, slovanské jazyky, všeobecná jazykoveda, jazykoveda konkrétnych jazykových skupín — slovanské jazyky, resp. súčasný nemecký jazyk, v roku 1996 bol členom Ústrednej jazykovej rady pri Ministerstve kultúry Slovenskej republiky.

Niekoľko rokov strávil v zahraničí. V rokoch 1959-1961 bol lektorom slovenského jazyka na Univerzite Lajoša Košúta v Debrecíne v Maďarsku a v rokoch 1968-1970 hosťujúcim profesorom českého a slovenského jazyka na univerzite v Kolíne nad Rýnom. Na obidvoch pracoviskách propagoval a pozitívne zviditeľňoval slovenčinu, slovenskú jazykovedu a slovenskú literatúru i kultúru. Popri pedagogickom pôsobení udržiaval kontakty so zahraničím aj ako člen jazykovedných spoločností (Societas Linguistica Europaea, Wiener Sprachgesellschaft, Magyar nyelvudományi társaság a pod.), od roku 1981 bol členom výboru československo-bulharského priateľstva pri Československej spoločnosti pre medzinárodné styky v Prahe. Za túto činnosť dostal v roku 1975 od Bulharskej ľudovej republiky štátne vyznamenanie *Cyrl a Metod I. stupňa*. Aj Poliaci si vážili jeho záslužnú pedagogickú činnosť a v roku 1998 mu udelili vysoké pedagogické vyznamenanie *Medal Komisji Edukacji Narodowej*. Na domácej pôde mu bola za záslužnú prácu v slavistike v roku 1998 udelená prémia Eugena Paulinyho, v roku 2008 získal čestný titul *doctor honoris causa* na Univerzite sv. Cyrila a Metoda v Trnave. Necelý rok pred smrťou (30. 4. 2010) mu Nadácia Matice slovenskej udelila Cenu Ľudovíta Nováka.

Vo svojej vedecko-pedagogickej činnosti sa profesor Šimon Ondruš zameriaval najmä na tri vedeckovýskumné oblasti: slavistiku a indoeuropeistiku, etymológiu a všeobecnú jazykovedu vrátane dejín jazykovedy. Jeho srdcovou záležitosťou však bol etymologický výskum, v ktorom nadväzoval na teoretické poznatky E. Benvenista a J. Kuryłowicza. Ich teóriu aplikoval v etymológiách mnohých slovenských apelatív a proprií – vodné toky, názvy obcí, vrchov, osoby, remeslo, umenie, cirkevné pomenovania, peniaze, nástroje, jedlá atď., zaujímali ho aj slovenské a slovenské slová v maďarčine. Jeho originálne výklady s etymologickou problematikou vychádzali najskôr v odborných časopisoch, v dennej tlači a na stránkach Slovenských pohľadov, Literárneho týždenníka a neskôr boli knižne vydané v trojväzbovom diele pod názvom *Odtajnené trezory slov* (2000, 2002, 2004). V tomto diele sa snažil populárno-náučným štýlom priblížiť Slovákom pôvod mnohých lexikálnych jednotiek. Profesor Šimon Ondruš zastával názor, že väčšina z nich je slovenského alebo indoeurópskeho pôvodu.

Jeho vysokoškolské učebnice a skriptá, ako *Úvod do štúdia jazykov* (v spoluautorstve s J. Sabolom, 1981, 1984, 1987), *Úvod do slavistiky* a v maďarčine vydané *Szláv népek és nyelvek* pozná väčšina absolventov slovakistiky a slavistiky. Aj keď už uplynulo viac ako 30 rokov od ich vydania, stále kolujú medzi študentmi a patria medzi základnú literatúru filologických odborov, o čom svedčí aj viacero vydaní uvedených učebných pomôcok.

V mladosti sa profesor Šimon Ondruš venoval aj literatúre; publikoval literárne príspevky v rozličných časopisoch. Aj neskôr, už ako známy jazykovedec, sa živo zaujímal o literatúru a bol členom Spolku slovenských spisovateľov. Mnohí spisovatelia prichádzali za ním na katedru porozprávať sa, získať nové informácie o jazyku i o jeho názoroch na literatúru a kultúru.

Posledná rozlúčka s týmto významným slovenským jazykovedcom sa konala 14. januára 2011 na Martinskom cintoríne v Bratislave, kde je aj pochovaný. Na jeho poslednej ceste ho prišli odprevadiť nielen jeho najbližší, ale aj mnohí kolegovia a priatelia a taktiež jeho rodáci spod tatranských štítov. Jeho život sa skončil, ale jeho dielo ostáva žiť a bude mať určite mnohých nasledovníkov.

V profesorovi Šimonovi Ondrušovi stráca slovenská i slovenská vedecká a akademická obec významnú osobnosť. Ostáva však živý v spomienkach jeho dávnych študentov ako otcovsky tolerantný, starostlivý, ľudský a láskavý učiteľ. Svedčí o tom aj fakt, že jeho prednášky boli medzi akademickou mládežou obľúbené a prednáškové miestnosti vždy plné. Profesor mal študentov rád, cítil sa medzi nimi veľmi dobre a mnohí za ním prichádzali aj po rokoch. V spomienkach najbližších kolegov ostáva ako prísny vedúci nevyvyšujúci sa svojimi vedomosťami, neraz kriticky diskutujúci a ostro polemizujúci, no priateľský a citlivý človek.

Češť jeho pamiatke!

Marta Pančíková

Správa z konferencie

Jazykové, literárne a etnické súvislosti kresťanskej kultúry

24.-26. novembra 2010 sa na pôde Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV v Bratislave uskutočnila medzinárodná vedecká konferencia *Jazykové, literárne a etnické súvislosti kresťanskej kultúry*. Sympóziu organizoval pripravil Slavistický ústav Jána Stanislava SAV v spolupráci s Ústavom etnológie SAV, Inštitutom slavianskeho jazyka a literatúry Matice slovenskej. Realizované vedecké podujatie sumarizovalo výsledky prvej etapy riešenia medzinárodného vedeckého projektu *Naratívna každodennosť v historicko-etnologickej a lingvistickej perspektíve* a zároveň bolo súčasťou *Roka kresťanskej kultúry 2010 na Slovensku*. Pozornosť sa venovala niektorým kultúrnym premenám a transformácii pod vplyvom politických zmien v spoločnosti, globalizačným tendenciám, prejavom kultúrnej identity a uniformity a aktuálnym aspektom ohrozenia národných kultúrnych špecifik.

Účastníci konferencie z Ruska, Bieloruska, Bulharska, Česka, Fínska a Slovenska sa vo svojich príspevkoch venovali jazykovým, etnickým, literárnym, folkloristickým, historickým, kulturológickým i konfesijným aspektom kresťanskej kultúry, ktorá spolu so svojimi osobitosťami – cirkevnými, konfesijnými, národnými i obradovými tradíciami predstavuje trvalo platnú a aktuálnu hodnotu. Kresťanstvo sa v európskom kontexte uplatňuje v dimenziách kultúrneho dedičstva, udržiava sa v národnej i celoeurópskej pamäti. Tradičná kultúra je pevnou súčasťou európskej kresťanskej kultúry, preto sa uplatňuje vždy ako tvorivý impulz, inšpiratívny vzor, identifikačný faktor modernej kultúry v jej sociálnej, historickej, symbolickej, náboženskej a politickej dimenzii.

Po úvodných privítaniach príhovoroch riaditeľa Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV Petra Žeňucha a riaditeľky Ústavu etnológie SAV Gabriely Kiliánovej pracovnú časť podujatia otvorila Zuzana Profantová príspevkom *Sakrálna a profánna v každodennej kultúre*. Poukázala na postupné sekularizačné trendy v spoločnosti od 18. storočia, osobitnú pozornosť však venovala najmä ideologicky zameranej ateizácii spoločnosti v období komunistickej diktatúry v Československu. Podľa slov Zuzany Profantovej dochádza napriek politickej snahe desakralizovať a likvidovať všetky prejavy náboženstva k posunu na úrovni transformácie náboženstva (aj kresťanského). Pôvodná podstata náboženskej spirituality zostáva, no mení svoju tvár, čo možno sledovať napríklad na prejavoch kresťanskej identity. Potreba sakrálneho sa v spoločnosti vždy javí ako antropologická konštanta.

Príspevok Eleny S. Uzeňovovej *Сакральное и профанное в традиционной культуре Закарпатье (по материалам экспедиции 2010)* sumarizuje výsledky terénnych výskumov realizovaných v zakarpatskej oblasti na Ukrajine. Cieľom výskumu bolo zaznamenať synchrónny obraz o nárečových pomenovaniach vybraných

javov miestnej duchovnej kultúry. Pomocou areálových metód výskumu autorka objasňuje pôvod sledovaných lexikálnych a kultúrnych javov v užhorodskom regióne.

Zuzana Beňušková v príspevku *Znakový systém konfesijných osobitostí ako súčasť každodennej kultúry* predstavila výsledky terénneho výskumu zameraného na prejavy náboženskej identity a medzikonfesijných vzťahov vo vybraných lokalitách na Slovensku. Poukázala na niektoré aspekty, ktorými náboženstvo môže ovplyvniť kultúru a integritu lokálneho spoločenstva dediny v podmienkach transformácie spoločnosti na prelome 20. a 21. storočia na Slovensku.

O komparatívny prístup k folklórnemu materiálu sa pokúsila Marina M. Valencova v príspevku *Реликты магического поведения в ежедневной коммуникации и их речевое отражение (на материале русского и словацкого языков)*. Bádateľské úsilie autorky hľadať archetypálne významy sa koncentrovalo na frazeologický systém obidvoch jazykov, na súbor povier, na jazykové formuly, kľatby, zaklinania a gestá. Všíma si archetypálne elementy lexikálnych jednotiek na sémantickej osi protikladov *dobrý čas – zlý čas, pravý – ľavý, pozitívny – negatívny*, napríklad *čierna nedeľa, biela sobota, škaredá streda, nešťastný piatok, stridžie dni; polnoc – nečisté sily majú moc a t.*

Výsledky komparatívneho výskumu frazeologických systémov dvoch slovanských jazykov – bulharčiny a slovenčiny – predstavila bulharská slovákistka Daniela Konstantinova v príspevku *Одраз христјанства а крестјанских норјем в некотјрых булгарских а словенских иронических фраземах*. Z porovnávaných frazeologických systémov referentka vybrala také ironické frázemy, ktoré reflektujú kresťanskú kultúru a kresťanské normy. Hoci poukazuje na niektoré analógie a podobnosti medzi bulharskými a slovenskými frázemami, v závere konštatuje, že najviac je takých frázem, ktoré sú pre každý národný kultúrny systém špecifické.

Z bieloruskej kultúrnej tradície vychádzala Inna Švedova v príspevku *Рай и ад в фольклорных „библейских” нарративах (на белорусском материале)*. Autorka konštatuje, že knižné predstavy o raji a pekle sa v bieloruskej tradícii prelínajú s ľudovými predstavami. Raj je večný život, peklo sú muky večnej smrti. Raj je prežiarovaný svetlom, peklo sa spája so symbolmi blata a podzemia. Tieto axiologické predstavy autorka dopĺňa ukázkami textov z ľudovej tradície.

Výskum tradičnej ľudovej prózy sa stal predmetom záujmu Viktórie Lašukovej (*Religiózne prvky v rozprávárskej tradícii Bielorusov a Slovákov*), ktorá sa usilovala postihnúť paralelné religiózne prvky a ich funkciu v rozprávkovej tradícii Bielorusov a Slovákov. Vychádza z tézy, že religiózne prvky sú neoddeliteľnou súčasťou kultúrnych systémov obidvoch sledovaných národov a súčasne sa v podobe jazykových, sémantických a sujetovo-kompozičných prostriedkov stávajú súčasťou folklórneho zobrazenia sveta aj v rozprávkových žánroch. Komparácia jazyka slovenských a bieloruských rozprávok ukazuje, že religiózne prvky sú výrazom špecifika slovanských kultúr a sú konštantnou súčasťou ich jazykového systému.

Katarína Žeňuchová v príspevku *Tradičné a netradičné podoby ľudovej viery v rozprávačskej tradícii* chápe ľudovú vieru ako výsledok pôsobenia viacerých faktorov viery v rovine individuálne prežívaných foriem v súkromí i v kresťanskom spoločenstve. Prejavujú ľudovej viery s celým komplexom javov, ktoré reflektujú vieru človeka v nadprirodzené, našli výraz v ľudovej rozprávačskej tradícii. Na pozadí folklórneho materiálu zapísaného zberateľmi koncom 19. a začiatkom 20. storočia sa bližšie venuje motívom putovania na sväté miesta v prozaických podaniach, ďalej motívom z okruhu ľúbostnej mágie, analyzuje aj predstavy o nebi a pekle v ľudových prozaických textoch.

Príspevok Hany Hložkovej *Vedecké dielo P. Bogatyriova z pohľadu dejín folkloristiky na Slovensku* načrel do oblasti dejín folkloristického výskumu na Slovensku. Autorka v ňom poukazuje na niektoré osobitosti pôsobenia ruskej emigrácie na Slovensku. Sumarizuje najmä výskumné aktivity ruského vedca P. G. Bogatyriova na Univerzite Komenského v Bratislave. Opiera sa o archívne materiály, o korešpondenciu a publikovanú literatúru o tomto ruskom vedcovi a o jeho pôsobení na Slovensku. Podnes sa P. G. Bogatyriov (i jeho nasledovníci A. Melicherčík a M. Leščák) vníma ako významná postava v dejinách slovenskej folkloristiky aj slavistiky.

Príspevok F. Uspenského *Неканоническое поведение святых в агиографических источниках* bol venovaný problematike prestupovania cirkevných zákonov a pravidiel na príkladoch vybraných hagiografií. Uvádza niekoľko prípadov nekanonického správania sa, ako napríklad slúženie liturgie bez príslušných sviatí, vysvätenie kňazov bez biskupskej vysviacky, udelenie biskupského svätenia žene a pod. Údaje o nekanonickom správaní sa autor príspevku pokladá v sledovaných kánonických textoch za pravdivé a dôveryhodné až vtedy, ak sa o takejto skutočnosti hovorí v dvoch rozličných hagiografických prameňoch.

Otázkam pôvodu byzantskej tradície na Slovensku sa vo svojom referáte *Византийская традиция на территории Словакии и ее кирилло-мелодиевское происхождение* venoval Andrej Škoviera. Vychádza zo súčasných štatistických registrov, ktoré ukazujú, že na Slovensku žije okolo 270 tisíc veriacich byzantsko-slovanského obradu, čo predstavuje 5% z celkového počtu obyvateľov Slovenska. Počiatky byzantsko-slovanského obradu na Slovensku datuje do obdobia 9. storočia a usiluje sa poukázať na okolnosti a príčiny vzniku a existencie byzantsko-slovanského obradu na území Slovenska. Autor prináša prehľad starších prameňov a pamiatok i názory súčasných historikov a teológov, ktorí poukazujú na cyrilometodské korene byzantského rítu na Slovensku.

O tom, že byzantsko-slovanská tradícia je neoddeliteľnou súčasťou slovenského kultúrneho dedičstva, sa účastníci konferencie mohli presvedčiť aj na prehliadke výstavy *Pramene byzantskej tradície na Slovensku*. Výstavu organizačne zastrešili Slavistický ústav Jána Stanislava SAV v spolupráci s Ministerstvom kultúry a cestovného ruchu Slovenskej republiky, s Národným osvetovým centrom a s Gréckokatolíckou cirkvou na Slovensku v rámci

Roka kresťanskej kultúry. Výstava ponúkla návštevníkom konferencie možnosť vidieť faksimile prameňov z korpusu digitalizovaných písomností, ktoré sa podarilo zhromaždiť v Slavistickom ústave Jána Stanislava SAV rokoch 2000-2010 pod vedením P. Žeňucha. Vystavené zväčša rukopisné cyrilské a latinské pamiatky z 15.-20. storočia účastníkom konferencie priblížil Peter Žeňuch v príspevku *Slovenská národná identita a byzantsko-slovenská tradícia a kultúra*. Zdôraznil, že byzantsko-slovenská tradícia je súčasťou kultúrneho vedomia a kresťanskej tradície Slovenska. Svedectvom o kontinuálnom vývine a formovaní byzantskej kultúry a tradície na Slovensku sú aj prezentované cyrilské písomné pramene. Poukázal aj na to, že zjednocujúcou zložkou pre všetkých veriacich byzantsko-slovenského obradu bez ohľadu na ich etnickú i jazykovú príslušnosť (či už ide o Slovákov, Ukrajincov, Rusínov alebo Poliakov) je cirkevná tradícia, liturgický obrad a liturgický cirkevnoslovenský jazyk zapísaný cyrilským písmom. Preto aj liturgický cirkevnoslovenský jazyk, ktorý podnes používajú slovenskí veriaci cirkvi byzantského obradu v súlade s ich jazykovým vedomím, P. Žeňuch pokladá za súčasť slovenskej kultúrnej tradície.

Otázka liturgického jazyka sa stala predmetom záujmu Jána Doruľa v príspevku *Slovenčina a bibličina v evanjelickej cirkvi na Slovensku*. Prezentoval výsledky výskumu slovensko-českých jazykových vzťahov na úrovni liturgického jazyka slovenských evanjelických veriacich augsburského vyznania, ktorí od 16. storočia až do roku 1992 používali pri slávení obradov tzv. bibličinu. Bibličinu ako spontánnu adaptáciu češtiny v prostredí slovenských evanjelikov analogicky prirovnáva k cirkevnej slovančine, ktorá až podnes popri národnom jazyku plní funkciu liturgického jazyka v byzantsko-slovenskom obradovom prostredí.

Aj príspevok hudobného historika Ladislava Kačica sa venoval uplatňovaniu sa tzv. vernakulárnych jazykov v činnosti rehoľných spoločenstiev (františkáni, jezuiti, piaristi) na Slovensku v 17.-19. storočí, kde popri latinčine ako bohoslužobnom jazyku katolíckej cirkvi získava čoraz väčší význam ľudový jazyk, ktorému rozumel aj nezdedaný človek. Vernakulárny jazyk bol bežným komunikačným prostriedkom rehoľníkov s okolitým svetom. Používanie ľudového jazyka sa týka najmä takých oblastí, ako je kázňová tvorba (literatúra) a školské divadlo jezuitov a piaristov, no dotýka sa aj hudby, na ktorú autor príspevku zamerl osobitnú pozornosť.

Problematicke latinsko-vernakulárnych jazykových a literárnych vzťahov sa v poslednom čase v rámci neolatinistiky a výskumu slovensko-latinských vzťahov na Slovensku venuje stále viac pozornosti. Svorad Zavarský v štúdiu *Kempenského De imitatione Christi v slovanskom prostredí* sa sústreďuje na výskum prekladovej tradície a nábožensko-kultúrneho pôsobenia duchovnej príručky *De imitatione Christi* od Tomáša Kempenského (ok. 1380-1471). Sumarizuje históriu šírenia textu prostredníctvom prekladov v slovanskom i neslovanskom jazykovom prostredí. Na základe porovnania západoslovanského (slovenského) a východoslovanského (ruského) znenia prekladu z druhej polovice

19. storočia upozorňuje S. Zavarský na zaujímavé rozdiely v prekladových tradíciách, najmä na príklade sémantických rozdielov pri prekladaní slovies *imitari* a *sequi*.

Pohľad literárneho vedca a historika na každodennú zbožnosť slovenských evanjelikov v 18. storočí ponúkol príspevok Eriky Brtánovej *Každodenná zbožnosť v literárnom spracovaní evanjelikov v 18. storočí*. Autorka upozorňuje na medzerovitost' výkladu literárnych aj cirkevných dejín v oblasti náboženskej literatúry, ktorá sa u katolíkov i u evanjelikov v 18. storočí v slovenskom jazykovom prostredí vydávala v hojnom počte. Zo širokého spektra literárnych textov vyberá E. Brtánová dve príručky pre každodenné pestovanie osobnej zbožnosti, reprezentujúce kultúrnu a literárnu tradíciu slovenskej evanjelickej komunity augsburského vyznania. Význam obidvoch interpretovaných príručiek vidí predovšetkým v tom, že dokumentujú snahy evanjelikov rozvíjať každodennú osobnú zbožnosť na kultivovanej úrovni.

Pohľad na patrónku Bielorusov prezentuje Ivana Džundová v príspevku s názvom *Jevfrasiňna Polackaja – patrónka Bieloruska a jej obraz v histórii bieloruskej literatúry*. Obraz patrónky Bieloruska, svätej Jevfrasine, láka autorov bieloruskej literatúry od najstarších období až podnes. Objavuje sa v dielach najstaršej literatúry i v súčasnej tvorbe. Jevfrasiňa sa stala témou románu, námetom filmového scenára, motívom mnohých prozaických a poetických textov, symbolom viery, národa, vzdelanosti i krajiny.

Alexander Bielicki (*Sedembolestná and the Nation: Constructing a Slovak National History in the Homilies of a Religious Holiday*) venoval pozornosť textom príležitostných homílií slovenských katolíckych duchovných prednesených na sviatok Sedembolestnej Panny Márie (15. septembra), ktorú si Slováci uctievali ako svoju patrónku. Každoročne sa v šaštínskej bazilike Sedembolestnej Panny Márie realizuje národná púť. Autor príspevku podrobil analýze vybrané kázne najvyšších predstaviteľov katolíckej cirkvi na Slovensku a poukázal na úlohu Sedembolestnej Panny Márie, ktorá je významným integračným prvkom národnej identity a histórie Slovákov.

Na osobitné postavenie Matky Božej v kresťanskej cirkvi na Slovensku upozornil aj príspevok Angely Škovierovej *Mariánska úcta na Slovensku a jej odraz v kazateľskej tvorbe D. Mokoša*. Na pozadí rukopisných mariánskych kázni františkánskeho kazateľa Dominika Mokoša (1718-1776) demonštrovala podiel katolíckych rádo v upevňovaní kultu Bohorodičky na Slovensku.

Cieľom príspevku Márie Koškovej *Sémantické aspekty pojmu svätý a ich lexikografické interpretácie* bolo poukázať na potrebu aktualizácie lexikografickej interpretácie pojmu *svätý* vo výkladových slovníkoch súčasného slovenského jazyka. Vo výklade významov slova *svätý* lexikografické príručky ešte nereflexujú v celej šírke jeho funkčné i sémantické zaťaženie. Hoci si autorka príspevku nenárokujú na definitívne riešenie problematiky, snaží sa vymedziť základnú významovú stavbu pojmu *svätý* aj vzhľadom na niektoré historicko-kultúrne aspekty.

Peter Mulík, autor príspevku *Kresťanský pôvod pomenovania dní v týždni u Slovanov a ich provenienciá*, ponú-

ka pohľad do genézy pomenovania jednotlivých dní týždňa u Slovanov. Zamýšľa sa nad otázkou, či pochádza týždeň a pomenovanie jeho dní z grécko-rímskej civilizácie. V tejto súvislosti sa pokúša aj časovo vymedziť, kedy slovanské národy prevzali tieto lexémy. Pôvod a ustálenie kresťanského sedemdnového týždňa u Slovanov kladie do obdobia, keď Sloviaňa žili ešte vo svojej spoločnej pravlasti.

Viera Žemberová sa v príspevku *Umelecká literatúra a národná kultúra (literárnovedné a noetické súvislosti)* venuje počiatkom i postupnému rozvoju slovenskej národnej kultúry v kontexte výrazových premien umeleckej literatúry. Tento vývin vníma v kontexte tradičných, moderných i postmoderných výrazových prostriedkov ovplyvnených aktuálnou ideológiou či smerovaním.

Z celého spektra osobností slovenskej literatúry 20. storočia púta pozornosť bádateľov osobnosť Vincenta Šikulu (1936-2001). Ľudmila Širokovová v príspevku *Принципы повествования в прозе В. Шиклы и у В. Шукшина* porovnáva rozprávačské postupy dvoch prozaikov, v dielach ktorých sa zraží svet slovenskej a ruskej spoločnosti v kontexte ideologických a umeleckých procesov v druhej polovici 20. storočia.

Príspevok Elly Zadorožňukovej *Революции с определениями: поступь истории и динамика нарративов* upozornil na zaujímavý fenomén prirodzenej závislosti jazyka od historických a ideologických procesov. Autorka na príklade naratívov, ktoré predchádzali alebo sprevádzali tzv. nežné či zamatové revolúcie v Európe, dokazuje flexibilitu jazyka reagovať na zmenu historických a sociálnych procesov. Upozorňuje na skutočnosť, že dokonca i charakter sociálnych a politických zvrátov sa môže odzrkadľovať na dynamike a charaktere jazykových vyjadrení.

Ako vidno z jednotlivých vystúpení referentov, moderná spoločnosť a kultúra vychádza z tradičných kresťanských hodnôt, ktoré sú kľúčovým zdrojom slovenskej a slovanskej kultúry. Odraz kresťanského myslenia tvorí súčasť všetkých foriem kultúrnych prejavov a je neoddeliteľnou zložkou národného vedomia. Bez systematického poznávania tradičných hodnôt a koreňov národnej kultúry nemožno pochopiť ani mnohé súčasné i modernistické religiózne smerovania a prúdy. Institut slavianovedenia Ruskej akadémie vied v rámci projektovej spolupráce edične pripraví knižnú publikáciu, v ktorej budú prednesené referáty publikované v podobe tematicky ucelených štúdií.

V závere možno konštatovať, že snahy organizátorov a referentov o komplementárnosť vedeckého pohľadu pri výskume duchovnej kultúry priniesli pozoruhodné výsledky. V rámci medzinárodnej vedeckej konferencie sa podarilo čiastočne charakterizovať nielen vzťahy medzi slovanským Východom a Západom, ale aj úspešne osvetliť miesto slovenskej kresťanskej kultúry i aspekty trvalého uplatnenia sa tradičnej kresťanskej kultúry v jazykových, etnických, literárnych, historických i spoločenských situáciách v kontexte starších i moderných slovanských, európskych i globalizačných kultúrnych a civilizačných procesov.

Katarína Žeňuchová

MYJAVCOVÁ, M.: Slovenská jazyková čítanka. O slovenskom jazyku vo Vojvodine. Edícia Vedecké zošity. 10. Báčsky Petrovec : Slovenské vydavateľské centrum 2009. 234 s.

Významná vojvodinská slovakistka Mária Myjavcová vydala v roku 2009 v Slovenskom vydavateľskom centre v Báčskom Petrovci v edícii Vedecké zošity ďalšiu publikáciu s názvom *Slovenská jazyková čítanka* s podtitulom *O slovenskom jazyku vo Vojvodine*. (V ostatnom desaťročí jej vyšli tieto významné diela: *Slovenčina v jazykovej enkláve*, 2001; *Bolo, ako nebude*, 2004; *State o našej slovenčine*, 2006; *Slovenský jazyk a kultúra vyjadrovania*, 2006.) Zúročila v nej dlhoročné pedagogické skúsenosti (od roku 1968 až do odchodu do dôchodku v roku 1991 pôsobila ako vysokoškolská učiteľka na Katedre slovakistiky [Odsek za slovakistiku] Filozofickej fakulty v Novom Sade), skúsenosti z korektorskej činnosti (Hlas ľudu) či z vydávania učebníc slovenského jazyka pre stredné školy, zúročila však najmä svoju lingvistickú akribiu. Všetkým, ktorí sa zaoberajú slovenským jazykom profesionálne, no aj „neprofesionálom“, ktorým leží na srdci kultivovaná spisovná slovenčina, sa dostáva do rúk cenná a mimoriadne užitočná príručka. Z profesionálov sú to predovšetkým učitelia slovenských základných a stredných škôl, redaktori a korektori novín, časopisov, rozhlasu a televízie, pracovníci vydavateľstiev, spisovatelia, kňazi a všetci tí, ktorí vystupujú na verejnosti alebo vstupujú do administratívno-právneho styku v slovenskom jazyku.

M. Myjavcová skoncipovala svoju publikáciu ako praktickú jazykovú príručku. Vychádza z bežnej hovorenej slovenčiny, ktorú v enklávnej situácii značne ovplyvňuje dominantný srbský jazyk a objektívna mimojazyková situácia, ktorá bola vždy špecifická. V ostatných rokoch prispúva k dynamickému rozvoju elektronickej komunikácie súvisiaci s procesom globalizácie, na spisovný jazyk vplývajú aj nárečové útvary v jednotlivých lokalitách Vojvodiny i slabnúca etnosignifikatívna funkcia vojvodinskej slovenčiny.

Autorka analyzuje bohatý materiál podľa sociolingvistickeho princípu. Uprednostňuje opozíciu náležitý – nenáležitý výraz pred opozíciou správny – nesprávny výraz a zisťuje, ktoré jazykové prostriedky sú nespisovné, t. j. odlišné od kodifikácie a normy spisovnej slovenčiny na Slovensku. Krátke analýzy nenáležitých slov a slovných spojení sú precíznymi sondami nielen do sociolingvistickej, lež aj do systémovo-štruktúrnej, pragmaticko-komunikačnej a aj kognitívnej roviny. Tieto „minimedailónky“ nespisovných výrazov majú dve podoby – širšiu, určenú na hlbšie premýšľanie o jave, a krátku, ktorá je určená na „rychle“ identifikovanie nenáležitých výrazov a ich správnych ekvivalentov.

Nenáležité slová a slovné spojenia začleňuje autorka do štyroch kapitol. V kapitole *Naše dilemy pri používaní slovenského jazyka* poučá čitateľa o tom, ktoré výrazy majú vo vojvodinskej slovenčine už archaický ráz (*opozdiť sa*), aké sú štylistické kvalifikátory (*zafúľaný – špinavý*), resp. aké sú nárečové vplyvy (*oprávať práčku*).

Rozsiahlejšia je kapitola *Medzijazykové homonymá*. M. Myjavcová tu spracúva tzv. falošné slová, ktoré majú identickú formu, no rozdielny význam v oboch jazykoch. Slovenčina preberá takéto srbské slová spolu s významom, ktorý je odlišný od významu v spisovnej slovenčine (*baviti sa fotografou = zaoberať sa fotografiou; zakázať si prehliadku u doktora = objednať si prehliadku u doktora; desiatim robotníkom dali odkaz = výpoveď podľa srb. odkaz; vinič odporný na choroby = odolný atď.*)

Ďalšou veľkou skupinou nenáležitých slov sú slová priamo preložené zo srbčiny, tzv. kalky, ktoré kopírujú štruktúru srbského slova pomocou slovenských jazykových prostriedkov. M. Myjavcová rozlišuje tzv. morfe-matické kalky (*reš-ava-ti > rieš-ova-t*), sémantické kalky (*gledati televiziju > hľadiet televíziu*) a frazeologické kal-ky, ktoré vznikajú doslovným prekladom srbských fraze-ologizmov a ďalších ustálených spojení (*ma briga preko glave > má starosti ponad hlavu; ledena kiša > ľadový dážď; šećer u prahu > cukor v prachu*).

V kapitole *Prevzaté srbské slová a cudzie slová* sa autorka zaoberá tzv. srbizmami, t. j. výpožičkami priamo zo srbčiny, ktoré sa používajú ako slovenské slová. Je to výsledok silného tlaku srbčiny ako dominantného jazyka. Ak treba, slovenčina si prevzaté srbské slovo prispôbi, a to foneticky (*dosaditi se > dosadiť sa*), gramaticky (*dosadivati > dosadzovať*) alebo slovtvorne (srbské *brinuti* vzniklo z *briga*, prevzatý tvar má podobu *brigovať*). O cudzích slovách hovorí, že sa do vojvodinskej slovenčiny dostávajú najmä prostredníctvom srbčiny, najčastejšie aj s gramatickými charakteristikami (petrovský *silos*, zistený *maňák*, t. j. manko, vysoký *percent*, veľká *impéria*).

A nakoniec v kapitole *Gramatické súvislosti* autorka zhŕňa nenáležité tvary a spojenia, ktoré nerespektujú gramatickú normu spisovnej slovenčiny. Buď sa preberajú z nárečí, alebo, častejšie, „kopírujú“ srbské gramatické zákonitosti. Najfrekventovanejšie nezody sú v predponách (*zakončit sa* miesto *skončit sa*), predložkách (*dakujem na káve* miesto *dakujem za kávu*), v slovesných tvaroch (*kúpame sa* miesto *kúpeme sa*), vo väzbách sloviess (*zmocniť sa ju strach*) i v celých konštrukciách (*snívala som ťa*).

Jazyková príručka M. Myjavcovej *Slovenská jazyková čítanka* je napísaná jednoduchým a prístupným štýlom. Číta sa dobre aj „lingvisticky“ neškoleným čitateľom, ktorí v nej nájdu poučenia o náležitých a nenáležitých výrazoch. Jazykovedcov však môže inšpirovať, čo je znakom výskumom, napríklad sociolingvistickým, komparatívnym, kognitívnym a pod.

V závere knihy sa uvádzajú lexikografické pramene a použitá literatúra, poznámka o autorku a tri užitočné registre: register slovenských slov a spojení, register nenáležitých slov a spojení a register srbských slov a spojení. Značný rozsah tejto čítanky (210 strán nenáležitých výrazov) svedčí o zložitej situácii vojvodinskej slovenčiny v enklávnom prostredí. Knižka sa hneď po vydaní vypredala, dnes je takmer nemožné ju pozískať, čo je znakom záujmu vojvodinských Slovákov o kultiváciu svojho materinského jazyka.

Juraj Glovňa

Posledné veci človeka. Štúdie k dejinám slovenskej duchovnej kultúry 17.-18.

storočia. Zostavila a na vydanie pripravila

Gizela Gáfríková. Bratislava : VEDA 2010. 255 s.

Zborník *Posledné veci človeka – štúdie k dejinám slovenskej duchovnej kultúry 17. a 18. storočia* prináša výber rozšírených a prepracovaných príspevkov, ktoré pôvodne odzneli 10. a 11. novembra 2008 na interdisciplinárnom seminári pri príležitosti 250. výročia vzniku Školy kresťanskej Hugolína Gavloviča. Cieľom organizátoriek z oddelenia staršej slovenskej literatúry Ústavu slovenskej literatúry SAV bolo iniciovať diskusiu na tému *Eschatologické otázky v širšom dobovom literárnom a kultúrnom kontexte sledovaného obdobia*. Téma „posledných vecí človeka“ sa v prieniku záujmov a náhľadov literárnych a kultúrnych historikov, umenovedcov, jazykovedcov, filozofov, teológov, etnológov, knihovníkov a slavistov ukázala ako mimoriadne prínosná a pre výskum slovenskej kultúry obohacujúca i napriek jej doterajšiemu marginalizovanému postaveniu v kontexte humanitných disciplín. Referáty i diskusné príspevky upozornili nielen na odlišnú optiku súčasníka v nahlíadaní na eschatologické otázky v minulých storočiach, ale aj na význam funérálnej kultúry v obraze slovenskej duchovnej kultúry.

Všetky tieto aspekty napokon odráža i predkladaný zborník. Jeho zostavovateľka Gizela Gáfríková sa priklonila k tematickému radeniu štúdií do piatich okruhov. Prvý je venovaný františkánskej spiritualite s dôrazom na tvorbu H. Gavloviča (Juraj Andrej Mihály, OFM; Gizela Gáfríková, Lenka Rišková), druhý vybraným eschatologickým motívom a pohrebnej homiletike (Zuzana Dzurňáková, Svorad Zavarský, Erika Brtánová), tretí pohrebným kázňam a epicédiám (Jozef Medvecký, Marta Keruľová, Timotea Vrabľová, Peter Mráz), štvrtý mapuje priestor dobových tlačí (Ivona Kollárová, Gabriela Žibritová-Jana Skladaná) a napokon piaty recipuje pohrebné piesňové žánre (Hana Urbancová, Peter Žeňuch).

V príspevku *Posledné veci a františkánska spiritualita* Juraj Andrej Mihály, OFM, priblížil prístup k posledným veciam človeka z hľadiska učenia sv. Františka z Assisi, ktoré je základom františkánskej spirituality. Za inšpiratívne momenty v učení, ktoré plne zodpovedá katolíckej doktríne, pokladá autor postoj k smrti z perspektívy života (eschatologický životný postoj). Smrť je podľa neho hrozbou pre neveriacich a hriešnych, kým pre kajúcnikov je prechodom do nového života.

Gizela Gáfríková v štúdiu *Život a smrť v básnických skladbách Hugolína Gavloviča* poukázala na viaceré nedorozumenia v literárnohistorickej recepcii skladieb tohto básnika, ktoré zapríčinili neodôvodnenú marginalizáciu eschatologického kontextu Gavlovičovho diela. Takýto prístup vyložila ako dôsledok dlhodobej absencie skúmania Gavlovičových diel vo vzájomnej komplementárnosti, nepochopením tvorivého zámeru autora i vplyvom von-

kajších faktorov (napr. v päťdesiatych rokoch 20. storočia preferencia svetského kontextu, hodnotenie Školy kresťanskej ako prejavu úpadkovej barokovej literatúry). V opozícii k nemu ponúkla interpretáciu Gavlovičových skladieb vo vzťahu ku duchovným potrebám, prednostne k otázkam života a umierania v ich vzájomnej kvalitatívnej podmienenosti (dôraz na *vita activa*). Napr. „statečnosť“ chápanú ako morálnu integritu osobnosti označila za substanciálny výraz etického pojmoslovía Valaskej školy. Autorka ďalej formulovala tézu o uvedomelej kontrapozícii Gavlovičových „škôl“ vo vzťahu ku kresťanskej spiritualite. Z tohto hľadiska zaradila Gavlovičove skladby k príkladovej literatúre, ako je známa zo širšieho európskeho kontextu.

Parciálnym výsekom Gavlovičovho básnického diela sa bližšie zaoberala Lenka Rišková (*Názornosť ako jeden z autorských postupov v Škole kresťanskej*). V súvislosti s analýzou a interpretáciou Gavlovičových textov (a širšie textov zo starších období) zdôraznila potrebu metodologickej vybavenosti a znalosti dobových princípov literárnej tvorby, ktoré nie sú vždy samozrejmosťou, a posudzovanie ich kvalít z hľadiska súčasných poetologických nárokov vedie k mylným hodnoteniam. Ako základný princíp Gavlovičovho literárneho prejavu označila spojenie didaktickej a zábavnej funkcie, ktorá sa v texte premieta vo figure názornosti ako jednej z najviac uplatňovaných metód baroka. Najobsiahlejšou časťou Riškovej štúdie je práve realizácia tejto figury v skladbe *Škola kresťanská*, excerptovaná z obrazov neba (chápanie neba, stretnutie s Bohom, účinky prítomnosti Boha, nebeská krásna, aspekty žitia v nebi atď.).

Jadrom štúdie Zuzany Dzurňákovcej (*Posledné veci v jezuitskej spiritualite*) je teologický pohľad na štyri posledné veci človeka (smrť, posledný súd, nebo a peklo) z pohľadu jezuitskej rehole. Autorka priblížila históriu záujmu o eschatologickú problematiku z hľadiska dejín spásy a bližšie sa zamerala na prístup k posledným veciam človeka z hľadiska učenia zakladateľa jezuitskej rehole, sv. Ignáca z Loyoly, ktorý v Duchovných cvičeniach vypracoval presne stanovený meditačný postup vizualizujúci abstraktné predstavy spojené so smrťou. Autorka zdôraznila, že koncept posledných vecí človeka je v spiritualite jezuitov celkovo pozitívny, nakoľko akceptuje spásu človeka; vo výtvarnom umení i literatúre sa sústreďuje na ikonografiu podnecujúcu meditáciu nad kvalitami života a možnosťou pokánia.

Na konfesiónalnu polemiku ako významný fenomén európskej duchovnej kultúry 16.-18. storočia, ktorý prešahuje rámec literárneho priestoru, upozornil Svorad Zavarinský v štúdiu *Eschatologické motívy v náboženskej poezii*. Autor priblížil teologické jadro dobovej polemiky medzi katolíckymi a evanjelikmi v súvislosti so smrťou a zomieraním, pričom zdôraznil, že v 17. a 18. storočí tvorila vysoká miera náboženskej citlivosti vhodnú pôdu pre eschatologické otázky. Fenomén strachu zo smrti (resp. zatratenia) preto predstavoval dôležitý iniciálny faktor polemickej spisby (racionálna argumentácia, ako podporiť dogmu). Uvedené ilustroval na polemických príspevkoch katolíckeho teológa Martina Sentivániho zo sklonku jeho

života s dôrazom na dielo *Quinquaginta rationes*, ktoré bolo počas celého 18. storočia vydávané vo viacerých jazykoch a najväčší ohlas zaznamenalo v anglofónnom prostredí, kde bolo súčasťou štandardnej katolíckej lektúry ešte aj v prvej polovici 19. storočia.

Erika Brtánová v príspevku *Obraz smrti v pohrebnej homiletike 17.-18. storočia* komparatívne analyzovala dve pohrebne tlačé – *Vale Transcianum aneb Kázání pohřební učiněné při pohřbu slavné a svaté paměti dvojicetihodného a slovutného muže kněze Jiříka Tránovského* (1637), ktorá vznikla pri príležitosti úmrtia Juraja Tranovského a obsahuje dve pohrebne kázne od bodického farára Melichara Smrtníka a lupčianskeho farára Jána Lochmanna (ako ukážka barokovej funerálnej kultúry vyšších, vzdelaneckých spoločenských vrstiev), a tri pohrebne kázne z kazateľskej zbierky Juraja Fándliho *Prihodné a svätečné kázne* (1795-1796) ako ukážku funerálnej kultúry nižších vrstiev. Autorka poukázala na ustálenú štruktúru tohto žánru, z ktorej názorne abstrahovala osnovu (Votum, Introitus, Text, Propositio, Exegesis locis, Aplicatio, Probuzení k následování, potešení, Valedikování). Zdôraznila, že v pohrebnej homiletike kládol kňaz dôraz na utešovanie pozostalých a v súlade s dobovou výchovno-osvetovou funkciou kňazov do nich integroval aj túto zložku. Analyzované pohrebne kázne nie sú pre Brtánovú iba svedectvom o dobovom obraze a chápaní smrti, ale aj „dokladom o hľadaní významu a primeraného spôsobu ľudského života“ (s. 83).

Eschatologickú problematiku vo výtvarnom umení reflektoval Jozef Medvecký v príspevku *Epitaf Petronely Zmeškalovej v Bzenici (1600) a eschatologické témy v protestantskom umení 17. storočia na Slovensku*. Barokové pohrebne ceremónie ako alegorickú oslavu života zomrelého a obrazové epitafy s nápismi a biblickými citátmi ako dôležitý prejav konfesijnej identity konkretizoval na maľovanom epitafe venovanom Petronele Zmeškalovej (Brezovica, rímsko-katolícky kostol Všetechsvätých). Označil ho za unikátny formou i obsahom, vyznačujúci sa rozsiahlym textovým epicéniom na krídlach epitafu, ktorý štruktúrou zodpovedá rétorike pohrebných kázni (laudatio, lamentatio, consolatio), a mimoriadnou ikonografickou náročnosťou. Ikonografické spracovanie zhodnotil ako zodpovedajúce dobovému repertoáru grafických predlôh (téma súdneho dňa spracovaná ustálenou ikonografickou tradíciou inšpirovanou Michelangelovými maľbami). Exponovanie citového a subjektívneho hľadiska v textovej zložke označil Medvecký v protestantskom umení 17. storočia za ojedinelé.

Marta Keruľová v štúdiu *Epicédium – atribút konečnej a prísľub nekonečnej (latinská príležitostná poézia 16. a 17. storočia)* priblížila žáner epicédia vo vývinovom pohľade od staroveku k baroku z hľadiska jeho podôb, transformácií, štruktúry, funkcií, vplyvu na iné literárne žánre, ako aj jeho tvorcov a adresátov. Bližšie sa pozastavila pri realizácii epicédií v latinských zbierkach slovenských humanistov (Martin Rakovský, Jakub Jakobeus, Ján Bocatius) s dôrazom na ich osobitosť (vzťah k lyrike tlmený schematickosťou, topiká a ustálené motívy u jed-

notlivých autorov, zo štruktúrno-kompozičného hľadiska nadväznosť na antickú tradíciu). Ukázala (na epitafe Pavla Šramka), ako manierizmus a barok v súvislosti s premenou náboženskej citlivosti priniesli nové stvárnenie i témy v tomto žánri (kríž, náraz subjektivity na expresivitu, narúšanie schém), produkujúce pozoruhodné napätie medzi autorskými stratégiami a konvenčnými požiadavkami.

Timotea Vráblová (*Téma posledných vecí človeka v pohrebnej tlači Srdečné a veľmi žalostivé slzy...*) analyzovala pohrebnú tlač *Srdečné a veľmi žalostivé slzy...* (1700), ktorú označila za ukážku jediného prameňa funerálnej literárnej tvorby evanjelickej redakcie. Upozornila na dvojaké subžánrové hodnotenie tejto tlače (valedikcia – epicediálna tvorba), pričom vyslovila vlastný záver, podľa ktorého „tlač obsahuje dve epicediálne a dve valedikčné básnické skladby“ (s. 123). Jadrom príspevku je analýza textu s dôrazom na súdobý duchovný kontext a kompozično-štylistický úzus epicediálnej poézie.

Peter Mráz v príspevku *Poznámky na margo knihy Pavla Šramku Života i Smrti poženaná Památka* priblížil veršovanú skladbu P. Šramku, ktorá vznikla ako oslava života a smrti autorovej manželky a už súčasníkmi bola recipovaná ako kontroverzná. Dôvodom bola tematizácia telesnosti v texte, na základe ktorej dobová recepcia vyčítala Šramkovmu textu obscénosť. P. Mráz zdôraznil, že žánrové určenie skladby ostáva i naďalej otvorené, pretože označiť ju za biografický román by bolo možné až po podrobnejšom výskume.

V štúdiu *Pohrebné kázne a epicediá v segmente príležitostných vydání* sa Ivona Kollárová zamerala na vydavateľskú prax príležitostných vydání pohrebných kázni a epicedií. Charakterizovala osobitosti týchto tlači, vydavateľský zámer, ako aj subjekty ich komunikácie. Zdôraznila, že pohrebné kázne a epicediá sú v segmente príležitostných tlači, ktoré predstavujú 15 % celkovej produkcie tlačiarň, fenoménom vydavateľskej praxe 18. storočia v Uhorsku, dokonca sa stali záležitosťou konkurenčného boja. Veľké množstvo separátne vydaných pohrebných kázni je podľa I. Kollárovej znakom toho, že patrili k spoločenskej konvencii. Vydania autorka priblížila z hľadiska unifikácie a stereotypnosti textu, typografickej úpravy, jazykovej realizácie, distribúcie aj komunikácie medzi objednávateľmi a vydavateľmi. Rozsah a charakter dostupného materiálu podľa autorky nepotvrdzuje tézu, že pohrebné kázne písali a vydávali iba protestanti, hoci otázka recepcie týchto textov zostáva nedoriešená.

Gabriela Žibritová a Jana Skladaná v príspevku *Neznáma príručka duchovnej starostlivosti o umierajúcich (Zlatý pramen vedúcy k životu večnému... z rokov 1695 a 1716)* predstavili novoobjavenú tlač z roku 1695, ktorá bola doposiaľ známa iba bibliograficky (podľa Čaploviča s vročením 1698 a s poznámkou, že sa nedochovala, Rizzer uvádza aj druhé vydanie z roku 1716 bez informácie o mieste uloženia). Text objavili v súpise fondu knižnice *Biblioteca Eparhială Romano-Catolică* v Oradei v Rumunsku od Andrása Emődiho (sign. Kapucinus RMK 11/3110), odkiaľ získali jeho elektronickú kópiu. Tlač – príručka pre kňazov o príprave umierajúceho na smrť – významne dopĺňa obraz o slovenských vydaniach z konca

17. storočia. Autorky ponúkajú jeho formálno-obsahovú charakteristiku, vyjadrujú sa k ďalším vydaniam Zlatého prameňa a jeho možnom autorovi/autoroch (s formulovaním hypotézy, že autorom by mohol byť Štefan Tarnóci), a napokon podávajú jeho jazykovú charakteristiku (slova-kizovaná čeština).

Problematickou postojov k smrti a umieraniu takpovediac „zdola“ – ako sa realizuje mimo oficiálnych nábožensko-filozofických a umelecko-literárnych prejavov, teda v chápaní človeka a jeho súkromných prejavov smútku a piety – priblížila Hana Urbancová v štúdiu *Pohrebné plače a duchovné piesne – odobierky: dva piesňové žánre v jednom obradovom kontexte*. Zamerala sa na fenomén paralelného uplatnenia dvoch žánrových foriem – pohrebných plačov a odobierok, ktoré vyjadrujú obsahovo, formálne, realizačne i z hľadiska nositeľov markantne protikladné postoje k smrti a s ňou spojeného smútku. Obidva žánre porovnávala z hľadiska podobných a odlišných znakov s dôrazom na ich poetiku (charakter lyrického subjektu, stvárnenie kategórie času, kompozícia textu), realizáciu (hudobná zložka) a funkcie (postoj k smrti). Plače a odobierky ako tradičné piesňové žánre pohrebného spevu možno podľa Urbancovej postaviť do protikladu, nakoľko sú z hľadiska uvedených charakteristík výrazne odlišné, no spoločným prvkom ostáva odkazovanie na pohreb ako prechodový rituál. Hodnotnou súčasťou je trinásť notovo-textových záznamov plačov a odobierok v Prílohe.

Zborník uzatvára štúdia Petra Žeňucha *Pohrebné paraliturgické piesne v cyrilských rukopisoch z 18. a 19. storočia na východnom Slovensku a Zakarpatskej Ukrajine*. Autor vychádza zo špecifik eschatologickej náuky byzantskej cirkvi (učenie o „colniciach“, predstava o „dočasnom súde“), ktoré nachádzajú odraz v bohoslužbách liturgického roka (čítanie „hramot“, spievanie „panychidy“, posväcovanie „kutije“ a i.) a bližšie si všima obrady a zvyky spojené so smrťou, vrátane viac-menej eliminovaných pohanských obyčají. Piesne s tematikou smrti v cyrilských spevníkoch paraliturgických piesní rozdelil P. Žeňuch do niekoľkých tematických okruhov, kde osobitnú skupinu tvoria piesne oplakávajúce smrť významných ľudí cirkevného a spoločenského života, ktoré si všima bližšie (napr. úmrtie Jána Jozefa De Camillisa v roku 1706). Z dobových pohrebných spevníkov (napr. od Jána Juhaseviča-Sklarskeho) vyberá ukážky pozoruhodnejších textov (jazykovo, tematicky), sleduje ich ďalšie uplatnenie v iných typoch kancionálov, alebo ich usúvzťažňuje s publikovanými variantmi.

Predkladaný zborník je hodnotným príspevkom k dejinám slovenskej duchovnej kultúry. Tematicko-metodologická rôznorodosť, viacero materiálovo orientovaných príspevkov i štúdií s ambíciou revidovať doterajšie hodnotenia kultúrnych historikov a v neposlednom rade (či primárne) multidisciplinárne zameranie sú jeho nespornými kvalitami. V piesečníku pohľadov a prístupov, ktoré táto kniha ponúka, sa „posledné veci človeka“ v 17. a 18. storočí javia ako téma s mimoriadnym výpovedným potenciálom.

Jana Pácalová

Pachomova, S. – Džoganík, J.: *Slovac'ka mova*. Užhorod : Vydavateľstvo Grafika 2008. 472s.

Učebnicu *Slovac'ka mova* možno právom pokladať za kvalitnú a precízne spracovanú príručku. Ako uvádzajú autori, táto učebnica vyšla viac ako 10 rokov po vydaní iných podobných učebníc slovenského jazyka — Mistrík, J.—Tuguševa, R.: *Učebnik slovackogo jazyka* (Moskva 1981) a Baláž, P.—Darovec, M.—Čabala, M.: *Slovakij jazyk dla slavistov* (Bratislava 1995). Treba ešte dodať, že Centrum pre slovenský jazyk ako cudzí jazyk (Studia Academica Slovaca) pripravilo v roku 2007 učebnicu slovenčiny pre cudzincov — Kamenárová, R.—Španová, E.—Tichá, H.—Ivoriková, H.—Kleschtová, Z.—Mošaťová, M.: *Krížom-krážom. Slovenčina A1* (Bratislava 2007) a v roku 2009 učebnicu Kamenárová R.—Španová, E.—Ivoriková, H.—Balšínková, D.—Kleschtová, Z.—Mošaťová, M.—Tichá, H.: *Krížom-krážom. Slovenčina A2* (Bratislava 2009), no tieto učebnice nie sú určené študentom slovenčiny na vysokých školách.

Jazyk sa však vyvíja, najmä v posledných 20 rokoch sa tak zdynamizoval, že slovná zásoba súčasnej slovenčiny a ukrajínčiny sa značne obohatila, nastalo preskupenie výrazov z centra na perifériu a naopak, časté sú zmeny v štylistickej priznakovosti či nezpriznakovosti, takže staršie učebnice nemôžu odraziť tento nový stav. Autori učebnice *Slovac'ka mova* si to všetko dobre uvedomujú, preto ponúkajú študentom texty s novými reflexiami a novým odrazom reálneho sveta. Je to jedna z predností tejto učebnice. Ďalšou je skutočnosť, že učebnica rešpektuje vplyv medzijazykovej slovensko-ukrajinskej interferencie a snaží sa ju eliminovať prostredníctvom textov a cvičení rozličných štýlových zameraní (predstavujú sa viaceré druhy formulárov, napr. žiadanky na knihy v knižnici, návody či opisy pracovných postupov, recepty slovenskej kuchyne, ponukové lístky [menu] v reštauráciách a pod.). Študent tak získava reálnu predstavu o jazykovom a kultúrom prostredí na Slovensku.

Typické gramatické javy vysvetľujú autori učebnice tradičnými postupmi (výklady v tabuľkách aj mimo nich) a ich zvládnutie dopĺňajú vhodnými gramatickými cvičeniami. Ich výklady rešpektujú súčasné poznatky o slovenskom jazyku.

Súvislé texty na začiatku každej lekcie sú zamerané tematicky — študenti sa v nich oboznamujú so zaujímavými osobnosťami slovenského kultúrneho a spoločenského života, so zaujímavými slovenskými realiami, pojatiami a organizáciami.

V prvej časti sa učebnica zameriava na fonetické a základné morfológické zákonitosti slovenčiny, druhú časť tvorí 29 samostatných lekcí, ktoré obsahujú aj texty určené na prekladanie do slovenčiny (pod dohľadom učiteľa) i do ukrajínčiny (ako samostatná modaca úloha). V každej lekcii si študenti osvojujú novú slovnú zásobu, väzby a frázy, na konci učebnice je slovensko-ukrajinský slovník.

Je to vysokoškolská učebnica slovenčiny ako cudzieho jazyka, s ktorým sa študenti oboznamujú v rámci štúdia učiteľstva, prekladateľstva alebo širšieho slavistického základu. Vyznačuje sa dobrou odbornou a jazykovou úrovňou, aktuálnym spracovaním a ľahkosťou podania.

Studia Bibliographica Posoniensia. I/2009.
Ed. Miriam Poriežová. Bratislava : Univerzitná knižnica 2009. 208 s.

Univerzitná knižnica v Bratislave vydala ďalší, v poradi už štvrtý ročník zborníka *Studia Bibliographica Posoniensia*. Zborník vychádza každoročne od roku 2006. Keď vydavatelia „vyprevádzali“ do sveta jeho prvý ročník, deklarovali zámer vytvoriť publikačný priestor pre pracovníkov Univerzitnej knižnice a pre ďalších odborníkov na publikovanie prác zo širokého spektra spoločenských vied, s akcentom na bibliografiu, výskum a ochranu starých tlačí, knižničnú a informačnú vedu a hudbu, dejiny a literatúru Slovenska a Slovákov ... Do prvého ročníka sa zhromaždilo spolu 14 štúdií, otvorila sa rubrika pre recenzie a rubrika pre personálie. Časopis *Slavica Slovaca* uverejnil o ňom recenziu (2007, 42, č. 1, 81-83).

V nasledujúcich dvoch ročníkoch (2007, 2008) rozšírili štruktúru zborníka materiály z odborných podujatí Univerzitnej knižnice — zo seminárov *Ján Čaplovič (1904-1976) – život, dielo, človek a Lekársko-lekárnický spolok Gemerskej župy z historického a knižničného pohľadu*. Prvým seminárom si Univerzitná knižnica uctila pamiatku svojho niekdajšieho riaditeľa (v rokoch 1948-1951) a pripomenula jeho mnohostrannú činnosť. Druhý seminár bol popri dejinách gemerského lekárskeho spolku a jeho ročenky zacielený na širšiu prezentáciu výsledkov práce na bibliografii almanachov, ročeniek a zborníkov ako jednej z úloh Univerzitnej knižnice v oblasti národnej retrospektívnej bibliografie. Príspevky zo seminárov v oboch ročníkoch zborníka proporcionálne vyvažovala časť štúdií, stabilný charakter nadobudla recenzná rubrika, rozšírilo sa autorské zázemie zborníka — popri prednášateľoch na seminároch pribudol okruh „externých“ prispievateľov z knižníc, vysokých škôl, ústavov Slovenskej akadémie vied a i.

Najnovší, štvrtý ročník zborníka (2009) vyšiel v jubilejnom roku vydavateľskej inštitúcie. Pripomína riaditeľ jej úseku pre knižničnú činnosť Dušan Lechner v úvodnom zamyslení *Ad jubileum: UKB má 90 rokov*. S obsahovým zameraním ročníka oboznamuje v Úvode jeho zostavovateľka Miriam Poriežová. Na rozdiel od predchádzajúcich ročníkov, ktoré mali polytematický charakter, je tento ročník „špecializovaný“ na *Vydavateľsko-distribučné pozadie typografického média*, v čom sa premieta snaha vydavateľov intenzívnejšie zapojiť zborník do výskumu dejín knižnej kultúry, podnecovať výskumné a publikačné aktivity príslušného zamerania a prezentovať ich výsledky. Na vyhlásenú tému sa do zborníka zhromaždilo 11 štúdií, ktoré sa z rozličných aspektov venujú vydavateľskej, tlačiarenskej a knihkúpeckej činnosti i jej predstaviteľom na Slovensku a so vzťahom k Slovensku, alebo aj v širších európskych kontextoch, v časovom horizonte od 15. do 20. storočia.

Do prvého tematického okruhu možno zaradiť príspevky o vydavateľoch, knižtlačiaroch a knihkupcoch.

Otvára ich štúdia Vlasty Okoličányovej *Vydavateľská produkcia 16. storočia na príklade pôsobenia bazilejského tlačiaru a vydavateľa Andreasa Cratandera*. Po krátkom prehľade histórie knihtlače v Bazileji načrtáva autorka životné osudy A. Cratandera (?-1540), významného širiteľa humanistickej vzdelanosti, predstavuje jeho činnosť, vydané a vytlačené diela. Z 200 známych tlačí z Cratanderovej tlačiarne sa 50 nachádza v slovenských knižniciach, z toho 8 diel v Univerzitnej knižnici v Bratislave, jedno aj s jeho autografom. – Významný bratislavský vydavateľ, tlačiar a knihkupec poslednej štvrtiny 18. storočia Anton Löwe (1740-1800) je protagonistom štúdie Petronely Bulkovej *Antonius Loewe-Germanus, Bibliopola Posoniensis*. Autorka konštatuje, že jeho vydavateľsko-tlačiariska produkcia bola určená čitateľom z meštianskych a šľachtických vrstiev. – *Osobnosť košického knihkupca a spisovateľa Júliusa Kustru* predstavil v rovnomennej štúdii Oliver Hvizd. J. Kustra (1884-1943) otvoril r. 1910 prvé slovenské knihkupectvo v Košiciach. Bol dlhší čas jediným slovenským knihkupcom na východnom Slovensku; počas svojho podnikania musel viackrát začínať odznova. Štúdia spracovaná na 125. výročie jeho narodenia prináša jeho podrobnú osobnú a pracovnú biografriu. – Korporácie a spolky ako subjekty knihtlačiarkej a vydavateľskej činnosti sú predmetom príspevku Karola Petrovského *Tlačiareň a vydavateľstvo martinského kultúrneho a politického centra*. Príspevok bilancuje činnosť Knihtlačiarkeho účastinárskeho spolku (založeného 1869) a Knihkupecko-nakladateľského spolku (1885). Poukazuje na ich významný záostv po vydávaní a rozširovaní slovenskej tlače a literatúry.

Ďalší tematický okruh tvoria príspevky o vydávaní a rozširovaní jednotlivých druhov literatúry, resp. literatúry určitej proveniencie. *Katolícke bestsellery v literatúre 17. storočia: z vydavateľskej produkcie bratislavských typografov* je téma i názov príspevku Marty Špániovej. Autorka konštatuje, že v literatúre 17. storočia bestsellermi – najvyčytenejšími a najžiadanejšími knihami, vydávanými vo veľkom náklade, s príp. dotlačami a opakovanými vydaniami, boli diela náboženského charakteru a obsahu. Z bratislavských vydaní medzi najväčšie bestsellery patrili vybrané diela Petra Pázmaňa, spis Michala Kopčaniho o záračnom zjavovaní sa ducha a modlitebné knižky a meditácie pre potreby náboženských spolkov. V príspevku, ktorý je prvou časťou širšie koncipovanej štúdie, autorka predstavuje Pázmaňove bestsellery – polemické dielo známe pod skráteným názvom *Kalauz* a jeho nevydané slovenské preklady zachované v rukopisoch a Pázmaňovu modlitebnú knižku v maďarčine. – Učebnicovej literatúre sa venuje Katarína Bokrosová v štúdii *Učebnice pre slovenské školy do roku 1918: vydavateľská činnosť učebnicovej literatúry v rokoch 1850-1918*. Prináša poznatky o tom, aké učebnice sa používali v ľudových a na stredných školách, kde sa vydávali a tlačili, predstavuje ich autorov. Poukazuje na významnú úlohu pedagogických časopisov pri informovaní o slovenských učebniciach a pri ich propagácii. Spomína aj vydávanie učebníc v šarišskom nárečí a učebníc pre

deti krajanov v USA. – Lívia Kurucová je autorkou štúdie *Budapeštianske tlače a ich rozširovanie medzi slovenským etnikom*. Krátko predstavuje produkciu slovenských tlačí v Budapešti v 2. polovici 19. a začiatkom 20. storočia, pričom sa venuje najmä problematike rozširovania tejto produkcie. Konštatuje, že dominantné miesto v nej zaujímali kalendáre a rozličné druhy zábavného čítania. Ako dôležité formy ich sprostredkovania uvádza predaj na jarmokoch, organizovanú kolportáž, členstvo v spolkoch, ale aj inzerciu v tlači, najmä v kalendároch.

Významný tematický okruh predstavujú v zborníku štúdie zamerané na vydávanie jednotlivých diel. Prvá slovenská katolícka postila vydaná tlačou je predmetom štúdie Angely Škovierovej *Metódy propagácie diela v predhovore ku kázňovej zbierke Alexandra Máčajho „Panee primitiarum“ z roku 1718*. Ako je zrejmé z názvu, štúdia sa zameriava na aspekty propagácie a jej prvky v predhovore k tomuto dielu. Autorka konštatuje, že medzi dobovými estetickými a argumentačnými postupmi použitými A. Máčajom s súčasnou teóriou reklamy a propagácie možno nájsť styčné body. O účinnosti autorovej propagácie svedčí skutočnosť, že jeho dielo sa stalo súčasťou mnohých knižných zbierok. – Ivona Kolárová v štúdii *Ambroziho Schola Christi v kontexte vydávania Imitatia v novoveku* spojila dve čiastkové témy. Predstavila málo známeho slovenského vzdelanca z 2. polovice 18. storočia Jána Ambroziho a jeho snahy o vydávanie náboženskej literatúry pre slovenských evanjelikov, zavŕšené vydaním prekladu známeho diela Thomasa a Kempisa (Tomaša Kempenského) *De imitatione Christi*, i sám tento preklad s názvom *Schola Christi to gest Sskola Krystova ...* vydaný r. 1780 v sliezskych Lubanoch a jeho dovoz a distribúciu v Uhorsku. V druhej časti štúdie sa zaoberá vydávaním prekladov Imitatia na slovenskom území a v Uhorsku. Cenné je porovnanie vybraných častí textu v latinskom origináli diela a v slovenských a nemeckých prekladoch z 18. storočia (v prílohe). – Karol Holý v štúdii *K aktivitám Igora Hrušovského v prvom decéniu 20. storočia a jeho údajným „Dejinám národa slovenského“ z roku 1907* predstavuje príklad neúspešného edičného počínu, keď sa napriek nespornej snahe vydavateľa nepodarilo uverejniť verejne avizované a dokonca čitateľmi objednávané dielo I. Hrušovského. Neúspech tohto počínu sa nestal všeobecne známym a dielo figuruje v bibliografiách ako vydané. Štúdia podrobnejšie predstavuje osobnosť I. Hrušovského (1879-1937) a jeho činnosť.

Osobitný tematický okruh reprezentuje štúdia Lucie Lichnerovej *Manifestovanie autorského práva v dejinách knižnej kultúry 15.-18. storočia v európskom kontexte*. Autorka konštatuje, že predformy autorského práva treba hľadať už v staroveku a stredoveku (formovanie autorského povedomia, mecenášstvo, preklatie prípadných falšovateľov diela). Ťažisko štúdie tvorí proces formovania autorského práva v období od vynájdenia knihtlače až po vznik myšlienok o ochrane duševného vlastníctva v 18. storočí.

Na ústrednú tému zborníka voľne nadväzujú príspevky Petra Sabova a Michaely Sibylovej. P. Sabov v štúdii

Tri zaujímavé rukopisy 19. storočia uložené v historických knižniciach predstavuje dve latinské práce premonštráta Václava Kohouta (1802-1867) zaoberajúce sa vývinom rómskeho jazyka (knižnica premonštrátov v Jasove) a zbierku piesní *Lieder Buch* v historickom fonde Slovenskej lesníckej a drevárskej knižnice vo Zvolene. M. Sibyllová v štúdiu *Súčasný stav a výskum šľachtických knižníc na Slovensku* hľadá odpovede na otázku, aký je súčasný stav týchto knižníc a koľko ich na území Slovenska existovalo v minulosti. Zhŕňa výsledky doterajších výskumov a iných aktivít v danej oblasti, poukazuje na potrebu venovať tejto problematike väčšiu pozornosť.

Recenznú rubriku zborníka vyplnili štyri príspevky. Miriam Poriežová referuje o šesťzväzkovej Bibliografii územne slovacikálnych tlačí 18. storočia (Martin : Slovenská národná knižnica 2008), Katarína Deverová referuje o diele *Biografie vo výročných správach škôl z územia Slovenska za školské roky 1918/19-1952/53*. (Bratislava : Univerzitná knižnica 2009), Angela Škovierová v príspevku *Cnoty i wady (Pozitíva a negatíva baroka v oblasti vzdelanosti a umenia)* (Prešov 2008) recenzuje zborník z rovnomennej medzinárodnej konferencie konanej r. 2007 v Prešove a Krakove v rámci riešenia projektu VEGA, Petronela Bulková predstavuje príručku P. R. Franka a J. Frimmela *Buchwesen in Wien 1750-1850* (Wiesbaden 2008). Je to komentovaný zoznam tlačiarov, kníhkupcov a vydavateľov, ktorého cieľom je topografia tlačiarov, kníhkupcov a vydavateľov v celej rakúskej monarchii.

Obsah štvrtého ročníka zborníka *Studia Bibliographica Posoniensia* je bohatý a pestrý. Podarilo sa naplniť ho príspevkami, ktoré prinášajú veľa nových poznatkov. Nazdávame sa, že po vydaní štyroch ročníkov zborníka možno povedať, že v systéme odbornej literatúry má tento zborník svoje pevné miesto.

Kamila Fircáková

Rozpomienka na slavistu Jiřího Horáka

V biografickom hesle Jiřího Horáka (1884-1975) sa osobnosť vysokoškolského učiteľa a vedeckého pracovníka Karlovej univerzity vymedzuje činnosťami literárny vedec, literárny historik, folklorista a slavista. Jeho pracovné pôsobiská súviseli s tým, čomu sa naplno venoval. Pôvodne, v prvých rokoch po ukončení štúdií, začínal medzi literárnymi historikmi, no podstatnú časť svojho vedeckého života, ktorá ho spájala s humanitnými spoločenskými vedami, venoval etnografii a folkloristike. Cesta od literárnej histórie k folkloristike nebola v Horákovom živote trnistá, ale ani nie nečakaná, čo naznačujú témy i problémy, ktorým sa venoval v literárnohistorických prácach v prvom období svojich výskumov.

Slavistický dialóg v českej a slovenskej literárnej vede možno v prvej polovici 20. storočia chápať aj ako zákonitý dôvetok venovaný našej literárnej vede v minulom storočí a súčasne ako metodologické nabehovanie, novým podnetom otvoreného smerovania vo výskume

konkrétnej národnej literatúry a slovanského kultúrneho kontextu v zmenených geografických, politických a nazaraniach súvislostiach v „novom“ storočí.

Výskumný, prednáškový a publikačný záber Jiřího Horáka v medzivojnovom období súvisí s prvou možnosťou, ako sa vyrovnáť s poznatkami, metodológiou a ambíciami vtedy zvyrazňovaného spoločenskovedného a filologického výskumu po ukončení prvej svetovej vojny, v novej Československej republike. Výpovede, tematické zábery a metodologické riešenia Jiřího Horáka v prvorepublikových rokoch a na akademickej pôde pražskej univerzity pôsobia aj po rokoch ako seriózny a poučený heuristický dôvetok ku koncipovanému literárnohistorickému výkladu „vzťahu“ slovanských literatúr do konca 19. storočia.

Nový štátny útvar a oddané sústreďenie sa na tézu i realizáciu slovanskej vzájomnosti v jej kollárovskom kultúrnom a vedeckom kontexte znamenajú i to, že Jiří Horák uvažuje o československej literatúre a vede, aj z odstupe rokov si ponecháva zmysel chápať svoje rozhodnutie nie ako dobové politikum, ale ako do metodologických následkov dôsledne uskutočňovanú prax Šafárikovej a Kollárovej projekcie kultúrneho pôsobenia slovanskej vzájomnosti v slovanských národných spoločenstvách.

Vo svojom výklade slovanského literárneho sveta neexponuje Jiří Horák nacionálne, ale vždy zrelé národné jazy a deje, ktoré si uchovali v osobitej kultúrnej hodnote veľkého projektu jedinečné chápanie jazykovej, myšlienkovvej, kresťanskej, humanitnej, hodnotovej a mravnej orientácie celku slovanských národov v európskom národnom a kultúrnom priestore predovšetkým ako výraz mravnej a tvorivej jedinečnosti s vnútornou odlišnosťou, no nie protirečivými jedinečnosťami, ktoré, ako to dokladá materiál a Horákova analýza, vznikli ako odpoveď na etnické, dejinné a ekonomické podmienky historického „reálneho“ rozvíjania sa v historickej determinovaných podmienkach.

Už tridsaťpäť rokov pokračuje európska slavistika vo svojom vedeckom i praktickom „živote“ bez Jiřího Horáka, no nie bez jeho myšlienok a výsledkov dostupného výskumu, ku ktorému sú návraty potrebné, užitočné a podnetné. Zostavovatelia Julius Dolanský a Jan Thon usporiadali a vo vydavateľstve Josefa R. Vilímka v Prahe v roku 1948 vydali „stati a rozpravy“ Jiřího Horáka pod syntetickým názvom *Z dějin literatur slovanských*.

Podstatná časť prednášok, ktoré tvoria žánrové podložie tejto práce, vznikala v tridsiatych rokoch 20. storočia, čo treba rešpektovať najmä preto, že súčasný výskum sa v teórii a histórii porovnávacej literárnej vedy a v slavistike odvtedy posunul dopredu. Viaceré problémy, ktoré materiálom, vzťahom a kontextom zaznamenávajú Horákove „stati a rozpravy“, sú po d'uršínovskom vstupe do problému teórie komparatistiky, do presahov medziliterárnosti do viny národnej literatúry a českého slavistického areálového výskumu sa uchovávať ako vzácny „archívny“ dokument. Státiam a rozpravám nemožno uprieť všestrannú rozhladenosť, vzťahovú invenčnosť a vývinovú kontextovosť, tak často obchádzanú práve v literárnej vede, teda tie metodologické a z nich odvíjané metodické postupy, ktorými Horákov výklad získal vzácnu panoramatickosť pri výklade

etnickej (národnej), kultúrnej či javovej emancipovanosti pri hľadaní a pri metodike výkladu genézy i pri naznačovaní dotykových miest a zlomových dejov vo vývinovom procese tých javov slovanského kultúrneho sveta, ktoré ju presahujú a spätne na ňu aj určujúco pôsobia. Napokon aj jeho pričinením o nich sčelujúco vypovedá historiografia, filozofia, dejiny literatúry, dejiny vedy, kresťanská viera, sociológia, národopis či lingvistika.

Zostavovatelia literárnovednej publikácie Jiří Horák, *Z dějin literatur slovanských* Julius Dolanský a Jan Thon sa na prebale vydania „statí a rozpráv“ vyznali z profesijnej i osobnej pohnútky, ktoré ich viedli k tomuto edičnému činu. Po boku Jiřího Horáka získali svoju odbornosť, pôsobili na univerzite alebo na akademických pracoviskách ako jeho spolupracovníci, no predovšetkým po uzavretí jeho výskumnej dielne rešpektovali výsledky, ktoré natrvalo vložil do dejín slavistického výskumu 20. storočia.

Publikácia sa v literárnovednej obci prijíma ako personálna syntéza utvorená z panoramaticky organizovaného literárnohistorického výkladu materiálu, z kritickej alebo porovnávaco zhodnocovanej reflexie, ktorá napriek žánrovej odlišnosti jednotlivých príspevkov dokázala v literárnovednej zovretosti vytvoriť problémový a metodologický celok z Horákových dôkladne vypracovaných štúdií z „dejepisú“ slovanského kultúrneho „dávnoveku“ až po prah 20. storočia.

So zámerom predstaviť a aktualizovať platnosť podnetov zo žánrovej rozhladenosti Jiřího Horáka vložili zostavovatelia do záverečnej časti vydania aj súbor príspevkov s kritickou ambíciou ich autora uplatniť poučený výklad dejín slovanských literatúr a dejín teórie umeleckého textu, čo ilustrujú práce *Tolstoj a slovanstvo*, *Očima Východu*, *Masaryk a Dostojevskij*, *Ivan Sergejevič Turgenev*, *Maksim Gorkij*, reflexie o osobnostiach z českého národopisu – *V. Zap*, *Ludvík Ritter*, *Václav Dunder*. Do areálového výskumu sa včleňuje analýza *Fričova dramata z dějin ukrajinských*, výklady Máchovho miesta v slovanských literatúrach a sondy do poľskej literatúry odvodené z presahov tvorby Adama Mickiewicza a Jana Kochanowského do českého a dobového slavistického kultúrneho kontextu.

Vývinový a hodnotový kontext v slavistickom literárnovednom výskume si od Jiřího Horáka žiadal nielen vyrovnávanie sa so slovanskými kultúrnymi súvislosťami, ale aj analýzu a „pomenovanú“ hodnotu jednotlivých slavistických ohlasov ako predpoklad na zapojenie porovnávacej metódy, preto uvažuje *O srovnávacích dějinách literatur slovanských*, všima si *Slovanské literatury v rozvoji evropské slovesnosti*, objasňuje *Naše kulturní úkoly v slovanstvu* a vracia sa súhrnne k zakladateľskej osobnosti slavistického (v čase zrodu) spoločenskovedne zamýšľaného výskumu (*Pavel Josef Šafařík a jeho evropský význam*). Literárnohistorický výskum Jiřího Horáka sa dostredivo viaže, popri P. J. Šafaříkovi, aj na osobnosť Josefa Dobrovského a Jána Kollára a na rozvíjanie ideí o vývinových presahoch slovanských kultúrnych reálií do neliterárnej praxe povojnovej Európy.

Jiří Horák precízne sleduje spoločenské ohlasy na Masarykove filozofujúce, humanistické i politologické

vyjadrenia o Rusku a slovanstve na začiatku 20. storočia v spoločensky zmenených podmienkach európskeho kontinentu po prvej svetovej vojne.

Horákovo videnie témy slovanstva a slovanských porovnávacích výskumov sa viaže na dostredivé a „univerzálne“ hodnoty slovanského sveta – na jazyk, ľudovú slovesnosť, na etnickú individualizáciu v kultúrnom prostredí (východného a západného rozčleňovania slovanského kultúrneho identifikovania sa s kontinentom) európskeho duchovného priestoru, na ideu bratstva a mieru odvíjanú predovšetkým od postojov Jana Amosa Komenského a na prekročenie záverov uložených do priekopníckeho diela Pavla Jozefa Šafaříka, do jeho výzvy na racionálne poznávanie sa, na materiálový výskum, na organizovanie odborného vzdelávania sa vo vedách, na genézu slavistického výskumu, ktorú rozvíjali jeho chránenci.

Literárnovedná komparatistika vo svojej teórii a v metodológii historického výskumu sa záverom Jiřího Horáka vývinovo a prirodzene vzdialila, metodologicky pokročila, no fundament metód seriózneho rekonštruovania šírky spoločenského kontextu pre slovanské etnikum, pre jeho kultúrne prejavy pri práci s materiálom a spôsob vedeckého riešenia problému treba znova a znova oživovať.

Viera Žemberová

VOJTEKOVÁ, M.: Predložky v spisovnej slovenčine a poľštine.

Prešov: Prešovská univerzita v Prešove.

Filozofická fakulta 2008. 163 s.

Monografia Marty Vojtekovej *Predložky v spisovnej slovenčine a poľštine* je venovaná výskumu sysématických slovných druhov, konkrétne prvotných predložiek. Práca predstavuje prvý rozsiahlejší konfrontačný výskum danej problematiky, ide o prvý ucelený príspevok k problematike prvotných predložiek v slovenčine a poľštine. Popri úvode a závere pozostáva z dvanástich kapitol zameraných na výskum vybranej problematiky synchronného charakteru; len dve kapitoly sa dotýkajú aj jazykovej histórie.

V prvej kapitole vymedzuje autorka teoreticko-metodologické východiská. Za základnú jednotku opisu a následnej konfrontácie pokladá jednotlivé odtienky priestorového a časového významu. V druhej kapitole analyzuje prvotné predložky vymedzené na základe funkčného kritéria. Skúmaný materiál vyxcerptovala z výkladových slovníkov (28 predložiek v poľštine a 22 v slovenčine). V tretej kapitole s názvom *Kritériá vymedzenia prvotných predložiek zo synchronného hľadiska* autorka zdôvodňuje výber funkčného kritéria pri zaraďovaní slova k primárnej predložke. Nasledujúce dve kapitoly monografie majú synchronno-diachrónny rozmer, poukazujú na historickú podmienenosť súčasného stavu. V kapitole *Miesto predložiek v systéme slovných druhov v diachronno-synchronnom pohľade* sa upozorňuje na postavenie predložiek v ja-

zyku a v systéme slovných druhov vo viacerých starších i súčasných slovenských a poľských gramatikách, v kapitole *Vokalizácia predložiek v spisovnej slovenčine a poľštine v širšom slovanskom kontexte* sa poukazuje na širší slovanský kontext. V šiestej kapitole (*Kontextové významy verus invariantný význam*) sa autorka venuje problematike významu predložiek, ktorý podrobnejšie analyzuje v kapitolách *Priestorový význam prvotných predložiek a Časový význam prvotných predložiek*, kde opisuje aj vplyv jednotlivých zložiek kontextu na vznik týchto významov. V ďalších kapitolách monografie — *Výjadrovanie priestorového významu v slovenčine a poľštine* a *Výjadrovanie časového významu v slovenčine a poľštine* podáva autorka konkrétny prehľad vyjadrovania významových odtienkov obidvoch významov. Pre väčšiu prehľadnosť využíva aj grafické znázornenie v tabuľkách, jednotlivé významové odtienky dokladá i bohatou exemplifikáciou, s využitím údajov zo Slovenského národného korpusu, konkrétne z podkorpusu s umeleckou literatúrou a z podkorpusu prekladov umeleckých textov do slovenčiny, využívala aj Národný korpus poľského jazyka. Opisom systému predložiek v rámci spomenutých kontextových významov sa zaoberá v kapitolách *Systém slovenských a poľských priestorových predložiek* a *Systém slovenských a poľských časových predložiek*. Poukazuje na to, že predložky tvoria súbor, ktorý možno organizovať do prehľadného systému.

M. Vojteková vo svojej práci prezentuje názor, že problematiku predložiek tvoria dve roviny, a to konkrétna a abstraktná. Konkrétnu rovinu predstavuje fungovanie predložiek v reči alebo texte, abstraktnú rovinu predstavuje sémantická štruktúra predložkového systému invariantných významov. Svoj výskum opiera o konkrétnu rovinu, keďže vychádza z predpokladu, že iba dôkladný výskum fungovania predložiek v reči umožňuje vyšší stupeň abstrakcie.

Problematika spracúvaná v monografii *Predložky v spisovnej slovenčine a poľštine* zaplná biele miesta nielen v rámci konfrontačnej gramatiky, ale aj v oblasti slovanskej a poľskej jazykovedy.

Miroslava Čurová

ŠÍŠKOVÁ, R.: Areálová studie slovní zásoby rusínských nářečí východního Slovenska. Diferenční slovník.

Praha : Slovanský ústav AV ČR 2009. 200 s.

Ukrajinské rusínske nárečie východného Slovenska už v minulosti pútalo záujem mnohých dialektológov pre svoju okrajovú zemepisnú polohu a mnohoročné susedstvo nositeľov tohto nárečia so slovenským, poľským, maďarským, rumunským a nemeckým obyvateľstvom, čo podmienilo zachovanie archaických nárečových osobitostí a utváralo priaznivé podmienky pre inojazyčné vplyvy najmä v slovnej zásobe. O výskum ukrajinského nárečia na východnom Slovensku sa zaslúžili mnohí jazykovedci. I. Verchratskyj skúmal zvukovú rovinu, slovotvorný

systém a niektoré otázky syntaxe nárečia v dvojzväzkovej monografii *Znadooby do piznaňna uhorsko-ruskyh hovoriv* (1899-1901), fonetickú a morfológickú charakteristiku nárečia siedmich lokalít na Spiši a v okresoch Svidník a Medzilaborce podáva V. Hnaťuk v práci *Rusyny Priašivskoji eparchiji i jich hovory* (1900). Neskôr ukrajinské nárečia skúmal G. Gerovskij, no predovšetkým Ivan Paňkevych v monografii *Ukrajinski hovory Pidkarpatskoi Rusi i sumižnych oblastej* (1938). V druhej polovici 20. storočia sa výskumu ukrajinského nárečia na východnom Slovensku venujú V. Latta, Z. Hanudeľová, M. Štec, J. Muličák, M. Dujčák, J. Vaňko, A. Kundrátoová, M. Čizmarová, Ľ. Millá a iní. Skúmané ukrajinské rusínske nárečie je prebádané aj metódou lingvistickej geografie v dielach, ako sú *Atlas jazykowy dawnej Łemkowszczyzny* od Z. Stieberta (1956-1961), *Atlas slovenského jazyka* (1969-1984), *Atlas gwar bojkowskich* (1980-1991), *Atlas ukrajinského jazyka* (zv. 2., 1988), *Celokarpatský dialektologický atlas* (1988, 1989) a je spracované aj v regionálnom jazykovom Atlase ukrajinských nárečí východného Slovenska (1991) od Vasil'a Lattu, ktorý do tlače pripravili Z. Hanudeľová, I. Ripka a M. Sopoliga, a v Lingvisticom atlase ukrajinských nárečí východného Slovenska od Zuzany Hanudeľovej v 3 zväzkoch: *I. Názvy jedál, riadu a kuchynského náčinia* (1981), *II. Tkáčska lexika* (1989) a *III. Názvy stavebníctva a dopravných prostriedkov* (2001).

Výskum predmetného nárečia obohacuje publikácia Růženy Šiškovéj *Areálová studie slovní zásoby rusínských nářečí východního Slovenska*. V úvode autorka podáva prehľad o metódach výskumu, o geografickom a historickom vymedzení skúmaného územia i prehľad dostupnej vedeckej a odbornej literatúry. Predstavuje jazykovedcov skúmajúcich ukrajinské nárečia východného Slovenska od konca 19. storočia po súčasnosť. Píše o expediciách pražských dialektologických ukrajinských pracovníkov v 60. rokoch 20. storočia na východné Slovensko, keď sa robili zvukové záznamy rozprávania na rozličné témy. Výber tém konzultovali aj s V. Lattom, ktorý vtedy intenzívne pracoval na svojom diele *Atlas ukrajinských nárečí východného Slovenska*. Zoznam týchto tém s príslušnou stopážou na kompaktnom disku je uvedený v publikácii *Ukrajinská nářečí Slovenska* (2005) od R. Šiškovéj, M. Mušinku a A. Mušinku. Organizátorom a koordinátorom expedícií v druhej polovici 20. storočia bol A. Kurimský a stálym spolupracovníkom Š. Piroš, obidvaja nositelia skúmaného nárečia, O. Leška analyzoval zapísaný nárečový materiál. Unikátne zvukové záznamy z expedícií, ktoré trvali viac ako desať rokov, sa zachránili vďaka grantovým projektom O. Lešku, R. Šiškovéj a ďalších jazykovedcov. Podporila ich Grantová agentúra AV ČR a Grantová agentúra ČR. Teoretickú časť recenzovanej práce uzatvára zoznam obcí, z ktorých pochádzajú nahrávky, a zoznam použitých skratiek.

Druhá časť recenzovanej práce (s. 17-197) prináša slovník rusínskeho nárečia druhej polovice 20. storočia, ktorý bol zostavený na základe zápisu súvislých textov v 52 lokalitách východného Slovenska. Jeho základ tvorí digitalizovaný zvukový súbor nárečových textov zachy-

tených na 91 kompaktných diskoch, ktorý je výsledkom riešenia grantového projektu Rūženy Šiškovéj.

Heslá nárečového slovníka sú zoradené v abecednom poriadku a majú takúto štruktúru: heslové slovo v základnom tvare s označením prízvuku, na pravej strane sa uvádza český ekvivalent heslového slova v spisovnej podobe, nasledujú exemplifikačné príklady a skratky lokalít, v ktorých bolo slovo zapísané. Zdrobneniny (s lokalizáciou) sa uvádzajú v závere hesla.

Nárečový slovník je prehľadný, každé heslové slovo zvýraznené tučným písmom obsahuje gramatický aparát. Jeho súčasťou sú gramatické údaje o príslušnosti slova k slovnému druhu, pri podstatných menách sú údaje o gramatickom rode, pri slovesách o slovesnom vide a slovesnej väzbe. Po gramatických údajoch nasleduje výklad významu slova. Jednotlivé významy polysémických slov sa označujú arabskými číslicami. Pri podstatných menách sa uvádza skratka gramatického rodu, pri prídavných menách, číslovkách, zámenách a príslovkách skratka slovného druhu. Slovesá sa uvádzajú v neurčitku s vyznačením slovesného vidu a väzby. Exemplifikácie (dokladové spojenia, kontextové príklady, typické voľné i lexikalizované spojenia) ukazujú, ako sa slovo uplatňuje v kontexte, akú má spájateľnosť. Každý exemplifikačný príklad je preložený do češtiny. Jednotlivé varianty slov sa uvádzajú za lomkou po heslovom slove, alebo sa na lexikálne a iné varianty odkazuje na príslušnom mieste v slovníkovom hesle skratkou v. Podobne sa odkazuje aj na výpožičky z iných jazykov.

Nárečový slovník má veľkú dokumentárnu hodnotu. Zachytáva základnú slovnú zásobu rusínskeho ukrajinského nárečia východného Slovenska i slov z periferie slovnej zásoby. V poslednom období má na skúmané nárečie veľký vplyv slovenský spisovný jazyk a susedné slovenské nárečia, najmä šarišské a spišské. Súčasťou nárečového slovníka je aj nárečový materiál z lokalít Dara, Ostružnica, Smolník, Ruské a Veľká Poľana, ktoré zanikli pri výstavbe starinskej vodnej nádrže. Slovník prináša spoľahlivo zachytené nárečie na východnom Slovensku so vzácnou lexikou, označujúcou mnohé už zaniknuté realie.

Autorka práce *Areálové studie slovní zásoby rusínských nářečí východního Slovenska* predložila cennú prácu, ktorá poslúži dialektológom, etnológom, študentom filologických fakúlt i všetkým tým, ktorých zaujíma daná problematika.

Mária Čizmárová

85. výročie polonistiky na Univerzite Komenského v Bratislave.

Bratislava : Stimul 2009. 204 s.

Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave vznikla ako jedna z jej prvých fakúlt. V akademickom roku 1921/1922 sa otvorili prvé štyri odbory, medzi ktorými bola aj slovanská filológia, a na štúdium nastúpili prví poslucháči. Už v roku 1924 prišiel do Bratislavy prvý poľský lektor Jerzy Pogonowski z Jagelovskej univerzity

vy Krakove. Výučba poľského jazyka sa začala najprv v rámci slovanskej filológie, neskôr aj ako samostatný študijný odbor. Za osemdesiatpäť rokov svojho jestvovania bratislavská polonistika vychovala mnoho absolventov.

Recenzovaný zborník ponúka syntézu odborných záujmov slovenských a českých polonistov a poľských slovakistov, ktorí bratislavskej polonistike venovali časť svojho života ako akademickí pracovníci či lektori, alebo ich s týmto pracoviskom spájajú partnerské a priateľské vzťahy. Dvadsaťdva príspevkov je rozdelených do troch tematických celkov. Najviac, až pätnásť z nich, sa zaoberá jazykovednou problematikou, štyri sú venované literárnej vede a tri majú spomienkový a historiografický charakter.

V jazykovednej časti sú v najväčšej miere zastúpené komparatívne zamerané príspevky. Elżbieta Orwińska sa sústredila na zradnosť medzijazykovej homonymie na príkladoch zdanlivo identických frazeologických jednotiek v slovenčine, češtine a poľštine, Kamila Ondicová porovnáva pranostiky spojené s menami svätcov a s cirkevnými sviatkami v slovenčine a poľštine a poukazuje na rozmanité situácie, aké môžu nastať pri hľadaní vhodných prekladových ekvivalentov. Maryla Papierzová analyzuje tri preklady Švantnerovej Malky do poľštiny, v ktorých si všiema transpozíciou prvkov folklorizácie do cieľového jazyka, pričom kladie otázku, či filologická adekvátnosť prekladu nejde na úkor jeho čitateľskej atraktívnosti. Na vzájomnú interferenciu blízkych jazykov upozorňuje Marta Pančíková, ktorá na príklade poľsko-slovenských právnických prekladov zdôrazňuje nielen dôležitosť výbornej znalosti obidvoch jazykov, ale aj všestrannú orientáciu v danom vednom odbore, aby sa predišlo mylnému stotožňovaniu homofónnych lexém. Problematike z oblasti kognitívnej jazykovedy sa venuje Iwona Burešová-Wania. Po konfrontácii jazykového obrazu ženy v poľštine a češtine na základe metafor excerptovaných z hovorového jazyka a časopisov pre ženy dospela k záveru, že v skúmaných jazykoch, vzhľadom na podobné kultúrne a spoločenské tradície, z ktorých obidva jazyky vychádzajú, sa jazykový obraz ženy takmer zhoduje.

Situácii v súčasnom poľskom jazyku sa venuje Ivana Dobrotová a Maria Magdalena Nowakowska. I. Dobrotová sa zamerala na tri synchronne procesy prebiehajúce v súčasnej poľštine, a to na kontakty poľštiny s inými jazykmi. Všima si najmä vplyv angličtiny na slovnú zásobu, proces šírenia sa hovorových prvkov a s ním súvisiacu vulgarizáciu jazyka, a na analýzu protichodných postojov *być* a *mać* v jazykovom správaní. Príspevok M. M. Nowakowskej mapuje vývoj poľskej lexémy *celebryt* : *celebryta* a jej slovenského a českého ekvivalentu *celebrita*, pričom hľadá odpoveď na otázku, či je táto lexéma v jazyku potrebná a či sa v ňom udomácní natrvalo, alebo jej popularita pominie a z jazyka sa vytratí. Interdisciplinárne orientovaný príspevok Jiřího Murcy sa venuje aktuálnemu stavu výskumu jazyka na česko-poľskom pohraničí v tešínskej oblasti.

Kinga Wawrzyniaková zúčila znalosť kašubského dialektu a slovenčiny, čo jej umožnilo skúmať súvislosti medzi podobnými lexikálnymi jednotkami v obidvoch jazykových systémoch. Napriek tomu, že Kašubovia a Slo-

váci neboli nikdy v blízkom kontakte, v ich slovnej zásobe sa vyskytuje pomerne veľké množstvo lexém praslovanského pôvodu alebo prevzatých z nemčiny. Pohľad na formovanie jazyka a dialektov na pozadí dejín jazyka ponúka príspevok Boženy Czastkovej-Szymonovej.

Komparatívne ladenú jazykovednú tému si zvolila Marta Vojteková. Vo svojom príspevku analyzuje predložkové konštrukcie v slovenčine a poľštine, ktoré sú najčastejším formálnym vyjadrením predložkového určenia príčiny. Franciszek Sowa sa zaoberá adekvátnosťou delenia jazykovedy vo výučbe gramatiky na synchronnú a diachronnú, keďže v praxi sa navzájom prelínajú a nie je možné ich striktné separovať. Halina Mieczkowska venuje svoj príspevok vedeckým prácam Marie Honowskej, poľskej jazykovedkyni, ktorá vo svojom výskume z oblasti slovo tvorby a široko chápanej morfológie neraz nadväzovala na popredných slovenských jazykovedcov a porovnávala výstupy z ich výskumnej činnosti so situáciou v poľštine.

Ewa Jakus-Borkowa a Krystyna Nowiková približujú spôsob heslovania retrográdneho slovníka poľských ojkónym, ktorý autorsky zostavili. Názvoslovie obsiahnuté v slovníku predstavuje výborný materiál pre eventálny komparatívny výskum.

Mieczysław Balowski podrobuje prehľadnej lexikálno-sémantickej analýze texty homílií Jána Pavla II., ktorú bohato ilustruje príkladmi. Všetci si spôsob, akým pápež komunikoval s poslucháčmi, ako starostlivo vyberal jazykové a štylistické prostriedky, ako sa vyhýbal opakovaniu kazateľských fráz a ako namiesto toho načieral do bohatej studnice slovnej zásoby.

Literárnovedný príspevok Jozefa Hvišča mapuje Horovove preklady poľskej poézie do slovenčiny z diachronného hľadiska, pričom vyvracia tézu o náhodnosti a nesystematickosti výberu autorov a básní na preklad. Zdzisław Marciniów sa zaoberá poetickou tvorbou Ireneusza Iredyńského, ktorý debutoval spolu s básnikmi z Generácie 56, hoci do dejín literatúry sa zapísal skôr ako prozaik. Ludvik Štěpán prehľadným spôsobom zosumarizoval filozofické predpoklady a náboženské, kultúrne, umelecké a iné východiská, z ktorých vyrástla poľská literárna moderna. Príspevok Štefana Chrappu je venovaný výskumnej práci jubilujúceho profesora Jozefa Hvišča, polonistu, dlhoročného pracovníka SAV a Katedry slovenských filológií na Filozofickej fakulte UK v Bratislave. Vzhľadom na rozsiahlosť vedeckej a literárnej činnosti profesora Hvišča predovšetkým v oblasti slovensko-poľských literárnych vzťahov sa autor príspevku zameriava len na knižné produkty jeho výskumnej aktivity.

Krzysztof Krasuski spomína na svoje lektorské pôsobenie na bratislavskej polonistike. Opisuje zaujímavé i úsmevné príhody, spomína na konkrétnych študentov, ale i na vedeckú činnosť v oblasti slovenskej literatúry a poľsko-slovenských literárnych vzťahov, ktorej sa venoval nielen počas pobytu v Bratislave, o čom svedčí aj bohatý zoznam publikácií so slovenskou tematikou. Dva príspevky sa zameriavajú na významné osobnosti. Jiří Fiala a Marie Sobotková predstavili slovenského rodáka z Budmeríc, pátra Michaela Ignatia Tamašfiho, ktorý zastával

popredné funkcie v českej provincii Spoločnosti Ježišovej a pôsobil ako pedagóg a vychovávateľ na viacerých jezuitských kolégiách. Zborník uzatvára príspevok Romana Madeckého, ktorý sa pri príležitosti rovnakého jubilea, 85. výročia otvorenia lektorátu poľštiny v Brne, zameriaval na osobnosť Maximiliána Kolaja, ktorý stál pri jej zrode v letnom semestri akademického roku 1923/1924.

Trojazyčný zborník vydaný pri príležitosti 85. výročia založenia bratislavskej polonistiky bude dôstojne pripomínať nielen jubileum lektorátu poľského jazyka, ale aj pekné životné jubileum súčasnej vedúcej Katedry slovenských filológií, profesorky Marty Pančíkovej, ktorá ho zostavila a redakčne pripravila v spolupráci s poľskou lektorkou Kingou Wawrzyniakovou.

Kamila Wojnar Ondicová

PANČÍKOVÁ, M.: Rozvojové tendencie poľskej a slovenskej lexiky na prelome tisícročia (vybraná problematika: Substantíva).

Bratislava : Univerzita Komenského 2008. 139 s.

Svojou monografiou vyplňa Marta Pančíková jedno z bielych miest v oblasti konfrontačného opisu dvoch slovanských jazykov. Keďže viac ako polovicu všetkých slov v slovnej zásobe tvoria substantíva, jej záujem sa primárne orientuje na ne, sekundárne aj na adjektíva.

Práca sa skladá z teoretickej časti (1. a 2. kapitola) a praktickej analýzy (3. až 6. kapitola), ktorá predstavuje jadro výskumu. Autorka sa opiera o rozsiahly excerptný materiál, ktorý pochádza z dennej tlače, z kartotéky Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied a Inštitutu jazyka Poľského Poľskej akadémie vied, ako aj z korpusov obidvoch jazykov.

V prvej časti (*Porovnávanie lexikálnej zásoby*, s. 7-17) autorka rieši teoretické aspekty porovnávania lexiky. Všetci si vznik a vývin porovnávacej slovanskej lexikológie, jej ciele, princípy a metódy, unilaterálne a polylaterálne porovnávanie, kvalitatívne a kvantitatívne porovnávanie, skúmanie lexiky z kognitívneho, resp. pragmaticko-kognitívneho hľadiska a pod. Opierajúc sa o domáce, najmä však o poľské jazykovedné publikácie, vymedzuje možnosti zhôd a rozdielov pri konfrontácii jazykov ako systémov, ako aj jednotlivé aspekty porovnávania (didaktický, lexikografický, translačný). Zamýšľa sa aj nad dôležitosťou lexikálnej konfrontácie. Veľký priestor venuje aj skúmaniu doteraz publikovaných prác so slovensko-poľskou lexikálnou problematikou.

V druhej časti monografie (*Rozvojové tendencie lexiky*, s. 18-24) skúma aktuálne možnosti rozvoja slovnej zásoby. Tími sú v súčasnosti: a) vznik nových pomenovaní na základe slovotvorných postupov domáceho jazyka, b) rozširovanie už jestvujúcich pomenovacích prostriedkov v domácom prostredí, c) čerpanie z cudzích jazykových fondov. Zdá sa, že veľmi často dochádza k stretu navzájom protikladných procesov a tendencií:

1. demokratizácia (posun k hovorovosti) verzus intelektualizácia (posun ku knižnosti), 2. terminologizácia (odbornosť) verzus determinologizácia (všeobecnosť), 3. internacionalizácia verzus tvorenie nových pomenovaní z domácich zdrojov. S otázkou obohacovania slovnej zásoby sa spája aj problematika interferencie v príbuzných jazykoch, keď obidva jazyky používajú tie isté prostriedky, ale jednotlivé typy tvorenia sú nerovnako zastúpené a majú rozličnú životnosť, rozličná je aj funkcia afixov, ich štylistická a sémantická platnosť, odlišný je stupeň polysémie, homonymie a pod.

Tretia časť monografie (*Súčasná substantívna lexika*, s. 24-40) prináša analýzu zmien v jazyku, ktoré sa chápu ako prejav zmien v živote človeka z hľadiska kultúrneho, spoločenského, politického atď. Tieto zmeny si vyžadujú pomenúvať nové predmety a javy, ako aj nachádzať nové spôsoby pohľadu na realitu. Ich výsledkom je vznik expresívnych lexikálnych jednotiek rozličnej intenzity. Neologizmus sa tu chápe nielen ako nové slovo, ale aj ako nový jazykový znak, ktorý môže byť reprezentovaný slovom (slovotvorné neologizmy), významom slova (sémantické neologizmy) alebo spojením slov (napr. neofrazeologizmy – nová forma a starý obsah). Autorka sa v tejto časti publikácie zaoberá aj presunom zastaraných slov na perifériu slovnej zásoby, opätovným návratom nepoužívaných slov i hybridnými zloženinami, ktoré poľský jazyk donedávna nevyužíval tak často. Pre prax je veľmi cenný prehľad jednotlivých derivačných prípon, ktoré sa používajú na pomenovanie činnosti, vlastností a stavov, činiteľských a konateľských mien, nositeľov vlastností, nástrojov, prístrojov a zariadení, predmetov a konkrétnych výsledkov deja, miesta, ďalej tvorenie deminutív, augmentatív a kompozít. Bohatý je aj ilustračný materiál, v ktorom sa tieto prípony vyskytujú, pričom sa osobitne objasňujú slovotvorné a sémantické neologizmy.

Štvrtá kapitola (*Derivácia a kompozícia*, s. 41-75) obsahuje štyri tematické okruhy. Najprv je to analýza substantív so slovotvornou príponou *-ovec/-owiec*. Slovenská prípona bola v minulosti frekventovaná a produktívna najmä pri tvorení pomenovaní obcí a kopcov, v poľštine sa v týchto skupinách takmer nevyskytovala. Dnes sa prípona *-owiec* vyskytuje pri činiteľských pomenovaniach, pri pomenovaniach nositeľov vlastností, pri pomenovaniach vecí a výsledkov deja i pri iných pomenovaniach. Autorka v daných skupinách a podskupinách skúma ekvivalentnosť, zhodnosť použitia poľského sufixu *-owiec* a slovenského *-ovec*.

M. Pančíková rieši aj problematiku prechýlených pomenovaní ako pomenovaní činiteľov, osôb podľa zamestnania v ženskom rode a pomenovaní podľa nositeľov vlastností v ženskom rode. Autorka uvádza najčastejšie používané prípony, sleduje pôvod prípon a objasňuje podmienenosť prípony koncovkou pomenovania v mužskom rode v poľštine. Keďže používanie prechýlených pomenovaní v poľštine je iné ako v slovenčine, autorka sa venuje aj otázke, prečo sa používajú mužské formy, akou formou jazyk vo vete poukazuje na príslušnosť k ženskému

rodu a pod. Tretím tematickým okruhom tejto kapitoly sú zložené substantíva a adjektíva. M. Pančíková sa tu zaoberá spôsobmi tvorenia, delením podľa pôvodu slovotvorných základov, hlavnými sémantickými skupinami, v ktorých sa vyskytujú, ako aj charakterom slov z hľadiska ich expresivity. Záver kapitoly je venovaný problematike zložených adjektív. Autorka ich začleňuje do jednotlivých skupín, všima si podobnosť v slovotvorných postupoch, resp. všima si aj príčiny nerovnomerného obsadenia jednotlivých komponentov a typov.

V piatej kapitole (*Analytické a syntetické pomenovania*, s. 75-92) sa objasňujú tendencie poľského jazyka k analytizmu. Táto časť prináša porovnanie poľských analytických konštrukcií s ich slovenskými ekvivalentmi. Aj tento jav sa dokladá bohatým ilustračným materiálom, ktorý je rozdelený do jednotlivých slovotvorno-sémantických kategórií. Iným typom analytických konštrukcií sú v poľštine analytické pomenovania s abstraktným substantívom typu *akcja, kwestia, okres, proces* atď., pričom dvojslovné pomenovania tu nevznášajú novú informáciu, ale ide o prostriedok na dosahovanie väčšej abstraktnosti a explicitnosti. Kondenzácia, na základe ktorej vznikajú univerbizované pomenovania, je témou záverečnej časti kapitoly. Pozornosť sa venuje najčastejším spôsobom slovotvorby, pričom vznik slangových pomenovaní a jednotlivým slovotvorno-sémantickým skupinám.

Záverečná kapitola (*Prevzatá lexika*, s. 93-105) sa zameriava na obohacovanie lexiky o výpožičky z inojazyčných fondov. Autorka prináša prehľad histórie preberania slov do slovenčiny a poľštiny z jednotlivých jazykov, pričom objasňuje príčiny väčšieho počtu slov cudzieho pôvodu v poľštine než v slovenčine. Kapitola informuje o adaptácii výrazu podľa jednotlivých fáz (podľa grafickej, fonologickej, morfolologickej, sémantickej). Práve vďaka prispôbovaniu sa pravidlám v jednotlivých jazykoch môžu mať mnohé prevzaté slová s rovnakým významom rozmanitú podobu. Rozdiely v jednotlivých jazykoch môžu vzniknúť aj vtedy, ak jeden jazyk preberie iný význam ako druhý jazyk, či ak sa líši ich štylistické použitie. Na záver sa autorka zaoberá otázkou, z ktorých jazykov sa dnes preberá najviac, a približuje tie oblasti života človeka, v ktorých našli tieto slová svoje uplatnenie. V krátkosti sa venuje aj kalkovaniu.

Monografia M. Pančíkovej prináša pohľad na rozvojové tendencie poľskej a slovenskej lexiky na prelome tisícročia, spracúva jednu z dosiaľ málo prebádaných otázok. Je cenným zdrojom informácií, pretože popri teoretickom má aj praktický význam pri vyučovaní cudzích jazykov, resp. pri tlmočení a preklade. Z práce môžu čerpať najmä študenti polonistiky, ako aj profesionálni prekladatelia. Závery práce možno v budúcnosti využiť aj pri tvorbe slovníkov či iných publikácií, ktoré sa budú venovať problematike poľsko-slovenských jazykových vzťahov.

Priska Sekerová

MARIČOVÁ, A.: Slovesné predpony v slovenčine a srbsčine.

Báčsky Petrovec : Slovenské vydavateľské centrum 2008. 137 s.

O potrebe a užitočnosti konfrontačného výskumu jazykov nemožno pochybovať. Výsledky takejto analýzy prinášajú poznatky z rozličných jazykových oblastí, napr. zo zvukovej, gramatickej či lexikálnej roviny. Pomáhajú odkryť zhody a odlišnosti medzi jazykmi a poukazujú na potenciálne jazykové chyby vyplývajúce zo vzájomného kontaktu a medzijazykovej homonymie. Autorka Anna Maričová, profesorka na Filozofickej fakulte Univerzity v Novom Sade, sa popri konfrontačnom výskume slovenčiny a srbsčiny venuje lexikologickým, morfológickým a dialektologickým otázkam. V posudzovanej monografii analyzuje slovesné prefixálne systémy v slovenčine a srbsčine. Ide o synchronný konfrontačný opis. Autorka si pri charakteristike predpón zvolila lexikografické a štruktúro-sémantické hľadisko, pričom vychádzala zo slovenčiny smerom k srbsčine a postupovala od formálnej stránky k významovej. V našej recenzii sa budeme vyjadrovať predovšetkým k slovenskej časti, no v niektorých bodoch sa dotkneme aj srbsčiny.

Po krátkom úvode autorka porovnáva postavenie tvorenia slov v srbskom a slovenskom jazykovednom kontexte a poukazuje na odlišné vnímanie predponových slovies v týchto dvoch slovanských jazykoch. Tvorenie slov je v srbsčine zaradené do gramatiky, v slovenčine sa skúma v rámci lexikológie. Predponové slovesá v srbsčine sa klasifikujú ako zložené, v slovenčine ako odvodené. Odvodenými slovami sú podľa viacerých srbských autorov len slová utvorené sufixálne. A. Maričová podáva niekoľko názorov na prefixálne slovesá od srbských, chorvátskych, macedónskych, slovinských (A. Belić, M. Stevanović, S. Babić, I. Klajn) aj slovenských autorov (J. Horecký, Š. Peciar). Napr. srbský autor I. Klajn (2002) tvrdí, že predpony nie sú predložkami, teda samostatnými slovami, a preto prefixácia nie je skladanie. Predponové slovo podľa neho nie je ani odvodené, ani zložené, ale je to prefixál. V slovenčine sú predponové slovesá produktmi derivácie, hoci napr. J. Horecký (1957) v istom období pokladal predponové slovesá tiež za zloženiny, pretože mnohé predpony môžu existovať samostatne v podobe predložiek. Na druhej strane predpony perfektivizujú sloveso (čiže majú istú gramatikalizačnú vlastnosť), čo nie je možné pri prvých častiach kompozít. Domnievame sa, že problém spočíva v tom, aké kritérium zvolíme pri identifikácii kompozít: spojenie dvoch plnovýznamových samostatných slov (vtedy by predponové slovesá ako spojenia pôvodnej predložky a základového slovesa nemohli byť zložené), alebo spojenie akýchkoľvek dvoch samostatných slov (t. j. pôvodnej predložky a základového slovesa ako predpoklad na utvorenie kompozita). Sú však prípady prefixálnych slovies, ktoré majú viazaný slovotvorný základ, teda bezpredponové sloveso neexistuje samostatne, napr. *prepojiť*, *zapojiť*. V slovenčine sa

lexémy zložené z dvoch neplnovýznamových slov typu *po-pri*, *sta-by* hodnotia ako nepravé kompozitá. Koreňové morfémy najmä predložiek a častíc pri odvodzovaní plnovýznamových slovných druhov (*pod-liezt*) sa prehodnocujú na derivačné afixy, teda predpony (porov. M. Sokolová–G. Moško–F. Šimon–V. Benko, 1999, s. 33).

A. Maričová usúvzťažňuje predpony s predložkami predovšetkým z formálneho hľadiska a hľadá súvislosti pri kontaktoch a pozičných predložkách a predponových slovesách s lokalitným významom. Nie všetkým predponám však zodpovedajú príslušné predložky (srbské: *pre-/pro-*, *raz-/ras-*, slovenské: *vz-*, *vy-*, *roz-*). Predpony a predložky majú isté významy spoločné, no obsahujú aj významy bez výraznejšej paralely (J. Horecký, 1957, s. 142), napr. predložka *pod(o)* v slovenčine označuje miesto (*skrýť sa pod posteľ*, *plávať pod vodou*), závislosť (*patríť pod ministerstvo*, *byť pod dozorom*), mieru, hranicu (*teplota klesla pod nulu*, *predať dom pod cenu*), účel, cieľ (*vziať niekoho pod ochranu*), spôsob (*vystupovať pod cudzím menom*), príčinu, dôvod (*zachvieť sa pod pohľadom*), podmienku (*urobiť niečo pod príslubom*). Prefix *pod(o)-* sa s predložkou zhoduje iba vo význame miesta (*podbehnúť pod auto*, *voda podomlela breh*), závislosti (*podriadiť sa*), miery (*podceňiť*), účelu, cieľa (*podplatiť*), ostatné významy má odlišné, napr. malú mieru deja (*podskočiť*), začiatok deja (*podnietiť*) (podľa SSJ, III., 1963, s. 117–120; KSSJ, 2003, s. 490–491, 495). Vychádzajúc z I. Němca (1954) autorka konštatuje, že predpony a predložky majú spoločný základ, boli to pôvodne samostatné slová – prislovky. Predpony sa ustálili ako nesamostatné prvky v spojitosti so slovesom, kým predložky vznikli z ustáleného spojenia s menom. Predložka konkretizuje pádový význam pri mene, predpona dotvára lexikálny význam slovesa. A. Maričová ďalej pokračuje, že pri predponovom slovese sa najmä v lokalitných významoch môže tautologicky zopakovať príslušná predložka (s. 24), napr. slovenské *nalepiť na...*, *zastrešiť za...* – srbské *dotrčati do...*, *nadneti nad...*. Môžeme ešte doplniť, že takáto predložka pomáha odlíšiť jeden lokalitný význam daného predponového slovesa od iného lokalitného významu, napr. *naskočiť na bicykel* (nasmerovanie deja na niečo) – *naskočiť do vlaku* (nasmerovanie deja do niečoho).

Pri výskume predponových slovies sa nemožno vyhnúť otázke slovesného vidu. Predpona je výrazný perfektivizačný činiteľ, nie však jednoznačne čisto vidový a nie jediný vidotvorný prostriedok. Popri prefixácii, ktorá vyvoláva v lingvistických kruhoch najväčšie diskusie, sa k vidotvorným postupom zaraďuje sufixácia (*odprosiť* – *odprosovať*) či transflexia (*streliť* – *strielať*; porov. M. Sokolová a kol., 1999). V srbsčine sa za vidové páry pokladajú aj také slovesá, ktoré sa odlišujú okrem vidu aj spôsobom konania deja (*micati* – *maknuť*), alebo na zmenu vidu môže vplývať aj prízvuk (*pogledati* – *poglédati*). A. Maričová vo svojom vlastnom vnímaní lexikálno-gramatickej kategórie slovesného vidu vychádza z konfrontačnej rusko-slovenskej analýzy predponových slovies E. Sekaninovej (1980), ktorá vylčovala základné limitovné slovesá s významom smerovania deja k dosiahnutiu

vnútorného limitu a slovesá s príznakom rezultatívnosti deja. Limitatívny, resp. rezultatívny spôsob slovesného deja sa tak u E. Sekaninovej prekrývajú s dokonavosťou. A. Marićová rezultatívnosť, limitatívnosť a dokonavosť pri niektorých predponách rozlišuje, no v iných prípadoch stotožňuje napr. rezultatívny význam s dokonavosťou (prefix *za-*; s. 131). V prehľade slovenskej, srbskej, čiastočne českej aspektologickej literatúry nám trochu chýba odkaz napr. na aspektologickú koncepciu F. Kopečného (1962) alebo porovnávaciu rusko-slovenskú gramatiku A. V. Isačenka (1960).

Čistú dokonavosť identifikuje autorka v rámci spôsobu slovesného deja, na jej pomenovanie však používa niekoľko terminologických variantov, napr. uvádza ju ako „čistú perfektívnosť“ pri predpone *na-* (*napršať* – *napa-dati*), ako „dokonavosť slovesného deja“ v rámci modalitnosti (a nie temporálnosti) pri prefixe *po-* (*pohostiť* – *po-gostiti*), ako „dosiahnutie perfektívnosti deja“ pri prefixe *s(o)-/z(o)-* (*zmrznúť* – *zmrznuti*) alebo ako „dokonavosť – perfektívnosť deja“ pri *u-* (*usušiť* – *ugasiti*) či ako „rezultatívny význam alebo dokonavosť“ pri predpone *za-* (*zamilovať sa* – *zaljubiti se*). Hoci podstatou dokonavosti je ohraničenie deja na začiatku alebo na konci, nestotožňovali by sme úplne dokonavosť s koncom deja, ako je to na s. 29: „Slovesom *dovariť* – *dokuvati* sa označuje priebeh poslednej fázy varenia a jej dokončenie, a slovesom *uvariť* – *skuvati* sa vyjadruje čistá dokonavosť, čiže koniec deja.“ Dokonavosť je abstraktnejší pojem, ide o ohraničenie deja z hľadiska priebehovosti – nepriebehovosti, komplexnosti – nekomplexnosti deja. Koniec deja je konkrétnejšie temporálny spôsob slovesného deja, prekrýva sa čiastočne s dokonavosťou, pretože to, čo je skončené, je zároveň dokonavé, ale nie všetko dokonavé je zároveň skončené (*rozplakať sa*).

S prefixáciou a slovesným vidom je úzko prepojená lexikálno-sémantická kategória spôsobu slovesného deja a jej rozčlenenie na tri základné sémy: sému lokalizovanosti, temporálnosti a modalitnosti (porov. E. Sekaninová, 1980). Na túto koncepciu nadviazala aj A. Marićová, keď uplatnila tri základné sémy spôsobu slovesného deja pri rozbere srbských prefixov: *do-*, *na-*, *nad-/nat-*, *o-/ob-/op-*, *od-/ot-*, *po-*, *pod-/pot-*, *pre-/pro-*, *pri-*, *raz-/ras-*, *s-*, *u-*, *uz-*, *iz-/is-*, *za-*; a slovenských prefixov: *do-*, *na-*, *nad-*, *o-/ob-*, *od-*, *po-*, *pod-*, *pre-*, *pri-*, *roz-*, *s-/z-*, *u-*, *v-*, *vz-*, *vy-*, *za-* (vymenúvame prefixy bez príslušných vokalizovaných podôb v srbsčine a slovenčine a pravopisných variantov v srbsčine). Na ukážku uvádzame jednotlivé spôsoby slovesného deja pri prefixe *na-*: v séme lokalizovanosti môže *na-* vyjadrovať „smerovanie deja na niečo alebo umiestnenie na niečom“ (*nakvapať* – *nakapati*), v séme temporálnosti „čistú perfektívnosť“ (*narásť* – *narasti*), „dosiahnutie výsledku vykonaním deja v čase“ (*nakriútiť* – *namotati*), „dosiahnutie perfektívnosti limitovaného deja“ (*naostríť* – *naostriti*), v séme modalitnosti „vykonanie deja vo veľkej miere“ (*nabalíť* – *napakovati*), „distributívnosť“ (len v slovenčine: *nadovážať*) a „zasiahnutie dejom časti predmetu (alebo začiatok deja)“ (*nahnúť* – *nagnječiti*).

Významová štruktúra prefixov, postavená na ich klasifikácii prostredníctvom sém spôsobu slovesného deja, ukázala zhodnosť a rozdielnosť medzi jednotlivými prefixmi v rámci jedného jazyka aj medzi slovenskými a srbskými predponami navzájom. Napríklad význam „zbavovanie základnej vlastnosti slovesa – opačný vzťah“ pri predpone *od-* (*odbaľiť*, *odmraziť*) je v podstate synonymný s významom predpony *roz-* „anulovanie výsledkov predchádzajúceho deja“ (*rozbaľiť*, *rozmraziť*). V srbsčine sa prefixom *pro-* vyjadruje napr. „začiatok činnosti základného slovesa“ (*propevati*), tento význam nájdeme aj v slovenčine (*prehovoriť*). A. Marićová sa pri prefixe *po-* zmieňuje, že v slovenčine sa pri niektorých nedokonavých pohybových slovesách tvorí futúrum synteticky pomocou predpony *po-* (*bežať* – *pobeží*), a tieto prípady začleňuje do modalitného spôsobu slovesného deja. Nezaradováli by sme tento jav medzi jednotlivé spôsoby slovesného deja. Futúrum je gramatická kategória, prefix *po-* tu z morfológického hľadiska vystupuje ako gramatická, nie ako derivačná morféma. Derivačnou morféma je *po-* vo všetkých ostatných významoch spôsobu slovesného deja, napr. „malá miera deja“ (*poovoriť*).

Distributívnosť ako modalitný spôsob slovesného deja znamená rozčlenenosť a postupnosť deja vzhľadom na pluralitu subjektov alebo objektov. Príslušné slovesá sa tvoria zväčša pridaním predpony *po-* k sekundárnym imperfektívam (*donášať* → *podonášať*) aj k bezpredponovým imperfektívam (*padáť* → *popadáť*). Autorka ukázala, že distributívnosť môžu vyjadriť aj iné prefixy, v ktorých sa distributívnosť kombinuje s ostatnými významami, napr. *na-* (*naukladať* + kumulatívny význam), *roz-* (*rozsadiť*, *rozvešať* + význam rozmiestnenia deja). Súhlasíme so Š. Peciarom (1965), že distributívny odtienok v slovenčine možno pozorovať aj pri predpone *vy-* (*vyhádzat'*, *vytrhať*). Autorka ďalej usúvzťahuje pojmy distributívnosť – násobenosť – opakovanosť deja, ale nestotožňuje ich. Pri distributívach sa zdôrazňuje postupnosť realizácie deja rozčleneného na jednotlivé časti, pri násobenosti a opakovanosti realizácia jedného deja viackrát vzhľadom na subjekt alebo objekt v pluráli (*deti podonášali domov rôzne zvieratká*).

Analýzované slovesné významy sú doložené príkladmi z excerpovanej srbskej a slovenskej literatúry. Uvedomujeme si, že autorka si musela vyčleniť rozsahovo užší východiskový materiál, aby ho vedela výskumne dobre uchopiť. No niekedy sa to odzrkadlilo v tom, že nemala k dispozícii doklad na ilustrovaný bežný alebo menej produktívny význam slovesa. Z tohto dôvodu by sme odporučili možno aj väčší štylistický a žánrový rozptyl excerpovaných textov, napr. publicistiky, odborné texty, príp. by sme demonštrovali iba špecifické prípady slovies. V slovenčine by v tomto smere mohol dobre poslúžiť Slovenský národný korpus ako elektronická textová databáza.

Užitočnou pomôckou pre potreby praxe v prekladaateľskej a tlmočnickej sfére, ale tiež aj v pedagogickom procese je kapitola *Predpony z hľadiska medzijazykových kontaktov*. Keďže slovenčina je vo Vojvodine jazykom slovenskej menšiny, často na ňu vplýva srbsčina ako majoritný jazyk. Oslabená jazyková kompetencia v spojení

s bilingvизmom, ale aj medzijazyková homonymia a polysémia bývajú často zdrojom medzijazykovej interferencie, ktorá sa pri predponových slovesách prejavuje v nenáležitom použití srbskej predpony so slovenským základom alebo sa pri slovesách cudzieho pôvodu prefix vynecháva, či srbské slová sa zvukovo a gramaticky prispôbia slovenčine. „K interferencii obyčajne prichádza tam, kde sa tuší formálna zhoda“ (s. 93). A. Maričová na tomto mieste vymenúva najčastejšie prípady srbsko-slovenských interferencií, napr. podľa srbského slovesa *prezdraviti* sa vo vojvodinskej slovenčine používa *prezdravieť* vo význame „zotaviť sa z choroby“, teda slovenské *vyzdravieť*. Podobne pod vplyvom srbského *preostati* vo význame „zostať nazvyš“ sa uplatňuje ako „slovenské“ sloveso *preostať* (namiesto *zvyšiť*). Tieto zaujímavé prípady jazykovej interferencie demonštrujú, ktorý motivačný prvok poslužil ako východisko pri výbere predpony daného predponového slovesa vo vojvodinskej slovenčine. Napríklad význam „zostať nazvyš“ pri jednotke *preostať* sa pravdepodobne nesprávne skrížil s významom slovenského prefixu *pre-*, prevýšenie dejom iného.“

Výskum prefixálneho inventára pri slovesách uzatvára autorka kapitolou o obohacovaní slovies pomocou internacionálnych morfém typu *de-*, *re-*, *dis-* (*decentralizovať*, *reformovať*, *diskvalifikovať*) alebo prefixoidov typu *hyper-*, *mono-* (*hyperbolizovať*, *monopolizovať*) vyjadrujúcich logické vzťahy, ako je negácia, opak deja, intenzita deja a pod. Prítomnosť a nárast týchto internacionálnych slovies v slovnej zásobe slovenčiny je dlhodobý jav, s ktorým sa jazyk dokáže do istej miery vyrovnávať. Keďže väčšina týchto slovies je obojvidová, práve prostredníctvom prefixácie sa perfektivizuje a prispôsobuje domácejmu vidovému systému (*z-diagnostikovať*, *vy-abstrahovať*). V ďalšom badaní môže byť preto prítiažlivým pozorovať, či takýto proces predponovej adaptácie prebieha aj vo vojvodinskej slovenčine, alebo či tam internacionálne jednotky zostávajú bezpredponovými, resp. či v dôsledku jazykovej interferencie nepriberajú aj srbské prefixy. Na dôvažok ešte pripájame, že v súčasnosti sa predpony v slovenčine podieľajú na slovotvorbe nových slovies v kombinácii so sufixáciou alebo reflexivizáciou (*predrogovať sa*, *vygooglovať*, *zvianočnievať sa*).

Na konci publikácie sa nachádza index skúmaných slovenských a srbských slovies a tiež v prehľadných tabuľkách sú zhrnuté jednotlivé významy slovenských a srbských predpôn, takže čitateľ si môže porovnať významovú štruktúru jednotlivých predpôn v oboch skúmaných jazykoch.

Systematický opis predpôn v slovenčine bol dosiaľ zrealizovaný len v súvislosti s predponovými slovesami (napr. Š. Peciar, 1961, 1962, 1963, 1965, 1966, 1967, 1968; J. Horecký, 1959, 1971; E. Sekaninová, 1980). V slovenčine sú predpony ako samostatné heslá zachytené lexikograficky iba vo výkladovom Slovníku slovenského jazyka (1959-1968). Konfrontačný pohľad na túto problematiku v slovanskom kontexte je preto žiadaný, lebo ako ukázala A. Maričová, medzi srbcinou a slovenčinou je pomerne vysoký stupeň zhody vo forme (iba srbské predpony: *iz-*,

pro-, *uz-*; výlučne slovenské predpony: *v(o)-*, *vy-*, *z(o)-*), ktorý však nemusí zodpovedať zhode v obsahovom pláne. Podobný porovnávaci opis slovesného predponového systému slovenčiny s inými slovanskými jazykmi, hľadanie súvislostí medzi predponami ako nesamostatnými segmentmi a predložkami ako samostatnými jednotkami, či dôsledky medzijazykovej interferencie na prefixálny systém by mohli byť inšpiráciou pre ďalší výskum, čím by sa postupne doplnili kamenky v široko ponímanej aspektologicko-derivačnej mozaike.

Nicol Janočková

DANIŠ, M.—NEVRILÝ, M.: Ivan Franko. Život a dielo (1856-1916).

Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška 2009. 334 s.

Stát se uznávaným klasikem s sebou nenese jen zaslužený zájem vědců a čtenářského publika, ale s narůstající „váhou“ onoho jména jde ruku v ruce i snaha danou osobnost „využít“ či v horším případě „zneužít“ k různorodým cílům. Toto se týká zvláště významných osobností v nestabilních společnostech, kde neexistuje ustálený hodnotový systém a kde je aktuálním problémem otázka národní sebeidentifikace. Takový typ společnosti nalezneme na Ukrajině, kde dosud nebyl završen proces národní a politické emancipace. Významné osobnosti stojící na nejvyšších místech ukrajinského literárního panteonu — Taras Ševčenko a Ivan Franko — se zde staly nejen uznávanými, ale často i dezinterpretovanými a „zneužívanými“ jmény. Obdobná slova, která pronesl o T. Ševčenkovi Mykola Žulynskij („Každá epocha vytvářela svůj obraz Ševčenko. A chtěla jeho slovy mluvit — jménem národa — o sobě“) bychom mohli aplikovat i na Ivana Franka (1856-1916), ukrajinského spisovatele, vědce, překladatele a politika. To ostatně potvrzuje i obdobný výrok autorů monografie: „Každá historická doba sa snažila Ivanovi Frankovi dať nálepku vlastnej ideológie, filozofie či politickej orientácie.“ (s. 10)

Není třeba zvláště zdůrazňovat, že na účelové dezinterpretaci Frankova díla se v největší míře podílela sovětská kritika, která využila realistický základ autorovy literární tvorby, jeho apelativní a ideově nasycenou poezii, ostře kritický postoj k stávajícímu politickému a sociálnímu systému apod. a vydestilovala z autorova díla pouhá „plakátová hesla“, která měla jen vzdálenou podobnost se skutečnou Frankovou dynamickou a mnohohrstevnatou tvorbou. Dlouhá desetiletí sovětského období byl Franko chápán jako kritický realista, revolucionář, ateista, materialista apod., který zasvětil svůj život boji se sociální nespravedlností. Obdobným způsobem byl Frankův obraz deformován i v českém a slovenském prostředí. Takto zkreslený pohled na jednoho z neplodnějších slovanských intelektuálů se snaží zkorigovat monografie slovenského historika Miroslava Daniše a slovenského a

českého literárního vědce a ukrajinisty Mikuláše Nevrlého. Jejich cílem je zároveň podat portrét všestranného intelektuála, který byl na svou dobu vizionářem a iniciátorem moderních koncepcí a jehož myšlenky a dílo jsou „pre Slovensko, ostatné slovenské krajiny a vlastne pre celú kultúrnu Európu [...] stále nevyčerpatelnou studnicou poznania.“ (s. 21).

V českém a slovenském prostředí není Franko neznámou osobností. Kromě zájmu, který vzbuzoval již za svého života (viz oddíly monografie *Použitá literatúra; Bibliografia slovenských prekladov diel Ivana Franka a slovenské frankiána*; pro doplnění informace o českých překladech a studiích o Frankovi je třeba využít publikace *Sto padesát let česko-ukrajinských vztahů*. Ed. Orest Zilynskyj. Praha : Svět sovětů 1968), můžeme hovořit o jisté kontinuitě bádání o Frankovi až do současnosti. Je zajímavé, že vědomosti o Frankovi pronikaly na Slovensko nejprve prostřednictvím Čech, kde jeho tvorba byla známa již v 90. letech 19. století. První rozsáhlá ideologicky nezatížená syntetická práce nyní naopak vznikla na Slovensku a stává se i pro českou odbornou veřejnost inspirací pro další bádání.

Publikace je orientována primárně na seznámení se základními životními peripetemi Ivana Franka a s jeho myšlenkovou evolucí. Jak konstatuje v Úvodu I. Dzjuba: „S patričnou erudiicí je v práci spojený chronologicky koncipovaný životopis Ivana Franka, s dôkladnou historickou analýzou dôležitých motívov jeho literárnej a vedeckej činnosti, so zvláštnym akcentom na jeho spoločensko-politické, kultúrne a vedecké aktivity.“ (s. 5)

V první kapitole (*Halič v období Ivana Franka*) autoři nastiňují dobový kontext, na jehož pozadí mají následně prezentované Frankovy myšlenky a koncepce možnost zřetelněji vyniknout. V následujících kapitolách jsou v chronologickém sledu zmapovány životní osudy Ivana Franka a postupně vyzrávání osobnosti (kapitoly *II. Mladosť Ivana Franka*; *III. V krútnave bojov*; *IV. Viedenské aktivity*; *V. Na vrchole tvorivých síl*). Započatý chronologický model je dále narušen a autoři se naopak snaží zvýraznit určitá ohniska Frankovy činnosti, počínaje jeho politickými aktivitami (kapitola *VII. Ivan Franko ako politik*) a konče velmi specifickými oblastmi zájmu (*IX. Židia a židovská otázka*). Právě v poslední zmíněné kapitole se autorům podařilo výrazně přispět k průlomu v interpretaci Frankových postojů k židovské problematice, které byly často zkracovány (viz např. obviňování z antisemitismu). Ve dvou kapitolách se autoři zabývají hodnocením Frankova zaujetí pro českou a slovenskou kulturu a emancipační snahy těchto dvou národů a sledují i Frankovy postoje týkající se slovanské vzájemnosti (kapitoly *VI. Praha, česká kultura a slovanský program*; *XI. Ivan Franko a Slováci*). Osmá kapitola (*VIII. Ženy Ivana Franka*) zprostředkovává pohled do soukromé, intimní sféry Frankova života, což bylo doteď často opomíjeným tématem. Autoři ovšem nepojímají tuto sféru samoúčelně, ale sledují její otisk ve Frankově literární tvorbě, zvláště pak ve sbírce *Živý ale listy (Uvadlé listy)*. Osobní rovinou Frankova života (poslední životní období naplněné fyzic-

kým i psychickým utrpením i osobními tragickými ztrátami) se zabývá rovněž i poslední kapitola (*XII. Posledné roky života*), v níž se podařilo působivě zvýraznit Frankovu nezlomnou tvůrčí energii, jeho neutuchající touhu sloužit svému národu i humanistickým ideálům. Tento rys Frankovy osobnosti výrazně vyvstává i v poslední dosud nezmíněné kapitole (*X. Mojžiš*), která se zaměřuje na jeden z vrcholů Frankova básnického díla — poému *Mojžiš*. Z výše uvedeného je patrné, že jedním z výrazných pozitiv celé práce je vyvážená kombinace několika možných přístupů k Frankovu dílu, čímž čtenář získá velmi plastický obraz a představu o stěžejních gravitačních bodech Frankovy odborné činnosti i literární tvorby. Je patrné, že autoři byli důkladně seznámeni s Frankovým odkazem, o čemž svědčí mimo jiné i četné citace z Frankových literárních a teoretických děl i z jeho korespondence. Rovněž je možné pozorovat i vysokou obeznanost s názorovými vektory Frankových současníků; pozitivem je i využití vzpomínkového materiálu různých osobností, což textu dodává na autenticitě.

Přestože Frankův literární odkaz nestojí ve středu zájmu, v jednotlivých kapitolách vytvářejí stručné analýzy jednotlivých literárních děl vhodnou doplňkovou součástí textu. Literární tvorba je primárně pojímána jako výsledek průsečíku politických, společenských a kulturních vlivů, a v neposlední řadě i osobní zkušenosti. Jinými slovy, literární text je zde nazírán spíše jako projev diskursů utvářených společností; interpretačním klíčem je zde chápání díla jako reference ve smyslu odkazování k aktuálnímu světu. S tímto přístupem souvisí i to, že konkrétní literární díla slouží autorům mnohdy jako dokreslení Frankova světonázoru, jeho filozofických a vědeckých koncepcí. V některých případech jsou dokonce využívány rozsáhlé citáty z jednotlivých literárních děl jako přímé dokreslení Frankova životopisu (frekventovaně je zde zdůrazňován autobiografický ráz mnoha literárních děl) nebo dokonce i jako ilustrace k tehdejší politické a společenské situaci. Diskutabilnost tohoto přístupu je posílena i tím, že autoři se ve stejné míře neopírají o odborné sekundární zdroje týkající se historického vývoje v Haliči. Tato poznámka se týká zvláště uchopení důležité problematiky „moskvofilství“ a „narodovectví“, kterou se snaží autoři osvětlit v úvodu a zvláště pak v 1. kapitole knihy. Zde by bylo vhodné rozšířit prameny o nejnovější bádání v této oblasti, například práce M. Mudrého, které se zabývají různými proudy národně-politické orientace v ukrajinské společnosti Haliče rakouského období (Мар'ян Мудрий: Національно-політичні орієнтації в українському суспільстві Галичини австрійського періоду у висвітленні сучасної історіографії. In: Вісник Львівського університету. Серія історична. Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка 2002, вип. 37, част. 1, s. 465-500). Domnívám se, že obdobným způsobem by bylo vhodné doplnit i aktuální práce týkající se Frankovy biografie a rovněž studie věnované různým aspektům jeho vědeckého bádání a politických koncepcí. Zde mám na mysli zvláště obsáhlou monografii J. Hrycaka (Ярослав Грицак: Пророк у своїй

вітчизні: Франко та його спільнота. Київ : Критика 2006), která sleduje Ivana Franka v kontextu tehdejší společnosti a na pozadí malých společenství, s nimiž byl Franko v kontaktu a zabývá se škálou Frankových „identit.“ Chybět by neměla ani práce O. Zabužkové (Оксана Забужко: Філософія української ідеї та європейський контекст: Франківський період. Київ : Наукова думка 1992), která uvádí do širokých souvislostí evoluci národního vědomí v 19. a na počátku 20. století a analyzuje rovněž Frankovy koncepty týkající se této otázky. Obdobnou výtku je možné aplikovat i na části textu týkající se analýzy Frankovy literární tvorby. Přestože, jak jsem konstatovala výše, monografie není primárně zacílena na interpretaci Frankova literárního odkazu, bylo by žádoucí přinejmenším v závěrečném bibliografickém soupisu zmínit nejnovější literárně-vědné práce. Vzhledem k tomu, že v posledních dvou desetiletích lze sledovat výrazné snahy o redefinici ukrajinského literárního kánonu a revizi tradičních (často ideologicky výrazně zatížených) interpretací významných osobností, je zřejmé, že tato reinterpretace se nevyhýbá ani osobnosti Ivana Franka. Výsledkem jsou práce velmi různorodého ražení, mnohdy polemicky a provokativně zacílené. Jmenujme alespoň monografii T. Hundorogové (Тамара Гундорова: Франко і Каменяр. Київ : Критика 2006), R. Čорук (Ростислав Чорик: Ессе homo: Добра звістка від Івана Франка. Львів : Львівське відділення Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАМ України 2001), studii N. Zborovské (Ніла Зборовська: Монотеїстичний заповіт у поемі «Мойсей» Івана Франка. In: Ніла Зборовська: Код української літератури: Проект психоісторії новітньої української літератури. Київ : Академвидав 2006).

Mezi drobné nedostatky publikace patří faktická nesrovnalost týkající se vytyčení hranice Rakouského a Ruského impéria, která se objevuje v textu dvakrát (s. 29; s. 40, poznámka 38). Na několika místech jsem zaznamenala opakování totožných citátů (na s. 131 nalezneme tentýž citát, který se objevuje na s. 32; na s. 159 se setkáme s totožným textem i citátem jako na s. 32; na s. 263 se v poznámce opakuje text z poznámky 332 ze s. 249).

Ovšem i přes zmíněné výhrady je nutno konstatovat, že monografie je kvalitní syntetickou prací, zacílenou v první řadě na slovenského, případně českého čtenáře, která může posloužit jako základní vodítko pro pochopení Frankova odkazu a může se stát inspirací pro další bádání v této oblasti. Z hodnocení autorů vyvstává Ivan Franko jako mimořádně obdařená, všestranná osobnost s obrovskou erudicí, šíří zájmu a v neposlední řadě i neskonalou vůli. Z celkové struktury knihy je očividné, že publikace si kladla za cíl představit Ivana Franka jako dynamickou osobnost a postihnout všechny nejdůležitější oblasti Frankova zájmu. Mezi pozitivní stránky knihy patří bezesporu rozsáhlá obrazová příloha, soupis bibliografie k tématu, bibliografie slovenských překladů děl Ivana Franka a slovenská frankiána a v neposlední řadě i resumé ve čtyřech jazycích.

Tereza Chlaňová

MYRONOVA, H. – GAZDOŠOVÁ, O.:

Česko-ukrajinský právnícký slovník.

Brno : Masarykova univerzita 2009. 374 s.

Ešte v roce 2009 sa nám dostal do rúk nový dvoj-jazyčný slovník, ktorý možno zaradiť medzi prekladové slovníky s odbornou lexikou z oblasti práva. Je potešiteľné, že sa takýto slovník na trhu objavil. Obsahuje okolo 15 000 ukrajinských heslových slov, ktorým na ukrajinskej strane zodpovedá asi 20 000 ekvivalentov.

Ako uvádzajú autorky, pri tvorbe slovníka vychádzali predovšetkým z lexikografických prác, ktoré vyšli v Česku a na Ukrajine, ďalej z českých a ukrajinských zákonov (občianskych, trestných a obchodných), z originálnych dokumentov, s ktorými autorky ako prekladateľky prišli do styku, z internetových stránok a z aktuálnych monografií a učebníc odborného zamerania (dokladom je zoznam použitých prameňov).

V slovníku sú aj mnohé také lexémy, ktoré v inej lexikografickej práci nenájde. Hoci východiskovým jazykom slovníka je čeština, bude dobrou pomôckou aj súdnym prekladateľom na Slovensku, možno ho použiť aj pri výučbe ukrajiny ako cudzieho jazyka v študijnom odbore prekladateľstvo v rámci tematických okruhov ekonomika, bankovníctvo, poisťovníctvo, služby a cestovný ruch, dohody, sociálne zabezpečenie a iné, môže poslúžiť aj pri tvorbe učebníc venovaných odbornému prekladu v praxi.

Slovník berie do úvahy odlišnosť právnych systémov v Česku a na Ukrajine. Ak nejestvuje vhodný ekvivalent, autorky ho nahrádzajú opisom. Popri heslových slovách, ktoré zastupujú plnovýznamové slovné druhy, sa v slovníku uvádzajú aj minimálne kontexty (slovné spojenia), v ktorých sa tieto slová používajú, pretože práve minimálny kontext ukazuje, ako sa príslušný význam formálne stvárnjuje v cieľovom (ukrajinskom) jazyku. Pri slovesách sa uvádzajú normatívne väzby, slovesný vid sa vyznačuje v prípadoch, kde by mohli nastať problémy s jeho správnym použitím.

Funkčné kvalifikátory upozorňujú na nespisovné (napr. slangové) alebo aj zastarávajúce výrazy, komunikačné kvalifikátory upozorňujú na neoficiálny výraz, na používanie slova v príslušnej komunikačnej sfére, ako napríklad v obchode, v diplomacii, v ekonomike, v peňažníctve, v armáde a pod., gramatické kvalifikátory označujú rod a číslo, pri podstatných menách sa uvádzajú koncovky genitívu.

Slovník obsahuje dve prílohy. Prvá podáva pomerne obsiahlu slovnú zásobu z oblasti automobilizmu, v druhej sa uvádzajú najpoužívanejšie české skratky a ich ukrajinské ekvivalenty.

V spôsobe spracovania dvojjazyčného prekladového právnického slovníka uplatnili autorky predovšetkým pragmatický zreteľ, z jeho používateľov mali na mysli najmä prekladateľov a tlmočníkov, právnikov, učiteľov, študentov, novinárov, diplomatov, predstaviteľov štátnych orgánov obidvoch krajín i súkromných firiem,

podnikateľov, prepojili vlastné teoretické aj skúsenostné poznatky s praxou. Ich práca si zaslúži uznanie odbornej i laickej verejnosti.

Jarmila Kredátusová

ПАНАЙОТОВ, В.: Словашко-български езикови ракурси.

София : Херон Прес 2008. 175 s.

Monografia bulharského slovakistu docenta Velička Panajotova, pôsobiaceho na Fakulte slovanských filológií Univerzity sv. Klimenta Ochridského v Sofii, je výsledkom autorových výskumov v oblasti fonetiky, konfrontačnej a kontrastívnej lexicológie, areálovej lingvistiky, dialektológie a translológie. Aj výpočet autorových bádateľských okruhov naznačuje, že recenzovaný text nie je zameraný monotematicky. Jeho integrujúcim prvkom a spoločným menovateľom sú sondy do slovensko-bulharských jazykových vzťahov v rozličných historických etapách, ako aj interpretácie ich príčinných a významových súvislostí, ktoré sa na viacerých miestach analyzujú v širšom slovanskom kontexte.

Popri Úvode (s. 5-10), Závère (s. 139-141) a bibliografii (s. 142-156) tvoria jadro monografie tri kapitoly, ktoré súčasne predstavujú jej ústredné tematické okruhy. Ich prirodzeným vyústením je samostatná príloha dvanástich máp s komentármi (s. 157-175), ktorých úlohou je dokumentovať vybrané paralelné slovensko-bulharské jazykové, najmä lexikálne nárečové javy. Ide o izoglosy označujúce miesto výskytu týchto lexikálnych jednotiek: (1) *жито / пиеница, котка / мачка, язовец / борсук*; (2) *žito / pšenica, kočka / mačka, jazvec / borsuk*; (3) *чини ми се, врем, вреча, кърчаг*; (4) *čini sa mi, vraciať, vreme, krčah*; (5) *заджам, зъркало, оplen, кривим*; (6) *hádzať, zrkadlo, oplén, krívať*; (7) *покрива, братанец*; (8) *pokri-va, bratanec*; (9) *черда, урва*; (10) *črieda, urva, hora, jarabica*; (11) *лемеж, паткан*; (12) *baviť sa, košiar*.

Predmet svojho vedeckého záujmu začlenil autor do širšieho porovnávacieho rámca už prvou kapitolou *Словашко-българските езикови отношения в светлината на славянската езикова контактология* (s. 11-66). V jej úvode sa vyrovnáva s teoreticko-metodologickými otázkami a pojmovým aparátom kontaktovej lingvistiky, resp. jazykovej kontaktológie. V obidvoch sledovaných jazykových systémoch venuje pozornosť trasfonemizácii a trasmorfoloizácii.

V podkapitole *Лексикалните българизми в словашкия език* (s. 32-47) si všima výsledky jazykového vplyvu bulharčiny na slovenský jazyk. V tejto súvislosti za problematické miesto bulharsko-slovenských jazykových vzťahov pokladá diferenciu v periodizácii najstaršej vývinovej etapy obidvoch jazykov, lebo bulharskí jazykovedci začiatok súčasného obdobia bulharčiny datujú do 9. storočia, pričom v slovenskej jazykovede prevláda názor, že slovenčina sa ako samostatný jazykový útvar začala formovať v 11. storočí (s. 32-33). Ako metodologický

nástroj na preklenutie zmienenej časovej dimenzie uplatňuje pojem *праславянска основа*, teda termín R. Krajčoviča, ktorý ho v podobe *praslovanský základ slovenčiny* aplikoval na pomenovanie zložitých divergentných a konvergentných procesov predhistorickej etapy vývinu slovenského jazyka. V duchu tradícií bulharskej lingvistiky nazýva V. Panajotov staroslovenský jazyk, resp. staroslovenčinu *старобългарски език*. Medzi lexikálne „starobulharizmy“ začleňuje skupinu osobných mien, „които по езикови характеристики се свързват с Кирило-Методиевия език като посредник за навлизането им в словашкия“, napríklad *Kliment, Dimiter, Vasil, Jakov, Jona, Luka, Toma* atď. (s. 33). Podľa jeho mienky sú pravé lexikálne výpožičky lexémy *Bohorodica, Bohorodička, Bulhar, Bulharka, blahoslaviť, Moštenica, mučenik, nepriaznik, učenik, sotona, sumenie* a tiež prevzaté slová a slovné spojenia, ktoré sa súčasťou slovenskej slovnej zásoby stali v 20. storočí ako výsledok intenzívnejších kultúrnych a ekonomických kontaktov, porovnaj *banica, baklava, čubrica, kaškaval, lev(a), stotinka, šopský šalát, tarator* a ďalšie. Autorom uvádzané tvary substantív *kebab, kebabče* (s. 44-46) majú v spisovnej slovenčine ortografickú podobu *kebab, kebabče* a sloveso *blahoslaviť* (s. 35, 37, 44-46) vo významoch (1) chváliť, (2) velebiť, (3) zehnať, sa píše bez kvantity.

Podkapitola *Лексикалните словакизми в българския език* (s. 48-55) má byť zrkadlovým obrazom predchádzajúcej časti. Vo vzťahu k nej má však asymetrický charakter najmä z hľadiska rozsahu. Autor sa v krátkosti zmieňuje o lexikálnych moravizmoch a o ich eventuálnom prieniku do staroslovenských pamiatok bulharskej redakcie. Naznačuje, že tejto problematike sa v slavistických výskumoch venoval veľký priestor, pričom lexému veľkomoravskej proveniencie *крижъ, рѣснота, законъникъ* a pod. treba vnímať nielen cez prizmu slovensko-bulharských, ale aj česko-bulharských jazykových kontaktov. Za novodobé lexikálne slovakizmy pokladá popri etnonyme *словак* (Slovák) slovenské historické reálie *жупа* (župa), *жупан* (župan), *столица* (stolica), *игриц* (igric), *дротар* (drotár), ako aj staršie i novšie prevzatia z oblasti gastronómie, ako napríklad *бурчак* (burčiak), *боровичка* (borovička), *бриндза* (bryndza), *халушки* (halušky), *хранолки* (hranolky), *капустница* (kapustnica), *лангош* (langoš), *ощепок* (oštiepok), *пареница* (parenica), *шуланце* (šúľance), *жичница* (žinčica) a iné. Prvú kapitolu uzatvára stať *Българският език в чуждоезична среда. Специфика на теренната работа сред българите в Словакия* (s. 56-66), ktorá v jednotlivých jazykových rovinách mapuje podstatné atribúty a základné interferenčné javy v jazyku Bulharov žijúcich na Slovensku.

Druhý tematický celok *Словашко-българските езикови отношения в светлината на славянската лингвистична география и ареална лингвистика* (s. 67-106) tvoria štyri podkapitoly. Po úvode do problematiky a špecifikácii východiskového pojmoslovia nasleduje lingvogeografická charakteristika slovenskej a bulharskej nárečovej lexiky, ktorej cieľom je poukázať na paralelné vývinové tendencie v dialektoch obidvoch

jazykov, porovnať ich lexikálnu typológiu (s. 87-95) a prezentovať fonologickú funkciu kvantít v nárečiach skúmaných jazykových teritórií (s. 96-106). Autor sa opiera o výsledky svojich dlhoročných výskumov v oblasti areálovej lingvistiky, pričom pri porovnávanom opise paralelných lexikálnych javov aplikuje vlastnú metódu, resp. model konfrontačných štruktúr (s. 72). V podkapitole *Лексикални успореждици* (s. 71-86) interpretuje formálne aj sémanticky identické bulharské a slovenské nárečové lexémy, ako napríklad *балагувам* / *balagovať* (hovoriť nejasno; strácať čas zbytočnými rečami), *балта* / *balta* (sekera), *белица* / *belica* (druh ryby), *вечерник* / *večerník* (netopier), *дебела* / *debela* (tučná, lenivá žena), *девер(ко)* / *dever* (manželov brat), *зълва* / *zolvica* (manželova sestra), *коприва* / *kopriva* (píhľava), *пушка* / *pulka*, *пушка* (morka) a ďalšie. V spojitosti so slovenským náprotivkom bulharskej jednotky z dvojice *кошара* / *košiar* sa spomína jeho výskyt „v južných, juhozápadných, v izolovaných prípadoch i vo východoslovenských dialektoch“ (s. 77). Popri citovanej diftongizovanej podobe by sa tu bolo žiadalo uviesť aj tvar *košar*, ktorý sa vyskytuje vo väčšine východoslovenských nárečí, porovnaj *ofce muša isc večar do košara* (Spiš, Šariš). Z apelatíva *košar* s významom „ohrada pre ovce“ vznikli vo viacerých lokalitách Slovenska chotárne názvy *Košariska* / *Košariská*, napríklad *Čerchla* - *Košariska* v Muránskej Hute na Gemeri (Orlovský, 1982; Krško, 1996) alebo hornonitrianske *Košariská*, *Košarisko* (Leitmanová, 2009). Za zmienku stojí aj existencia lexikálnych jednotiek *košarovanie* (prekladanie košiar) a *košarovať*, t. j. prekladať košiar (a zúrodňovať tak pasienky). Z konfrontačného hľadiska by bola zaujímavá takisto informácia, či sa pomenovanie pre veľké, resp. dlhé nohy vyskytuje v balkánskych a severozápadných bulharských nárečiach iba v plurálovej forme (v práci sa uvádzajú podoby *джонгале* / *čongale*), keďže v slovenčine sa aktívne používa aj tvar singuláru *čongál* i *čungál*, t. j. jeho základný tvar.

Posledná kapitola *Проблеми при превод в контекста на словашко-българските езикови отношения* (s. 107-138) sa dotýka vybraných tém dvojazyčnej lexicografie a problematických miest obojstranného prekladu v rámci skúmaných jazykových systémov, s ktorými sa autor stretol počas svojej pedagogickej, lexicografickej a prekladateľskej praxe. Prvá časť sleduje možnosti ekvivalencie prefigovaných slovies s prefixom *na-* / *na-* tvorených podľa slovotvorného modelu prefix *na-* / *na-* + gramatická morféma + zvratný formant *ce* / *sa*. Na ilustráciu uvádzame niekoľko prezentovaných riešení: *набляе се* / *nablačať sa* (*namečať sa*, *namekotať sa*); *навиляе се* / *našarapatiť sa* (o búrke a iných prírodných javoch), *навычи́на са*, *набесниет са* (o človeku), *нашалиет са* (o deťoch); *настудувам се* / *namrznúť sa*; *наспивам се* / *spať dlho* (do vôle, dosýta); *нажадувам се* / *byť dlho smádnym* a pod. V druhej časti sa venuje pozornosť prekladovým ekvivalentom bulharských prefigovaných slovies typu prefix *над-* + gramatická morféma s významom „prekonať, predbehnúť, predstihnúť, prevýšiť niekoho v niečom.“ Podľa autora ide o skupinu päťdesiatich troch

bulharských vidových dvojíc. Ich transfer do slovenského jazyka možno realizovať podľa stupňa štylistickej príznakovosti a kontextu prostredníctvom viacerých slovesných ekvivalentov, porovnaj ponúkané preklady dokonavého slovesa *надговоря* ako (1) *prekonať v hovorení*, *prekonať rečením*, (2) *prekričať*, *prehlušiť* a jeho nedokonavého pendantu *надговарям* ako (1) *prekonávať v hovorení*, (2) *prekrikovať*, *prehlušať* (s. 125).

Záverčnou témou *Колебания при транскрибирането на антропними и топоними при превод от български на словашки и от словашки на български* (s. 131-138) poukazuje autor na sporné miesta pri transkribovaní vlastných mien z grafických sústav analyzovaných jazykov. Pri prepise bulharského vokálu *ъ* v spoluhláskových skupinách -*ър*, -*ръ*, -*ъл*, -*лъ* vzhľadom na slabikotvorný charakter slovenských konsonantov *r*, *l* jednoznačne odmieta jeho transkripciu ako *a* alebo *ä*. Bulharské toponymá *Несебър*, *Търново*, *Вълчедръм* neodporúča v slovenčine transkribovať ako *Nesebar*, *Tarnovo*, *Valčedram* alebo *Nesebär*, *Tärnovo*, *Välčedräm*, ale ako *Nesebr*, *Trnovo*, *Vlčedrm* (s. 133). Nesúhlasí ani s V. Žobovom (2007), ktorý vidí možnosť prepisovať bulharskú grafému *ъ* do latinky vo všetkých pozíciách ypsilonom. Za najproblematickejšiu pokladá prepis slovenských diftongov, keďže iba na spôsob transkripcie dvojhlások *ia* a *ie* existujú v bulharskej jazykovede dve teórie. S. Ivančev (*Транскрипция и изговор на словашките имена в българския език*, 1967) ich navrhuje prepisovať ako *ia*, *ie*, porovnaj *Щиавница*, *Жиар*, *Хорехроние*, *Калинчиак*, *Хвиездослав*, *Виера*. J. Báčvarov (*Принципи за транскрибиране на чешки и словашки имена в българския език*, 1996 a i.) zastáva názor, že dvojhlásky *ia*, *ie* možno vo väčšine prípadov transkribovať ako *y* a *e* (*Щявница*, *Ждяр*, *Хвездослав*, *Вера*) s výnimkou dvojhlásky *ia* v pozícii po spoluhláskach *и*, *ж*, *ч*, kde navrhuje zápis s *a*, čo by v praxi znamenalo písať *Марушиак* ako *Марушак*, *Жиар* na *Хроном* ako *Жар над Хроном*, *Калинчиак* ako *Калинчак* a pod. V. Panajotov zaujíma stanovisko k týmto i k ďalším argumentáciam obidvoch autorov (napríklad k prepisu grafémy *y* v slovenských toponymách a antroponymách typu *Prešov*, *Števko*) a v prehľadných tabuľkách predkladá vlastný návrh transkripcie z obidvoch jazykov.

Recenzovaná monografia patrí k nemnohým bulharsko-slovenským knižným prácam z oblasti lingvistiky. Autor niektoré témy analyzuje detailne, v iných prináša hutný pohľad na danú problematiku, ďalšími eventuálne smerovanie porovnávacieho výskumu iba naznačuje. Práve takto zvolená koncepcia mu umožnila poukázať na viaceré biele miesta v opise dvoch geneticky príbuzných jazykov. Kniha je preto vzácnym zdrojom inšpirácie nielen pre súčasnú, ale aj pre budúce generácie slovenských bulharistov, bulharských slovakistov i slavistov.

Mária Dobriková

TANESKI, Z.: Slovensko-macedónske literárne a kultúrne vzťahy.
Bratislava : JUGA a Ústav svetovej literatúry SAV 2009. 303 s.

V úvode svojej práce Z. Taneski košato rozvádza jej ciele a metodológiu. Usiluje sa „...podať podľa možnosti komplexnú literárnohistorickú analýzu doterajších slovensko-macedónskych literárnych a kultúrnych vzťahov. (...) ide o pokus systematicky a synteticky spracovať aj recenzný a kritický časopisecký materiál, ktorý sprevádzal preklady“ (s. 9). Svoju prácu vníma aj ako „...kapitolu z doteraz nenapísaných dejín slovensko-macedónskych a macedónsko-slovenských literárnych a kultúrnych vzťahov“ (s. 22). Po úvode nasleduje osem samostatných kapitol, ktoré bližšie štruktúrujú intezitu a extenzitu slovensko-macedónskych vzťahov.

Začiatok týchto vzťahov charakterizuje kapitola *Cyriľo-metodské dedičstvo ako začiatok slovensko-macedónskych literárnych a kultúrnych vzťahov*. Činnosť sv. Cyrila a Metoda a gravitačné pole ich pôsobenia v diele ich nasledovníkov je totiž spoločnou bázou nielen Slovákov a Macedónov, ale aj iných slovanských národov.

Ak vo vývine vzájomných vzťahov nie je možné cyriľo-metodskú tradíciu pokladať len za „neživú“ historickú fázu a odsúvať ju mimo naše zorné polia, obdobie 19. storočia ponúka niekoľko problémových okruhov. V troch štúdiách sa autor pokúša mapovať naše vzájomné kontakty a súvislosti. Prvou z nich je krátka reflexia *Slovenskí bratia Križkovci a ich Listy z Macedónie (1890-1893)*, v ktorej sa hodnotia prvé preklady macedónskej ľudovej slovesnosti do slovenčiny uverejňované v Národných novinách. Z. Taneski vysoko oceňuje snahu Bohuslava Križka a jeho brata Jaromíra Viťazoslava, ktorých preklady a publicistické články označuje za „mimoriadny historický okamih“ (s. 28). V kapitole *Pavol Jozef Šafárik „o Macedónii“ a (lebo) recepcia dvojdomosti v slovenskej a macedónskej literatúre* sa charakterizuje záujem P. J. Šafárika o macedónsku problematiku a cez vnímanie jeho osoby ako **dvojdomého** autora a vedca vyúsťujú autorove reflexie do rekapitulácie teórie **dvojdomosti** v oboch kontextoch. O záujme P. J. Šafárika o macedónsku problematiku svedčia nielen jeho syntetické práce, ale aj korešpondencia. Autor upozorňuje aj na viaceré prípady, keď sa prijímajúca strana mýlila v otázke etnickej príslušnosti toho-ktorého autora. Z. Taneski uvádza aj príčiny takéhoto typu recepcie v ich previazaní na historické súvislosti, na spoločenskú situáciu či stav vedeckého poznania. Isto nezaškodí pripomenúť, že teória **dvojdomosti**, ktorá sa generovala v tíme Dionýza Ďurišina a bola priamo inšpirovaná textami Ivana Dorovského o osobnosti a tvorbe Rajka Žinzífova, je jedným zo zásadných a aj do budúcnosti produktívnych momentov, ktoré priniesli výskumy Ďurišinovho tímu. Tretia štúdia sa venuje osobnostiam Ľudovíta Štúra a Krste P. Misirkova. V úvode kapitoly sa upozorňuje na výsledky práce Emila Horáka,

ktorý sa vo viacerých štúdiách pokúsil na konfrontačnej báze opísať slovenský a macedónsky jazyk, pričom sa nevyhol ani spomenutým osobnostiam. Časový rozdiel jedného storočia medzi konštituovaním oboch spisovných jazykov nevyklučuje isté podobnosti pri kreovaní oboch konceptov. Autor venuje pozornosť textu Krste Misirkova *O macedónskych veciach* z roku 1903, ktorý je prvým vedeckým pokusom o kodifikáciu macedónskeho spisovného jazyka.

Nasledujúca kapitola *Literárno-historická a kultúrno-spoločenská situácia v Macedónsku do roku 1945 vo vzťahu k slovenskej kultúre* skicuje stav macedónskej literatúry a kultúry a postupné opatrné spoznávanie sa slovenskej a macedónskej kultúry v 20. storočí. Šiesta kapitola *Slovenská a macedónska literatúra vo vzájomných kontaktoch po roku 1945* je spolu s podkapitolami prirodzeným jadrom celej monografie a treba povedať, že aj samy texty vyznievajú prepracovanejšie ako texty prvých piatich častí, ktoré predsa len stoja vo väčšej miere na zisteniach a sústredenej práci starších vedcov. Autor ich síce zaujímavo doplní, no v pôdoryse týchto štúdií sa neobjavuje toľko nových zistení ako v kapitole o vzťahoch po roku 1945. Je zrejmé, že aj sám autor výskumne preferuje toto obdobie, čo mu umožňuje vo väčšej miere uplatniť svoje kompetencie pri práci s textovým materiálom. Slovenského čitateľa oboznamuje s macedónskym literárnym kontextom a jeho osobnosťami, ponúka nielen podrobnejšie analytické hodnotenia predmetných textov a ich poetologických konstant, ale naznačuje aj širšie literárno-historické súvislosti skúmaného obdobia (časopisy, vydavateľstvá, smerové tendencie, antitradičnosť modernej literatúry, syntetizmus v poézii atď.). Dozvedáme sa napríklad, že výber z lyriky Mateja Matevského *Oslavovanie predka* z roku 1985 je prvým knižným prekladom macedónskej poézie na Slovensku, spomínajú sa ďalšie knižné alebo časopisecké texty na oboch stranách, pričom autor sa vyjadruje ku kvalitám výberu prekladaných titulov, pomenúva sprievodné pozitívne aj negatívne javy. V závere štúdie spomína aj najvýznamnejších prekladateľov, ktorí sprostredkovali slovenskú literatúru v Macedónsku a macedónsku na Slovensku. Prekladateľská činnosť viacerých z nich by si zaslúžila osobitnú pozornosť (M. Babinka, J. Jančovič, F. Lipka, S. Lekoski).

Dve podkapitoly – *K niektorým prekladateľským charakteristikám slovensko-macedónskych básnických antológií* a *K špecifickým otázkam recepcie Rúfusovej tvorby v Macedónsku a (lebo) o niektorých prieklepoch macedónskych literátov* – sa venujú prekladom poézie a problémom, ktoré s tým súvisia. Popri problémoch, ktoré súvisia s jedinečnosťou štýlu jednotlivých básnikov a so zložitosťou prekladu básnického textu, analyzuje Z. Taneski aj problémy súvisiace s nepochopením diela, jazyka a literárneho kontextu, upozorňuje aj na rozličné drobné nepozornosti. Za zmienku stojí aj kapitola venovaná dramatickému žánru. Popri informáciách o preložených dramatických textoch na Slovensku a v Macedónsku

sú tu aj zmienky o peripetiách pri pokusoch realizovať niektoré drámy na slovenských profesionálnych scénach. Po statiach venovaných prekladom poézie a jednej kapitole o dráme ponúka štúdiu *O Stratenom raji Rudolfa Slobodu* kritiku prekladu veľkej epiky, t. j. Slobodovho románu *Stratený raj* do macedónčiny. Autor štúdie sa kriticky vyjadruje o kompetentnosti a profesionálnosti macedónskej prekladateľky, editora a jazykového korektora. Z. Taneski dokladá svoje výčitky početnými príkladmi. Posledným textom šiestej kapitoly je krátka stať s názvom *Dionýz Ďurišin a Milan Ďurčinov*, ktorá upozorňuje na niekdajšiu produktívnu spoluprácu medzi macedónskou skopjanskou komparatistickou školou a bratislavskou vetvou slovenskej komparatistickej školy.

Záver publikácie tvoria sumarizujúce konštatácie a cenná slovensko-macedónska bibliografia prekladov od roku 1945 do roku 2008. Celkovo je táto bibliografia i celá publikácia užitočným prameňom informácií o slovensko-macedónskych literárnych a kultúrnych vzťahoch.

Igor Mikušič

HURBANIČ, M.: Posledná vojna antiky. Avarský útok na Konštantínopol roku 626 v historických súvislostiach.

Byzantinoslovaca / Monographiae. I. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška 2009. 378 s.

HURBANIČ, M.: História mýtus. Avarský útok na Konštantínopol roku 626 v legendách.

Byzantinoslovaca / Monographiae. II. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška 2010. 176 s.

Dve knižné monografické práce Martina Hurbaniča sú venované poslednej vojne antiky – avarskému útoku na Konštantínopol v roku 626, jeho histórii, mýtom i legendám, ktoré tento útok sprevádzali. Ide o prvú vedeckú systematizujúcu prácu s cieľom komplexne zmapovať históriu avarského útoku na Konštantínopol v slovenskej i zahraničnej historiografii.

Dvojdielne monograficky precízne a pútavo spracované dielo je určené odborníkom nielen z oblasti histórie včasného stredoveku, ale aj tým, ktorí sa zaoberajú problematikou starších národných dejín, dejinami Avarov a Slovanov a dejinami Byzancie. Práca je istotne užitočná aj pre archeológov, ktorí pri skúmaní avarských a slovenských nálezísk ocenia výstižný opis dobovej politickej kulisy. Práca zaiste prispeje aj k hlbšiemu poňatiu kultúrnych i konfesionálnych vzťahov medzi Byzanciou a latinským kresťanským prostredím. Otvára pritom možnosti na ďalší komplexný výskum a interpretáciu stereotypov byzantsko-slovenskej konfesionálnej, najmä liturgickej tradície. Vzhľadom na jazykovú úpravu, štýl a prehľad-

nosť sa Hurbaničova práca stane pomôckou prednášateľom i študentom vysokých škôl v odboroch história, archeológia a klasická filológia.

Výskum byzantských i avarských dejinných či historických, spoločenských a kultúrnych vplyvov má na Slovensku tradíciu aj vzhľadom na to, že naše južné oblasti dlhodobo utvárali časť avarského kaganátu, ktorého centrum sa nachádzalo v Panónii. Práve z tohto dôvodu je historický i archeologický výskum Avarov, ich dejín a kultúry, najmä avarské vzťahy so Slovanmi i s inými etnikami v tomto prostredí neodmysliteľnou súčasťou našich dejín. Doposiaľ však uvedená problematika nebola uspokojivo spracovaná.

Monografické práce Martina Hurbaniča sú nepochybne prvou takou systematizujúcou monografiou, ktorá prináša ucelený pohľad na komplikované vzťahy medzi Avarmi a podrobenými etnikami na prelome 6. a 7. storočia. Osobitne zaujímavý je práve opis dobovej politickej situácie, ktorú M. Hurbanič vníma nielen vo svetle vzťahov medzi dvoma dominantnými veľmocami Byzanciou a Perzskou ríšou, ale ponúka aj pohľady na ďalšie osobitosti súvisiace s vyvrcholením takmer 150-ročného vývinu avarského kaganátu v karpatskej kotline. Autor výstižne charakterizuje začiatky jeho rozkladu i podmienky postupného utvárania či formovania autonómnych slovanských kniežatstiev.

Avarský útok na Konštantínopol sa v kontexte historických skutočností javí nielen poslednou vojnou antiky, ale aj prvou vojnou nového postantického sveta, veď práve tento útok predstavoval z pohľadu Byzantskej ríše vážny pokus zničiť hlavné mesto impéria s dôsledkami pre byzantské spoločenské, politické i ekleziálne povedomie.

Na pozadí prameňov, pramenných edícií i zahraničnej byzantologickej literatúry autor veľmi pútavo opisuje obdobie prelomu antiky a včasného stredoveku, keď sa do dejín Európy zapísali aj slovanské kmene útočiace po boku Avarov na Byzanciu v roku 626. Treba tu tiež konštatovať, že sväté mesto Konštantínopol odolávalo útokom nepriateľov (Avarov, Peržanov, Arabov), až kým ho v roku 1453 nezdolali osmanskí Turci. Práve v dejinách tohto mesta možno poodhaliť koncept byzantského povedomia opierajúci sa o antický apotropaický stereotyp uplatnenia sa kultových predmetov v rozhodujúcich momentoch vojenských bitiek či ťažení. Položili sa tým základy konceptu konfesionálnej identity a tradície, ktorá s obmenami prežíva podnes. Prejavy takejto identity či povedomia príslušnosti k spoločenstvu možno dokladovať v početných legendách, vo výtvarnom umení i v dobových historických prácach, v ktorých sa neustále spriemňujú slávne okamihy víťazstva nad nepriateľom.

Pre slavisticky orientovaný výskum byzantskej tradície ponúkajú recenzované monografie viacero podnetov a interpretácií, ktoré utvárajú legendu o avarskom útoku i jej variácie, alebo súvisia so vznikom a postupným uplatňovaním sa asi najslávnejšieho mariánskeho hymnu byzantskej tradície – akatistu v liturgickom pro-

cese. Podnes je slávenie akatistu neoddeliteľnou súčasťou bohoslužobného okruhu v cirkvi byzantského obradu aj na Slovensku.

Hoci Martin Hurbanič správne poukázal na skutočnosť, že *Akatist k Bohorodičke* nie je spevom, ktorý vznikol na oslavu víťazstva nad Avarmi a Slovanmi či na oslavu nedobytného „Máriinho mesta“ Konštantínopolu, predsa sa stal symbolom identity byzantského človeka a symbolom ochrany pred nepriateľom. Šírenie silného mariánskeho kultu v Konštantínopole Martin Hurbanič datuje do prvej polovice 6. storočia, keď sú v cisárskom meste postavené aj dva veľké chrámy zasvätené Bohorodičke – blachernský chrám a Chalkoprataia. Obidva slúžili nielen ako svätyne, ale aj ako významná súčasť fortifikácie mesta. Vari aj v tom možno očami byzantského človeka vidieť symbolické prepojenie ochrany mesta (pokrova) a víťazstva nad nepriateľom.

Podobne aj kult Márie-Bohorodičky sa nevzťahuje iba na Máriu, ale predovšetkým na ľudskú podstatu Božieho Slova a na tradíciu, ktorá je spojivom, reťazou zjednocujúcou všetky pokolenia veriacich s historickými začiatkami viery, ktoré neustále oživuje a sprítomňuje. Takým je aj akatist, veď v ňom nemožno hľadať iba historické, ale práve náboženské (teologické) dôvody poznania stelesneného Boha. Pádum ikonoborectva v roku 843 svet vyznal vzkriesené telo Krista, ktoré si Boh vzal z Márie a ktoré si dokonale zachovalo vlastnosť opisateľnosti. Obnovenie kultu obrazov muselo mať teda zákonite podiel na záchrane človeka i spoločnosti, najmä ak v liturgickej pamäti existovala spomienka na procesiu pri zázračnej porážke nepriateľov.

Možno aj preto prvý kondák akatistu *Взбранной воеводе...* zaznieval podľa synaxárov a legiend v slovanských chrámoch práve počas útokov nepriateľov na kresťanské mestá a chrámy nielen v (svätej) Rusi, ale i na mnohých miestach späť s byzantskou tradíciou (aj na Slovensku). Už zázračné trojnásobné zdolanie útokov na Konštantínopol (avarsko-slovanský útok a dva arabské útoky), na sväté mesto, na nový Jeruzalem, sa stal nielen súčasťou myslenia jednotlivca, ale zároveň akousi štandardou identity veriaceho. Možno práve preto sa uplatnenie sviatku akatistu v pôstnom období stalo znakom nádeje na záchranu človeka.

Obidve monografické práce Martina Hurbaniča sú cenným príspevkom k prehĺbeniu poznatkov nielen o avarsko-slovanskom útoku na metropolu Byzancie, ale predovšetkým sú príspevkom k poznaniu historicko-spoločenskej situácie v čase vzniku kultu kresťanskej ochrankyne nového Jeruzalema a jej zobrazenia. Martinovi Hurbaničovi sa podarilo prepojiť historické a archeologické poznatky s teológiou i filologickými vedami tak, že predložená práca utvorila inšpiratívny zdroj pre každú z nich. Interdisciplinárny prístup k interpretácii doterajších poznatkov i používanie pôvodnej pramennej bázy je pre M. Hurbaniča základným princípom komplexného výskumu zvolenej témy.

Peter Žeňuch

DOBROSKLONSKAJA, T. G.: Medialingvistika, sistemnyj podchod k izučeniju jazyka SMI (Sovremennaja anglijskaja mediareč).

Moskva : Izdatel'stvo Flinta, Izdatel'stvo Nauka 2008.

Učebná pomôcka je určená pre študentov humanitných vied so širokým záberom špecializácií — od filológie a lingvistiky cez žurnalistiku, medzikultúrne a marketingovú komunikáciu, politológiu či sociológiu až po translatológiu. Zaoberá sa medialingvistikou ako komplexným pohľadom na analýzu jazyka médií.

Prvá kapitola je venovaná teoretickým a metodologickým otázkam medialingvistiky a zisťuje úlohu médií v dynamike jazykových procesov. Tento termín sa v rusčine používa od roku 2000 a vznikol z anglického výrazu *medialinguistics*, ktorým sa označuje vedecký smer s interdisciplinárnym charakterom, zameraný na skúmanie jazyka médií. Autorka tu uvádza faktory, ktoré stáli pri zrode medialingvistiky, ako napríklad prudký rast informačno-komunikačných technológií či uvedomenie si potreby integrovaného pohľadu na štúdium jazyka médií. Dynamický rozvoj tradičných médií od druhej polovice 20. storočia a tiež vznik a rozvoj spoločného informačného priestoru priniesli so sebou dominanciu anglického jazyka, z ktorého sa stala lingua franca v medzinárodnej komunikácii. S tým je spojená i vlna anglo-americkéj masovej kultúry, jej vplyv na ruské médiá na úrovni formy, obsahu i jazyka v podobe preberania lexikálnych jednotiek. Ďalej sa v tejto kapitole rozoberá vplyv jazyka médií na fungovanie jazyka, napríklad na zlievanie štýlov, znižovanie rečových noriem a zblížovanie noriem ústneho a písomného prejavu. Odborníci na psychológiu médií sa zhodujú, že vnímanie sveta u človeka súvisí s tým, ako ho prezentujú médiá, teda s interpretáciou.

Druhá kapitola sa zaoberá analýzou mediatextu ako základnej kategórie medialingvistiky, charakterizujú sa v nej metódy jeho študovania a vlastnosti jeho základných typov. Autorka sa opiera o práce T. van Dijk, M. Mongomeryho či A. Bella a formuluje odpovede na otázky, čo sú to mediálne texty a ktoré z nich sú najpoužívanejšie. V ďalšej časti kapitoly sa sústreďuje aj na kategóriu autorstva, ktorá v oblasti mediálnych textov nadobúda osobitný význam, rozoberajú sa tu aj metódy skúmania mediálnych textov. K nim patrí napríklad lingvistická analýza, sociologická metóda, v angličtine pomenovaná *content analysis*, kritická lingvistika alebo metóda diskurznej analýzy, ktorá sa popri texte sústreďuje aj na mnohé extralingvistické faktory.

Podstatou tretej kapitoly je komplexná analýza lingvisticko-mediálnych vlastností mediatextov na materiále anglického jazyka a charakteristika základných typov súčasného anglického jazyka médií, medzi ktoré sa zaraďujú správy, informačná analýza, teda komentáre, publicistické texty a reklama. V oblasti masmédií sa v súvislosti

so správami často skloňuje pojem *hodnota správ* (news value). Ich základnými faktormi sú aktuálnosť, priestorová blízkosť či emocionálnosť. Dôležitý je tu princíp prevrátenej pyramídy, s najdôležitejšou informáciou na začiatku. Časté je využívanie pasívnych konštrukcií a opisných prvkov, spomedzi ktorých *príznakové* majú vplývať a *bezpríznakové* informovať. Ideologická modálnosť takýchto textov je zasa spojená s tvorbou stereotypov. *Komentáre* majú interpretačnú a ideologickú funkciu. Utvárajú obraz a zároveň tvoria stereotypy v rámci ideologického kontextu. V takýchto textoch je dôležitý hodnotiaci komponent, ktorý pomáha autorovi vyjadriť názor pomocou metafor, prirovnaní či alúzií. Implicitne sa tak hodnotia udalosti, vyjadruje sa vzťah autora k predmetu diania. Hlavnou témou publicistických textov (tzv. *features*) je zasa kultúra, umenie, záľuby, zdravie a život slávnych osobností. Majú väčšiu ambíciu umelecky a esteticky vplývať na čitateľa. Úlohu reklamných textov, ktorým sa v každodennom živote nedá vyhnúť, autorka prirovnáva k mechanizmu vplyvu mýtov na vedomie človeka. Všetky typy textov v rámci tejto kapitoly sú sprevádzané príkladmi z anglickej tlače.

Vzťahom pojmov *mediatext* a *mediadiskurz* sa zaoberá záverečná kapitola knihy. Predkladá analýzu úloh mediálnych textov v systéme kultúry a vplyvu jazyka v sfére masmédií. Autorka tu podáva informáciu o tom, že objem mediatextov v anglickom jazyku ďaleko prevyšuje ich objem v iných jazykoch, čo len potvrdzuje globálnu úlohu angličtiny v súčasnom svete. Časť poslednej kapitoly sa venuje aj ideologickej a interpretačnej funkcii médií. Keďže práve my sami určujeme význam slov, na základe opakovania interpretácií mediálnych textov vznikajú ustálené obrazy a stereotypy, ktoré v konečnom dôsledku vplývajú na systém hodnôt a vzťahov. Autorka prichádza k záveru, že kultúru možno *prečítať* prostredníctvom textu.

Celá publikácia je popretkávaná množstvom fragmentov autentických anglických mediálnych textov, ktoré prispievajú k lepšej predstave o základných vlastnostiach a osobitostiach súčasného anglického jazyka médií.

Veronika Knapcová

Zo správy o činnosti Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV v roku 2010

Slavistický ústav Jána Stanislava SAV (SÚJS SAV) vykonával aj v roku 2010 úlohy vyplývajúce z postavenia pracoviska ako vedeckovýskumného a koordinačného centra interdisciplinárnych slavistických výskumov. SÚJS SAV sa podieľal na národných i medzinárodných výskumných úlohách a projektoch. Ich výsledky sa odrazili vo vedeckých výstupoch, najmä vo vydaní vedeckých knižných publikácií, štúdií, vo vedecko-popularizačných príspevkoch i v pedagogickom procese doma i v zahraničí.

Zložitá ekonomická situácia spôsobila, že SÚJS SAV bol nútený prijať závažné opatrenia zamerané na znižovanie

výdavkov, s čím súvisí napríklad aj znižovanie úväzkov vedeckých a odborných pracovníkov ústavu. Štandardný rozvoj a fungovanie slavistického pracoviska sa však aj naďalej systematicky a cieľavedomo realizuje s úsilím zabezpečiť kontinuitu programovaného interdisciplinárneho vedeckého výskumu s potenciálom, ktorý by z hľadiska dlhodobej perspektívy mohol byť zárukou udržateľného rozvoja slavistickej vednej disciplíny v Slovenskej akadémii vied. SÚJS SAV je aj sídlom Slovenského komitétu slavistov, celoslovenského orgánu slovenskej slavistiky. V roku 2010 pracovali v SÚJS SAV na plný úväzok dvaja vedúci vedeckí pracovníci, štyria samostatní vedeckí pracovníci, dvaja vedeckí pracovníci a jeden odborný pracovník s vysokoškolským vzdelaním.

SÚJS SAV uzavrel dohodu o spolupráci s Filozofickou fakultou Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, ktorou sa zabezpečili podmienky pre vznik externého školiaceho pracoviska na doktorandské štúdium. Akreditačná komisia MŠ SR na svojom 51. zasadnutí kladne posúdila žiadosť Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV o priznanie práva spolupodieľať sa na doktorandskom štúdiu v štandardnej dĺžke štúdia: v internej forme 3 roky a v externej forme 5 rokov. Rozhodnutím ministra školstva SR zo dňa 26. mája 2010 sa SÚJS SAV priznáva právo podieľať sa na uskutočňovaní dennej i externej formy doktorandského študijného programu v odbore *2.1.27 slovenský jazyk a literatúra* na Filozofickej fakulte Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. Platnosť práv potvrdza, pokiaľ budú vykonávané podľa zákona. Garantom študijného odboru v Slavistickom ústave Jána Stanislava SAV je doc. PhDr. Peter Žeňuch, DrSc., vedúci vedecký pracovník, a spolugarantmi sú Mgr. art. Ladislav Kačic, PhD., samostatný vedecký pracovník; Mgr. Mária Košková, CSc., samostatná vedecká pracovníčka, a Mgr. Katarína Žeňuchová, PhD., samostatná vedecká pracovníčka.

Dňa 4. mája 2010 sa v Slavistickom ústave Jána Stanislava SAV uskutočnila voľba riaditeľa ústavu. Všetci oprávnení členovia akademickej obce sa v tajnom hlasovaní vyjadrili za opätovné zvolenie doc. PhDr. Petra Žeňucha, DrSc., do funkcie riaditeľa organizácie. Túto skutočnosť potvrdila aj päťčlenná výberová komisia. Na zasadnutí Predsedníctva SAV 6. 5. 2010 všetci jeho prítomní členovia hlasovali za vymenovanie doterajšieho riaditeľa SÚJS SAV do funkcie riaditeľa na ďalšie štvorročné obdobie. Vo funkcii zástupcu riaditeľa ústavu pokračuje aj Mgr. Andrej Škoviera, PhD. Na zasadnutí Predsedníctva SAV dňa 5. 8. 2010 bola na návrh riaditeľa ústavu schválená nová Atestačná komisia SÚJS SAV v tomto zložení: predseda komisie P. Žeňuch, interní členovia: J. Doruľa, L. Kačic a M. Košková, externí členovia: P. Žigo z Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV a M. Dobriková z Katedry slovanských filológií Filozofickej fakulty UK v Bratislave.

K významným vedeckým činnostiam ústavu v roku 2010 patrí obhajoba dizertačnej práce Svorada Zavorského *Opuscula polemica Martina Sentivánho – filologické rozbor* (práca obhájená 28. júna 2010; Vedecká rada Filozofickej fakulty UK udelila 1. júla 2010 S. Zavorskému vedecko-akademickú hodnosť philosophiae doctor). Pod-

fa hodnotení oponentov i podľa diskusie, ktorá odznela v rámci obhajobného konania, prináša dizertačná práca originálne poznatky a metodologické postupy v oblasti výskumu novolatinskej polemickej literatúry i barokovej literárnej tvorby vôbec. Včleňuje tvorbu významného slovenského autora Martina Sentivániho do súvislosti európskej latinskej literatúry a tak umožňuje hodnotenie aktuálnosti a prínosu nášho autora do tohto druhu literatúry. V dizertačnej práci sa S. Zavarskému podarilo dokumentovať najmä unikátne rozšírenie jednej zo Sentivániho prác v Európe i na americkom kontinente v 18. a v prvej polovici 19. storočia. V Slavistickom ústave Jána Stanislava SAV sa v roku 2010 uskutočnili aj ďalšie obhajoby dizertačných prác dvoch externých doktorandiek ústavu. L. Majchráková úspešne obhájila prácu *Slovesá byť a mať v slovenčine, bulharčine a macedončine; existenciálnosť, lokalizácia, posesívnosť* a N. Rácová obhájila prácu na tému *Ideové a historické predpoklady vzniku prvého úplného prekladu Pisma svätého do slovenčiny*.

SÚJS SAV zabezpečoval v roku 2010 redigovanie a vydávanie interdisciplinárneho slavistického časopisu *Slavica Slovaca*, ktorý od svojho 46. ročníka bude vychádzať v troch číslach ročne. Aj v roku 2010 participoval SÚJS SAV na vydávaní bulletinu *Slavistická folkloristika*, ktorý vychádza pri Medzinárodnej komisii slovanského folklóru pri Medzinárodnom komitáte slavistov, a organizačne zabezpečoval celú agendu a prípravu ďalších plánovaných zväzkov medzinárodnej vedeckej edície *Monumenta Byzantino-Slavica et Latina Slovaciae*.

Za vedeckú i vedecko-popularizačnú činnosť boli v roku 2010 pracovníci i spolupracovníci Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV ocenení viacerými vysokými rezortnými význameniami. Za významný príspevok o úspešný rozvoj spolupráce medzi Pontificio Istituto Orientale v Ríme a Slavistickým ústavom Jána Stanislava SAV v Bratislave a za podporu slovanských slavistických výskumov a ich propagáciu v národnom i medzinárodnom kontexte udelila Vedecká rada SAV *Medailu SAV za podporu vedy* arcibiskupovi prof. ICDr. Cyrilovi Vasiľovi SJ, PhD., sekretárovi Kongregácie pre východné cirkvi v Ríme. *Cenu SAV v kategórii mladý vedecký pracovník do 35 rokov* za vedeckovýskumnú prácu *Samuel Cambel na pomedzí vedných disciplín* získala Mgr. Katarína Žeňuchová, PhD. Ako uznanie za celoživotnú aktivitu v oblasti vzdelávania a propagáciu slavistiky a presadzovania jej rozvoja dostal *Cenu SAV za popularizáciu vedy* prof. PhDr. Jána Doruľa, DrSc.

K najvýznamnejším výsledkom vedeckej práce Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV v roku 2010 patrí monografia Andreja Škoviera *Svätí slovanskí sedmopočetníci* (Bratislava : Slovenský komitét slavistov – Slavistický ústav Jána Stanislava SAV 2010. 247 strán. ISBN 978-80-89489-02-2). V práci sa predkladajú výsledky výskumov venované formovaniu tejto skupiny svätých a vzniku ich spoločnej úcty. A. Škoviera sa v tejto práci venuje aj výskumu najdôležitejších prejavov úcty, najmä bohoslužobným textom, ikonografii a zaradeniu do liturgického kalendára piatich najvýznamnejších učeníkov solúnskych

bratov. Osobitnú pozornosť venuje likvidácii byzantsko-slovanskej misie na veľkomoravskom území, pričom poukazuje na možné teologické a cirkevno-politické motívy týchto udalostí a spresňuje ich datovanie. Syntetizuje aj doterajšie výskumy prameňov, ktoré sa vzťahujú na sv. sedmopočetníkov, pričom niektoré z nich podrobne analyzuje, najmä z historicko-teologického hľadiska. Viaceré pramene publikuje A. Škoviera v origináli i v slovenskom preklade. V monografii sa ponúkajú aj riešenia niektorých vybraných otázok liturgického a obradového charakteru, najmä vo vzťahu k cyrilo-metodskej misii a jej pokračovateľom. V slovenskom priestore prináša monografia A. Škoviera prvú syntézu vedeckých poznatkov o svätých slovanských sedmopočetníkoch. Závěry práce sa opierajú o niekoľkoročné pramenné výskumy doma i v zahraničí.

Najvýznamnejším výstupom aplikačného typu bola v roku 2010 výstava *Pramene byzantskej tradície na Slovensku*, ktorá vznikla v rámci spolupráce SÚJS SAV a Slovenského komitétu slavistov. Organizovanie výstavy, vydanie plnofarebnej publikácie a prednášky pracovníkov ústavu, ktoré odzneli pre verejnosť v čase trvania výstavy v Bratislave, podporilo Ministerstvo kultúry SR, Národné osvetové centrum a Gréckokatolícka cirkev na Slovensku. Výstava sa uskutočnila v dňoch 3. 11.-31. 12. 2010 v priestoroch Národného osvetového centra v Bratislave. Uskutočnila sa z príležitosti Roka kresťanskej kultúry 2010 na Slovensku a aktivít Týždňa vedy a techniky 2010 na Slovensku. Na 21 plnofarebných paneloch sa prezentovali reprodukcie vzácnych cyrilských a latinských rukopisov a tlačí, ktoré sú neoddeliteľnou súčasťou slovenského kultúro-religiózneho priestoru. Na vernisáži sa zúčastnili vzácne osobnosti slovenského kultúrneho i cirkevného života, akými boli napríklad arcibiskup Cyril Vasiľ SJ, sekretár Kongregácie pre východné cirkvi v Ríme, bratislavský eparcha Peter Rusnák, protosynkel Vladimír Skyba, poprední slovenskí vedci a umelci, zástupcovia Ministerstva kultúry SR, Ministerstva školstva SR, Matice slovenskej, vysokých škôl a ďalších inštitúcií (cca 90 účastníkov). Vernisáž výstavy spestril koncert bratislavského chrámového zboru Chrysostomos. Počas výstavy odznel aj cyklus prednášok štyroch pracovníkov SÚJS SAV. V spolupráci so Slovenským komitétom slavistov vydal SÚJS SAV aj plnofarebnú knižnú publikáciu *Pramene byzantskej tradície na Slovensku. K výstave z príležitosti Roka kresťanskej kultúry 2010 / Sources of the Byzantine Tradition in Slovakia. An Exhibition Organized within the Year of Christian Culture 2010*. Publikácia slúži nielen ako katalóg k výstave, ale aj ako príručka pre široký okruh záujemcov o problematiku cyrilského a cirkevnoslovanského písomníctva na Slovensku. Publikácia, panely k výstave i prednášky odbornej verejnosti pútavo priblížili tradičné duchovné a kultúrne hodnoty cirkvi byzantsko-slovanského obradu, ktoré sa na Slovensku opierajú o cyrilo-metodské dedičstvo.

V rámci medzinárodného vedeckého projektu *Naratívna každodennosť v historicko-etnologickej a lingvistickej perspektíve*, ktorý SÚJS SAV rieši v spolupráci s Ústavom etnológie SAV a Inštitutom slavianovedenia

Ruskej akadémie vied v Moskve, sa na pôde SÚJS SAV v dňoch 24.-26. novembra 2010 uskutočnila medzinárodná interdisciplinárna vedecká konferencia *Jazykové, literárne a etnické súvislosti kresťanskej kultúry* / *Языковые, литературные и этнические связи христианской культуры* organizovaná v spolupráci s Národným inštitútom slovenského jazyka a literatúry Matice slovenskej. Cieľom konferencie bolo prezentovať aktuálne výsledky výskumov v oblasti jazyka, literatúry a kultúry v kontexte etnických a etniko-konfesionálnych procesov komunikácie a mobility. Účastníci konferencie z Ruska (5 referátov), Bieloruska (2 referáty), Bulharska (1 referát), Česka (1 referát), Fínska (1 referát) a Slovenska (17 referátov) sa vo svojich príspevkoch venovali jazykovým, etnickým, literárnym, historickým, kulturologickým i konfesionálnym aspektom kresťanskej kultúry. Účastníci konferencie sa usilovali charakterizovať nielen vzťahy medzi slovenským Východom a Západom, ale aj osvetliť miesto slovenskej kresťanskej kultúry i aspekty trvalého uplatnenia sa tradičnej kresťanskej kultúry v jazykových, etnických, literárnych, historických i spoločenských situáciách v kontexte starších i moderných slovanských, európskych i globalizačných kultúrnych a civilizačných procesov.

V spolupráci so Slovenskou muzikologickou asociáciou, Rakúskym kultúrnym fórom a rehoľou piaristov na Slovensku zorganizoval SÚJS SAV v rámci medzinárodnej vedeckej spolupráce interdisciplinárnu vedeckú konferenciu *Piaristen und Schulwesen, Wissenschaft, Kunst Mitteleuropas im 17.-19. Jahrhundert* / *The Piarists and Education, Science and Arts in Central Europe in the 17th-19th Centuries*, ktorá sa uskutočnila v dňoch 30. septembra-2. októbra 2010. Účastníci konferencie sa venovali konfrontácii nových poznatkov o prínose rehole piaristov na Slovensku a v krajinách strednej Európy v oblasti hudby, hudobného školstva, hudobného divadla (piaristickej školskej hry), tanca, ale aj ďalších príbuzných oblastí kultúry a vedy (literatúra, teológia, matematika a pod.). Na konferencii sa zúčastnili odborníci z viacerých krajín Európy (Rakúsko, Nemecko, Poľsko, Česká republika, Maďarsko, Slovensko). Aj podľa viacerých písomných ohlasov zahraničných odborníkov mala konferencia vysokú odbornú úroveň. Konferencia na podobnú tému sa na Slovensku doteraz neuskutočnila, preto ju možno pokladať za priekopnícku. Pripravovaný zborník referátov priniesie nové poznatky o vklade piaristov do slovenskej i stredoeurópskej kultúry.

V nadväznosti na úspešnú spoluprácu s Pontificio Istituto Orientale, najmä v súvislosti s vydávaním medzinárodnej vedeckej série *Monumenta Byzantino-Slavica et Latina Slovaciae* a tiež v rámci riešenia medzinárodného projektu *Vydávanie cyrilských rukopisných pamiatok byzantskej tradície na Slovensku* sa dňa 22. februára 2010 na pôde Pontificia Università Gregoriana v Ríme uskutočnila prezentácia tretieho zväzku spomínanej edície, ktorého editormi a autormi úvodnej vedeckej štúdie sú Svorad Zavorský a Peter Žeňuch (Юанний Базилевич: Толкование Священного Литургия Новаго

Закона истинныя Безкровныя Жертвы / Joannicius Basilovits: EXPLICATIO Sacrae Liturgiae Novae Legis veri Incruenti Sacrificii. Monumenta Byzantino-Slavica et Latina Slovaciae. Vol. III. Bratislava – Roma: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV / Pontificio Istituto Orientale / Slovenský komitét slavistov / Spolok sv. Cyrila a Metoda 2009. LXI + 548 s. ISBN 978-80-969992-7-9). Publikáciu uviedol arcibiskup prof. ICDr. Cyril Vasil' SJ, PhD., sekretár Kongregácie pre východné cirkvi v Ríme.

Od 1. augusta do 31. októbra 2010 bol P. Žeňuch spolu s K. Žeňuchovou v Bonne na vedeckom pobyte v Patristickej komisii Akadémie vied Severného Porýnia-Westfálska (Patristische Kommission der Akademie der Wissenschaften von Nordrhein-Westfalen), ktorý financovala nadácia *Alexander von Humboldt-Stiftung*. Cieľom pobytu bol komplexný výskum založený na poznávaní vzťahov medzi jazykmi, etnikami a kultúrami v karpatskom priestore. Osobitnú zložku výskumu tvoril výskum prameňov k edícii cyrilských pamiatok byzantsko-slovenskej tradície, ktoré pochádzajú z prostredia karpatského regiónu. Zároveň sa uskutočňovala príprava na expertízu a paleografický, jazykový a historický opis prameňov 15.-19. storočia, ktoré sa stanú súčasťou ďalšieho pripravovaného zväzku edície *Monumenta Byzantino-Slavica et Latina Slovaciae*.

V roku 2010 uskutočnil L. Kačič plánovaný výskum v Centrálnom archíve piaristov, v Országos Széchényi könyvtár a v knižnici Ústavu hudobnej vedy Maďarskej akadémie vied, S. Zavorský realizoval plánovanú pracovnú cestu do Záhrebu. Nadviazal pracovné kontakty s viacerými neolatinistami, najmä s Dr. Šime Demom, s ktorým S. Zavorského spája spoločný záujem o otázky novolatinskej gramatiky. Ide o doposiaľ málo preskúmanú oblasť v národnom i európskom kontexte. — Počas pracovnej cesty realizovanej v rámci MAD do Pamätníka národného písennictva a Národnej knihovne v Prahe študovala A. Škovierová kázne z prelomu 18. a 19. storočia. — Pri plnení cieľov grantových projektov *Cyrilské a latinské pramene byzantsko-slovenskej tradície na Slovensku* a *K prameňom slovenskej ľudovej prózy – rukopisná zbierka Samuela Cambela* sa uskutočnil výskum v rukopisnom oddelení Iľovskej knižnice Národnej akadémie vied Ukrajiny, kde sa nachádza niekoľko cyrilských rukopisných pamiatok, ktoré vznikli v prostredí gréckokatolíkov bývalej Mukačevskej eparchie, sa P. Žeňuchovi podarilo digitalizovať jeden celý cyrilský rukopis a vybrané časti z ďalších štyroch rukopisov z fondu NTŠ. Ide o rukopisný katechizmus z 18. storočia, časť rukopisného tetraevanjelia z prelomu 17. a 18. storočia z Vranova nad Topľou, časť rukopisného tetraevanjelia zo 17. storočia z Ľutiny, ďalej vybrané časti z dvoch rukopisných poučiteľných evanjelií z 18. storočia s výkladmi a kázňami na sviatky cirkevného roka. Digitalizované rukopisné texty boli odovzdané do databázy digitalizovaných rukopisných textov, ktoré sú uložené v Slavistickom ústave Jána Stanislava SAV v Bratislave. V rámci výskumu pozostalosti po V. Hnaťukovi, M. Hruševskom, J. Holovackom a I. Verchratskom preštudovala pracovníčka ústavu K. Žeňuch-

chová vybrané časti z korešpondencie týchto dejateľov s niektorými zberateľmi ľudových prozaických naratívov, najmä s J. Polívkom a A. Aarnem, autorom prvého medzinárodného katalógu prozaických látok. V Inštitute ukrajinoznavstva im. Kryp'jakevyča sa uskutočnilo aj viacero pracovných stretnutí s Natalijou Chobzejevovou, vedúcou Oddelenia dialektológie Inštitutu ukrajinoznavstva im. Kryp'jakevyča NANU, ktorá realizuje dialektologický výskum ukrajinských nárečí. Z hľadiska ďalšej perspektívy výskumu ľudovej prózy bolo významné aj stretnutie s docentkou Dr. Lilijou Pidhornou z Katedry ukrajinskej folkloristiky akademika Filareta Kolessu Lvovskej národnej univerzity I. J. Franka. K. Žeňuchová informovala o aktuálnych výsledkoch výskumov slovensko-ukrajinských kontaktov, najmä v oblasti badania neštylizovaných prozaických naratívov v zbierke Samuela Cambela. Na základe tejto spolupráce sa podarilo vypracovať bilaterálny projekt MAD s názvom *Slovensko-ukrajinské jazykové, kultúrne a etnicko-konfesionálne vzťahy* (riešiteľmi projektu sú P. Žeňuch, K. Žeňuchová a A. Škoviera).

V rámci riešenia grantového projektu *Hagiografické a bohoslužobné texty súvisiace s cyrilo-metodskou misiou* uskutočnil A. Škoviera zahraničnú služobnú cestu do Amynteu v Grécku, kde na medzinárodnej vedeckej konferencii *Η πολιτισμική κληρονομιά του έργου των Αγίων Κυρίλλου και Μεθοδίου, ως παράγοντας ενότητας ανάμεσα στους λαούς της Νοτιοανατολικής Ευρώπης* predniesol príspevok *Византийский обряд на территории Словакии и его кирилло-методиевское происхождение*. — V prvom roku riešenia grantového projektu *Bulharsko-slovenský slovník* (Y—I) sa realizovali prípravné práce (excerpovanie jazykového materiálu z bulharských prameňov), na základe ktorých boli koncipované heslá „u - ukrasia-vam.“ V rámci riešenia bilaterálneho bulharsko-slovenského projektu zameraného na vydanie druhého zväzku Bulharsko-slovenského slovníka (JI-II) vznikla dohoda o dokončení spracovania písmena II a kompletizácii celého druhého zväzku slovníka tak, aby sa jeho vydanie uskutočnilo do konca roka 2012.

V dňoch 21.-28. mája 2010 pricestovali do SÚJS SAV v rámci MAD dvaja vedeckí pracovníci z Cyrilo-metodského výskumného centra Bulharskej akadémie vied v Sofii (Assoc. prof. Dr. Desislava D. Atanasova a Assoc. prof. Dr. Dimo Česmedžiev). Počas pobytu predniesli kolegovia z Bulharska na pôde Bulharského kultúrneho inštitútu dve prednášky z príležitosti otvorenia výstavy *Sv. Cyril a Metod a pravoslávne kresťanstvo* v Košiciach. V SÚJS SAV sa uskutočnila pracovná porada zameraná na prípravu spoločnej edície zväzku medzinárodnej vedeckej série Кирилло-методиевски студии. V rámci tejto edície sa pripravujú vedecké štúdie, ktoré sú výsledkom spoločného výskumného projektu MAD *Cyrilo-metodský odkaz a národná identifikácia Bulharov a Slovákov*, ktorý sa rieši v spolupráci SAV a BAV.

V rámci dohody o vedeckej mobilite pracovníkov v rámci SAIA bol v SÚJS SAV v čase od 1. februára 2010 do 30. júna 2010 Dr. Serhij Kuzmičov, vedúci vedecký pracovník Múzea umenia Bohdana a Varvary Chanenko

v Kyjeve (Ukrajina). Dňa 8. júna 2010 predniesol v ústave prednášku na tému *Національна ідентичність в українському історическом романе* a zúčastnil sa na prezentácii výsledkov výskumov slovenských a ukrajinských vedcov na veľvyslanectve Ukrajiny v Bratislave. Akciu spolu s veľvyslanectvom Ukrajiny na Slovensku organizovala aj Slovenská akadémia vied. — V rámci dohody o vedeckej mobilite pracovníkov v rámci SAIA bol v dňoch 19. novembra 2009-15. februára 2010 na výskumnom pobyte v SÚJS SAV Dr. Grigor Grigorov z Ústavu pre výskum folklóru Bulharskej akadémie vied v Sofii. Počas svojho pobytu pracoval na projekte zameranom na výskum hymnickej tradície Slovákov a Bulharov.

V rámci MAD sa v roku 2010 nepodarilo realizovať vedeckú mobilitu dvoch pracovníkov SÚJS SAV (M. Koškovej a A. Škovieru) na pracoviská Bulharskej akadémie vied, pretože BAV nemohla z ekonomických dôvodov zabezpečiť vedeckú mobilitu pracovníkov SÚJS SAV na svojich pracoviskách.

J. Doruľa pôsobil do 30. júna 2010 ako predseda komisie pre obhajoby DrSc. vo vednom odbore 060207 slovanské jazyky. Od 1. júla 2010 sa predsedom komisie pre obhajoby doktorských dizertačných prác „ad hoc“ pre Humanitné vedy – filologické vedy vo vednom odbore 060207 – slovanské jazyky na funkčné obdobie v rokoch 2010-2015 stal P. Žeňuch. Komisia pracuje pri Slavistickej ústave Jána Stanislava SAV v Bratislave. P. Žeňuch je zároveň členom stálnej komisie pre obhajoby doktorských dizertačných prác pre Humanitné vedy – vedy o kultúre a umení v odbore literárna veda – 060406; teória a dejiny slovanskej literatúry – 060407; slavistika – slovanské literatúry – 060408 a teória a dejiny konkrétnych národných literatúr – 060409. P. Žeňuch v roku 2010 pôsobil aj ako člen Vedeckej rady Filozofickej fakulty UKF v Nitre a ako člen komisie pre štátne záverečné skúšky v odbore *Slovenský jazyk* na Filozofickej fakulte Masarykovej univerzity v Brne.

Pracovníci ústavu (L. Kačic, P. Žeňuch) pracovali ako školitelia doktorandov, viedli magisterské a bakalárske práce na vysokých školách doma i v zahraničí a pôsobili (J. Doruľa, L. Kačic, K. Žeňuchová a P. Žeňuch) v obhajobných, skúšobných i konkurzných komisiách. Pracovník SÚJS SAV (P. Žeňuch) garantoval aj v roku 2010 dva vedecké projekty zahraničných doktorandov (G. Grigorova z Bulharska a S. Kuzmičova z Ukrajiny) v rámci štipendijného mobiliteho programu agentúry SAIA. Na konzultáciách zahraničných štipendistov participovali aj pracovníci ústavu K. Žeňuchová a A. Škoviera.

Koncepcia slavistického pracoviska v rámci Slovenskej akadémie vied sa od samého začiatku existencie sústreďuje na koordinovaný, systematický a projektovaný výskum, ktorý v domacom i medzinárodnom kontexte umožňuje pokryť široko vnímané spektrum výskumných úloh. V tejto súvislosti je nevyhnutné aj naďalej intenzívne budovať, upevňovať a rozširovať koordinované vedeckovýskumné aktivity v rámci slavistického výskumného programu, ktorý sa uskutočňuje v oblasti výskumu slovensko-slovanských i slovensko-neslovanských jazykových a

kultúrnych vzťahov. Základnou zložkou vednej politiky v Slavistickom ústave Jána Stanislava SAV je preto zabezpečenie kontinuity základného vedeckého výskumu. K tejto činnosti smeruje najmä utvorenie vhodných podmienok na zabezpečenie doktorandského štúdia, ktoré sa uskutočňuje v spolupráci s Katedrou slovenského jazyka FF UKF v Nitre.

Peter Žeňuch

Výročné plenárne zasadnutie Slovenského komitétu slavistov

Výročné plenárne zasadnutie Slovenského komitétu slavistov (SKS) sa uskutočnilo dňa 1. februára 2011 v zasadačej miestnosti Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV v Bratislave (Dúbravská cesta 9). Rokovanie SKS otvoril a viedol jeho predseda doc. PhDr. Peter Žeňuch, DrSc. V správe o činnosti SKS za uplynulé obdobie informoval najmä o zasadnutí Medzinárodného komitétu slavistov (MKS) vo Veľkom Novgorode v Ruskej federácii v dňoch 14.-16. augusta 2010. Na tomto zasadnutí sa prediskutovala a schválila tematika 15. medzinárodného zjazdu slavistov, ktorý v roku 2013 v Minsku pripravuje Bieloruský komitét slavistov. Predseda SKS informoval prítomných o pridelených kvótach referátov pre slovanské i neslovanské krajiny. Slovenský komitét slavistov na 15. medzinárodný zjazd slavistov v Minsku dostal kvótu 15 referátov. Referáty na zjazde môžu odznieť v slovanských a svetových jazykoch. Predseda SKS zároveň informoval, že Slovenský komitét slavistov opäť pripraví na vydanie zborník referátov slovenských slavistov a výberovú bibliografiu slovenských slavistických prác za roky 2008-2012. Popri prihlásených referátoch odznejú na zjazde aj príspevky v rámci rokovaní okrúhlych stolov. Témy okrúhlych stolov sú súčasťou tematiky 15. medzinárodného zjazdu slavistov, na ktorom sa uskutočnia aj rokovania v tematických blokoch. Ide predovšetkým o témy, ktoré nie sú zahrnuté do tematiky zjazdu, no korešpondujú s jeho náplňou. V súvislosti s organizáciou tematických blokov predseda SKS uviedol, že tematický blok tvorí jeden úvodný referát, dva alebo tri koreferáty a jeden diskusný príspevok. Tematické bloky organizuje hlavný referent tak, aby aspoň dvaja koreferenti a jeden diskutujúci boli vždy z inej slovanskej alebo neslovanskej krajiny. Zároveň poukázal na skutočnosť, že aktívna účasť v tematických blokoch nespadá do pridelených kvót referátov na 15. MZS v Minsku. Výber tematických blokov v počte 25-30 sa uskutoční na zasadnutí prezídia Medzinárodného komitétu slavistov v Budyšíne (Bautzen) v roku 2011. Publikovanie referátu, koreferátov a diskusného príspevku v blokoch majú na starosti organizátori tematického bloku.

Tematika 15. medzinárodného zjazdu slavistov spolu s výzvou na účasť na medzinárodnom zjazde slavistov v Minsku je v slovenskom jazyku publikovaná v časopise *Slavica Slovaca* (2010, 45, 2, s. 178-180) a SKS rozoslal všetky podklady aj poštou na slavistické, jazykovedné,

literárnovedné, etnologické a historickovedné pracoviská na Slovensku. Výzva na prihlasovanie referátov a tematických blokov sa publikuje aj na internetovej stránke SKS (http://www.slavu.sav.sk/sks/xv_mzs_minsk.php). Záujemcovia o účasť na medzinárodnom zjazde slavistov by mali svoje aktivity koordinovať so SKS a v nadväznosti na pokyny Medzinárodného komitétu slavistov. Pokyny bieloruských organizátorov 15. medzinárodného zjazdu slavistov sa priebežne publikujú na internetovej stránke <http://xvcongress.iml.basnet.by/>. V rámci 15. medzinárodného zjazdu slavistov v Minsku sa uskutočnili aj výstava slavistických publikácií. V tejto súvislosti predseda SKS požiadal prítomných, aby prezentácii a popularizácii výsledkov svojej vedeckej činnosti na 15. MZS venovali náležitú pozornosť. V rámci diskusie o príprave výstavy slovenských slavistických publikácií na 15. medzinárodnom zjazde slavistov v Minsku požiadal J. Bobák predsedu SKS, aby rokoval o tejto otázke aj s Vydavateľstvom Matice slovenskej.

V ďalšej časti správy predseda SKS informoval plénum, že dňa 18. januára 2011 sa uskutočnilo zasadnutie vydavateľov časopisu *Slavica Slovaca* — Matice slovenskej a Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV. Vydavatelia konštatovali, že časopis *Slavica Slovaca* od začiatku svojho vzniku (od roku 1965) existuje ako publikačný orgán slovenskej slavistiky. Keďže slavistiku na Slovensku zastrešuje Slovenský komitét slavistov, zástupcovia vydavateľov prijali uznesenie, že Slovenský komitét slavistov ako najvyšší orgán slovenskej slavistiky sa od 46. ročníka stane spolu so Slavistickým ústavom Jána Stanislava SAV vydavateľom tohto interdisciplinárneho vedeckého slavistického časopisu. Predseda SKS zároveň informoval aj o tom, že v prechodnom období (v roku 2011, 46. ročník časopisu) sa o distribúciu časopisu postará Vydavateľstvo Matice slovenskej. Od 46. ročníka dochádza aj k zmene periodicity časopisu *Slavica Slovaca*; bude vychádzať v troch číslach ročne (3. číslo bude tzv. supplementum). Slovenský komitét slavistov už požiadal Ministerstvo kultúry SR o aktualizáciu registrácie časopisu. Predseda SKS uviedol, že popri dotácii na časopis požiadal Slovenský komitét slavistov Ministerstvo kultúry SR aj o dotáciu na zorganizovanie Prvého kongresu slovenských slavistov, ktorý sa uskutoční v dňoch 26.-28. októbra 2011 v Bratislave.

Predseda SKS ďalej informoval prítomných členov SKS aj o výsledkoch dvoch projektov, ktorých financovanie sa v roku 2010 uskutočnilo zo zdrojov Ministerstva kultúry SR. Projekty sa realizovali najmä vďaka úzkej spolupráci so Slavistickým ústavom Jána Stanislava SAV. Ide o projekt výstavy *Pramene byzantskej tradície na Slovensku*, ktorá sa uskutočnila v Národnom osvetovom centre v Bratislave s podporou Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku v dňoch 3. 11.-31. 12. 2010 a projekt na vydanie monografie Andreja Škovieira *Svätí slovanskí sedmopočetníci* (Bratislava : Slovenský komitét slavistov — Slavistický ústav Jána Stanislava SAV 2010. 247 strán. ISBN 978-80-89489-02-2.), ktorá prináša syntézu vedeckých poznatkov o svätých slovanských sedmopočetníkoch.

Na rokovaní pléna SKS bola prednesená aj správa z revízie hospodárenia SKS za rok 2010, ktorú vypracovala externá spolupracovníčka SKS Helena Rummelová a na rokovaní pléna SKS ju predniesla Tatiana Štefanovičová. Revízorky SKS (T. Štefanovičová a J. Dudášová) správu preskúmali a jej správnosť potvrdili. Plénom SKS jednomyseľne schválilo správu o činnosti SKS za rok 2010 i správu z revízie hospodárenia SKS za rok 2010.

V nasledujúcej diskusii sa hovorilo o potrebe získavať finančné prostriedky z predaja publikácií vydaných v rámci edičnej činnosti SKS (P. Žeňuch, Z. Profantová, T. Štefanovičová, J. Jankovič). Najjednoduchšou možnosťou je predaj publikácií prostredníctvom komisionárskych zmlúv s internetovými alebo „kamennými“ distribútormi. SKS preto v záujme získavania finančných prostriedkov na svoju činnosť vstúpi do rokovaní s knižnými distribútormi na Slovensku.

Predseda SKS ďalej informoval plénum o návrhu predsedníctva SKS na prijatie doc. PhDr. Hany Hlôškovej, CSc., za riadnu členku SKS za odbor etnológia. Návrh predsedníctva SKS v diskusii podporil profesor PhDr. Ján Podolák, DrSc., ktorý poukázal na významné aktivity H. Hlôškovej v oblasti slovanskej etnológie a folkloristiky. Vyjadril presvedčenie, že posilnenie etnologickej zložky v SKS prispeje nielen k zabezpečeniu kontinuity, ale najmä k ďalšej aktivizácii slovenskej slavistickej etnológie a folkloristiky. Prítomní členovia SKS návrh na prijatie H. Hlôškovej za členku SKS jednomyseľne schválili.

Rokovanie pléna SKS ďalej pokračovalo tajnou voľbou nového predsedníctva Slovenského komitétu slavistov. Predseda SKS oboznámil plénum s návrhom predsedníctva SKS na zloženie výboru na funkčné obdobie päť rokov. Skrutátori tajnej voľby A. Škoviera a J. Krško konštatovali, že z prítomných trinástich členov SKS jedenásti členovia hlasovali za návrh predsedníctva SKS. Jeden člen SKS do funkcie podpredsedu SKS za etnológiu navrhoval Z. Profantová, jeden člen SKS nehlasoval za T. Štefanovičová ako členku revíznej komisie SKS. Na základe výsledkov tajného hlasovania sa konštatovalo, že nový výbor SKS bude vo funkčnom období nasledujúcich piatich rokov (teda od 2. februára 2011 do 1. februára 2016) pracovať v tomto zložení:

Predseda: Doc. PhDr. Peter Žeňuch, DrSc. (jazykoveda)
Podpredsedovia: PhDr. Ján Jankovič, DrSc. (literárna veda),
PhDr. Mojmir Benža, CSc. (etnológia), PhDr. Ján Bobák,
CSc. (história s archeológiou)
Tajomníčka: Doc. PhDr. Erika Brtáňová, CSc.
Revízna komisia: Prof. PhDr. Tatiana Štefanovičová, CSc.,
a prof. PhDr. Júlia Dudášová, CSc.

Za prejavenu dôveru sa za novozvolený výbor podakoval P. Žeňuch.

V ďalšej časti rokovania pléna SKS sa diskutovalo najmä o niektorých organizačných otázkach, ktoré súvisia s kongresom slovenských slavistov. Po diskusii (E. Horák, J. Doruľa, M. Benža, J. Krško) sa prijalo uznesenie, že slovenská slavistika bude pravidelne medzi dvoma

medzinárodnými zjazdmi slavistov organizovať podujatie s názvom *Kongres slovenských slavistov*. Prítomní členovia Slovenského komitétu slavistov sa uzniesli aj na tom, že na najbližšom zasadnutí prerokuje SKS návrh na znak Slovenského komitétu slavistov, ktorého súčasťou bude štátny znak Slovenskej republiky.

Peter Žeňuch

CONTENTS

STUDIES

J. DORULA: Slovak and the Language of the Bible (the so-called Bibličtina) in the Lutheran Church of Slovakia	3
I. RIPKA: <i>Slavonic Antiquities</i> of Pavol Jozef Šafárik in Slovak (Reflections on work, original language and the translation)	10
Д. ЧЕШМЕДЖИЕВ: The Cult of Seven Holy Saints in the Bulgarian Middle Ages	24
V. BOČEK: On etymology of Common-Slavonic *сътъ 'honeycomb.'	36

REVIEW ARTICLES

S. ZAVARSKÝ: Voces locutionesque Latinitatis Slovaciae e litterarum monumentis excerptae I.....	40
P. ŽEŇUCH: A Contribution to the Research of the Dialectal Border Area of Uh (The Example of the Dialect of Kaluža).....	51

REPORTS and REVIEWS

H. URBANCOVÁ: On the Occasion of the 60th Birthday of the Historian of Music Ladislav Kačic.....	63
M. KOŠKOVÁ: Docent Dezider Kollár's 80th Birthday	64
M. PANČÍKOVÁ: In Memory of Professor Šimon Ondruš.....	65
K. ŽEŇUCHOVÁ: Report of the Conference <i>Jazykové, literárne a etnické súvislosti kresťanskej kultúry</i>	66
J. GLOVNÁ: MYJAVCOVÁ, M.: Slovenská jazyková čítanka. O slovenskom jazyku vo Vojvodine.....	69
J. PÁCALOVÁ: Posledné veci človeka. Štúdie k dejinám slovenskej duchovnej kultúry 17.-18. storočia.	70
J. KREDÁTUSOVÁ: PACHOMOVA, S. – DŽOGANIČ, J.: Slovac'ka mova	73
K. FIRČÁKOVÁ: Studia Bibliographica Posoniensia. I/2009.....	73
V. ŽEMBEROVÁ: Recollection of Jiří Horák, the Slavist.....	75
M. ČUROVÁ: VOJTEKOVÁ, M.: Predložky v spisovnej slovenčine a poľštine.	76
M. ČIŽMÁROVÁ: ŠÍŠKOVÁ, R.: Areálová studie slovní zásoby rusínských nářečí východního Slovenska.....	77
K. WOJNAR ONDICOVÁ: 85. výročie polonistiky na Univerzite Komenského v Bratislave.....	78
P. SEKEROVÁ: PANČÍKOVÁ, M.: Rozvojové tendencie poľskej a slovenskej lexiky na prelome tisícročia.....	79
N. JANOČKOVÁ: MARIČOVÁ, A.: Slovesné predpony v slovenčine a srbčine.	81
T. CHLAŇOVÁ: DANIŠ, M.—NEVRLÝ, M.: Ivan Franko. Život a dielo (1856-1916).	83
J. KREDÁTUSOVÁ: MYRONOVA, H. – GAZDOŠOVÁ, O.: Česko-ukrajinský právnický slovník.	85
M. DOBRÍKOVÁ: ПАНАЙОТОВ, В.: Словашко-български езикови ракурси.	86
I. MIKUŠIAK: TANESKI, Z.: Slovensko-macedónske literárne a kultúrne vzťahy.....	88
P. ŽEŇUCH: HURBANIČ, M.: Posledná vojna antiky. Avarský útok na Konštantínopol roku 626 v historických súvislostiach. / HURBANIČ, M.: História a mýtus. Avarský útok na Konštantínopol roku 626 v legendách.....	89
V. KNAPCOVÁ: DOBROSKLONSKAJA, T. G.: Medialingvistika, sistemnyj podchod k izučeniju jazyka SMI.....	90
P. ŽEŇUCH: Selective Report on the Activities of Slavistický ústav Jána Stanislava in 2010	91
P. ŽEŇUCH: The Annual Plenary Meeting of the Slovak Committee of Slavists	95

SLAVISTICKÝ ÚSTAV JÁNA STANISLAVA SAV BRATISLAVA
SLOVENSKÝ KOMITÉT SLAVISTOV
SLAVICA SLOVACA, ročník 46 (2011), č. 1. Vychádza trikrát ročne.
Tlač: VEDA, vydavateľstvo SAV, Dúbravská cesta 9, 842 34 Bratislava.
Tel.: 02/54774253, fax: 02/54772682.
Distribúcia / Distributed by:
Slovenský komitét slavistov, Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava
Slovak Academic Press, s. r. o., P. O. Box 57, Pošta 15, 810 05 Bratislava
Slovart G. T. G., Krupinská 4, P. O. Box 152, 852 99 Bratislava
ISSN 0037-6787